

50999

VIII M
2.
A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Első (philos. törvény- és történettudományi osztály-, egyszersmind ösz-
szes) ülés.

1869. jan. 4-én.

Kubinyi Ágoston, helyettes elnöklete alatt.

1. A titoknok jelenti, hogy a gr. Teleki József-féle 186⁸/₉-ki drámai pályázatra
1868. dec. 31-ig bezárólag, következő pályamunkák érkeztek :

I. Nápolyi Johanna. Eredeti tragoedia öt felvonásban.

Jelige : Szép állat az asszonyi állat,
Szép és veszedelmes . . . .
Aranypohárban méregital.

Petöfi.

II. A honszeretet. Eredeti dráma, előjátékkal három felvonásban.

Jelige : Erény mindent győz.

III. Az erény bajnokai, vagy a szökött léggolyó. Dráma öt felvonásban.

Jelige : Imádott hazám, im oltárodra hozom Éltelmet! fogadd el, mert szívből
áldozom.

IV. Fráter György. Történeti tragoedia öt felvonásban.

Jelige : Óh, hányszor leszurják
A fecske fészket, s mindig újra kezdi !

V. Alpár Mátvás. Tragoedia öt felvonásban.

Jelige : έν τούτω νίκα.

Eusebius : vita Constantini Imperatoris.

VI. Negyedik Béla. Eredeti szomorujáték öt felvonásban.

Jelige : A nyil visszapattan.

VII. Lukánusz. Szomorujáték öt felvonásban.

Jelige : Ember valék s ez ím el is veszít, s hadd veszszek el, ha Róma újra él.

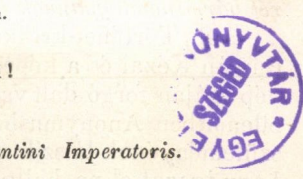
VIII. A szenvedély-üzöttek. Eredeti szomorujáték öt felvonásban.

Jelige : Nem egyedül „Eduárd“, más szintén fárad e téren !

IX. Egy erdélyi fejedelem. Eredeti történeti tragoedia öt felvonásban.

Jelige : Benne Erdély utolsó szabadsághősét veszté el. Erdély függetlenségének
lön áldozata. Azonban a szabadság szent szerelmét, miért elesett, családjára örökök
hagyá . . . . .

Kövödry László : Erdély történelme V-dik kötet. 94-dik lap.

X. Károly király. Öt felvonásban.

Jelige: Nemesis! te szigorú mérést az emberi bűnöket.

Byron.

E pályaművek közül a II. és III-dik számúak, ellenére a szabályoknak, kötetlenül érkezvén be, ezáltal elfogadtnak oly meghagyással, hogy a többi pályaművekkel együtt csak füzve tétessenek át a nyelv- és széptudományi osztályhoz, hogy a szabályok értelmében az Akadémia kebeléből három, s a magyar nemzeti színház részéről két bíráló tag kinevezéséről gondoskodjék; a rendén talált jeligés levelek pedig az Akadémia és Kubinyi Ágoston t. t. pecsétjeivel lezárva a levéltár őrizetére bizatnak.

2. *Mátyás Flórián* l. t. felolvassa értekezését ily cím alatt: „Gizela szent királynénk védelme.“ Kivonata ez:

Péter király trónfoglalásával Gizela királyné hírneve van kapcsolatban, kinek újabb történetírók, különösen Engel, bünszerzést tulajdonítanak.

Engel óta 10 jelesb történetíró közt 4 osztja nézetét, 6 nem méltja figyelemre.

Ezen a szent királyné nézve sérelmes állítások elősorolása után, értekező a vérengzési és honárulási vádak alaptalanságát igyekszik kimutatni. És pedig:

1. Jogi szempontból. A hivatkozott három terhelő tanu Alberik, Kézai és Turóczy vagy a képes krónikás *reginája*, nem sz. Henrik császár huga, sz. Imre anyja, hanem Péter király néneje, vagy nagynéneje. *Tehát error in persona.* A nevezett forrásokból meritett későbbi írók külön tanukul nem tekinthetők, mert csak másolók vagy *paraphrasták.* Ennélfogva Gizela ő Felsege az ellene emelt történetírói vád alól bármely bíróság által is fölmentethetik: és pedig egyszerűen, nem bizonyítékok elégtelenségéből. Mert értekező szerént: *Teljes nyolcz század alatt oly adat birtokába még senki nem jutott, mely szerént dicső királynénk szent hárét bármínemü gyanuok is szennyezhetné.*

2. Történet-kritikai tekintetben. A Vazul monda történeti hitelet csupán Kézai és a képes krónikás tekintelye nem állapíthatja meg. Ők nép száján forgó dalt vagy költeményt is való gyanánt jegyeznek fel. Mit ellenökben Anonymusból kimutathatni. Az egész, forradalmi költészet szüleményének látszik. Engel vét továbbá azon történetírási szabály ellen, hogy igazat el ne hallgasson; mert elhallgatja azon körülményt, hogy idézett forrásaiban nem sz. Henrik huga, hanem Péter vérokona jellemeztetik. Végre pszichologiai ellenmondásba esik, midőn Péter és a királyné közti vérokonságot tagadja, a királynét mégis bűnössé teszi. Mert az összefüggést, mely historailag eléggé *constatált* vallásos jellem, s gyilkosságra vetemedés közt létezik, kimutatni nem képes. Idézett forrásai ebben következetesek; mert Péter és a királyné között vérokonságot és közös német nemzetiséget tesznek föl.

Továbbá Gizela ő Felsege ártatlan voltát bizonyító mentő körülmények és tanuk hozatnak fel.

Sz. István és Gellért egykoru följegyzések nyomán készült legen-

dái, e bűntény fölül nem tudnak, — az országnagyok hódolnak, és esküsznek Péternek. Egykoru írók szerint sz. István maga ajánlja és rendeli Pétert utódául. Alberikkel egykoru II-ik Endre 1222-ben kegyelettel (*beatae memoriae*) említi őt. Ugyan egykoru cseményjegyzék 1241-ig a pozsonyi missaleban Péter, Almos, és Watha comes vakítását; — Vazulét nem említi. Vincentius Bellocensis 1240—50-ben szóról szóra adja Alberik szép tanuságát Gizela vallásos voltáról; a kisebbítő hirt, mint amúgy is visszavontat, mellőzi.

Ranzan, Székely István és Pethő Gergely nem ismerik, vagy mellőzik a Vazul mondát. Bonfin és Heltai szent Gizlát, ama rossz hírben állótól megkülönböztetik.

Egykoru Hermann azt mondja, hogy Gizla királyné jószágos cselekedetek gyakorlatában magyar földön aggott meg; Bergamói Jakab 1492 és 97-ben, hogy kegyességben és ártatlanságban e világon hozzáfogható nem volt, férjét túlélvén Székes-Fehérvárott temettetett, csodákkal tündöklött, s a szentek közé soroztatott. Az 1494-ki nürnbergi német krónika is más forrásból merítve írja, hogy Székes-Fehérvárott temettetett, s csodákkal tündöklök.

Mentő tanuk továbbá Engel elődei: Pray, Katona, Cornides, és utóda Fessler, Nagy Pál, Gr. Majláth János, Spányik, Péczeli József, és Horváth Mihály 1842-ben, kik az állítólagos bűntettet hasonnovü más királynénak tulajdonítják.

Végre *Sancta* czímmel illeti Gizela királynénkat a Bollandisták idézte régi Benedictinus kalendarium, — s *beata*-val Menárd, Ferrarius, és mások.

Értekezését következő észrevétellel fejezi be: „E ráfogások elleni védelem nem annyira illeti Gizela királynénk dicsőült személyét, ki szent bátyja, férje, fia, s rokona Kunegunda társaságában, Isten közvetlen közelében, arra épen nem szorúlt, mint érdekel minket, kiket folyton édes kegyelet köt áldott emlékéhez; — érdeklí azon minden rangu nőt, s a Fenséges úrhölgyet, ki Gizela szent nevét viseli; — érdeklí a nemzetet és koronás királyát, ki az új aerat nyitó alkotmányos szerződést, azon kegyes kéz hímezte paláttal vállain szentesíté. Nem, e kezét soha sem mocskolta honfi vér; azon nemzeti ereklyét diszító arczkép eredetijének soha nem volt oka honárulás miatt pirúlhia. Bátran vésethetjük vagy irathatjuk ezen arczképet emlékszerü adományinkra, nem csökkentheti az bármely adomány értékét, mi a királyi hivatal legünnepélyesb perczében, a méltóság fényragyogását lényegesen emelte.“

3. *Hunfalvy János*, r. t. „Japán földjéről és népéről“ értekezett. Kivonata ez. Megemlítve röviden Polo Márk a portugal, spanyol és más hithirdetők, a hollandiak s az újabb utazók tudósításait és munkáit, melyek Japán ismertetésére szolgálnak, az ország természeti viszonyait tárgyalá. Japán Ázsia keleti oldalán terjed el, s Korea félszigethez csatlakozó négy nagy és több mint 3000 apró szigetből áll. A nagy szigetek: Kiusziu, Szikok, Nippon és Jeszo, de ez utóbbi, valamin az odább

éjszakra levő kisebb szigetek, már a szorosabb értelmébe vett Japánon kívül esnek. Ennek kiterjedé mintegy 5300 □ mld, lakosainak számát 25—30 millióra teszik. Mind a nagy szigetek, mind a környező ap-szigetek, vulkáni eredetűek; ezt tanúsítják a részsínt még most is működésben levő, részint már elhamvadt tűzhányók, a yakori földrengések, hévforrások stb. s a szagztatott partok meredeksége. Az országnak tengeri égalja van, a mérsékleti változások nem igen nagyok és hirtelenek. Általában az időjárás nagyon kedvez a növényzetnek. Japán arról nevezetes, hogy rajta a forró, mérsékelt és hideg földövek növényei csodálatos módon találkoznak; a pálmák, ciadeák, harasztok, kryptomeriák, bambuszok a legkülönbözőbb lombos és tűlevelű fákkal és bokrokkal együtt díszlenek. A kamelliák, azaleák, és sok más virágok s dísznövények Japánból kerültek hozzánk. A gabnák, gumós és gyökéres növények, valamint sokféle gyümölcsfák is díszlenek Japánban, s a bensülöttek nagy gonddal mivelik földjeiket, kertjeiket és ligeteiket. Japán népessége általában két fő osztályra, a kiváltságos nemességre s az engedelmességre és dolgozó népre szakad. A kiváltságos osztály egyszerűs mind a vitélő rend, és a földbirtokot hűbérben bírja. Az előkelő földbirtokosok daimióknak neveztetnek, ezek részint nagyon gazdagok, a leggazdagabb daimio évi jövedelme 25—30 millió frank. Az első és leghatalmasabb daimio a sziojun vagyis tajkun, ki Jeddóban székel s tettelesen uralkodik. Az európaiak a legújabb időig azt vélték, hogy a tajkun a világi fejedelem vagyis császár, s hogy a Kiotóban székelő mikadó az egyházi fejedelem vagyis pápa. Hunfalvy kimutatta, hogy e felfogás tévedésen alapszik, s hogy a jogszerinti uralkodó a mikado, míg a tajkun tulajdonkép annak csak fővezére, helytartója. Részletesebben tárgyalta azután a japáni birodalom államszerkezetét és kormányrendszerét, valamint a különböző néposztályok állását, birtoki viszonyait stb.

Rómer Flóris l. t. Egy eddig ismeretlen Coroni-Codexet ismertet, melyet a karácsonyi ünnepek után a bécsi császári mű- és iparmúzeumban kiállítva talált, s melynek tanulmányozását azon intézet igazgatósága legszívélyesebben megengedé.

E becses codex, melynek diszitményei a hírneves Attavantes kezét gyaníttatják, hajdanta a Zay-Ugróczy könyvtárban volt, jelenleg pedig a *prágai* egyetemi könyvtáré, hol VIII. H. 73. jel alatt őriztetik. Tartalma ez: *Commentarium s. Thomae Aquinatis super librum de Coelo et Mundo*. Leveleinek száma 209. A festett címlapon kívül, csinos kezdőkkel is bír. Bővebb leírását az „Archaeologiai Értesítő” 4. száma adandja.

Ugyanott találta kiállítva a sz. Bene rendű *lambach* kolostor könyvtárához tartozó: *Domínici prepositi Albensis breviariumát*, melyet *Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano* festett. A prépost címere gyakran fordul elő. Érdekesek a magyar nemzeti szentek ünnepei, főleg a festum *sanctissimi Regis Stephani*. Az aranyozás fénye és a festmények színezése, eleveisége miatt meglepő; kár hogy ezen becses és művészeti-

leg remek hártairatok a külföldön őriztetnek, és hogy honunk előkelőbb könyvtárai legalább másolataikat nem bírják.

5. A titoknok jelenti, hogy a vallás és közoktatási m. k. minister 1868. dec. 22-ki leiratában közli *Mircse János* úr m. é. nov. 23-kán kelt velencei levelét, melyben tudatja, hogy Posthumus István, II-ik András király fiának születésére, szlavoniai bánságára, s a Croy-Chanel-féle igényekre vonatkozó érdekes adatokat fedezett fel; egyszersmind igéri, hogy a velencei követek konstantinápolyi jelentésével, az 1554-től 1600-ig terjedő „Hungaricákat“ nem sokára megküldeni.

A történettudományi bizottsággal közlendő.

6. Közöltetik a vallás és közoktatási m. kir. miniszter 1868. dec. 18-kán kelt 18471-ik számú leirata, mely jelenti: hogy az 1868-ki állam-költségvetésben, magyarországi történelmi források és műemlékek kiadására, ismertetésére és fentartására felvett 12,000 frtból, az 1868-ki oct. 22-én 18471-ik szám alatt kelt értesítésben érintett 2700 frton felül, még azon 5000 frt. is levonotván, mely a fennebbi czélra legkegyelmesebben engedélyezve volt 10,000 forint rovására I-ső és II-dik évnegyedi illetőség fejében már kifizettetett; következőleg az említett rovat alatt már csak 4300 ft. áll rendelkezésre. — Továbbá, hogy az 1868. oct. 22-én 18471-ik szám alatt, a könyvtár gyarapítására rendelt 5000 ft. csonkítatlanul fog kifizettetni. — Végre, „hogy a földtani kutatásokra felvett 2000 ft., időközben 23 ft. 75 krnyi kiadást viselvén, és ezen felül a *Mircse János* utazási ösztöndíj fejében a muzeum javadalmazásából vagy netán más forrásokból előlegezett 1500 ft. megtérítésére igénybe vétetvén: e czímen jelenleg már csak 476 ft. 25 kr. áll rendelkezésre.“

Átteendő az akad. pénztárnokhoz, s azután közlendő a történet- és természettudományi bizottságokkal.

7. Olvastatott *Hajnik Imre* hely. igazgató úr 1868. dec. 22-én Győrött kelt levele, melyben a győri kir. Jogakadémiát, a M. T. Akadémia ezentul kiadandó, s a menyire lehető, már eddig megjelent műveiben részesíttetni kéri.

Átteendő az állandó könyvtári bizottsághoz.

8. Jelentetik, hogy a vallás- és közoktatási m. kir. minister, 1868. évi dec. 9-ről ¹³²¹ _{eln.} sz. alatt közli a M. T. Akadémiával gr. Hadik Gusztáv levelét, melyben bold. atyja gr. Hadik András, a földalakulásra, s a hegyek és városok viszonylagos magasságára vonatkozó, egész életén keresztül nagy szorgalommal gyűjtött 4193 adatot, három dobozban a M. T. Akadémiának megküldi.

Elnöki köszönet nyilváníttása mellett, átteendő az akadémiai kéziratárba.

9. Közöltetik „Katalin“ czímű dráma szerzőjének levele, melyben kéziratát magának kiadni kéri.

A kézirat, a szabályok értelmében nem levén kiadható, lemásoltatása a titoknoki helyiségben megengedtetik.

10. Jelentetik, hogy a székes-fehérvári alreáltanoda, a debreczeni ref. collegium s a szászvárosi ref. gymnasium részéről, elismerő nyugták érkeztek a nyert akadémiai kiadványokért.

Tudomásul vétetik.

11. A titoknok jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1868. év nov. 30-tól 1869. év január 4-ig a következő ajándék-, csere- és köteles példányok érkeztek:

I. *Testületektől.*

Kön. Preuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin. Monatsbericht. 1868. aug. sept. oct.

Kais. Akademie der Wissensch. Bécs. Anzeiger. 1868. Nr. 26—29. és Inhaltsverzeichnis 1868. Nr. 1—29.

Oberlausitzische Gesellsch. der Wissensch. Görlicz. Neues Lausitzisches Magazin, XXV. B. 1. H.

Société des Sciences de Finlande. Helsingfors. a) Öfversigt. X. b) Finlands Natur och Folk. 11. 12. Heft.

Ángol kormány. London. Trade accounts (foreign countries) 151—VIII.

Ref. Gymnasium igazgatósága. Sáros-Patak. Magyar-latin zsebszótár iskolai használatra.

M. k. Cultus- és közoktatási ministerium. Buda. Hivatalos stat. átnézet a reichsrathban képviselt országok 1867. évi fogyasztási adója eredményéről.

II. *Magánosoktól.*

Jakab Elek. Kolozsvár. Keresztény magvető. IV. köt.

Dobó (Dobrow) László, városi tanácsos. Vinga. Költemények. 1869.

P. Szathmáry Károly. Pest. A beszély elmélete.

Gruber József. Berlin. Paedagogik des Kindergartens und der Bewalhranstalt.

Szepesi Imre I. t. Pest. Jelen viszonyaink az ó-classicai irodalomhoz. (2 péld.)

III. *Köteles példányok.*

Bittermann Nándor nyomdája. Zombor. Csopor. Megbukott a mama.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Az országos közép tanodai tanáregylet közlönye. II. évfoly. 1. 2. füz. b) Gebhardt Lajos : Az ember-élettan alapvonalai. c) egy ruthen nyelvű imakönyv. d) Beszédek, melyek a m. kir. tud. egyetem 1868—9. tanévi rectora és tanácsának beiktatásakor tartattak.

Athenacum társ. nyomdája. Pest. a) Bernolák : A természet kézikönyve. b) Greguss Gyula : Természettan. 2-ik kiadás. c) Statuten der ersten ung. Gewerbebank. d) Piros könyv. 1. füzet. e) Minikus után Májér : Vezérkönyv az állat- növény- és ásványtan oktatásában. f) gr. Bethlen Farkas : Szőlőművelés és borászat körüli tapasztalások. g) Hivat. statist. közlemények, I. évf. 2. füz.

IV. *Akadémiai kiadás.*

Értesítő 1868. 16. 17. 18. sz.

Törvénytud. Érték. VI. sz.

Nyelvtud. Közlem. VII. köt. 1. füzet.

Második (mathematikai és természettudományi osztály-) ülés.

1869. jan. 11-kén

Horváth Mihály r. t. helyettes elnöklete alatt.

14. Szabó József r. t. ily cím alatt értekezett : „A fehérvári gránitok közzetani tanulmányozása.

15. A math. és természettudományi bizottság felszólítására, Akin Károly l. t. lévén feljegyezve, hogy jelentést tegyen az akadémiai physikai teremben megindított munkálataokról, azon kérdés intéztetett az osztályhoz, ha az illető mint tag lép-e fel, vagy mint vendég? — Hosszabb eszmecsere után, melyben azon kérdés is felmerült : ha a bejelentett értekezés székfoglalónak tartassék-e? a helyettes elnök úr kimondja a következő határozatot :

Miután a kérdéses értekezést maga a math. és természettudományi bizottság is úgy óhajtja tekintetni, mint folytatását a már bejelentett székfoglaló értekezésnek : az osztály mint ilyent elfogadja.

16. Akin Károly l. t. felolvassa ily című értekezését : I. A calcescencia létesítésére szolgáló új készülékek. II. Egy új dynamo-electrikai gép. III. A thermo-electrikai mérés módszerét illető új adalék.“

17. Pólya József r. t. azon kérdést intézi az osztályhoz : mikor fog Haradszky úrnak, a „Méhészetről“ írt, s kiadásra ajánlott munkája megjelenni?

A titoknok azon választ adja, hogy a kérdéses munka, már a múlt évi költségvetésbe felvétellett, s reméli, hogy nem sokára meg fog jelenni.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

*Harmadik (philos. törvény- és történettudományi osztály-, egyszersmind
összes) ülés.*

1869. jan. 18-án.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

19. A titoknok megilletődve jelenti *Szemerei Szemere Bertalan* lev. tag f. é. jan. 18-án történt **gyászos halálát**

Az Akadémia elszomorodva jegyzi fel e kitünő férfiú elhunytát, s felszólítja a történettudományi osztályt, hogy annak idején tartandó emlékbeszédről gondoskodjék.

20. *Hoffmann Pál* l. t. felolvasta *Reitmeister* pozsonyi tanár úr „Gaius” című értekezését.

21. *Hunfalvy János* r. t. „Japan földmívelési, ipari és tudományos viszonyairól” értekezett, kivonatban következőleg :

Alig találunk országot, mely annyi hasznos és dísz-növényt mutathatna fel mint Japan; ennek már eredeti viránya bővelkedik ily növényekben, s a japaniak a más országokban termő hasznos és dísznövényeket is törkedtek hazájokban meghonosítani. A földet igen nagy gonddal mívelik, mezőgazdaságukat különösen az jellemzi, hogy a földet igen mélyen megmunkálják, rendesen kapálják és ássák, az ekét ritkán használják, -- s hogy jól megtrágyázzák, sőt több földet be sem vetnek, mint a mennyit kellőleg megtrágyázhatnak. Nyers trágyát soha sem hordanak a földekre, hanem vagy komposzt-trágyát készítenek, vagy a ganéjt és emberi ürülékeket külön edényekbe gyűjtik, s ott hagyják erjedni. Leginkább rizst termesztenek, továbbá búzát és árpát, repcét és sokféle gumós és gyökeres növényeket, dohányt, kukoriczát, pamutot. Selyemtermelésök is tetemes. A kertmívelésben szintén nagy jártasságot tanúsítanak; különös szenvedélyök a kertmívelésben az, hogy minél törpébb növényeket állítsanak elő, s hogy a növények levelei pettyesek vagy csíkosak legyenek. Csaknem minden háznál kisebb-nagyobb kert, vagy legalább néhány fa és bokor s néhány virágcserep van, még pedig nem csak falun, hanem a városokban is. Sok melegházi növényünk Japanból került hozzánk, nevezetesen a kamellia, paulownia, kerria stb. Jeddóban a kereskedelmi kertek nagyobb helyet foglalnak el mint bármely európai fővárosban. — A japaniak műiparát illetőleg régen tudtuk,

hogy a lakk- és bronzművek, a tus, porcellán és papír készítésében a japaniak kitűnnek. S ezen készítményeik valóban igen jelesek. A papírt bizonyos fák hancsából készítik, s a legkülönbözőbb tárgyakra használják; belőle készítenek öltönyöket, esernyőket; házaik is nagy részben papírból állanak, sőt ezt bőr gyanánt is használják. A lakk- és bronzárúk a japaniak művészeti ízléséről is tanúskodnak. A mi ezekből Európába kerül, rendszerint csak közönséges árú; az igazán szép és jeles lakk- és bronzárúk felette drágák. A japaniak továbbá a sokféle fegyverek, kivált kardok, azután játékszerek és holmi csecsebecsék, szerszámok és eszközök készítésében is kitűnnek. A művészetben is magas fokot értek el, némely tárgyakat meglepő szépséggel tudnak rajzolni és festeni. Általában gyönyörködnek a képekben, s képes könyveik, fametszvényeik kitűnők. Irodalmi és tudományos működésük olyan, hogy sok európai nemzet sem versenyezhet velök. Minden ember tud írni, olvasni, s a könyvek oly olcsók, hogy a legszegényebb is megszerezheti. Könyvkereskedéseikben már igen sok európai munkát is találni, melyeket japani nyelvre fordítottak. Kivált sok föld- és néprajzi, természettudományi és hadászati munkát fordítottak hollandiai s más európai nyelvekből. A poroszok meg voltak lepve, midőn megtudták, hogy *Brandt* taktikáját s *Decker* „Handbibliothek für Offizire“ című munkáját már ismerték a japaniak.

22. A titoknok jelenti, hogy gr. *Zichy Jenő*, a múlt. elnök úr által, a következő eredeti okmányokkal kedveskedik a M. T. Akadémiának:

1. István nádor levele 1388-ban.
2. Palóczy László országbíró levele, 1447-ben.
3. Zápolya István nádor, Zápolya János király atyja, 1493-ban.
4. Lajos király levele, 1518-ban.
5. Batthány Benedek kincstárnok levele a pozsonyi várparancsnokhoz, 1520-ban.
6. Istvánfy nádor levele, 1605-ben.

E becses adományért az Akadémia köszönetét fejezi ki, s ezt a nemes gróffal is közöltetni határozza.

23. Olvassatik a M. T. Akadémia statistikai bizottságának f. é. jan. 7-én tartott ülése jegyzőkönyvéből, hogy *Hunfalvy János* r. t. szemei gyengesége miatt, a „statistikai és Nemzetgazdászati Közlemények“ szerkesztőségéről lemondván, *Keleti Károly* l. t. kéréstett fel a szerkesztésre, ki azt el is vállalta.

Helyeseltetik.

24. Olvassatik ugyanazon jegyzőkönyv 5-ik pontja, melyben a bizottság felemlítvén a munkás tagok, s a statistikai és nemzetgazdászati irodalommal foglalkozó férfiak hiányát, a statistikai bizottsághoz *Béthy Leo* ministeri titkárt, és *Mallekovics Sándor* egyetemi magán tanárt kéri tagokul kineveztetni.

Az ajánlott urak a statistikai bizottsághoz tagokul kineveztetnek.

25. A titoknok jelenti, hogy *Hunfalvy János* r. tag, a már említett oknál fogva, a philosophiai, törvény- és történettudományi „Értekezések“ szerkesztőségéről szinte lemond.

A közös szerkesztő csak az illető három osztály közreműködésével lévén választatható. A választás a f. é. febr. 1-jén tartandó philos. törvény- és történettudományi összes ülésre halasztatik.

26. Olvassatik az archaeologiai bizottság f. é. január 5-én tartott ülése jegyzőkönyvének 4-ik pontja, melyben panasz emeltetik az akadémiái nyomda késcdelme ellen, mely az akadémiái kiadványokat mintegy mellékesen kezeli, s ez által károsan hat az Akadémia tudományos életének és munkálkodásának haladására; minek következtében, a bizottság az Akadémiát ez ügy tárgyalására és orvoslására kéri fel. — Több oldalról hasonló panaszok emeltetvén,

az akad. titoknak s a bizottságok előadói kiküldetnek, hogy tekintettel a már létező szerződésekre, mint bizottmány adjanak az akadémiái nyomda megváltoztatására vonatkozó véleményt.

27. Olvassatik ugyanazon jegyzőkönyv 13-ik pontja, mely panaszként jelenti, hogy legközelebb. alig kétszáz lépcsnyire a sz. endrei útra néző ó-budai várnháztól, „gyönyörű római festvények és remek stucco díszítmények“ ásatván ki, útszínálásra használtattak; egyszersmind tudatja, hogy a bizottság, hasonló botrányos rombolások meggátlása tekintetéből, folyamodást intézett a megyei alispáni hivatalhoz.

Az Akadémia, a régiségek fölütti örkdést. az illető hatóságok közbenjárásával kívánatosnak tartja; de a már benyújtott folyamodásra azt jegyzi meg, hogy közhatóságokhoz ezentúl csak az Akadémia nevében, és ennek útján intéztessenek folyamodások.

28. Közöltetik a nevezett jegyzőkönyv 14-ik pontja, melyben a bizottság, hivatkozva a bécsi tud. Akadémia azon kiváltságára, mely szerint 8-adrét kiadványait keresztkötés alatt tagjainak, a birodalom egész területén újság gyanánt megküldheti, indítványba hozza, hogy a m. kir. ministeriumnál az Akadémia részére is eszközöltessék ki hasonló kedvezmény; egyszersmind elhatározza a bizottság, hogy előadója, az „Archaeologiai Értesítőre“ nézve. egyelőre is folyamodjék az említett kiváltság megnyeréséért a m. k. kereskedelmi ministeriumhoz.

Miután kívánatos, hogy a felhozott kedvezményben az Akadémia összes kiadványai részesíttessenek, a folyamodás a m. k. ministeriumhoz elhatároztatik.

29. A titoknak közli *Ottományi Pál* földéaki lelkész, f. é. jan. 7-én kelt levelét, mely szerint a M. T. Akadémiának végrendeletileg szánt ezer forintot, még éltében, 291,641-ik szám alatt kibocsátott, s f. é. január havában már kamatozó államkötvényben átnyújtja, hogy neve alatt, mint örök alapítvány, az Akadémia alaptőkájének növelésére fordíttassék.

Az Akadémia hálásan fogadja a nagylelkü adományt, s ezt köszönő levélben is kifejeztetni határozza. Maga az adomány-levél átteendő az akadémiái pénztárnokhoz.

30. Ugyan *Ottományi Pál* földéaki lelkész, ez alkalommal 16 darab ezüst- és 9 darab régi réz éremmel kedveskedik a M. T. Akadémiának.

Köszönettel átteendő az akad. érem- gyűjteménybe.

31. A titoknak felhívja az osztályt, hogy *Renmeister* ur *Gaius* ezimü felolvasott értekezésének megbíralására, két akadémiái tag nevezetnék ki.

Bíraló tagokul *Pauler Tivadár* rend, és *Hoffmann Pál* lev. tagok kéretnek fel.

Negyedik (nyelv- és széptudományi osztály- egyszersmind összes) *ülés.*

1869. jan. 25-kén.

Nagyméltóságu Lónyay Menyhért alelnök úr elnöklete alatt.

33. *Barna Ferdinánd.* a 28-ik nagygyűlésen megválasztott lev. tag, felolvassa székfoglaló értekezését ily cím alatt: „Tanulmányok a magyar régi egyszerű, és az újabb összetett szenvedő forma körül.“

34. *Fogarasi János* r. t. a következő cím alatt értekezett: „Mongol tanulmányok.“ (Folytatás.)

35. A titoknok olvassa a vallás- és közoktatási m. k. minister f. é. január 8-án ¹⁴³⁰/_{eln.} sz. alatt kelt iratát, mely tudatja, hogy a M. Tud. Akadémia megkeresése folytán, Magyar László elhunyt akad. tag hátrahagyott irományai kikutatása végett a kellő intézkedések megtétettek, s hogy a portugáli kormány részéről a bécsi külügyministeriumhoz azon tudósítás érkezett, miszerint Magyar László 1864-ben Benguelában csakugyan meghalt, s hogy hátrahagyott nem egészen ép elméjű fia, a kovács mesterséget tanulta meg. Egyszersmind igéri a vallás- és közoktatási m. kir. minister, hogy azon esetre. ha újabb adatok birtokába jutna, azokat azonnal tudatni fogja a M. T. Akadémiával.

Tudomásul vétetik.

36. Ugyanaz olvassa a vallás- és közoktatási m. kir. minister f. é. január 8-án ²⁰⁴⁰²/₈₆₈-ik szám alatt kelt iratát, melyben kifejezvéen örömét Mircse János okmánygyűjtő működésének eredményei fölött, tudatja, hogy Mircse János kutatásának és gyűjtésének folytatására, az 1868. május 7-én 5268-ik sz. alatt elrendelt feltételek mellett. a j-len 1869-ik évre is megbizatik; s hogy e czélból. a magyarországi történelmi források és műemlékek kiadására, ismertetésére s esetleg fenntartására engedélyezett 14,000 ftból, 2000 ft. rendeltetik a nevezett kutatások és gyűjtések folytatására; mely összeg a m. kir. állami központi pénztár által, 1869-ik évi január 1-től kezdve, előleges havi részletekben, az illető bizottsági elnök és előadó által láttamozott s kellő bélyeggel ellátott nyugtára ki fog fizettetni.

Átтеendő a történettudományi bizottsághoz.

37. A titoknok jelenti, hogy a kaposvári járás szolgabírói hivatala, f. é. jan. 10-én kelt levélkíséret mellett, beküldé 1869. jan. 10-én Mocsoládon Somogy megyében elhunyt tekint. Edel Kálmán végrendeletét, melyben a M. Tud. Akadémiának osztrák értékben 16,000 ftot hagyományoz olyképen, hogy a kamatokból az Akadémia által egy orvos és egy technicus növendék, évenként mindegyik 300 ft ösztöndíjban részesíttetésék; s hogy a 16.000 ft. után fennmaradt kamat az Akadémia szabad rendelkezésére bízassék, oly kéressel azonban, hogy ha az Akadémiát illető kamatok tudományos munkák díjazására fordíthatnának, az elsőbbség a természettudományi munkák-
nak adassék.

Véleményadás végett átтеendő az alapítványokat vizsgáló bizottsághoz.

38. Ugyanaz jelenti, hogy az 1868/9. évi Teleki József-féle drámai pályamunkák megbírállására, a nyelv- és széptudományi osztály részéről, b. *Kemény Zsigmond* t. t. el-

nöklete alatt, *Gyulai Pál* r. és *Pompéry János* l. tagok, a m. n. színház részéről pedig *Szigeti József* és *Paulai Ede* urak kérettek fel.

Helyesletetik.

39. Ugyan a titoknok az alapítványok megvizsgálására kirendelt állandó bizottság f. é. január 25-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből jelenti, hogy a bizottság, bécsi lakos *Dora Szilárd* úrnak 1861. apr. 24-ről szóló alapító levelét, az 1867-ki május 27-én tartott összes ülés határozata folytán, megvizsgálta, s miután az alapító levél semmi oly megszorítást nem tartalmaz magában, mely az Akadémia czéljaival ellentéző, s ennek szabad intézkedését a tudomány érdekében korlátolná: a bizottság. az alapítvány elfogadását ajánlja; s mivel a kétezer forintnyi alapítvány, s annak 2½ évi kamatja, az Akadémia pénztárába közelebb lefizettetett, szükségesnek látja, hogy az első három évről a jutalom már a legközelebbi nagygyűlésen kifizessék, minek következtében, a pályakérdés megválasztását és szövegezését a statisztikai és nemzetgazdasági bizottsághoz véli utasítandónak.

A kitűzendő pályakérdés megválasztása és szövegezése a statisztikai és nemzetgazdasági bizottsághoz utaltatik.

40. Jelentetik, hogy a nagyvárad kir. Jogakadémia, a máramaros-szigeti ref. Főtanoda, az egri érseki Lyceum, a pozsonyi prot. Főiskola, a szarvasi ev. Főiskola, a zágorábi kir. Jogakadémia, a sárospataki ref. Collegium, a kassai kir. Jogakadémia, a nagybecskereki Algynasium, az eperjesi ev. Collegium, a kecskeméti cath. Főgymnasium, az erdélyi országos Muzeum, s a losonczi Közkönyvtár részéről, úgy szintén Calcuttából, Rajendrolála Mittra külf. lev. tagtól, a nyert akadémiai kiadványokért elismerő iratok érkeztek.

Tudomásul szolgál.

41. *Fogarasi János* r. t. saját igazolására jelenti, hogy a Nagy Magyar Szótár késcdelmes megjelenése nem a szerkesztőségnek, hanem az akadémiai nyomda elfoglaltságának tulajdonítandó.

Az akadémiai nyomda ügye, e czélra rendelt bizottságnak lévén, már kiadva, a jelentés tudomásul vétetik.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Ötödik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály- egyszersmind összes) ülés.

1869. febr. 1-én.

Nagymélt b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

43. *Pauler Tivadar* r. t. emlékbeszédet mondott *Mittermaier Károly* a törvénytudományi osztály külső levelező tagja fölött: „Abban a nagyhirű tudós életének főbb mozzanatait, ernyedetlen buzgalmu működésének főbb eredményeit vázolván, kiemelte érdemeit, melyeket félszázadon túl folytatott tanári, írói, s publicistikai pályáján, különösen az összehasonlító jogtudomány körül szerzett, s melyek valamint fényes elismerésre találtak kortársainál, úgy neve fenmaradását biztosítják az utókorra nézve“.

44. *Rómer Flóris* l. t. „Az újabb ó-budai ásatások eredményéről“ szólván, általános áttekintetben összefoglalá mind azt, mit a múlt században szórványosan megjelent ásatási jelentésekből, és saját pontosan szerkesztett, és az *Archaeologiai Értesítőben* kiadott naplóból a hajdani *Aquincumról*, annak erődénok és temető helyeinek fekvéséről és kiterjedéséről eddig biztosan megtudni lehetett. — Említi, hogy ezen tudományos ásatásokra nézve, mióta azokat a magyar kir. oktatási minister elégséges költséggel lehetőkké tevő, s *Ő felsége a király* személyes érdekeltsege által pártolá, *egy egészen új korszak kezdődött*, minthogy azóta az *ó-budai polgárság* vetélkedve jelenti be mindazt, mi újabban fölfedeztetik, és a már régebben talált műemlékeket nagylelküleg mind a *m. nemzeti muzeumnak ajándékozá*.

Ezen, aprilban kezdett, és novembertől mai napig folytatott, ásatások közt több kőkoporsó, sok kőlapokból vagy téglá- és cserépből összeállított sír jött napfényre. Jelosen a *Kis-Czell* alatti első ó-budai *tégla- és mészégető részvénytársulat* telkén eddig mintegy 70, az ettől egy negyed órányi távolságban északkeletnek a Dunaáguál fekvő *szeszgyár* területén 25 különféle sír vizsgáltatott meg.

Tudományos szempontból fő érdekekkel bírnak az új *téglabélyegek*, melyek közt talán legbecsesebbek a *TERENTIVS TRIBUNUS* és a *VALENTINA* cohors nevével bélyegzett cserepek. A *terra sigillata* csereptöredékeken számos, eddig ismeretlen fazekas neve jelenik meg; a feliratos kövekből pedig polgári és katonai előkelők ittlétéről értesülünk.

A közönségesebb konyhaedények, melyeknek egy része zöldes mázzal bír, a mai nap nálunk szokásban levőkhöz hasonlítanak, és a római fazekasság százakra menő külön alakjairól tanuskodnak, míg a gyéreb-
ben előforduló üveg és bronztárgyak, üveggyöngyök és elefántcsont
készletek semmi különösséggel nem bírnak.

Minthogy tavasszal az ásatások nagyobb mérvben folytatattak, s
hallomás szerint a hajógyári szigeten két új fürdőház fog lelepleztetni, az
ó-budai római telepről még sokkal érdekesebb adatokat várhatunk.

Befejezván előadását az értekező indítványozza, hogy Zsigmondy
Gusztáv k. mérnök úrnak köszönet nyilváníttassék azon közreműködés-
ért, melyet az ásatások körül tanúsított. *Henszlmann Imre* l. t. pártolja
az indítványt, s

az Akadémia jegyzőkönyvileg kimondja köszönetét.

45. A philos. törvény- és történettudományi osztályok szerkesztőjének megválasz-
tása lévén a mai ülésre kitérve, határozottat :

hogy a választás a nevezett három osztály egyesült értekezletére tétessék át.

46. A titoknok jelenti, hogy a Gorove-alapítványból kitérített történettudományi
jutalom-kérdésre : „Mióta él nemzetünk mostani czímerével és színeivel ? stb.“ folyó évi
január 31-ig (bezárólag) egy pályamű sem, a határidő után. febr. 1-jén (de január 30-án
postára adva) érkezett a következő :

I. Magyarország czímere és színei.

Jelige : Véremezjü süvegen hordják a czímeres ország

Négy folyamát, s balról nagy hármás béreze keresztét.

Vörösmarty Mihály.

A pályamű áttétetik a történettudományi osztályhoz, hogy az bírálókat nevezzen ;
a rendén talált jeligés levél pedig, az Akadémia s a nmélt. elnök úr pecsátjével lezárva.
a levéltárba adatik megőrzés végett.

47. Olvassatik a vallás- és közoktatási m. k. miniszter f. é. jan. 26-án kelt leirata,
melyben tudatja, hogy a fővárosi három nagyobb, t. i. a m. n. muzeumi, a m. k. egyete-
mi, s a m. t. akadémiai könyvtárra vonatkozó újabb tervezete tekintetéből, ministeriuma
egyik osztály-tanácsosát kiküldé, hogy a nevezett három könyvtár tényleges állásáról,
könyvkincséről és mutatkozó szükségleteiről magának kellő tudomást szerezzon ; minek
következtében felhívja a M. T. Akadémiát, hogy kiüldöttjének a szükséges támogatást,
betekintést és felvilágosítást megadni szíveskedjék.

Közlendő az akad. könyvtárnok úrral, s az állandó könyvtári bizottsággal.

48. Olvassatik Máramaros vármegye közönségének M.-Szigeten 1868. nov. 30-kán
kelt hivatalos irata, melyben a M. T. Akadémia felkóretik, hogy szíveskedjék a megyét
I. Mátyás király tervezett emlékszoobrának ügyéről, az e czélra gyűjtött pénzalapról s
ennek kezeléséről értesíteni.

Az Akadémia nem lévén soha, sem az emlékszoobr ügyével, sem a pénzalap gyűj-
tésével vagy ennek kezelésével megbízva, nincs oly helyzetben, hogy a kívánt felvilágo-
sítást megadhatná.

49. Közöltetik nagyságos Pollák János m. k. egyetemi rector f. é. január 28-ki
hivatalos levele, melyben a M. T. Akadémiának az egyetemi gyűjtemény számára nyert
régészeti, ífvészeti és physikai tárgyakért köszönet mondatik.

Tudomásul vétetik.

50. Olvassatik a nagy-szebeni m. k. állam-főgymnasium, f. é. jan. 20-ki folyó-
modványa, melyben magát a M. T. Akadémia eddigi és ezentúl kiadandó munkáiban
részesíttetni kéri.

Átteendő az állandó könyvtári bizottsághoz.

51. A titoknok jelenti, hogy a kolozsvári ref. Collegium, a lőcsei kath. Főgym-
nasium, s a hód-mező-vásárhelyi ref. Főgymnasium részéről a nyert akadémiai kiadvá-
nyokért elismerő iratok érkeztek.

Tudomásul szolgál.

52. Ugyanaz jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év jan. 4-től ugyanazon
év február 1-ső napjáig a következő ajándék-, esere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől :

Kais. Akad. der Wissensch. Bécs. a) Archiv für Österreichs Geschichte XXXIX.
B. 2. Hälfte. b) Denkschriften : Mathem. Naturwissensch. Classe XXVIII. B. Philos.
Hist. Classe XVII. B. c) Sitzungsberichte. Mathem. Naturwiss. Classe I. Abth. LVIII. B.
1. 2. 3. H. II. Abth. LVII. B. 1. 2. 3. H. Philos. Hist. Classe LVII. B. 2. 3. H. LVIII.
B. 1. 2. 3. H. d) Almanach für 1868. e) Anzeiger. 1869. Nr. 1. 2.

Kön. Preuss. Akad. der Wissensch. Berlin. Monatsbericht : Nov. 1868.

Königl. Bayrische Akad. der Wissensch. München. Sitzungsberichte 1868.
II. B. 2. H.

Déli Szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Kuj. V.

Société Archéol. Namur. a) Annales. Tom. IX Livr. 1. 2. 3. 4. b) Rapport sur la
situation de la Société pendant l'année 1865.

Verein für Naturwissenschaften. Nagy-Szeben. Verhandlungen und Mittheilungen
XVIII. Jahrgang.

Reale Istituto Veneto. Velenze. a) Memorie. Vol. XIV. L. I. b) Atti. Tom. XII.
Disp. 10. Tom. XIII. Disp. 1—8.

Société de la Numism. Belge. Bruxelles. Revue. Tom. I. Livr. 1.

Verein für Erdkunde. Dresden. IV. und V. Jahresbericht.

Naturforschende Gesellschaft. Basel. Verhandlungen. V. Theil. 1. Heft.
Société Impér. Géographique. Petersburg. Geographischesko-sztatiszticeskij Szlo-
vár Rosszijszkoi Imperii. Tom. IV. v. 1.

Ángol kormány. London. a) Agricultural returns of Great Britain 1868. b) Trade
accounts (foreign countries) 151—IX. 151—X.

M. kir. közoktatási ministerium. Buda. Rapport du jury international (Exposition
universelle de 1867 à Paris) Tom. I—XIII.

M. kir. földmiv.- ipar és keresk. ministerium. Pest. Hivatalos stat. közlemények.
I. évf. 3. 4. füz.

R. k. főgymn. igazgatósága. Kecskemét. Tudósítvány 1867-8 tanévről.

II. Magánosoktól :

Lubrich Ágoston. Pozsony. Neveléstudomány. III. IV. köt.

Hauer Ferencz k. l. t. Bécs. Geologische Übersichtskarte der Österr. Monarchie.
Bl. N. V. VI. und X.

Szakál Lajos, Gyula. Czimbalom. Írta Szakál Lajos.

Karner Felix. Bécs. Die Miocene Foraminiferen-Fauna von Kostej in Banat.

Bartakovics Adalbert érsek. Eger. Schematismus cleri dioecesis Agriensis ad 1869.

III. Köteles példányok :

Schreiber Alajos nyomdája. Pozsony. a) Lubrich : Neveléstudomány. I. II. köt. b) Dobročinnui wplyw Kimszkich Papezov. c) Ének- és imakönyv.

Athenaeum társ. nyomdája. Pest. Szilágyi : A heidelbergi káté s a magyar- és erdélyországi prot. autonómia a XVIII. században.

Ref. főiskola nyomdája. S. Patak. Sárospataki Füzetek. XII. évfoly. 10. füz.

Városi nyomda. Debreczen. a) Ladányi Gedeon : A magyar alkotmány története. 2-ik kiadás. b) Zagyva Imre : Templomban mondandó köznapi és bűnbánathéti imádságok. c) Istváni után Vidovich : Magyarország története 1490—1606. II. köt. 4. füz. d) Imre Sándor : Magyar mondattan. 3-ik kiadás. e) Bonyhai József : Hasznos mulattató. f) T. S. Konrad Gyula költeményei. g) Veres László : Magyarország földrajza. 2-ik kiadás. h) A debreczeni állandó nemzeti színház emlénye. 1868. i) Értesítvény a reform. debreczeni főiskolájáról 1867/8. k) A tiszántúli reform. egyházkerület 1868. okt. 1. tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. l) 1868. sept. 20. dalárünnepélyre meghívott dalegyletek s intézetek küldöttjeinek és vendégeknek névjegyzéke.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. Die Ritual-Gesetze der Israeliten.

Gyulai István nyomdája. Arad. Balog Tihamér : A halálos büntetés eltörlése.

Czéh Sándor győri nyomdájától : a) Die Vorconferenz der israelitischen Vertrauensmänner zu A. Kubin. b) Legújabb nagygyőri naptár 1869-re. c) A győri és győrszigeti iz. nőegylet alapszabályai. d) A győri keresk. bank alapszabályai. e) Mayrhofer zsebkönyve 1869-re. f) A győri színház zsebkönyve 1869-re.

Ugyanannak m.-óvári nyomdájától : Emlékirata a mosonmegyei gazd. egyletnek többféle aratógépek munkaképessége körül.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Egy magyar amazon.

Szigler testvérek nyomdája. Komárom. Ghyeczy Kálmán beszéde választóihoz. 1868. dec. 27-én.

Bertalanfi Imre nyomdája. Kőszeg. a) Novo Hizsa Zlata. b) Gesang und Gebetbuch der ev. Gemeinden im Eisenburger und Ödenburger Comitato.

IV. Akadémiai kiadás :

Értesítő 1868. 19. 20. sz.

Almanach 1869-re

Nyelvtudom. Értekez. V. sz.

Hatodik (mathematikai és természettudományi osztály-) ülés.

1869. febr. 8-án.

Nagyméltóságú b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

53. Elnök ö nagyméltósága felemlítvén azon tűzveszélyt, mely legközelebb az Akadémia palotáját érte, sajnálatát fejezi ki a felett, hogy minden vigyázat és előintézkedés mellett, a szerencsétlenség még is bekövetkezett; egyszersmind kijelenti, hogy az épület s a felügyelet körül mindazon változatok és intézkedések meg fognak történni, melyek magában a veszélyben, hasonló szerencsétlenség elhárítására, szükségeseznek mutatkoztak.

54. *Batizfalvy Sámuel*, a 28-ik nagygyűlésen megválasztott levelező tag, felolvassa székfoglaló értekezését ily czím alatt: „A testgyógyászat (Orthopaedia) újabb haladása, s tudományos állása napjainkban, három kiválóbb köresettel felvilágosítva.“ Kivonata ez:

Elmondá, mikép napjainkban élet- és boncztani elveken halad az elferdülési kórok gyógykezelése. Mióta a testgyógyászat szakkörébe vonja a sebészi műtéten, a gépen, a villamozáson, a helybelített gyógytestgyakorlaton kívül, az üde lég, a szabályozott étrend, a vérvegyület javítására irányzott beszerelés, a hűvös zuhany, hideg ledörzsölés és a homokfürdő jótékony befolyását, megszűnt többé szemfényvesztés lenni.

Értekező alapos tapasztalatai nyomán győződött meg arról, hogy csupán az összes gyógyhatványok közreműködése folytán érhetni czélt az elferdülési kórok szabatos kezelésénél. A testgyógyászat tehát mostanában szakkörébe vonja az exact ismeret minden sikeres eszközét, hogy így a beteget épséggel, a tudományt pedig újabb diadallal örvendeztesse meg.

A tudomány mai állásánál fogva, mindazon számtalan elferdült béna koldus baján nagyrészt gyökeresen lehetett volna segíteni, kik most az állam terhére esnek, ha idejekorán élvezik vala a szakavatott ápolásnak azon nemét, mely több hasonló esetben, az illető óhajtasoknak eleget tett.

Előadó testgyógyászati gyakorlatában számtalanszor megesezt, hogy az illető elferdülésen igen egyszerű sebészi műtéttel, és olcsó kis gépezettel segítni, s ez által a beteget az állam ép polgárává avatni sikerült.

Az ilyen szegény nyomorútlakról szintén az államnak kellene gondoskodnia. Az állam nagy figyelmet fordít a lelki betegekre, és a marhavészre; de a nyomorék elferdültekre eddigelé még nem. A jó lelkű orvosnak szive fáj, ha látja, hogy a becsületes szegény szülők szellemileg jól kifejlett gyermeke örökre nyomorék marad, mivel nincs mód a legegyszerűbb támkészülék vagy gép megszerzésére sem. A jó lelkű testgyógyász megtesz e tekintetben is mindent, mi erejétől kitelik, sed quid hoc ad tantam sitim!

Ha lépfenés vagy hurutos oktalan állatról van szó, országos zajt ütünk; de a szegény elferdült betegről senki sem gondoskodik.

Ezek után az értekező áttért az elferdülési kórok óvszereire, miután meggyőződött arról, hogy a helyes *óvszer* a legjobb gyógyítással is fölér.

Sublata causa, tollitur effectus.

Napjainkban már tisztába jöttünk a fölött, hogy mely elferdülések tulajdoníthatók a kóros vérvegyületnek, és melyek származnak a hibás nevelésből. A divat által szabályozott öltözködés a hiányos táplálék, általában a helytelen életrend igen gyakori oka a test elferdülésének.

Az elferdülés kelotkozásának leggyakoribb okai közé tartoznak azon szokásbeli okok, melyek bizonyos testtartások, állások és mozgások megszokott szabálytalanságának és egyoldalúságának következményei. Ezek közül különösen figyelembe veendőek:

a mindig ugyanazon oldalon való alvás;

a ferde ülés;

a gyermeknek egyoldali támogatása járás közben;

azon szokás, hogy a test súlya állás közben egyik lábra helyeztetik stb.

Az orvosi észlelet azt tanítja, hogy az agy általában véve az élet hetedik évének eltelte után érte el maradandó kifejlését, s ezen időpont körül a szellemi kifejlődés is határozott forduló pontot mutat. Természetesen tehát a nyolcadik életévben áll be az iskolaképesség időszaka.

Mondjunk hálás köszönetet b. Eötvös közoktatásügyi miniszter úrnak, hogy a testgyakorlatot kötelezett tantárgynak tekintve, e fölköteleket hazánkban törvény erejére emelteté.

Előadó ezen rövid kivonatban elősoroltakat tekinti azon jóakaratu rendszabályoknak, melyek, ha az iskolák, szülők s nevelők által kellő tekintetbe vétetnek, a gyermek testi és szellemi helyes kifejlődését biztosíthatják. Oly fontosak ezek, hogy megérdemelnék, ha népszerűen fogalmazva, mint az iskolai rendtartás egyéb szabályai, minden iskolához a tanítók számára alkalmazkodás végett kormányhatóságok útján is leküldetnének. Mert ha a szülő-, fáültetés, méhtenyésztés sat. tárgyában a kormányok a jól díjazott műveket hasznosnak tartják az iskolákban terjeszteni és taníttatni: nem épen oly szükséges volna-e ezen rendszabályokat is épen azon úton hasznosítani?

Lehet-e az államnak nemesebb esemeteje, mint a gyermek, a zsenge nemzedék, melynek ép serdülésétől függ leginkább az állam jövődjö jölete és boldogsága?

Ezek után előadó három testgyenyészi specialis kóresetről értekezett, melyek elsje a gerincoszlop elferdülését illetve. A második kóreset igen nagy foku térdiz-zsugorra vonatkozott. A harmadik bemutatott kóresetben ötödfoku dongalábbal találkoztunk. Mindezen esetekben a sebészi műtét, a gép czélszerű alkalmazása, a hideg mosás, a hűvös zuhany, a czélszerű berszerelés, a megfelelő étrend, a gyógytestgyakorlat, és a villamozás sat. örvendetes és meglepő jó sikert eredményezett.

55. *Szabó József* r. t. felolvassa a math. és természettudományi osztályértekezlet f. é. dec. 24-ki jegyzőkönyvének 2-ik pontját, melyben jelentetik, hogy az előadó azon indítványa, miszerint a bécsi földtani társulat 1868-ki, úgy szintén a magyar földtani intézet térképei, folytatólag egy példányban az Akadémia számára, megrendeltessenek, elfogadtatott; egyszersmind elhatározatott, hogy e megrendelés az Akadémiának bejelentessék.

Helyeslőleg tudomásul vétetik.

56. Olvастatik ugyanezen jegyzőkönyv 3-dik pontja, melyben az osztályértekezlet, *Schenzl Guidó* l. t. benyújtott bírálata nyomán, nem tartja elfogadhatónak *Balla Károly* lev. tag azon indítványát, hogy már a jövő évre tűzessék ki a következő, külföldiekre is kiterjesztendő pályakérdés: „Nyilvánosságos levén a meteorologiai jegyzetekből, hogy a forró öv alatt csak annyi fokra emelkedik a melegség a hőmérőkön mint Európa közepén, s különösen Magyarországon igen sok száraz és meleg nyarakon, sőt még szeptemberben is, fejtessék meg, mi oka lehet annak, hogy a forró öv légkölsége még is kiállhatatlannak s veszélyesnek tapasztaltatik nem csak az idegenekre, de olykor a beuszülöttekre nézve is, — s míg nálunk a napszúrás hatása ritkán okoz halált, a forró öv égálgján, kivált kelet- s nyugat-Indiákban, a napszúrásnak igen sok élet esik áldozatul, — s fejtessék meg egyszersmind, mi annak is oka, hogy a forró öv alatt a nappalok körülbelül csak 12 óra hosszúk, nálunk pedig s körülötünk 18 s több óráig tartanak, a növény-élet amott sokszorta bujább mint nálunk, holott egyenlő a melegség?”

A bíráló véleménye helyeseltötvén, a pályakérdés nem fogadtatik el, s ez az indítványozó úrral közöltetni fog.

57. Olvастatik ugyanazon jegyzőkönyv 4-ik pontja, mely jelenti, hogy *Balogh Kálmán* l. t. *Zierlein Frigyes* nyug. főintéző ily című kéziratára: „Die leibliche Unsterblichkeit des Menschen, bewiesen durch die Naturwissenschaft und Philosophie nach neuen Entdeckungen“ — a bírálát beérkezett. mely nem lévén kedvező, a nevezett munka nem tartatik elfogadhatónak.

A kézirat visszaküldendő a szerzőnek.

58. Olvастatik a nevezett jegyzőkönyv 5-dik pontja, melyben közöltetik, hogy az elhunyt *Balassa János* t. t. fölött tartandó emlékbeszéd elkészítésére *Jendrássik Jenő* l. t. még ez év folytán ajánkozott; s hogy az Akadémiára bíztatik annak elhatározása, ha az emlékbeszéd ünnepélyes közgyűlésen, vagy más alkalommal tartassék-e?

Átтеendő a közülesi bizottsághoz.

59. Közöltetik ugyanazon jegyzőkönyv 6-dik pontja, mely szerint a *Hörnes Mór* elhunyt külf. lev. tag fölött szakgyűlésen tartandó emlékbeszédre *Szabó József* r. t. ajánkozott.

Helyeseltetik.

60. Olvастatik a nevezett jegyzőkönyv 12-ik pontja, melyben a math. és természettudományi állandó bizottság előterjeszti a Schulzer-féle nagygombászati munka megvétele ügyének jelen állását; nevezetesen pedig *Hazslinszky Frigyes* és *Kalkbrenner Károly* lev. tagok eljárását, kik a bizottság határozata következtében Vinkovácra utaztak, s a munkát átvizsgálván, megvétele mellett nyilatkoztak, következő feltételek alatt:

1. A munka értékét úgy a mint van, 1000 ftra teszik.

2. Ha a szerző tehetségéhez képest kiigazítja és letisztítja, 2000 — 2500 ftra.

3. Ezen kiigazítás megindítására, 300 ftnyi előleg volna a szerzőnek utalványozandó.

E vélemény alapján, az osztályértekezlet szavazattöbbséggel elhatározta, hogy a munka megvétele ajánltassék az Akadémiának oly módon, hogy :

1-ör) 300 ft. fizetessék ki mint előleg,

2-or) 2200 ft. a munka letisztázása és bekiildetése után ; úgy azonban, hogy a szerző egyelőre is nyilatkozzék azon határidő iránt, melyben a munka befejezését reméli. — Ez utóbbi kikötésre nézve, az előadó jelenti, hogy Schutlzer úr, munkája befejezését a jövő nyárra, utólagosan már megígérte.

Hosszabb eszmecsere után, határozattá lön :

hogy ez ügy eldöntése, illetékes helyére, a legközelebbi összes ülésre tétessék át.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

XLII-dik

I G A Z G A T Ó S Á G I Ü L É S

1869. febr. 14-kén.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

I. Elnök ö nagyméltósága üdvözölvén az egybegyűlt tagokat, előadja, hogy a mai gyűlés fő tárgyait, a felülvizsgáló bizottság jelentése, s az 1869-dik évi bevételek és kiadások tárgyalása képezendi.

II. A titoknok felolvassa az 1868. márczius 26-án tartott igazgatósági ülésből oly kéréssel kiküldött bizottság jelentését, hogy az 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866 és 1867-dik évre szóló, s az akad. ügyész Hinka József úr által már megvizsgált számadásokat felülvizsgálják.

A bizottság tagjai nmélt. gróf *Károlyi György*, gr. *Czirák János* s gr. *Teleki Domokos* egyes, kisebb észrevételek mellett, azon óhajást fejezik ki, hogy a számadások ezentúl minden évben felülvizsgáltassanak, s hogy a főkönyvek minden évben rendesen bezárassanak.

A jelentés közlendő az akadémiai pénztárnok úrral.

III. Nmélt. gr. *Károlyi György* jelenti, hogy az 1868. martius 20-án kiküldött bizottság már folyamatba vette az akadémiai épületek megvizsgálztatását szakférfiak által; s mihelyt ez utóbbiak munkájokat befejezik, a bizottság benyújtandja az építészek végfelmentésére és jutalmazására vonatkozó véleményét.

Tudomásul vétetik.

IV. A titoknok felolvassa *Hinka József* akad. ügyész következő jelentését :

Méltóságos Igazgató Tanács !

Kegyelmes Uraim !

A Tudom. Akadémia bevételeiről és kiadásairól 1868. évben vezetett számadást van szerencsém igazolók okmányával együtt $\frac{1}{2}$ a. ide zárva a mélt. Igazgató Tanácsnak oly jelentéssel bemutatni, hogy azon számadást kellőleg megvizsgálván, azt mindenben helyesnek és pontosnak találtam.

E számadás szerint :

a) a bevétel	962 arany és 96,408 ft. 52 kr.
b) a kiadás	950 arany és 91,262 " 99 "
<hr/>	
1869. évre marad	12 arany és 5,145 " 53 "

Ki egyébiránt . . . . .

A Méltóságos Igazgató Tanácsnak

Pest, 1869. febr. 12-én

alázaatos szolgálja

Hiinka József,

m. akad. ügyész.

A benyújtott számadások felülvizsgálatára, nmélt. gr. *Károlyi György*, gr. *Cziráký János*, és mélt. gr. *Teleki Domokos* mint póttag, kérettek fel.

V. *Tóth Lőrincz* akadémiai pénztárnok felolvassa az 1869-ik évi bevételekre és kiadásokra vonatkozó jelentését :

I.

Nagyméltóságú Igazgató Tanács !

A múlt 1868-dik évi mart. 20-án tartott igazgató tanácsi ülésben helybenhagyott ugyanazon múlt évre szóló költségvetés a magyar Akadémia remélhető jövedelmeit a magas kormány által történelmi s archaeologiai czélokra rendelt összeggel együtt 76907 frtban, a várható kiadásokat pedig 76632 frtban állapította meg, egyszersmind azon agaszto meggyözdésre jutván, hogy az említett évrnek jövedelmeiböl sem az adófizetésre sem pedig szabályszerű tökécsítésre épen semmi sem fordíthatatik. Miután azonban e szerencsés év folytán az Akadémia egyrészlről az életmozgalmaít bénító adótehertől megmenekült ; más részlről pedig a magyar kir. közoktatás- és cultus minister úrnak, egyszersmind az intézet elnökének, gondoskodása által, az em lített történelmi s archaeologiai czélokra, » már előbb utalványozott tíz ezer forinton túl még két ezer forintot, s ezen kívül könyvtára gyarapítására öt ezer forintot, és geologiai kutatásokra ez úttal 476 ft. 25 krt nyert : a bevételek összege az 1868-iki költségvetésben kitett körülbelül 77,000 frtot mintegy 3650 frttal haladta túl, mert 80,650 frtra emelkedett. Kitészik azonban ezen említett számokból, hogy ha a kormány által nyújtott nagyobb segélyezés, t. i. 10.000 ft helyett 17276 ft, a költségvetésben felvett összeget fel nem emelte volna : a valóban bevett összeg a praeliminált összegnél mintegy 4000 frttal kevesebbre ütött volna ki. Másrészlről az 1868-dik évi kiadások, melyek 76,632 frtra számíttattak, több mint 77,000 frtot tévén ki, a praeliminált összeget 420 frttal felülhaladták.

Az egyes bevételi és kiadási tételek következökép állanak :

1. Alapítványi és kikölesönzött tökéek után fen volt kamathátralékból váratott 10,000 ft, befolyt pedig 9344 frt és 150 arany, melynek bankó értékét véve, a valódi bevétel körülbelül megfelel a reménylett bevételnek.

2. Alapítványi tökéek s kölesönök után járó folyó kamatokból váratott 20,000 frtnyi bevétel ; bejött pedig valóban 17,805 ft 45 kr, és 62 arany, vagyis mintegy 340 ft, és így 1855 forinttal kevesebb.

3. A bérháznak szerzödés szerinti jövedelme, úgymint 17,077 ft, hiány nélkül befolyt.

4. A palota jövedelme a képzőművészeti egyesület által bérelt helyiség, s a föld alatti raktárak után 3200 ftra praelimináltatott, valóban pedig csak 2989 ft 52 kr-ra ment, miután egy pincze-helyiséget az Akadémia időközben saját céljaira fordított.

5. A földterhermentesítési kötelezvények kamataiból váratott 6620 ft, bejött pedig valóban csak 6470 ft 84 kr; a 140 ftrnyi különbség onnét származott, mert az erdélyi földterhermentesítési kötelezvények szelvényei elfogyván, azoknak meghozatása hosszabb időt vett igénybe, s így a kamatok kifizetése csak a folyó 1869. év elején történt meg.

6. Nemzeti kölcsön s egyéb állampapírok kamataiból, a várt 1700 ft helyett bejött 1602 ft 4 kr, mely különbséget a felemelt jövedelmi adó okozta.

7. Földhitelintézeti záloglevelek után 3190 ft helyett bejött 3245 ft, tehát 55 fttal több.

8. Különféle részvények, nevezetesen: biztosító-társasági, bank, ulagút, s bécai hitelintézeti részvények után reméltetett 800 ft, befolyt pedig 1135 ft 65 kr, tehát 335 fttal több.

9. Évi járadékokból befolyt csak 306 ft 6 kr, minek oka abban fekszik, hogy időközben Nagy Károly rendes tag elhalván, 315 ftrnyi évjáradéka megszűnt.

10. Előlegek visszafizetéséből 1200 ftrnyi jövedelem reméltetett, valóban pedig csak 130 ft folyt be az Akadémiának némely előlegezést nyert hivatalnokai és szolgálói, kik magokat a nyert előlegezéseknek havonkénti részletes törlesztésére kötelezték. Ellenben Emich Gusztáv könyvkiadási üzlete a tudományos kézikönyvek íróinak díjazására az Akadémia által előlegezett összegekből ez évben nem térített vissza. Vele a vég-számolásnak még ezután kell megtörténni.

11. Eladatott könyvek árából váratott 2000 ft, bejött pedig 1627 ft 6 kr, tehát 373 fttal kevesebb.

12. Takarékpéztári kamatokból váratott 400 ft, befolyt pedig 383 ft 9 kr.

13. Végre a kormány által utalványozott 10,000 ftrnyi segélypénz felemeltetése folytán bejött 17276 ft 25 kr, mely nagyobb szerű segítség által a mutatkozó hiány bőven fedezve lett.

A budgetben fel nem vett vegyes jövedelmekből, úgymint némely késedelmi kamatokból, a bécsi delegatióra fordított világitási és tisztogatási költségnek általa tett megtérítéséből, s eladott ócska tárgyak árából befolyt 448 ft 6 kr.

Végre a palota-építésre tett, még befizetetlen ajánlatok s évi részletek fizetéséből bejött 550 forint.

Áttérve már a kiadásokra:

a) Rendes tagok, tisztviselők és szerkesztők fizetésére praelimináltatott 17,825 ft, kiadatott pedig 17410 ft 12 kr.

b) Cselédek bérére, ruházatára, szálláspénzére és fájáradékára ki volt szabva 3000 ft, kiadatott pedig 3455 ft 40 kr, mely 455 ft 40 krnyi többlet részint a nekik engedélyezett drágasági pótlékból, részint egy segéd házi szolgának a vízgép-hajtás és fahordás miatt szükségessé lett felfogadásából származott.

c) Jutalmazásokra tervezve volt 1260 arany vagyis 7560 ft bankjegyekben; kiadatott pedig e célra 1309 ft 60 kr és 950 arany, mely utóbbi mennyiségből 200 darab egyenesen lévén bevéve gr. Nádasdy Ferencztől, a még szükségelt 750 darabnak bevál-

tására fordítottat 4139 ft 50 kr., összesen tehát 5449 ft 10 kr és 200 arany, a mi mintegy 1000 forinttal kevesebb a praeliminált összegnél.

d) Kiadványokra, ú. m. írói díjakra, nyomtatásra, metszésre, könyvfűzésre, ki volt tűzve az általános pénztár terhére 10,000 ft, kiadatott pedig 7.118 ft 88 kr, tehát 2881 ft 12 krral kevesebb; ez pedig azért, mert a kiadásra elfogadott külön nagyobb munkák, a nyomdák rendki víli elfoglaltatása miatt. ez évben sem adattak ki.

e) Az egyes bizottságok külön budgetjeit illetőleg :

a történelmi és archaeologiai bizottságok szükségletei az országos segély által lettek fedezve; ezen felemelt, most már 12,000 frtra menő összegből, a megállapított arány szerint, a történelmi bizottságot 7200 ft, az archaeologiait pedig 4800 ft illeti. — A történelmi bizottság elköltött 6882 ft, 10 krt; fentartott tehát a jövő évre az őt illető s egyébire nem fordítható összegből 317 ft 90 krt; az archaeologiai bizottság pedig felhasználott 4238 ft 56 krt, tehát fentartott ez évre 561 ft. 46 krt, a mi az ez évi budgetnél fog figyelembe vétetni, valamint azon 2547 ft 56 kr is, melyet 1867. év folytán megtakarított.

A nyelvtudományi bizottság részére utalványoztatott 1500 ft; elköltött a bizottság 2043 ft 34 krt, tehát 543 ft 34 krral többet; ha azonban tekintetbe vétetik, hogy Mátyás Flórián szerkesztőnek 500 fnyi évdíja is ezen osztály budgetjéből fizettetett, a mi tulajdonképen az a) alatti első rovatba tartozik, kitűnik, hogy az osztály csak 43 fttal ment túl kiszabott budgetén.

A statisztikai bizottság budgete szinte 1500 frta volt határozva; túllépett ezen 33 ft 42 krral.

Végre a *math. és természettudományi* bizottság 4000 frta szabott budgetén túl ment 627 ft 53 krral; de mivel az országos pénztárból geologiai czélokra már ez évben 476 ftot kapott, valódi túlköltsége csak 91 ftot tesz.

d) A könyvtár gyarapítására csak 1000 ftot vélt utalványozhatni az Igazgató Tanács; időközben az országos pénztár e czélra 5000 ft évi segélyt áldozván, ezen 5000 ft egészen a könyvtárnok rendelkezésére bocsátatott, a budgetben felvett 1000 ft pedig megmaradt, s más célra fordíthatott.

e) irodai sziükségekre fel volt véve 200 ft, kiadatott 235 ft 29 kr.

f) Ügyvédi, postai szállítási költségekre volt szánva 500 ft elment pedig 723 ft, 86 kr, tehát 223 fttal több, mely összegben a megbízott könyvtárosok által eszközölt könyvszállítások költségei mintegy 370 fttal szerepelnek.

g) Fűtés, világítás, tisztogatás, javítások és beszerzések, az akadémiai épület nagyszerűségének meg nem felelő összegben, csak 2500 ft volt előszabva; azonban e rovatban elköltetett összesen 6660 forint 14 kr.; tehát 4160 fttal több, nevezetesen :

	ft.	kr.
69 öl fára	1222	56
gázvilágításra	613	64
gyertyára	23	8
mozaikpalló olajjal beeresztésére	70	—
szeméthordásra	32	—
hivatalos termék és szobák tisztogatására s padló fényesítésére	382	23
mosás, seprés, súrolás, vízfordás, fahordás stb.	185	17
palakó fedél javítása	35	50
festési pótlások s javításokért	913	—

	fri.	kr
ácsmunkákért	161	73
csatorna-torkolat-díj fejében	1171	91
órásnak	30	—
kárpitosnak	83	—
bádogosnak (kályhák s árnyékszékék javítása)	200	30
lakatosnak	240	18
ablak-redőnyökért	12	40
200 darab székért a nagy terembe	585	—
kövezőnek	31	—
iivegesnek	153	92
asztalosnak	12	80

Ezen költségeknek a gázvilágításra és tisztogatásra eső egy része visszatérített az üléseket itt tartott delegációk részéről, ezen ülések idejére, ú. m. 178 frt 6 kr.

Ezenkívül Skalniczky Ede építő mesternek hátralevő végkielégítésére előlegül, elnöki utalvány szerint, fizettetett 500 ft.

Az Esterházy-képtár költségeire, örök napi díjaira, s ott szükségelt javítások- és tisztogatásokra, kiadatott a budgetben külön fel nem vett 327 frt 17 kr.

Mindezek elháríthatlan és legnagyobb részben meg sem takarítható terhei a nagy-szerű palotának, melyet az Akadémia elfoglalva tart, oly terhek, melyek némely egyszer mindenkorra szóló tételek kivételével, milyen p. o. a csatorna-torkolat díja, a jövőben is megmaradnak.

h) Közgyűlési napidíjakra és rendkívüli költségekre (ide számítva a Rhédey-emlék árának az Akadémiára eső részét is) utalványoztatott összesen 1400 ft; elkötötet pedig 1619 ft 49 kr, miből a közgyűlési napi díjak csupán 55 ft 50 krt vittek el, a Rhédey-emlékre azonban Kauser kőfaragónak 1000 ft fizettetett, miből a Rhédey-féle hagyományban részesült intézetek részéről vissza fog térítettni mintegy 300 ft. Nagyobb tételt képezett továbbá e rovatban a kapus részére készült díszöltöny és kard, mely 224 frtba került.

i) A Budapesti Szemle hat van példányára előfizetésül adatott 600 ft, mint ez praeliminálva volt.

k) Az építésre felvett kölcsönök után fizetendő kamatok s mellék költségekre ki volt tűzve 12,500 ft, fizettetett pedig :

a pesti takarékpénztárnak	2,601 ft 14 kr.
a budai takarékpénztárnak	1,828 „ 70 „
az első m. ált. biztosító társaságnak	2,400 „ — „
a földhitelintézetnek	1,464 „ 99 „
Összesen	8,294 „ 83 „

A felvett 12,500 frtnyi összeg azért nem adatott ki egészen, mert a Széchenyi-szobor alapjától kölcsönbirt tőkék után nem fizettettek kamatok, melyek e folyó 1869-ik év terhére fognak esni.

A bevételek és kiadások ekképeni alakulása, s némely az alaptőkétől átvett összegek felhasználása tette lehetségessé, hogy az adósságok törlesztésére fordíthatott összesen 9,500 ft; úgymint :

A pesti takarékpénztárból kölcsön kért 39,400 fiból törlesztetett	1,200	frt.
Az ugyanott elzálogított földtehermentesítési kötvények visszaváltat- ván, befizettetett az azokra kölcsönadott összeg	3,300	„
A földhitelintézetnél elzálogított záloglevelekből egy csoport visszavál- tatván, az ezekre adott előleg visszafizettetett	5000	„
Összesen	9,500	frt.

II.

Költségvetés 1869-ik évre.

A) Bevételek.

1. Alapítványi s kikölcsönzött tőkék után kinlevő kamathátra- lékből, mely összesen 207 aranyra s 14431 ft 65 kr-ra megy, minthogy ebből mintegy 3—4000 ftnyi összeg oly természetű, mely vagy egészen elveszettek tekintendő, oly helyeken, hol csőd és vagyonhiány van, vagy csak perrel behajtható, alaposan várható csupán	10,000	frt.
2. Folyó kamatokból, alapítványi tőkék s kölcsönök után be kel- lene folyni 27.761 ft 30 kr-nak ; minthogy azonban a múlt évek tapaszt- alásai szerint csak körülbelül 18,000 ft szokott befolyjni, azon remény- ben, hogy a behajtás szorgalommal folytatatik, remélhető ez évre is	20,000	„
3. A bérház szerződés szerinti jövedelme	17,077	„
4. A palota jövedelme	3000	„
5. Földtehermentesítési kötvények kamatjövödelme, a 7% jöve- delmi adó levonásával	6,500	„
6. Nemzeti kölcsön-, s egyéb állampapírosok kamatai, 20%-nyi jövedelmi adó levonásával, mintegy	1,600	„
7. Földhitelintézeti záloglevelek kamatai	3,245	„
8. Részvények után	1000	„
9. Évi járadékokból	260	„
10. Előlegek visszafizetéséből	1,200	„
11. Eladott könyvekből	1,500	„
12. Takarékpénztári kamatokból	300	„
13. A kormánytól nyert segélyből, történelmi és archaeologiai czélokra	12,000	„
14. Könyvtárra	5000	„
Összes bevétel	82,682	ft o. é.

B) Kiadások.

	frt.	kr.
1. Rendes tagok, tisztviselők és szerkesztők fizetésére	18,980	—
2. Cselédek bére, ruházata, szálláspénze s fajáradéka	3,400	—
3. Kiadványokra az általános pénztárból	8000	—

4. Az egyes bizottságok budgetjei :

	frt.	kr.
a) Történelmi bizottság	7,200 ft. —	kr. }
maradék 1868-ról	307 „ 90 „ }	7,507 90
b) Archaeologiai bizottság.	4,800 ft. —	kr. }
maradék 1867-ről	2,547 „ 56 „ }	7,909 2
maradék 1868-ról	561 „ 46 „ }	
c) Nyelvtud. bizottság	1,500	—
d) Statistikai bizottság	1,500	—
e) Math. és term. tud. bizottság	4000	—
f) jutalmazásokra 335 arany vagyis mintegy	2000	—
g) könyvtárra	5000	—
h) irodai szükségletekre	250	—
i) ügyvédi, postai, szállítási költségekre	700	—
k) fűtés, világítás, tisztogatásra, s javítások és beszerzésekre	4000	—
l) Budapesti Szemlére	600	—
m) rendkívüli költségekre s Esterházy-képtárra	1000	—
n) kamatokra :		
a pesti takarékpénztárnak	2400	} 16,000 —
a budainak	2400	
a biztosító társaságnak	2400	
a földhitel-intézetnek	800	
a Széchenyi-szobornak kamathátralék mintegy	6500	
folyó kamat ugyanannak	1500	

82,346 92

Ezek szerint, ha váratlan nagy kiadások (p. o. építkezési tetemesb javítások) nem merülnek fel az év folytában : az 1869-iki budget fedezve van ugyan, de semmi megtakarításra nem nyújt kilátást, a mi adósság-törlesztésre lenne fordítható; — kivéven azon körülbelül 2000 ftra menő összeget, a mely a ház-építés czéljára ajánlottból még ekkorig be nem folyt, s az év folytán talán beszedethetik.

Pesten, febr. 14. 1869.

Tóth Lőrincz m. akad. pénztárnok.

Az Igazgató Tanács, meggyőződven arról, hogy a benyújtott költségvetés szorosan az Akadémia pénzerejéhez van mérve, elfogadja azt; de egyszersmind kimondatni óhajtja, hogy a kiadások a jelentésben kitézött határookra szorítkozzanak.

VI. Elnök ö nmlga, mennyire az Akadémia pénzvizonyai engedendik, szükségesnek látja, hogy az Esterházy-képtár számára, legalább annyi kép-keret rendeltessék, hogy gazdag rézmetszvény-gyűjteménye, felváltva, közszemlére is kitétethessék.

A keretek megrendelése, s az igényelt összeg felvétele az 1869-iki évi költségvetésbe elhatározatik.

VII. Ugyan elnök ö nmlga, az első és második akad. könyvtárnok üzetésének javítását, s a mindinkább terjedő munka tekintetéből, egy új könyvtári irnok alkalmazását hozza indítványba.

A nmlgu elnök úr felhatalmaztatik, hogy azon ezer forint erejéig, mely 1868-

ban az Akadémia részéről a könyvtárnak utalványoztatott, a könyvtárnoki fizetés javításában, s az új irnok alkalmazásában intézkedjék.

VIII. A titoknok jelenti, hogy az akad. iroda hivatalnokai, valamint az Akadémia cselédsége, drágasági pótlékért folyamodott az akad. Igazgató Tanúeshoz.

A drágasági pótlék meghatározására a nmélt. elnök úr kéri fel.

IX. Ugyanaz közli *Haynald Lajos* kalocsai érsek ő nmltségának 1868. május 3-kán kelt levelét, melyben az ak. Ig. Tanácsba történt megválasztásáért köszönetét nyilvánítja.

Tudomásul vétetik.

X. Közöltetik a m. k. belügyminister úr 1868. jun. 23-án kelt leirata, melyben jelenti, hogy ő cs. és apostoli kir. Felsege, 1868. april hó 15-ki legfelsőbb elhatározásával, a m. t. Akadémiát addig is, míg adózási viszonyai a törvényhozás által véglegesen rendeztetnének, úgy a gr. Teleki József által a nevezett intézet számára hagyományozott 37,800 fnyi alapítvány után kivetett 3,024 ft közvetlen illetékek, valamint az akadémiái palota és bérház után eddigelé kivetett, vagy ezentúl kivetendő mindennemű ország-fejedelmi adók, s országos adó-pótlékek, továbbá valamennyi bélyeg és vagyonátruházási közvetlen illetékek és hasonértékek fizetése alól, kegyelemből ideiglenesen felmenteni méltóztatott.

E kegyelmi tényt az Igazgató Tanács köszönettel jegyzi fel.

XI. Kérdés intéztetvén elnök ő nmlgához azon tűzveszély iránt, mely legközelebb az Akadémia épületét érte; a nmélt. elnök úr kinyilatkoztatja, hogy a veszély után, a városi hatóság közreműködésével, vizsgálat tétetett a hely színén, melyből bebizonyult, hogy kellő intézkedésekben az Akadémia részéről nem találtatott hiány; egyszersmind kijelenti, hogy hasonló szerencsétlenség elhárítására, mindazon intézkedések érvényesíteni fognak, melyek igénybe vétele, magában a veszélyben célirányosnak mutatkozott.

Egy bizottság kiküldetése határoztatik el oly czélből, hogy a szerencsétlenség okait felderítse, s a netán szükséges oltó eszközökről és további intézkedésekről véleményt adjon.

XII. Olvastatott *Hinka József* akad. ügyész f. é. febr. 12-én benyújtott véleményes jelentése a néhai Hofrichter József hagyományához tartozó, s Pesten a József-utczában fekvő, jelenleg 43,525 frtra becsült, de gr. Károlyi Sándornak 60,000 ftért eladott ház iránt kötött szerződésnek jóváhagyása tárgyában.

Az ügyész úr véleménye helyeseltetik, s a kötött szerződés jóváhagyatik.

Hetedik (philos. törvény- és történettudományi osztály-) *ülés.*

1869. febr. 15-kén.

Nagyméltóságú L ó n y a y M e n y h é r t alelnök úr elnöklete alatt.

62. *Mátyás Flórián*, l. t. felolvasta értekezését ily czím alatt: „Péter király származása.“ Kivonata ez:

A történettudomány azon része, mely problémák fejtegetésével foglalkodik, nálunk jó idő óta műveletlen hever. Mióta Katona 1779-ben Péter király származásáról bírálati véleményt adott, történetíró sem itt

sem külföldön az ügy érdemleges vitatásába nem mert eroszkozni. Ezen előadás első kísérlet e században, honi történetünk e nevezetes problémája fölött.

Hermann, Wippo egy- és Hartvik közelkoru tanuktól, három dolog felől nyerünk biztos tudomást: 1) Hogy Péter István akaratóból lépett trónra. 2) Hogy István hugától, — és 3) hogy Velenczében született. Ebből azonban nem következik, hogy velenczei nemzet is, atyja után. Mort Sz. Gellért legendája, s a képes krónikás e kettő közt: *natione Venetus*, — és *de civitate Venetiensi natus*, különbséget tesznek.

Péter atyja felől, több eltérő adat nyomán, különböznek a vélemények. Kézai szerint velenczei *doge: cuius pater dux fuerat Venetiarum*. A képes krónikásnál burgundi Vilmos. Alold és Inchoffer, Vilmost, poitou grófot nevezik. Ezen utóbbi nézetet pártolá Pray 1763-ban. Eccard János, és Katona István Otto Vilmos burgundi grófot, — Cornides, s utána honi történetíróink Urseolo Otto velenczei doge-t tartják Péter valódi atyjának. Benzurnak a doge, valamint a poitoui és burgundi Vilmos, egyetlen személy, különböző nevezetek alatt.

Ertekező ez alkalommal csak Kézai, Cornides, és újabb történetírók véleményét veszi bírálat alá. Kézairól kimutatja, hogy még az öt egy századdal megelőzött eseményekre sem biztos kútfő, midőn pl. Salamón király nejéről 1074-re írja azt, mi Zsófiát II-ik Béla király leányát 1150 és 1160 közt illeti. Dandoloról pedig, ki az Otto doge és Sz. István huga közti házasságot említi, azt, hogy az honunk 11-ik századi történetében járatlan, midőn András királyt 1027 és 1030 közt, Salamont 1045-ben uralkodtatja, s velők Dalmátiában a Velenczések kárá: a hadat viseltet, tehát saját hona történetéről sincsen biztos tudomása. Kézai és Dandolo hitelök együtt véve sem nagyobb, mint külön tekintve.

Otto és Péter száműzetési körülményei arra mutatnak, hogy a király nem Urseolo családbeli, arra mutat Péter kétségtelen huga az országról örgrófné házassági — s e házasság gyümölcse Lipót örgróf kirulási éve is.

Otto doge 1009-ben nősül, neje 1010-ben szülhet. Adalbert országról örgróf 1021-ben veszi Péter nényjét, tehát 11 vagy 12 éves korában. Lipót 1042-ben Aba király ellen hadvezér; 1043-ban hal meg, s özvegyet hagy maga után. Ez, mint eddig tudjuk, 1022-ben született, az említett hadviseléskor 20 éves, s 21-ben halt meg. Anyja, ha Otto doge leánya, csak 12 éves lehet, midőn világra hozta, mi nem lehetetlen, de nem is valószínű.

Végre e származási vélemény ingatag voltát tanusítja azon körülmény, hogy sem Dandolo, ki a házassági eseményt feljegyezte, sem őt követő más krónikás, sem újabb oknyomozó olasz történetbuvár, Péter király velenczei nemzetiségéről, vagy általan Otto doge fi- vagy nőgyermekéről, említést nem teszen; mi arra mutat, hogy e felől sem hagyomány, sem oklevéli nyom ott nem találtatván, Péter származásáról nem Velence, hanem más ország történeti emlékei nyújthatnak felvilágosítást.

63. *Thaly Kálmán* 1 t. felolvasta következő czímű értekezését : „A nagyszombati harc 1704-ben.“

64. Olvastatott *Székely Sándor* úr f. é. febr. 15-én Budán kelt levele, melyben jelenti, hogy a szepesi káptalan 1312-ki transsumptuma után, egy árpádkori okmány másolatával kedveskedik a M. T. Akadémiának.

Köszönettel átteendő az akadémiai kéziratárha.

65. Közzétett mélt. *Jekelfalussy Vincze* székesfehérvári megyés püspök úr, elnök ö nméltóságához intézett, f. é. fe br. 6-iki levele, melyben, sajnálata kifejezése mellett, 300 osztr. ért. forintot küld azon károk némi fedezésére, melyek a legközelebbi tűz alkalmakor az Akadémia épületét érték.

Az Akadémia, elnökileg is kifejezendő, köszönetet mond a szíves és megelőző adományért.

66. A titoknok jelenti, hogy gr. *Wenckheim Krisztina* úrhölgy az Akadémia legújabb vesztésegei enyhítésére, 500 frtot küld. — Továbbá, hogy ngos *Göndöcs Benckek* kigyósi lelkész és apát úr, ugyanazon czélhoz, 200 ftnyi adománynyal járult.

Az Akadémia, köszönettel jegyzi fel e nemes áldozat-készséget, s ennek nyilvánítását elnök ileg is kimondatni óhajtja.

Nyolczadik (nyelv- és széptudományi osztály- egyszersmind összes) *ülés.*

1869. febr. 22-én.

Nagyméltóságu b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklote alatt.

68. *Joannovits György*, a 27-ik nagy gyűlésen megválasztott lev. tag, felolvassa székfoglaló értekezését ily czím alatt : „Némely újabb szóalkotásról nyelvünkben.“

69. *Fogarasi János* r. t. felolvassa „Mongol tanulmányok“ czímű értekezését (III-ik előadás).

70. *Toldy Ferencz* r. t. Velenczében tartózkodó Dr. Mezey Leó úr leveleiből közölvén töre dékeket, melyekben a levelek írója jelenti, hogy a sz. Márk könyvtárban több, szerinte Archimedes, Hesiod, Solon, Livius, Plinius stb. eddigelé ismeretlen munkáit tartalmazó, görög és latin-codexet talált; azon kérdést intézi az osztályhoz, ha nem volna-e czélszerű ez ügyet egy bizottság kezébe adni oly czélból, hogy magának bővebb, biztosabb, s az osztálynak bejelentendő tudomást szerezzen az említett kéziratokról, melyek még akkor is, ha nem volnának valódiak, mi több mint valószínű, tán nyelv tekintetéből bírnak némi tudományos értékkel.

Miután egyeseknek mindig nyitva áll, a talált kéziratokról bővebb tudósítást szerezni : az Akadémia, mint ilyen, nem érzi magát hivatva, hogy ez ügyben bizottmá nyilag intézkedjék.

71. *Hunfalvy Pál* r. t. *Schleicher Ágost* külf. lev. tag 1868. dec. 7-én történt kora halálát jelenti; egyszersmind felhívja az Akadémiát, a kitűnő tudós emlékének megújítására.

Az Akadémia elszomorodva vette e gyászjelentést, s az emlékezés megtartására *Hunfalvy Pál* r. tagot kéri fel.

72. Ugyanaz felolvassa a nyelvtudományi bizottság f. é. január 8-án tartott ülése jegyzőkönyvének 2-ik pontját, melyben a bizottság által kiküldött albizottság előadja *Mátyás Flórián* l. t. a „Nyelvtörténeti Szótár“ ügyében benyújtott jelentésére, illetőleg lemondására vonatkozó azon véleményét, hogy sajnálattal ugyan, de a jelentésben felhozott okok nyomán, kénytelennek érzi magát, a lemondás elfogadását javasolni a bizottságnak. — A bizottság magáévá teszi e véleményt, s elhatározza, hogy *Mátyás Flórián* l. t. lemondása az osztály-ülés elébe terjesztessék. —

A bizottság ajánlata következtében, *Mátyás Flórián* l. t. lemondása elfogadtatik.

73. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 3-ik pontja, melyben a bizottság elfogadja az általa kiküldött albizottság azon véleményét, hogy *Vámbéry Ármán* l. t. „Az Ujgurok nyelvemlékei“ című munkája, mint az európai irodalomban szinte egyetlen, s a magyar nyelvet közelebről érdeklő mű, az Akadémiának ajánltassék olyképen, hogy a szerző óhajta s szerint a kiadási költségek felét az Akadémia viselje.

A bizottság véleménye elfogadtatik, s a kiadási költségek fele megajánltatik.

74. Olvastatott a nevezett jegyzőkönyv 4-ik pontja, melyben a bizottság, az a czélra kiküldött albizottság véleménye nyomán, *Budenz József* l. tagot egy finn-magyar szótár kidolgozásával ajánlja megbizandónak olyképen, hogy a magyar fejtegetés után a szók jelentése német nyelven is kitétessék; hogy a munka kisebb betűkkel, nagy 8-adrét alakban 6—7 füzetben adassék ki; s végre, hogy a szerzőnek ívenként, a betűk számbavétele mellett, 20 frtnyi tiszteletdíj biztosíttassék.

A bizottság véleménye helyeseltetik, s *Budenz József* l. tag a szótár készítésével megbízatik, azon óhajta s kifejezése mellett, hogy annak idején, a finn-magyar rész után, kiegészítésül a magyar-finn rész is fognatba vétessék.

75. *Szabó József* r. t. felolvassa a math. és természettudományi f. é. febr. 18-ki osztályértekezlet jegyzőkönyvének 2-ik pontját, melyben ugyanezen osztály bizottsága az 1868. nov. 30-ki összes ülésből hozzá intézett kérdésekre benyújtja feleletét.

A bizottság előadván az Akadémia physikai és vegytani termeinek történetét, igazolván a physicus alkalmazását, előadván annak 1867. jun. 7-kén, 1867. nov. 6-kául, s Párisból 1868. apr. 1-jén benyújtott jelentéseit, melyekben működése eredményei és leküzdendő nehézségei felsoroltnak, áttér a nevezett összes akadémiai ülés határozatára, s a kitűzött kérdésekre következőleg válaszol:

1-ször. Tett-e évnegyedenként akár positiv, akár negativ természetű jelentést?

Felelet: Tett.

2-szor. E jelentések alapján határozta-e el a bizottság a folytatást?

Felelet: Igen.

3-szor. Kivántatik a physicus munkálkodásáról jelentés az Akadémia előtt.

Ezen jelentés, röviden összevonva, oda megy ki, hogy Ak in úr 1867 martiusától 1868 végéig el volt foglalva. A kitűzött czél: a calcesentiára vonatkozó kísérletek s egyéb nyomozások, igen egyszerűen hangzik ugyan, s azt elérni egy-kellőleg berendezett physikai laboratorium s physikai könyvtár mellett, hiszszük, hamarabb is lehetett volna. De midőn a kezdeményezés primitív nehézségeivel kelle küzdeni, gondoskodni bútorokról, összeszerezni irodalmi munkákat, készíttetni szereket, s mind ezekhez helyiségeiből két ízben hónapokra kizavartatott: az idő ellen nincs ok kifogást tenni; annyit azonban

bíztást állíthatni, hogy az eredmény elérését tetemesen gyorsította a bizottság beleszólása abba, hogy Akin úr Párisba menjen. hol, úgy szerok megrendelése általában, mint különösen az általa kigondolt készüléknek összeállítására, jeles mechanikusok s minden egyéb segéd eszköz együttlété mellett, rövidebb idő alatt, s biztosabban volt elérhető, mint Pesten.

4-szer végre. Melyek a nyert eredmények, s mikor jönnek ki az akadémiai nyomtatványok közt ?

Felelet : A nyert eredményeket bemutatta a bizottsági tagok előtt különösen, s az Akadémia math. és természettudományi osztálya ülésén 1869. jan. 11-én általában, s mint székfoglaló beszéd, az Értekezések közt napvilágot látandnak.

Egy más eredmény a physikai könyvtár, melyben nem kevés oly munka van, melyből azelőtt Pesten egy példány sem volt, s egy-kettő, mi általában ritka. A ki az ilyen szakkönyvtár szerzési módját ismeri, az előtt tudja van, hogy az fáradságos ; mert nem lehet egyszerűen megrendelni valami könyvtárnál, hanem kínálkozó alkalmak kihasználása s megragadása által hozható csak össze.

Hasonlóan Akin úr fáradozásának eredménye az Akadémia könyvtárában lévő physikai s matematikai folyóiratok csonka példányainak kiegészítése.

A physikai termekben megindított munkásságra 1867-ben 3,000, 1868-ban 2,000, tehát összesen 5,000 ft. volt adva ; ebből fizettetett ki a bútorzat, ebből vétettek a könyvek, és sok becses új tudományos szer, s ezek között az általa kigondolt, s a calcescencia tümeményének bebizonyítására szolgáló is.

Az osztály, ezen jelentés meghallgatása után, meggyőződött arról, hogy történt annyi. a mennyi történhetett ; s a bizottság jelentését, azon óhajtsa kifejezésével, hogy a physikai terem felszerelésében tapasztalt nehézségek kellő intézkedések által elháríthatóak, az összes akadémiai ülés elé terjesztendőnek határozza.

Tudomásul szolgál.

77. Olvástott ugyanazon osztály-értekezlet f. é. febr. 18-ki jegyzőkönyvének 3-ik pontja, melyben a math. és természettudományi bizottság f. é. febr. 3-án benyújtott javaslata nyomán, azon 2000 ft. ügye tárgyalatott, mely az 1868-ik évi államköltségvetésben földtani kutatásokra engedélyezett, de a m. k. vallás és közoktatási miniszter leirata szerint, 476 frt. 25 kron kívül, más czélokra fordított. — Az osztály-értekezlet elfogadja a bizottság azon javaslatát : hogy a nevezett 476 frt. 25 kr. bizottsági kiadásokra használtassék, a más czélokra fordított összegnek pedig, mint előlegezéskép tett kiadásnak, utólagos pótlására, az Akadémia útján kéressék fel a vallás és közoktatási m. k. ministerium.

Az osztály-értekezlet véleménye pártolatik, s az indítványozott felterjesztés a m. k. vallás és közoktatási ministeriumhoz elhatározatik.

78. Ugyan Szabó József r. t. a. f. évi febr. 8-ki akadémiai osztály-ülés határozata következtében, az összes ülés elé terjeszti Schulzer nagy gombászati munkájának ügyét : s felsorolva azon akadémiai üléseket, melyeken e kérdés már tárgyalatott, előadja, hogy a munka átvizsgálására kiküldött szakférfiak, *Hasslinszky Frigyes* és *Kalkbrenner Károly* lev. tagok, a munka megvételét következő feltételek alatt ajánlják :

1-szor. Úgy a mint van, értékét 1000 frtra teszik.

2-szor. Ha a szerző, tehetségéhez képest kiigazítja és letisztazza, 2000 — 2500 ft.

3-szor. Ezen kiigazítás megindítása fejében, 300 frtnyi előleg volna neki utalványozandó.

E feltételeket a math. és természettudományi osztály-értekezlet elfogadván, a munka megvételét ajánlja az összes ülésnek.

Elnök önmaga, az Akadémia jelen viszonyai közt csak úgy látja a kérdéses munkát megszerezhetőnek, ha vagy az akadémiai könyvtár-, vagy a math. és természettudományi bizottság költségvetésébe felvéte tnék. — Az első nem fogadtatván el:

a math. és természettudományi osztályhoz fog ez ügy áttétetni, oly megbizással, hogy határozza el: ha óhajtja-e Schulzer úr munkájának megvételét saját bizottsága költségvetésébe felvenni, és mimódon?

79. A titoknok jelenti, hogy tekintetes *Xantus Teréz* asszony következő ajándékokkal kedveskedik az Akadémiának:

a) Corlatovics Lőrincz függő pecsétes nemes levele I. Leopoldtól 1655.

b) Grosser Atlas über die ganze Welt etc. v. Johann Baptist Homann. Nürnberg. 1737. folio.

c) Atlas Germaniae specialis etc. continuatio, seu Tomus II. Homanni. Norinbergae. Officina Homanniana. 1753.

Az Akadémia köszönetét nyilvánítja e beces ajándékért, s az oklevelet az akadémiai kézirattárba, az atlasokat pedig a könyvtárba rendeli átteendőknék.

80. Olvastott a történettudományi osztály-értekezlet f. é. febr. 11-én tartott ülése jegyzőkönyvének 1-ső pontja, mely jelenti, hogy a Gorove-alapítványból kitzított jutalom-kérdésre beküldött pályamű megbírálására *Érdy János* r. és *Nagy Iván* l. tagok kérettek fel.

Helyeselve tudomásul vétetik.

81. Olvastott ugyanazon jegyzőkönyv 4-ik pontja, mely *Hunfalvy János* r. tag ajánlatára *Ribáry Ferencz* gymnasiumi tanárt az értekezők sorába feljegyeztetni kéri, hogy Rawlinsonnak az assyriai úsatásokról írt munkáját, az akadémiai osztály-ülésen személyesen felolvashassa.

Az engedély megadatik.

82. A titoknok jelenti, hogy *Edvi Illés Pál* l. t. Vas megyében gyűjtött „Kronikáit“ azon tárgyak kihagyásával, melyek nem nyilvánosság elé valók, újra beküldé megbíráltatás végett.

Az Akadémia sajnálatát fejezi ki a felett, hogy a különben beces, de magán érdekekre és helybeli viszonyokra vonatkozó „Kronika“ újra megbíráltatása túl esik teendői körén.

83. Ugyanaz jelenti, hogy *Mircse János* úr, f. é. febr. 8-án kelt s a nmlt, elnök úrhoz intézett levél-kíséret mellett, beküldé a II-ik Andrásh-féle fő okmányok másolatát.

Átteendő a történettudományi bizottsághoz.

84. Jelentetik, hogy Dr. *Szabó Dávid* és Dr. *Farkas Balázs* szabolcsmegyei fő orvosok részéről, a kis-várdaí és nyír-báthori járásokból beküldetett az 1868-ik év III-ik évnegyedére szóló légtüneti és egészségügyi viszonyok kimutatása.

Átteendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

85. Jelentetik, hogy az akadémiai épületben tűz által okozott károk fedezésére, mélt. *Marczibányi Antal* 2000, *Pappenheim* úr Pozsonyból 100, s az „Alföldi Hírlap“ útján *Örvényi Otto* úr 10 ftot küldött az Akadémiának.

Az Akadémia köszönettel jegyzi fel e hazafias adományokat.

86. Közöltetik *Thavenet Eustach* urodalmi tisztartó úr f. é. febr. 1-én kelt levele, melyben a siklósi urodalom részére, *Than Károly* l. tagnak a harkányi forrásról írt értekezéséből, ezer példány rendeltetik meg.

Tudomásul szolgál.

87. Közöltetik a debreczeni főiskola gazdasági választmányának f. é. január 31-én kelt levele, melyben, a *Szabó József* úr által küldött meteor-kő darabokért köszönet mondatik.

Tudomásul vétetik.

88. A titoknok jelenti, hogy a XXIX-ik nagygyűlést a nmélt. elnök úr következőleg tűzte ki :

Ápril 10-kén A megjelenés.

„ 11-kén. Osztály-értekezlet.

„ 12-kén (Rendes heti ülés).

„ 13-kán } Nagygyűlés.

„ 14-kén }

„ 16-kán. Igazgató Tanács ülés.

„ 17-kén. Közülés.

Tudomásul vétetik.

89. Ugyanaz jelenti, hogy a besztérczebányai ev. Gymnasium, s a kolozsvári unit. Collegium részéről, a nyert akadémiai kiadványokért, elismerő nyugták érkeztek.

Tudomásul szolgál.

90. Ugyan a titoknok jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év febr. 1-től ugyanazon év febr. 22-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek:

I. Testületektől :

Kön. Preuss. Akademie der Wissenschaften. Berlin. Monatsbericht. December. 1868.

Asiatic Society of Bengal. Calcutta. a) Journal. Vol. XXXVII. Nro 144—148. b) Proceedings 1868. Nro 6. 7. 8.

Royal Society. London. a) Astronomical and magnetical and meteorological observations made in the year 1865. b) Catalogue of scientific papers. Vol. I. c) Philosophical Transactions. Vol. CLVII. P. II. d) The Royal Society 30-th Nov. 18 67 e) Proceedings. Vol. XVI. No 95—100.

Royal Asiatic Society. London. Journal. New Series. Vol. III. P. II.

Kais. Akad. der Wissenschaften. Bécs. Anzeiger. 1869. Nr. 3.

K. K. Central-Commission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XIV. Jahrg. Jaenner. Feber.

Verein für Nassauische Alterthumskunde. Wiesbaden. a) Annalen. IX. B. b) Mittheilungen. No. 5—6 1867.

Acad. Impér. des Sciences. Pétersbourg. Otcset o deszjatöm priszuzsdenié nagrad Grapha Uvarova. 25. sz. 1867.

Museum Carolino-Augusteam. Salzburg Jahresbericht für 1868.

II. Magánosoktól :

Schneider Felix. Basel. Antiquarischer Anzeiger. 1869. Nr. 9.

Boué Ami k. l. t. Bécs. Über die Erdbeben vom Jahre 1868. in der Mitte Ungarns.

III. Köteles példányok :

M. k. egyetem nyomdája. Buda. Az országos középtanodai tanáregylet közlönye. II. évfolyam. 3. 4. füz.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. a) Kis kertész. b) A makói ellenzék alakulása 1859-ben.

Ref. főiskola nyomdája. Sáros-Patak. Sárospataki Füzetek. XIII. évfolyam. I. füz.

Gynlai István nyomdája. Arad. A miniszterelnök bálja.

Bittermann Nándor nyomdája. Zombor. Antunovits. Nyílt szó a választókhöz.

IV. Akadémiai kiadás :

Értesítő 1869. 1. 2. sz.

Török-magyar Történelmi Emlékek. III. köt.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Kilenczedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1869. martius 1-én.

Nagymélt. L ó n y a y M e n y h é r t alelnök úr elnöklete alatt.

92. *Csatskó Imre* lev. tag „A büntetés-rendszerről általában és különösen a halálbüntetésről Poroszországban“ értekezett.

A büntető törvénykönyvnek (mondá értekező) *feladata* : a bünteteket körülírni, s azok elleni büntetéseket meghatározni.

A *jogosság* követelménye, hogy minden büntetés a büntett nagyságának fokozatához mért legyen.

A büntett nagyságának fokozata tárgyi s alanyi mozzanatoktól függ. A *tárgyit* képezik : a megtámadott jognak fontossága, és az okozott sérelemnek nagysága. Az *alanyit* : a büntett végbevitelkor nyilvánuló bűnösségnek foka, s annak a közbiztonságra nézve veszélyessége.

A törvényhozó, midőn a büntettek ellen büntetéseket szab, leginkább a *tárgyi* mozzanatokot veszi figyelembe; az *alanyit* tekintve, azt szinte általában körülírni igyekszik, de annak egyes esetben pontos meghatározását a bíróra bízta. Miután a büntettek már tárgyi mozzanataikat tekintve, különböző fokozatuak, kell, hogy a büntetések is olyak legyenek.

Legogyszerűbbnek és természetesebnek látszik, hogy valamint a büntett által valami jogunkban sértetünk meg, úgy a bűnös is büntetéképen valami jogától fosztassék meg. Életet életért, testi fájdalmat testi fájdalomért, vagyontól megfosztást vagyonbani károsításért sat.

Válmint leggyakrabban sértetünk meg büntett által életünkben, testi épségünkben, vagyonunkban, szabadságunkban, becsületünkben : úgy leggyakoribbak a halál-, testi, vagyon, szabadság és becsület büntetések.

Más, például házassági, társulati jogokbani korlátozást is lehet büntetés gyanánt használni, de ez csak mellék büntetéképen szokott történni.

A büntető törvényhozás első állapotában eldöntendő egy legfontosabb kérdés az : hogy, *mely büntetések*, mily módon, mily mértékben és mily egymáshoz arányban használtassanak? Mert sem a törvényhozó a büntettek ellen a törvényben, sem a bíró egyes büntettek ellen, az ítéletben más büntetést, és más módon nem mondhat ki, mint az, a törvényhozónak további eljárását megelőzőleg, megállapított. Például :

ha ily megelőző megállapodás folytán a *halálbüntetés* mellőztetni határozatott, azt többé sem a törvényhozó a törvényben, sem a bíró az ítéletben nem használhatja. Az, hogy mely büntetések, mily módon, mily mértékben, és mily egymáshoz arányban használtassanak, a *büntetés-rendszert* képezi, minnek fontossága a büntető törvénykönyvben, az előbbiekben kiténik.

A büntetéseknek *választásánál* befolyást gyakorol, a törvényhozó által vezérül elfogadott büntetőjogi elmélet; az eddigi törvények és törvényes gyakorlat; a népnek műveltsége, életviszonyai, erkölcsi és jogi érzülete. E mozzanatok szerint a büntetés-rendszer eddig is változott, és azok változtatásával ezután is változni fog.

Atudománynak befolyása a büntető jogi elméleteknek helyes kifejtésére, a törvények és törvényes gyakorlat tökéletesítésére, a nép műveltségére, erkölcsére, és jogi érzületére, úgy a büntetés-rendszerre is tagadhatatlan. S a *köztudományosság*nak haladása a büntetés-rendszerre nézve is a legszebb, legalaposb reményekre jogosít.

A törvényhozónak tekintetbe kell ugyan venni a népnek műveltségét, erkölcsi, és jogi érzületét, ha törvényeinek sikert szerezni óhajt; de ne feledje, hogy hivatása a népnek a haladásban vezére lenni, és szem előtt tartsa *Baco*-nak e mondatát: loquendum est, ut vulgus, sentient dum est, ut sapientes.

A büntetteknek és az azok ellen kimondandó büntetéseknek *nagyságát* a törvényhozó kimerítőleg meg nem határozhatja; ezt pontosabban az egyes büntetteknel előforduló tárgyi és alanyi mozzanatok szerint a bíró teheti. De méltó aggodalom támad a bíró önkénye miatt, ha annak ítéltetése a törvényben kellőleg körülírva nincsen. A bőséges *causistica* és a bírói ítéltetés közt a kellő közepet eltalálni, a törvényhozói bölcsesség feladata.

A büntető törvénykönyvekben a *bírói ítéltetést* szabályozva találjuk akként, hogy 1) vagy egy büntetés van *kizárólag*; 2) vagy többféle büntetések vannak valami büntett ellen *vagylagosan* kimondva; az előbbi esetben a bíró csak az egy büntetést használhatja, az utóbbiban pedig a több büntetés-fajok közül belátása szerint választhat; vagy 3) valamely büntetésnek, például börtönnnek, legnagyobb és legkisebb *mértéke* van a törvényben a büntett ellen kimondva, mikor a büntettnek fokozata szerint a bíró határozza meg a maximum és minimum közt a büntetést; vagy 4) a büntetésnek csak *legnagyobb foka* van a törvényben meghatározva, mikor a bíró a büntett csekélyisége szerint a legkisebb büntetésig szállhat le.

Az, hogy a bíróságnak mily ítéltetési tér engedtetik, lényeges kapcsolatban van a *kegyelmezési jog*nak gyakorlatával; mert hol a bírói ítéltetés korlátolva van, ott a bíró gyakran szigorúbb büntetéseket szabni lesz kénytelen, és e szigorúságot a jogosság és méltányosság követelményei szerint szükség leend a kegyelmezési úton enyhíteni.

Mielőtt a büntetés-rendszernek bírálatába bocsátkoznám, czélszerűnek tartom a *porosz* büntető törvénykönyvben elfogadott büntetésrendszert előadni, s ezt különösen azért, mert a porosz büntetőtörvénykönyv jolesnek van elismerve, min csodálkozni alig fog az, ki tudja, hogy annak elkészítésén 1826-tól 1851-ig majdnem szakadatlanul ministeri és országgyűlési bizottmányok fáradoztak, s e közben több javaslatot készítettek, melyek (különösen az 1843 ki) felett a legjelesebb jogtudósok bírálatokat írtak; míg végre a büntető törvénykönyv 1851-ki april 14-kén megerősítettvén, az az évi julius 1-ső napján életbe lépett, mert a porosz büntetőtörvénykönyv még 1866 előtt *több német* államban elfogadtatott, mint Hohenzollernben 1852-ben, Anhaltbernburgban 1852-ben, Waldeckben és Pymontban 1855-ben, Oldenburgban fontos változásokkal, különösen a *halálbüntetés* kihagyásával 1858-ban, Lübeckben 1864-ben; — mert végre az, egy 1867-ki junius 25-kén kelt rendelet által, a Poroszországgal 1866-ban kapcsolt államokban behozatván, a német birodalomnak legnagyobb részében érvénybel bír, s egy behozandó német *közös büntetőtörvény* készítésénél valószínűleg alapul fog szolgálni. — Poroszthonban az 1851-ki büntetőtörvénykönyv behozatala előtt *háromféle* büntetés-rendszer volt érvényben, t. i. a német közös büntetőjogi, a porosz tartományi közös jogi (Preussische allgemeine Landrecht II. 20-ik czime) és a rajnai.

A poroszországi büntetés-rendszer nem felelt meg a jelenkor igényeinek, mert a tartományi köztörvény szerint, mi 1794-ben lépett életbe, még a következő büntetések voltak elfogadva, mint 1) a *halálbüntetés*, mi végre hajtott kerékkal alulról, vagy felülről, tüzzel, kötéllel, karddal, később bárdal, és szigorított az a bűnösnek tehén bőroni hurczolásával a vesztő helyre, s a holt tetemnek kiállításával. 2) *Szabadság büntetések*, mint : fegyház, büntető munka, fogság és vár büntetés; ez utóbbi vagy vármunka, mi a szabadságbüntetésnek legszigorúbb faja volt, vagy várfogság, a fogságnak legenyhébb faja, az úgynevezett custodia honesta. A szabadság-büntetéssel kapcsolt *szigorítások* voltak : megbélyegzés, vesszőzés, testi fen yíték, nyilvános kiállítás, 3) *testi büntetés* önállólág, 4) *becsület*-büntetések, 5) *jószág-elkobzás*, 6) pénzbírság, 7) hivataltöli elmozdítás, vagy felfüggesztés, 8) száműzés.

A rajnai tartományokban a *francia* büntető törvénykönyvvel az abban foglalt büntetés-rendszer volt érvényben. A *halálbüntetés* lefejezés által gyakoroltatott és ha szülegy ilkos ellen (Code pénal 13-dik czikke) mondatott ki, akkor az a bűnösnek öltözete, kiállítása és jobb kezének levágása által szigorítottatott.

Megjegyzést érdemel, hogy Franciaországban az 1832-ki april 28-ki törvény által a büntetés-rendszer *enyhítettett*, a mennyiben az említett kézlevágás, megbélyegzés, kiállítás és jószág-elkobzás megszüntetett, s az ideigleni kényszermunka és fegyház közé a letartóztatás hozatott be; a rajnai tartományok azonban, mint ez időben nem a francia törvényhozás alá tartozók, ez enyhítésekben nem részesültek.

A közös német büntető jogban foglalt büntetések kegyetlenek voltak, de az úgynevezett *jogászok jogu* (Juristen-Recht) által szelídítették, a halálbüntetés korlátoztatott, a kegyetlen testi büntetések megszüntetettek, és majdnem kizárólag a szabadság-büntetések használtattak.

Az 1851-ki büntető törvénykönyvi büntetés-rendszer a porosz és francia büntető jognak *kieggyeztetéséből* származott, jobban közelít az mégis a francziához, és mindkettőt megelőzi enyhesség és emberség által.

A porosz büntetés-rendszer kapcsolatban van a büntethető tetteknek *hármás* osztályozásával. A büntetések kiszabásánál a francia jogot követve, a törvény előtti *egyenlőségi* elvet fogadta el. Az előbbi büntetésekből *kihagyta*: 1) a szigorított halálbüntetést, 2) a testi fenyítéket, 3) a megbélyegzést, 4) a nyilvános kiállítását, 5) a bírósági megdorgálást, 6) az arczképnek és névnek az akasztófáni kiszégezését, 7) a jószág-elkobzást, 8) a helybéli kiutasítást, 9) a várbüntetésnek különböző fajait.

Szinte *ismeretlenek*: jelenleg a rajnai jog szerint használt kényszer-munka bélyegzéssel, vagy a nélkül, az *elszállítás*, a *pelengér* s a *polgári halál*.

Mint mellék büntetések *újak*: a rendőri felügyelet alá helyezés elvesztése a képességnek vagyonáról rendelkezni, és a javított becsület-büntetési rendszer.

A *halálbüntetés* meg vagy nem tartásáról a porosz büntető-törvénykönyv készítésénél is folyt a vita. Az utolsó törvényjavaslatnak indoklásában mondatik, hogy a halálbüntetés által lehet csak a legnagyobb büntetteket kiengesztelni, és az állam lételét biztosítani; a népnek *jogtudata* szerint is a legnagyobb büntetteket csak a halálbüntetés által lehet kiengesztelni, s a halálbüntetésnek megszüntetése a jogtudatra rossz hatást gyakorolna. Az országgyűlés 2-dik kamarája bizottmányának jelentésében ama remény fejeztetik ki, hogy a halál-büntetés korábban vagy később a polgárisodás haladtával *meg fog szűnni*; hogy négy szavazat annak megszüntetését akarta, de a többség megtartása mellett nyilatkozott. Az 1-ső kamara bizottmánya pedig amaz óhajtását nyilvánította, hogy miután jelenleg még a halál-büntetés szükségesnek látszik, az annak megszüntetéséről kérdés ne élesztessék fel.

A porosz országgyűlés a bizottmányoknak véleményét, s ezzel a halálbüntetést is, minden további vita nélkül elfogadta.

Poroszban a halálbüntetés *lefejezés* által hajtatik végre (7-ik §.) És miután a lefejezés módja a törvényben nincsen meghatározva, az eddigi gyakorlat tovább is megmaradt, miszerint a halálbüntetés a *kölni* felebbviteli törvényszéknek területén nyaktilóval, az állam többi részeiben pedig bárdal hajtatik végre.

A rajnai jog szerint (Code pénal 27-dik §.) a halálbüntetést terhes nőn csak a szülés után lehetett végrehajtani: ez, mint magából érthető, a törvénykönyvben ki nem mondatott, mert a méh-magzat is a törvény oltalma alatt van, és a halálbüntetésnek végrehajtása terhes nőn a törvény és az ítélet célzatán túl haladna. A 8-dik §. szerint a halálbüntetésnek végrehajtása *bekerített téren*, vagy a börtönintézetnek falain belüli

helyen, vagy más elzárt téren történjék. — A kivégzésnél jelen legyen legalább két tagja az első folyamodási bíróságnak, egy hivatalnoka az államügyészségnek, egy törvényszéki irnok, egy felsőbb börtön-tisztviselő. A kivégzésről a helységnek, hol az végrehajtatik, községi olóljárója tudósítandó, ki a községnek képviselőiből, vagy a községnek más tiszteletre méltó tagjaiból 12 személyt küldjön ki, hogy a kivégzésnél jelen legyenek. — Ezeken kívül az elítélt vallásabeli egy lelkésznek a jelenlét megengedendő. — A védelmezőnek, és különös okoknál fogva más személyeknek is, a jelenlét megengedtetik. — Az ítélet végrehajtása harangozás által adatik tudtul, mi a kivégzés befejeztéig tart.

A *falak közti* kivégzésnek behozatala által ama hátrányokat akadályozni volt szándék, melyek a nyilvános kivégzéssel kapcsolvák. A titkosság pedig mellőztetett az által, hogy a törvény rendelete szerint a kivégzésnél többeknek kell jelen lenniök. Csak, hogy *Mittermaier**) helyesen nyilvánítja aggodalmát az iránt, hogy miként lehet kötelességül tenni, hogy olyan is jelen legyen a kivégzésnél, ki idegenséggel viseltetik az iránt, vagy kinek egészségére is káros hatásu lehet a kivégzésnél jelenlét; hogy, ha a halálbüntetés el van fogadva, jobbnak látszik, ha a nép jelen van a kivégzésnél, mint ha arról elferdített és nagyított hírek jönnek a nép közé.

A 9-dik §. szerint a kivégzettnek *hullája* rokonainak, azok kívánságára kiadatik, egyszerű minden akármifele ünnepélyesség nélküli eltemetés végett. — Ez intézkedés megegyez a rajnai tartományban érvényes Codo pénal 14-dik §-ával.

A halálbüntetéssel Poroszországban a 7-ik §. szerint a polgári *becsületnek elvesztését* lehet kimondani, ha az egyes esetekben a törvényben kiszabva van, vagy a büntett különösen súlyosító körülmények közt vitett végbe.

A porosz országgyűlés különös fontosságot helyezett itt abba, hogy a becsület elvesztésének hatását a jogérvényes ítéletnek kihirdetésétől egész a kivégzésig eltagadni nem lehet.

Az iránt, vannak e *különösen súlyosító* körülmények jelen, miután ezek a törvényben kijelölve nincsenek, minden esetben különös kérdést kell az esküdt bírákhoz intézni.

Az ítéletek *megerősítési* jogát Poroszhonban tág terjedelemben gyakorolta a király, és a jogügyi minister. A ministernek megerősítési joga 1849-ben megszüntetett; a király kegyelmezési joga pedig a halálos ítéletekre szorítottatott, s akként szabályoztatott, hogy halálítélet végre ne hajtassék előbb, mint ha tudva van, hogy a király kegyelmezési jogával élni nem akart. — *Beseler****) szerint ellenkezést foglal magában, az ítéletet, mi a király nevében hozatik, mindaddig nem tekinteni érvényesnek, míg azt a király meg nem erősíti. A kegyelmezési jog oly helyzet-

*) Archiv. des Crim. Rechts. 1851-ki folyam. 311—312 l.

**) Kommentar über das Strafgesetzbuch für die preussischen Staaten. Leipzig. 1851. 98. lap.

be hozhatja a királyt, melyben nehéz azt a fenforgó viszonyoknak tárgyilagosa megfontolása szerint gyakorolni.

Mittermaier*) mondja, hogy a kegyelmezési jogra nézve könnyen támad a vélemény, hogy az önkényt, vagy esetleges befolyások szerint gyakoroltatik, ha a nép látja, hogy oly esetben, melyben a kegyelem megtagadtatott, több okok voltak a megkegyelmezésre, mint egy másikban, melyben az megadatott. Hogy kellemetlen helyzetbe jöhet a kegyelmezésre hajlandó király alkotmányos országban, ha azt a minister határozottan ellenzi.

A halálbüntetés Poroszországban a következő *büntettek* ellen van rendelve, mint, 1) *felségárnlás*, ha az végbevitetett, 61, 62-dik §§; 2) *honárulás* súlyosabb esetekben 67, 68, 69-ki §§; 3) a *király személye* elleni tettelegesség súlyosabb esetekben 74-dik §; 4) *gyilkosság* 175-dik §; 5) *agyontűtés* különös esetei 178, 179-dik §§; 6) *közveszélyességű* büntettek, mint *gyujtogatás* 285-dik §, *vízáradás*-okozás 290-dik §; löpor vagy más fellobbanó anyag általi épületnek, hajónak, vagy más helyiségnek *elrcmbolása* 289-dik §; *vesutaknak* elrontása 294-dik §; *hajónak* elsülyesztése 302, 303-dik §§; *kutaknak*, áruknak megmérgezése 304-dik §, ha ily tettek folytán valaki életét vesztesse.

16 évnél fiatalabb ellen halálítéletet kimondani nem lehet, 43-dik §. 1-ső pt. Az 1858, 1859, 1860-ki kimutatások szerint Poroszországban, *gyilkosság* miatt halálra ítélt 69 büntetett közül kivégeztetett 10; *agyontűtés* miatt halálra ítélt 11 közül csak 1; *gyujtogatás* miatt olitelt 8 közül egy sem. Erre nézve megjegyzi *Kraewell***), hogy miután Poroszországban a megkegyelmezés csak a jogosság és méltányosság okaiból következik be, azt tehetni fel, hogy a megkegyelmezetteknek kivégzése *igazolatlan* lett volna; hogy miként lehet igazolni azt, miszerint a megkegyelmezettnek a halálítélet kimondásától a megkegyelmezésig a halálra ítéltnek kinyújt s szenvedje? s minthogy *gyujtogatás* miatt halálra ítélt egy sem végeztetett ki, ez arra mutat, hogy a halálbüntetés *gyujtogatás* ellen szigorú s enyhébbel helyettesítendő büntetés.

Megjegyi még *Kraewell*, hogy a törvényhozó tisztjét sérti, ha egyes büntettek ellen oly büntetéseket szab, melyek a tapasztalás szerint jogtalan szigorúságuk miatt a kegyelem útján legtöbbsnyire enyhíttetnek.

A kegyelmi folyamódásoknak megszorítását úgy lehetne eszközölni, hogy a halálbüntetés nem rendeltetnék a törvényben *kizárólag*, hanem vagyilagosan börtönbüntetéssel; mikor a bíró az enyhítő körülmények figyelembe vétele mellett halálbüntetés helyett börtönbüntetés is szabhatna.

*) Arch. d. Cr. R. 1851. 308. s. köv. l.

**) Allgem. deutsche Strafrechts-Zeitung, 1863. foly. 252. l.

A halálbüntetés helyet foglaljon-e büntetés-rendszerben vagy sem? még mindig vitás kérdés. Örvendetes jelenet azonban, hogy a halálbüntetés szükségeltenségéről, és czélszerűtlenségéről meggyőződés mind az elméletben, mind a gyakorlatban terjed. Az újabb törvénykönyvekben a halálbüntetés, a magán természetü bünteteket tekintve, csak a gyilkosságnál van rendelve; több büntetőtörvényben az ki van végkép hagyva, valamint szinte több törvényjavaslatban is, milyen az 1843-ki magyar, s a halálbüntetés mellözése az akkori országgyűlésnek követek tábláján is el lett fogadva, a jóval később, t. i. 1866-ban Zürich Kanton, 1867-ben az olasz királyság, és legközelebb a német éjszaki szövetség számára készített javaslat. Legörvendeteseb osemény azonban, hogy a halálbüntetés a *szász királyságban* 1868-ki június 6-án megszüntetett.

És méltán lehet reményleni, hogy a műveltség haladásával, az erkölcsek szelidülésével, a büntettekre szolgáló okok s alkalmak mellözésével, a büntetésrendszernek javításával, és főkép a czélszerű *börtönrendszer* behozatalával, a halálbüntetés tere szűkebb körre szoríttatni, s az végkép meg fog szüntettni.

93. *Thaly Kálmán* lev. t. „A nagyszombati harc 1704.” című előadását folytatta.

Értekező e nagyterjedelmű, külön monographiát képező művénél, melyből csak egyes részleteket olvasott föl, a következő a) nagy részt egykoru kútfőket és b.) levéltárak adatait használá fel:

II. Rákóczi Ferencz emlékiratai. — *Histoire du Prince Ragotzi*, 1706. — *Theatrum Europaeum*; Frankfurt, 1718. — A „*Wienerisches Diarium*,” 1704 és 1705-iki folyama. — Illyés István püspök egykoru naplója. — Kollinovic Gábor: *Rerum Ungaricarum Libri sedecim*. — Bél Mátyás: *Notitia Hungariae Novae*. — Kazy: *Historia Universitatis Tyrnaviensis*. — Wagner: *Historia Leopoldi Magni*. — Spangár András: *Magyar krónika*. — Ketteler: *Istvánffy folytatása*, Köln, 1724. Kationa: *Historia Critica Regum Hungariae*. — Szalay László: *Magyarország Története*. — *Thaly Kálmán*: „*Rákóczi Tár*.”

A budai magy. kir. kamarai archivum.— A magy. nemzeti muzeum kéziratára; és a M. Tud. Akadémia kéziratárában az Esto-ház modenai levéltárából, másolt egykoru követjelentések. A Rákóczi-Aspremont-Erdödy, — a gr. Forgách-, a gr. Andrássy- és a gr. Károlyi nemzetségek levéltárai, Vörösvártt, Gácson, Krasznahorkán és Pesten. A pozsonyi evang. lyceum és végre értekező saját okmánygyűjteménye. — A felmutatott erődítési és csataterképek a gr. Károlyi levéltárból valók. — Az értekezés a selmeczi békealkudozások felbomlásával megújult hadjáratokkal kezdődik. Részletesen leírja Érsek-Ujvár ostromát, megvételét és Rákóczi által lett megerősítettését. Azután Leopoldvár ostromára tér át; vázolja Beresényi csatározását a Morva mellett Heisterrel, s Ocskay beütéseit Morvába, Austriába. Majd Heisternek a Morván átkelesét s a két tábornak Nagy-Szombat előtt találkozását. Ismerteti a terrenumot; a hadfelállítások terveit és megvalósítását; az ütközet megkezdöttét s folyamát tüzetesen beszéli el. Mily hadmozdulatok fejlettek

ki e közben, s mily strategiai hibák követték el mindkét részről: ismereti és bírálja. Kimutatja, melyik fél mennyit vosztott. Leírja Nagy-Szombat meghódolását, Lipótvár megsegíttetését, s a Vág mellett megújult csatározásokat; majd, hogy a kurucok mint nyomúlnak ismét a morva határokra, mint törnek be másfelől Austriába, Bécs alá, s mint szorítják vissza Heister Beczkónál. Leopoldvárt újra ostromzár alá fogják, Nagy-Szombatot visszanyerik, sőt Modor, Bazin, Szent-György városokat is megvíjják, s Heister gyalogságával — míg ő Dunán túl csatározna — a fegyvert letéttetik. Bercsényi már Pozsonyt fenyegeti; Heister sietve visszajő, de az armáda már elveszett, miért is őt a bécsi udvar a főhadparancsnokságtól elmozdítja, s új, a dán királytól zsoldba fogadott hadakkal gr. Herbeville tábornagy küldetik Magyarországra. Mind e hadjáratok történelmileg és harcászatiilag előadatnak az értekezésben.

91. Olivastott Mircse János úrnak Velenczéből folyó évi február 24-éről az Akadémia elnökéhez intézett levele, melyben, az aranybullára vonatkozó mellékokmányok másolatának megküldése mellett írja, hogy a velencei titkos tanács „Deliberazioni Secrete“ czimű államkönyveiben Magyarországra vonatkozó s 1400-tól a mohácsi vészig terjedő roppant tömeg történelmi okmánya talált, melyek különösen Zsigmond, továbbá Károly és László pártkirályok korára vetnek világot; ez évnegyedben pedig egész küldeménye Nagy Lajos-féle okmányokból lesz összeállítva.

Tudomásul vétetvén, átteendő a történelmi bizottsághoz, a másolatokkal együtt, kellő értesülés és felhasználás végett.

95. A titoknok előadja a nmélt. elnök úrnak az akadémiai pénztárnokhoz intézett levelét, melylyel Flesch Alajos úr által az Akadémia tüzikára pótlására adott kétszáz forint ugyan oda áttéttetik.

Köszönettel vétetik tudomásul, miről az áldozatkész ajándékozó is értesíte ndő.

Tizedik (mathem. és természettudományi osztály-) ülés

1869. martius 8-kán.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökleto alatt.

97. *Petzval Ottó* r. t. „egy újonan fölfedezett forgatási gözmozdító-ról“ értekezett.

Ezen mozdítónak czélja, a meglevő hengeres gözgépek általános reformatiójában áll, minék kellő megértésére, az előadó mindenek előtt azon számos hiányokat sorolja elő, melyek a jelenleg használatban levő hengeres gözgépeknél vannak, s ennek megtörténte után, mozdítójának tárgyalására megy át.

Továbbá ezen mozdítónak a miben létét s előnyeit három szakaszban adja elő, még pedig 1-ször) a kérdéses mozdítót leírja, azaz szerkezetét bemutatja, 2-ször) ezen mozdító általános elméletének az

eredményeit, azaz mindazon matematikai képletokat előterjeszti, melyek okvetetlen szükségesek, egy adott erejű mozdítónak szerkesztésére, végre 3 szor) azon legnagyobb fontosságú körülménynek a tárgyalását veszi elő, melynél fogva megmutattatik, miként az előterjesztett elméletnek eredményei, mindenféle gyakorlati esetekre alkalmazandók, mely alkalommal világosan megmutattatik, hogy a kérdéses forgatási mozdító egyaránt jó sikerrel alkalmazható, álló gőzgépeknél, hajógépeknél, mozdonygépeknél és minden más bármiféle gépek hajtásánál, különösen pedig ki van emelve, hogy ezen mozdító, a legegyszerűbb módon, és a legbiztosabb sikerrel alkalmazható, az úgynevezett csavar-gőzösknél.

A legnagyobb fontosságú tény pedig, mely szintén az előterjesztett elméletből következik, abban áll, hogy a kérdéses forgatási mozdítónak hajtására, ugyanazon körülmények alatt, alig fele kívántatik azon gőzmennyiségnek, mely egy ugyanazon erejű hengeres gőzgépnek hajtására szükséges, miből a tüzelék nagy takarékoságát szabad következtetnünk.

Végre az előadó a Magy. Tud. Akadémiának bejelenti, hogy ő az ezen mozdítóról szóló elméletet magyar és német nyelven írta, és a magyar részt a Tud. Akadémiának kiadásra ajánlja, a német résznek kiadásáról pedig maga fog gondoskodni.

Az osztály szívesen venné, ha értekező úr az új gőzmozdító mintájával megismerkednie alkalmat nyújtana; mit ő teljes készséggel meg is ígért.

98. A titoknok felolvassa Vész J. Ármin r. t. múlt évi oct. 12-ki ülés határozatából bírálatra adott munkája felől a bíráló tagok véleményeit, melyek a következők:

I. Tekintetes Akadémia! Vész János Ármin munkáját a „legkisebb négyzetek elméletéről s bevezetésül „valószínűségi hánylat elméiről“ átnézvén, arról véleményemet következőkben bátorkodom előterjeszteni.

A munka nem tarthat igényt a tudomány ezen ágának fejlesztésére, a mennyiben az nem általánosan tárgyalja az anyagot, hanem inkább Wittstein felfogását, s eszméjárását követve, csak a három ösmeretlenü egyenletek feloldásáig terjeszkedik. De nem is szándékozott szerző ezen térre lépni, hanem inkább gyakorlati czélok lebegtek szemei előtt, melyeknek ezen szűkebb felfogás teljesen megfelel. A munka becsét emelik a jól választott példák, melyekkel a valószínűségi tételek illusztráltak. A sorjátékok és ígervények valószínűségét tárgyaló lapok épen oly érdekesek, mint tanulságosak, s tágasabb körökben is ösmertetésre méltó dolgok. Ezért a munkát kézi könyv alakjában, mely czélra különösen szánva lenni látszik, kiadásra méltónak itélem. — A T. Akadémiának alázatos szolgálja Kruspér István lev. tag. Budán 1868. nov. 29.

II. Tekintetes Tud. Akadémia! Vész János Ármin r. tagnak „Legkisebb négyzetek elméletét“ mely megbírálság végett hozzám áttétetett, van szerencsém mellékleiben azon véleményemmel visszacsatolni, hogy ezen munka litteratúránkban egy nehezen érzett hiányt tölt be, miért is annak mentül előbbi kiadását melegen ajánlom.

Tekintve továbbá a munka önállóságát, mely magában egy bevégzett egészet képez, annak felvételét „a kézikönyvek“ közé leginkább vélném alkalmasnak. Pest febr. hó 27. 1869. Petzval Ottó r. t.

E vélemények alapján az osztály a munkát, kézikönyv gyanánti kiadásra elfogad-

ja, s a költség megajánlása végett az Igazgató Tanácshoz jelen végzését fölterjesztetni határozza.

99. A titoknok jelenti, hogy a gr. Teleki jutalomra 1857|8-ban pályázott „Pörös kerítés“ czínű vigjáték szerzője, e művének szokott módon az akadémiai irodában való lemásoltatására engedélyt kér.

Megadatik.

100. Ugyanaz felolvassa a rimaszombati takarékpénztári részvénytársulatnak 1869. febr. 25. én tartott közgyűléséből, az Akadémia pénztári hivatalához intézett levelét, mely szerint az Akadémia közelebbi tiszkára enyhítésére *egy száz* forintot küld.

Köszönettel fogadtatik, miről nevezett társulat a nmélt. elnökség által levélben értesítendő lesz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenegyedik (philosophiai, törvény és történettudományi osztály-) *ülés.*

1869. *martius* 15-én.

Nagyméltóságú L ó n y a y M e n y h é r t ú r elnöklete alatt.

102. *Ribáry Ferencz* tanár, miut vendég „*Babylonia és Assyria* őskori történelmének hitelességéről“ értekezett.

Azon ásatások, monda szerző, melyet nagyobbára angol és francia tudósok, mint *Layard*, *Loptus*, *Bolta*, *Birch*, *Rawlinson* *Henrik* és mások a régi *Babylon* és *Assyriában* eszközöltek, s azon fáradságos kutatások, melyeket az említett tudósokon kívül még különösen *Norris* és *Opper* a nyugatázsiai ékiratok megfejtése körül tettek, az őskor történelmének határait tetemesen kitágították, oly világításban tárgyalván azt, melyet a sikeresen értelmezett ékiratok arra vetettek.

A régi *Khaldaea*- és *Assyriában* tett ásatások számos, az idő viharai által elpusztult ókori város romjait hozták napfényre, ilyenek *Khaldaeában*: *Babylon*, *Ur* (*Mugheir*), *Wurki*, *Niffer*, *Szerker-h*, *Borzipa*, *Akkerkuf*; *Assyriában*: *Kileh* *Sergát* (a régi *Assur*), *Ninwe*, *Nimrud* (*Kalah*), *Khorsabad* (*Bit Sargina*) stb. Az ezekben talált mű- és házi eszközök, cserép- és üvegedények, fegyverek, kő- és ércszobrok, a falakon levő dombormű faragványok és festmények, a cseréptáblákon és hengereken bevéselt feliratok, a régi népek eddig ismeretlen történeteit beszélnek el, házi életök, szokásaik, erkölceik s hadakozási módjukról hitelesen tudósítanak, s általok kitölthetjük azon űrt, melyet a *classicus* és *bibliai* írók tudósításai a régi *Babylon* és *Assyria* történelmében hagytak.

Khaldaea őskori történelmére nézve a görög írók mellett leghitelesebb kútfőnk *Berosus chaldaeus* pap 280 körül „*Babylonica*“ czímű műve, mely azonban, fájdalom, elveszvé, csak töredékei maradtak fenn, melyek leginkább *Eusebius chroniconjában* feljegyezvék.

Legbecsesb hagyatéka *Berosus*nak *chronológiája*, melyben az ősidőkre nézve *mythicus* királyok uralkodásának 34,080 évet jelöl ki; ezután következik 8 méd király 224 év alatt, ezek után 17 király közelebbi meghatározás és évszám nélkül; a következő *dynastiát* *khaldaeusnak* mondja 458 uralkodási évvel, melyet sémi uralom követ, és pedig először 9 arab király 245 év alatt, azután 45 assyr király 526 év alatt,

és ismét assyr uralom a királyok számának és uralkodási éveiknek meghatározása nélkül, az egészet bezárja 6 khaldaeus király 87 évig tartó uralma.

Khaldaea chronológiájának meghatározásánál fontos a Berossus tábláján mutatkozó hiányok betöltése. Ezt igen elmésen eszközölte Gutschmied, tőle átvette R. Henrik a történész testvére, s az angol irodalomban e számítás, egy két író kivételével, mint Bosanquet és Tyrwhitt, biztos alapul van fölvéve e régi népek chronológiájának meghatározásában. E szerint Babylonnak Cyrus által történt elfoglalásának évét az 538-kit vévén alapul, s ehhez adva 87 évet mint az utolsó khaldaeus dynastia uralmának tartamát, kijön a 625-ik év, melyben Nabopolassar megalapítá az assyr uralomtól felszabadult Khaldaea függetlenségét. Innen 747-ig Nabonaszar aerájának kezdetéig 122 év folyt le, s ez volt a második assyr uralom korszaka, azon hypothesis mellett, hogy Nabonaszar aerája politikai jelentéssel is bírt, mi igen hihető, mert ezen időtől fogva nagy változás állt be a Babylon és Assyria közt fennforgó viszonyokban.

Ezt megelőzte a nagy assyr birodalom korszaka, mely Berossus szerint 526 évig tartott, és ha e számot a fentebbi 747-hez adjuk, kijön az 1273-ik év, melynek táján az assyr emlékek szerint *Tiglath-Nin Assyria* királya Babylont meghódította. Az arab uralom kezelt 245 évig tartott, ezt 1273-hoz adva, megkapjuk az 1518-ik évet, melyben az ős khaldaeus dynastia megszűnt uralkodni. E dynastia 49 királylyal 458 évig uralkodott, kezdete tehát 1976-ik évre volna teendő.

Itt azonban ismét hégzag van, és ennek betöltésére mind Rawlinson, mind Oppert Syncellus tudósítását használták fel, mely szerint a babiloniaiak Nagy Sándor előtt 1903. évben kezdték meg csillagászati észrevételeik feljegyzését, és R. ezt adván az arbelai csata évéhez, azaz 331-hez, kihozta a 2234-ik évet, mint a 17 királyból álló, de közelebről meg nem határozott dynastia uralkodásának kezdetét, mely egyszersmind a méd királyok kiűzetésének éve is volna. Oppert a 2225-ik évet hozza ki, az említett 1903-at hihetőleg Nagy Sándor halála évéhez, 322-hez adván, mi ily messze ős időkre nézve csekély eltérésnek mondható. E számítás elfogadása azon egyszerű föltevésen alapúl, hogy az idegen hódítók elűzetése és a honi királyok uralkodásának kezdete korszakot alkotó lehete a nemzet történetében, mely időtől csillagászati észrevételei feljegyzését is számítá a nép.

A méd királyok uralmának kezdetét R. a 2458-ik, Oppert 2449-re teszi, mi ismét csekély eltérés, és a Syncellus által említett évek különböző összeadásából származik; nagyobb eltérés van azonban az első dynastiára nézve, melyet az évek hosszú soránál fogva R. mythicusnak hisz, Oppert ellenben ős khámifélének, melynek a királyság alapítása is tulajdonítandó.

Khaldaeának az emlékek által igazolható története a 2234-ik évvel kezdődik Kr. e. Ezen első dynastiája a benszüllött turáni fajhoz tartozhatott. Az ékiratok szövege ugyanis Oppert szerint turáni nyelvet mutat föl. Az első korszakból azonban írott emlék csak egy királytól maradt fenn, kinek neve, bár nem teljes hitelességgel, *Urak*nak olvastatik,

ki Chaldaea több városaiban templomokat és palotákat építtetett. Több fenmaradt cseréptábla adja nevét, valamint *Ilgi* fiát is.

A második 49 királyt számláló dynastia korából számos emlék maradt fenn; R. mintegy 16, Oppert 51 nevet állít föl, de megvallják mindketten, hogy néhány az assyr emlékek által igazolt királyt kivéve, a legtöbbször chronologiai sorrendje meg nem határozható. Annyi bizonyosnak látszik, hogy e dynastia uralkodói szuszai vagyis elámi származásuk voltak, mit több körülmény igazol. Így a bibliában Ábrahám kortársa Khedor laomer Elam királyának mondatik, továbbá ezek írásmódja eltérő Urukétól, neveik a szuszai királyok neveivel mutatnak hasonlatosságot. Hogy Szusziánában az uralkodó faj szintén turáni volt, ezt az ékiratok tudós fejtegetői, Rawlinson kivételével, ki az uralkodó fajt mind Szusziána-, mind Chaldaeában kháminak lenni állítja, egyáltalában bizonyítják.

Az arab és assyr uralom korszakából, a későbbi Aszarhaddon babiloni palotáját kivéve, emlékek nem maradtak fenn; azonban ennél gazdagabb Babylonia oly emlékekben és építményekben, melyeket Nabukodonozor és utódai hagytak hátra, és melyeknek általok szerkesztett feliratain ezek igen gyakran említik elődeiket, az ős khaldaeus királyokat.

Assyria chronológiáját ismét csak Berossus adatai nyomán lehet meghatározni, ha t. i. Nabonaszar aerájának kezdetéhez, mely időben az assyr nagy hatalom megingattatott, azaz 747-hez adjuk az assyr nagy birodalom 526 évét, így jön ki a fentebb említett 1243-ik év, melyben Tiglath-Nin (Oppert szerint I. Tiglath Pileszar) király Babylon meghódítása által a birodalom nagyhatalmi állását megalapította. Oppert számítása ettől különböző, ő Csesias adatát Ninive 788-ki állítólagos elpusztításáról elfogadván, ehhez adja az 526 évet, így hozván ki az 1314-ik évet, mint a nagy birodalom kezdetét.

Az assyr emlékek a királyság kezdetét még négy századdal feljebb viszik, mely időben Assyria részint Chaldaeának helytartók által kormányzott tartománya volt, részint saját királyokkal bírt, kik Chaldaea királyaihoz hűbéri viszonyban állottak. Görög írók tudósításai a királyság kezdetét, Ninus alatt, ki különben egészen mythicus alak, kevés különbözéssel a 2000-ik évre teszik Kr. e. Oppert Ninust a khaldaeus dynastia élére állítván, azt hiszi, hogy e kaszdím-szkúth nép nemcsak Khaldaea, hanem Assyria lakosságának is zömét képezte.

Az első hat király, kiknek nevei az emlékeken olvashatók, *Belus*, *Pudil*, *I. Ivalus*, *I. Szalmanaszar*, *I. Tiglath-Nin* és *II. Ivalus*; koruk Tiglath-Nin kora után határozható meg. Ha ez a XIII-ik század közepén uralkodott, úgy e hat király uralkodása, 20 évet vevén fel egy-egy királyra, mint az a chronologiai számítás alapján fölvehető, 1350-től egész 1230-ig lefolyt időszakot tölti be.

A következő hat király korszakát ismét *Tiglath Pileszar* kora határozza meg, ki Szennacherib 694-ik éve előtt 418-al, tehát 1112-ben győzetett le *Merodach-iddin-akhi* babiloni király által. E király felirata

négy tudós által majdnem egyhangulag fejtetett meg, és a legrégebb írott történeti emléket képezi Assyria történelmét illetőleg. Ebben vere-ségét nem említi, így tehát az uralkodása vége felé eshetett, mely ekkép 1130—1110-ig tehető.

E feliratban elbeszélvén hadi és béke műveit, megemlíti négy előd-jét; e szerint tudjuk, hogy Nin *pala-ríva* öse, *Assur-dah-il* szép apja, *Mutagil Nebo* öreg apja, *Assur-risz-ilim* atyja; megemlíti azonkívül *Assur-bil-kala* nevű fiát is. E hat uralkodó az 1210—1090-ig terjedő korszakot tölti be.

E korszak után mintegy két századig tartó, az az 910-ig homály borúl Assyria történelmére, melyben csak egyetlen király nevét említi egy későbbkori emlék, ez *Assur-Mazur*, ki az Eufrát folyó melletti *Mudina* városát elfoglalta. De e korszak lefolyása után már történelmi térre lépünk, a mennyiben 910—640-ig, tehát 270 éven át, a Ninive romjaiban felfedezett chronologiai tábla, melyet assyr canon neve alatt Rawlinson Henrik 1862-ben adott ki Londonban, az uralkodott királyok teljes névsorát, és országulásuk tartamát adja: Tizennégy uralkodó III. *Ivalustól* egész *Aszarhaddon* utódának *Assur-bani pel* vagyis *Szardana-palnak* uralkodása elejéig, kiknek léte többnyire egyéb történeti emlékek által igazoltatik.

Az évszámok meghatározásánál segítségünkre van a Ptolomaeus-féle babyloni canon, e kettő egybehasonlítása biztos eredményre vezet, és pedig következőkép: Az assyr canon *Szargonnak* 17, *Szennacheribnek* 24, tehát e kettőnek összesen 41 uralkodási évet ad; de *Szargon* egy saját feljegyzése szerint *Merodach Baladan* babyloni királylyal egy évben lépett a trónra, ettől pedig a Ptolomaeus-féle canon szerint *Aszarhaddon* assyr-babyloni közös király trónraléptéig épen 41 év folyt le, tehát ennek uralkodása első évét vevén kiindulásul, mely a 680-ik Kr. e. visszafelé számítva, az előbbi királyok uralkodási idejét is meg lehet pontosan határozni.

Ezen *Aszarhaddon* utóda volt *Assur-bani pál* azaz IV. *Szardana-pal*, kinek 667—647-ig tartott uralma fénykorát képezte Assyria történelmének. Nem csak nagy hódító volt, hanem alatta emelkedett az assyr építészet és művészet a kifejlődés legmagasb fokára, tudomány szeretetéről pedig a ninivei palotájában talált s több mint 10,000 cseréptáblából álló királyi könyvtár tanuskodik.

Utódának neve a görög írónál *Szarak* és *Szardana-pál*, saját emlékein *Assur-emid-ilin*, kinek gyáva és tehetetlen kormánya elegendő volt Assyriát a hatalom, gazdagság és fény magas polczáról a porba sújtani. Két körülmény sietteté Assyria romlását, a méd hatalom váratlan s gyors kifejlődése, és a szküth pusztítás, mely Assyria nagyobb részét sivataggá változtatta.

Nem csuda, ha *Cyaxares* és *Nabopolaszar* egyesült erejének így azután sikerült, a szküth pusztítás által porba sújtott országnak, fővárosának elfoglalásával 625-ben a végcsapást megadni.

103. *Karácson Mihály* lev. tag folytatta mult évben megkezdett előadását: „Etelvár történelme a hunnok idejében.“

Értekező utolsó felolvasásának főbb pontjait röviden ismételvén, Buda-Pest történetét a népek vándorlása idejéből ekkép folytatja:

A történetírók megegyeznek abban, hogy Etele menyegzője utáni reggel halva s vérrel borítva találtatott, de vajjon crószakos halállal, vagy mint Jornandes s utána többen állítják vérömlény folytán mult légyen ki a világból, a vélemények eltérők. Jornandes szerint a menyegzői lakomáról örömittasan s bortól hevülten vezette szép aráját a nász terembe, s miután másnap már késő reggel sem nyitlak meg a teremnek ajtai, az udvaroncok szerencsétlenséget gyanítván a terembe betörték, Etelét külsérelem nélkül halva, s vérrel borítva, aráját lehajtott s fátyollal leplezett fővel könnyezve találták.

A temetési ének, melylyel a hunok nagy királyukat dicsőítették, Etelenek vég óráit ekkép adja elő: Nem ellenség általi sebzés, nem övéinek árulása, hanem öröm és vigadalom között fájdalom nélkül mult ki; ily halálózást ki mondhatna megboszulandónak ?

Ellenben Marcellinus Comes, és Joannes Antiochenus, az akkori köz véleményre hivatkozva, Etelét gyilkos kezek áldozatának tartják; ezeknek véleményét támogatják a halotti énekben előforduló mentegőzések.

Etelenek halála villámsetességgel terjedett el Hunniában, tömegesen seregelték össze Etelvárában a hunn főnökök nagy királyuknak az utolsó tiszteletet megadandók, vesztességök fölötti fájdalomukban arcaikon sebet nyitottak, s vérüket csepegtették a drága hullára, mondván: nem asszonyi könnyeket, hanem vitéz férfiak vérének kell ily vesztesség fölött hullatni. (Jornandes).

A gyász ünnepélyen jelen voltak a Gothoknak, Alanoknak, Gepidáknak hűbéres királyaik, a hunoknak töménytelen serege. A hulla a dicsőségnek, hatalomnak, vitézségnek jelzésül arany, ezüst, vas hármaskoporsóba tétetett, s éjszakának idején temettetett el. Turóczy szerint Etele a tárnokvölgyi ütközetben elesett Keve, Kadicha, és Réva hunvezérek sírjai közelében temettetett el. Etelenek sírja mindedig fel nem találtatott; valószínű, hogy a hunok nagy királyuknak földi maradványát emberi kezek érintésétől, a legkésőbb időközön túl is, megakarván óvni, azt a Duna hullámainak adták át.

Etelét a nyugot-európai népmondák vért szomjazó szörnynek regélik; Jornandes, alakját ekkép rajzolja: alacson termetű, széles mellű, nagy fejű, kis szemű, ritka, őszbe vegyes szakállu, lapos orru, fekete színű. Etelenek ábráját nem bírjuk ugyan, de alig hihető, hogy Honoria a 17 éves fejedelmi hölgy a Jornandes által rajzolt portréba beleszeretett, ily alaknak küldött volna jegygyűrűt.

De halljuk Eteléről Priscus Rhetort, ki mint Theodor császár követségének tagja, Etele udvaránál több hónapokig időzött; olvassuk Deguignesnek a hunokról írt jeles munkáját; ezek Etelét ekkép jellemzik, hogy karunkban is a kitűnő hadvezérek s fejedelmek sorában nem

utolsó helyet foglalná el; Priscus mint szemtanu ekkép ír: Etele magatartásában komoly s méltóságteljes volt; míg környezete s vezérei ázsiai fényvel öltözködtek, fegyvereik s lovag szerszámaik gyöngyök s drágakövekkel fénylettek, Etelének öltözete a fegyvere a köz vitelkéthől nem különbözött; vendégeinek arany s ezüst edényekben szolgáltattak a különféle ételek s italok, Etelének asztalára fa táblán egyedül hús ételek hozattak, italát fa kupából ürítette. Lakomáit hősi énekek fűszerezték, estélyein alakos játékok goth és latin mondákkal mulattatták a kitörő s szünni nem akaró hahotáig vendégeit. Ő mindezeket változatlan arczezal nézte s hallgatta.

Etele méltányolta az érdemet, döllyfös és kegyetlen az ellenség, kegyes és nyájas alattvalói iránt; a legyőzött népeket megadóztatta, alattvalóit adóval soha sem terhelte. (Deguignes). — Különös gondolja közé számította alattvalói peres ügyeinek igazságos elintézését, fő embeireitől környezve, ő maga a szabad ég alatt ítelt a perlekédők ügyeiben (Priscus). A hadjáratokban ügyes, erélyes, de nem vakmerő, elhatározásai előtt mindig számba vette a sikernek valószínűségét. Haragra könnyen fellobbant, de könnyen engesztelődött, kérlelhetetlen csak a hitszegők és árulók iránt volt; Mania és Atabán hún főnököket, mert a római hadseregekhez szöktek át, keresztre feszíttette, Constantiust hűtlen titkárát felakasztatta; de Bigilasnak, ki Bizanczból nagy kincsekkel jött Etelének udvarába ellene orgyilkosokat bérlendő, megkegyelmezett. Etelének jellemére homályt vet a határtalan dicsvágy; emberi gyengéihez tartozott a nemi élvezetekben határt nem ismerő telhetetlenség; fiainak száma Jornandes szerint egész nép volt.

Etelének élet-éveit illetőleg hazai írónk egymástól igen eltérnek. Oláh Miklós állítja, hogy a 124-ik, Pray hogy az 50-ik élet-évében halt meg. Bél Mátyás szerint az 50 évet meghaladta, a 80-t el nem érte. Ha Oláh Miklós szerint Etele 124 éves volt, 434. évben, midőn királynak megválasztatott, 104 éves volt volna; hihető-e, hogy a hunok, kiknek erőteljes fejedelemre volt szükségök, ily aggastyánt választanak királyuknak? hogy a 104 évet meghaladott Etele még 20 esztendeig vezetni seregeit diadalról diadalra? Valószínűbb Sabellinusnak, Calamusnak, Callimachusnak, kikhez Thierry is csatlakozik, állításuk, kik Etelének halálát életének 56-ik évében mondják bekövetkezettnek.

Etelvára, székhelye azon hatalomnak, melyet fél Európa uralt, Etelének halálával vészterhes meghasonlásnak lön színhelye; a számos királyfiaknak mindegyike vágyódott az uralomra. Ellak, Dengezich, Irnak a hun birodalomnak egységét fenn akarták tartani, a többiek a birodalomnak felosztását sürgették; Csaba és Aladár Etelváranak falai között, s annak környékében véres harcra keltek egymás ellen. Ardarik a gepidáknak, Theodomir, Valamir, Kilimir, a gothoknak királyai, a fivérek közötti viszályt függetlenségök kivívására használták fel, Ellak, Dengezich és Irnaknak seregeit Pannoniában a Netád folyó mellett megtámadták, s megverték, Ellak az ütközetben elesett.

A gepidák és gothok példáját követték a többi hűbéres népek;

Pannóniát az ostrogothok, a gepidák az aldunai tartományokat, az alanok Moesiát, a german népfajok a feldunai tartományokat foglalták el.

Dengezich és Irnák az aldunánál létezett Huni várnál seregeik maradványát összegyűjtve, Pannóniának visszafoglalását ismételve de sikertelenül kísértették meg, az utolsó kísérletnél Dengezich elesett: halála után lazult a hunok között, az összetartás, Irnák a hozzája szító törzs-főnökökkel visszavonult Ázsiába, Emendzur és Uzindur Dania ripensisben Ardarichnak, mint anyjok utáni nagybátyjoknak, szomszédságában telepedtek le.

Csaba a hozzája szító hadsereggel a keleti császárnál mint anyja Honoria utáni rokonánál, keresett s talált menhelyet, de függetlenségének feláldozását megbánván, a Duna balpartjára átkelt, Irnákhoz Ázsiába költözött; Kézay Simon szerint seregéből 3000 visszamaradt Erdélyben; a székelyek ezeknek utódjaik.

Azon hun seregek, melyek Etelének halálakor a birodalom dél nyugoti részében állomásoztak, a netadi szerencsétlen ütközet után Dengezich és Irnák seregeivel nem egyesülhetvén, a Rába, Duna és a noricum-i hegyek közti részeket szállották meg, s az avarok bejöveteleig bírták; a Bécs melletti Kahlenberg ezekről neveztetett Hunenbergnek.

A keleti császárságban több hun csoportok maradtak hátra, de századokon át rájuk lehetett ismerni nyelvök, szokásaik s öltözeteiknél fogva. Procopius írja, hogy Justinián császár idejében Bizanczban a hunviselet volt divatos, hajukat úgymond a homlok és halántékok körül lenyírták, hátsó hajuk vállaik között hosszan folyt le, ruháikat gondosan készítették, melyeknek ujjai kezök fejénél szűkeek, derékban s azon alól igen bőveek voltak, ezen öltözet hunicumnak neveztetett.

A kor, melyben a hunok hatalmas királya a lerombolt Aquincumot felépíttette, s Etelvár név alatt királyi székhelyül választotta, a népvándorlásoknak első korszaka volt; e korról zárja be a történelem az ő, és kezdi meg a közép kort.

Ertekező kiemelni azon szomorú ellentétet, mely az ezred évet meghaladott római birodalom, és a hunoknak nyolczvan évi uralma között létezett; Róma keletkezésekor állami szervezetével megvetette jövődő nagyságának alapját; Augustus császár ezen alapról az önuralom ingtag talajára lépett, a hazafi erények üldözés tárgyává lőnek, az erkölcsiség sülyedett, a hajdan vitéz nép elkorcsosodott, a római birodalom hosszú senyvedés, s végelgyengülésben szűnt meg létezni, ellenben a hunoknak hódító hatalmuk nem államszervezetben, hanem vitézségökben, a törzseknek érdekközösségében állott, Etelének idejében urai voltak közép Európának a Rajnáig, a keleti és nyugoti császárok adózóik lőnek.

Oly népnök, mely állami szervezet nélkül egyedül a fegyveres erőre támaszkodik, állandósága biztosítva nincs; Hunnia Etelének halálával a hatalomnak szédtítő magaslatáról lezuhant, s szétmállott. Etelvár négy századon túl a vándorló népek dulásainak lön kitéve.

Vajjon az ostrogot és longobard fejedelmek, az avar khánok

Etelvárát választották-e székhelyöknél, erre adataink nincsenek; de hogy 696. évben még fennállott, tanusítja Sz. Rupert salzburgi püspöknek hittérítő utazása, ki Baviariából a Dunán a Száva torkolatáig lehajózván, Pannónia városaiban az avaroknak az evangéliumot hirdette; Tundun és Jugur kánok felvették a keresztséget.

803. évben Nagy Károlynak hadseregei Pipinnek Lombardia hűbéres királyának vezénylete alatt az avarokat végkép legyőzték. Pipin Pannóniában ostrommal bevette a királyi ringust (erődöt), az ott talált tömérdek kincseket atyjához Nagy Károlyhoz küldötte, ki azokat az elpusztított templomok felépítésére fordította. Bonfin, Inghofer, Bél Mátyás állítják, hogy Nagy Károly, Schier pedig, hogy Pipin a kereszténységre áttért avarok számára építtette Buda mellett azon imaházat, mely Ecclesia Alba név alatt oly híressé lön hazánkban. — Béla királynak jegyzője az imént említett írótól, az Ecclesia Alba építésének idejére nézve eltér.

896-ik évben a trónfoglaló Árpád Etelvárát mint Etele király utáni örökségét foglalta el, őseink csudálták a még főnállott királyi palotákat, kő épületeket. Árpád fejedelemnek állandó székhelye Etelvára volt, itt múlt ki a világból 907. esztendőben. Buda közelében nyugosznak dicső hamvai.

104. A titoknok bemutatja az archaeologiai bizottság f. évi febr. 9-én és martius 2-án tartott üléseinek jegyzőkönyveit.

Tudomásul van.

105. Ugyanaz bemutatja a statistikai bizottság 1869. martius 5-én tartott ülése jegyzőkönyvéből a 2. pontot, mely szerint a bizottság a *Dora Szilárd* alapítványából kitűzendő pályakérdést, melynek formulázásával az Akadémia megbízta, így szövegi:

„Fejtsék ki a magasabb kereskedelmi szakoktatás feladata; adassék elő a kereskedelmi közoktatási ügy jelen állása, szervezete hazánkban és a külföldön; terjesztessék elő vélemény az ily magasabb kereskedelmi szakoktatás rendezéséről külön szakintézetben vagy kapcsolatban tudományos vagy műegyetemmel.“

A kérdés helyeseltetvén, a közelebbi nagy gyűlésre fog felterjesztetni, jóvá hagyás és kihirdetés végett.

106. Szintén a titoknok kérdést intéz, hogy miután a martius 19-re (péntekre) kitűzött összes ülés egyedüli tárgya a gr. Teleki drámai pályázat eredményének kihirdetése: nem lenne-e czélszerű a tárgyat a martius 22-ki (hétfői) összes gyűlésre tenni át.

A pályázati jelentés felolvasása, a nm. alelnök úr és az Akadémia bejegyzésével a martius 22-ki ülésre tétetik át, s így a martius 19-ki ülés nem tartatik meg.

Tizenkettedik (nyelv- és széptudományi osztály-egyszersmind összes) ülés.

1869. mart. 22-én.

Nagyméltóságú Lónyay M'enyhért alelnök úr elnöklete alatt.

108. *Hunfalvy Pál* r. t. megismerteti *E. Teza*, a M. T. Akadémiának egy példányban felajánlott ily című munkáját: „Saggi inediti Di Lingue Americane. Appunti Bibliografici. In Pisa 1838.

Köszönettel fogadtatik.

109. Ugyanaz bemutatja a „Nyelvtudományi Közlemények“ VII-ik köt, II-ik füzetét, s ennek tartalmát röviden megismerteti.

Tudomásul vétetik.

110. *Gyulai Pál* r. t. mint a gróf *Teleki József*-féle 186⁸/₉-ik évi drámai pályázat bíráló bizottságának előadója, következő jelentést olvasott fel:

Tekintetes Akadémia!

Az 1868-ki gr. Teleki-pályázat eredményéről van szerencsém jelentést tenni a bíráló bizottság nevében, mely erre megválasztott.

A bíráló bizottság b. *Kemény Zsigmond* tiszt. tag elnöklete alatt a következő tagokból állott: *Gyulai Pál* r. és *Pompéry János* l. tagokból az Akadémia részéről; *Paulai Ede* és *Szigeti József* színész urakból a nemzeti színház részéről.

A Teleki-pályadíjra 1868-ra tragédiák pályáztak; tíz tragédiát vettünk át a titkári hivataltól. E tragédiák majd mind történelmi tárgyak, sőt a melyek nem azok is, legalább háttérök történelmi. A legtöbb a magyar történelemből merít, az Árpádok, a vegyes királyok, az erdélyi nemzeti fejedelmek korszakából. A VI-ik sz. a negyedik Béla és fia István közti viszályt rajzolja, a X-ik sz. a szerencsétlen Zách Klára esetét, az I-ső sz. Nápolyi Johannát, a IV-ik Martinuzzit, a IX-ik Rákóczy György viszontagságait. Csak kettő fordul a világtörténelemhez: a VII-ik sz., melynek tárgya Lucanus római költő összeesküvése Nero ellen, s a VIII-ik sz., mely egy negyedik századbéli dalmát királyi ház szerencsétlenségéből szövi meséjét. A többiek csak történelmi háttérűek, s a II-ik és III-ik számúak tulajdonkép nem is tragédiák, s általában bírálaton aluliak.

Ha igaza volna azoknak, kik a történelmi dráma és regény legfőbb céljául a történelem népszerűsítését tűzik ki, talán megelégedhennék e pályázat eredményével. Több-kevesebb szerencsével írt, de mindenestre elég érdekes rajzokat találunk itt hazánk múltjából, s akik re-

geőyből és drámából kedvelik tanulni a történelmet, nem minden mulatóság s tanulás nélkül olvashatnák át e pályaműveket. Azonban ha költői vagy éppen drámai emótiót keresünk bennök, — pedig ezt kell keresnünk, — most unatkozunk, majd boszankodunk kell, s a legjobb esetben is hidegen maradunk. Akad ugyan közöttük egy pár oly mű is, melyek egy vagy más tekintetben költői tehetségről tesznek tanúságot: de a valódi drámát, a valódi tragédiát hiába keressük, csak történelmet találunk.

Éppen nem hibáztatjuk a pályázókat, hogy tárgyaikat a történelemből merítették. A történelem egyik fő forrása volt a tragédiának régi időktől fogva. A régiségben már magában fenség rejlik, az idő fensége, s a múlt inkább engedi nagyítani a körvonalokat, mint a jelen. Továbbá a társadalom és állam magasb fokain, a királyok és hősök életében a szenvedély korlátlanabbul, nagyobb arányokban nyilatkozhatik, a tévedés és bűn megrázóbb katastrofot idézhet elő, s mindig fogékonyabban vagyunk az oly emberek szerencsétlensége iránt, kiket szenvedélyök magas polcra buktat le, a mi ritkább eset lévén, szintén emeli a tragédia fenségét. Ide járulnak még a nemzeti emlékek, bizonyos analogiák a múlt és jelen között, melyek ritkán tévesztik el hatásukat. Azonban a történelmi tárgynak is megvannak örvényei. Nem oly könnyen alakítható, mint a monda, s bizonyos pontnál a történelmi hűség egy része a költői hatásnak. E mellett a nagy tények és alakok gyakran megcsalják az embert. A mi a történelemben nagy és érdekes, nem mindig válik azzá a drámában, tragédiában is. Gyakran a történelmi eseményekben, a főszemélyek viszontagságaiban megtalálhatni a tragikum magvát, de az események nem eléggé drámaiak, vagy be nem szoríthatók a drámai forma szűk keretébe. Néha megfordítva az események drámaiak, de bajosan hozhatók kényszerű kapcsolatba a fő hős tragikumával. Az is megesik, hogy a történelmi nagy érdekek és elvek küzdelme pusztán családi drámává törpül, s a magán-ember a közélet hősévével nincs kellő öszhangban, vagy megfordítva a pusztán politikai küzdelmek, cselszövények tolnak előtérbe, s nem nyernek elég táplálékot a szív szenvedélyeitől, melyek egyedül igaz forrásai a költészetnek. Az események halmaza, a személyek sokasága, az episodok érdekessége, a korrajz teljessége epikai szélességre csábítják a költőt, s az egyszerű tragédia részben vagy egészben az eposz episodos természetével s a regény részletrajzaival kíván vetekedni. S ha ide vesszük még, hogy költők és criticusok a történelmi dráma oly elméletét állították fel, mely azt egy pár lényeges pontban kiveszi a dráma törvényei alól, s mindezt Shakespeare nevének tekintélye alatt: majd minden főbb örvényt előszámláltunk, melyek a történelmi dráma-költőt fenyegetik, s melyekben a jelen pályázók többé-kevésbbé, de mindnyájan hajótörést szenvedtek.

Kétségkívül Shakespeare a történelmi dráma terén is örökbecsű műveket hagyott hátra. „Coriolan“ és „Julius Caesar“ a történelmi tragédia felül nem mult példányai az összes drámai költészetben. De ha

római tárgy tragédiáitól az angol történelemből írt drámáihoz fordulunk, egyet-kettőt kivéve, csak történelmi rajzok állanak előttünk, melyekben erőteljes korrajz, bámulatos egyénítés, s részben gazdag drámai élet nyilatkozik ugyan, de egészben véve sem drámák, sem tragédiák. Hajlanak az eposz felé, s cyclusos bevezettségökben drámai formában írt hősköltevénynek tünnek föl, melyben az egyes drámák mind megannyi rhapsodiák. Maga Shakespeare „Chronikled histories“ néven nevezi e drámáit, melyek kedvenc darabjai voltak a kornak, midőn minden műnem és faj mintegy a drámába olvadt. Mily különbség római tárgy tragédiái s az angol történelemtől vett drámái közt! Amazokban a cselekvény kerek, egész, egységes: emezekben alig található meg olykor az alapeszme egységét is, s csak a személy egysége tartja össze a cselekvény szálait. Amott egymásból foly a cselekvény, a fő hős fejlődő szenvedélyével a legszoros kapcsolatban, a hatás és visszahatás drámai fokozatain: emitt nagyrészt egymás után vagy mellett fűződnek az események, s kapcsolatuk a dráma hősével meglehetősen külsőleges vagy laza. Szóval, amazok valóban történelmi drámák, míg emezek csak dramatizált történelmi biographiák vagy krónikák; de mindamellett, kivált a részleteket tekintve, rendkívüli báj és erő van bennök. Nem csoda, hogy részint ez, részint a korrajz varázsa, részint pedig a kevésbbé szigorú forma könnyebbsége, utánzásra ragadta a költőket. A németek közt előbb Goethe „Götz von Berlichingen“-ével, majd a romanticusok indultak e nyomon, s a német kritika igazolásukra a történelmi dráma oly elméletét állította fel, mely lényeges pontokban tér el a drámától. E hatást a magyar irodalom is érezte. Vörösmarty történelmi drámáin, sőt Kisfaludy Károly „Csak Máté“ töredékén is, észrevehetni a német romanticusok szellemét, kik szerint a történelmi dráma ikertestvére az eposzeiának. Ez irány, mely a magyar történelmi dráma törekvéseit többé-kevésbé, de egész napjainkig kísérte, ritkán nyilatkozott oly élesen, mint a jelen pályázatnál. Épen azért nem fölösleges tiltakoznunk ellene, s hirdetni, hogy a történelmi dráma törvényei ugyanazok, mint a más drámáié, s a történelmi tárgy követelményei nem lehetnek ellenkezésben a drámai költészet lényegével.

Azonban ez úgyszólván európai jelenségen kívül még egy más specificus magyar vonást is fedezhetni föl e pályázó történelmi drámák némelyikén, mely szintén nem új jelenség, t. i. bizonyos üres hazafiságot, nemzeti dicsekvést, a virágos és virágtalan szónoklat kaczerködését az ősi dicsőséggel, hazaszeretettel és szabadsággal. Itt-ott néha azt hiszi az ember, hogy némely képviselői programot, politikai beszédet olvas drámai jelenet helyett, s épen oly kevésbé talál bennök költészetet, mint amazokban szónoki erőt s államférfiúi tehetséget. Különben épen nem csudálhatni, hogy a drámairók kapnak a czafrangokon. Ha a magyar politikai életben középszerű tehetséggel, kevés eszmével, bő beszéddel és nemzeti göggel kitünő szerepet is játszhatni, miért ne higgye a szegény drámairó, hogy az a közönség, mely az ilyesmiken lelkesül, a színházban sem lesz fukar a tapsokbau? A léha költészet és léha politika,

a hóbortos politikai eszmék és rossz ízlés között sokkal több kapcsolat van, mint egyelőre gondolnók. Politikai életünk nem egy megdőbbentő jelenségét az a szellem magyarázza meg, mely a közelebbi húsz év alatt több-kevesebb tetszéssel kísérte a költészet és ízlés némely nagy tévedéseit.

A bíráló bizottság a tíz pályamű közül hetet ez általános megjegyzések után mellőzendőnek vélt, részint mint kritikán aluliakat, részint mint kevésbé sikerülteket. Csak hármát vett részletes bírálathoz: a IV. VI. és VII. számúakat, melyek egy vagy más tekintetben kiválóbb figyelmet érdemelnek.

A VII-ik sz. *Lucanus*, leginkább hangzatos verselése, szabatos nyelve s helyenként költői emelkedettségével vonta magára a bírálók figyelmét. Expositója s menete gyorsasága is igérni látszik, de az expositio drámaiság nélküli cselekvényt nyit meg, egy alapjában elhibázott hőshöz vezet, s gyorsasága nem fejlődés, csak sietség, néhány rajz összefoglalása végett, a hanyatló Róma sivar korszakából. Nem veszszük rossz néven a szerzőtől, hogy nem Tacitus *Lucanus*-át rajzolja előnkbe. Tacitus ugyanis azt írja róla, hogy költői hiúsága megsértése miatt a Pisók összeesküvésébe elegyedett Nero ellen, s midőn az összeesküdtek vallomásra kényszerítve kintpadra vonattak, *Lucanus*, hogy megmeneküljön a büntetéstől, kiadta saját anyját, ki az összeesküvésnek szintén részese volt, de azért Nero még sem kegyelmezett meg neki. Ha a szerző e nyomokon halad, a vég kevés tragikái érdekű lesz vala, de saját maga útja még kevésbé vezetete sikerhez, mert egy embert rajzol, ki iránt nem viseltethetünk érdekléssel, egy léha, hígvelejű politicus, kit bukásában sem lehet szánnunk.

A szerző *Lucanus*-a összeesküvést szervez Nero ellen, kit gyűlöli, mint Róma elaljasítóját és anyja gyilkosát. Egyik barátját Galliába, másikat Hispaniába küldi a sereg föllázítása végett, maga Rómában marad, hogy szemmel kísérhesse Nerót, közelébe juthasson, s akkor döfje le, midőn a lázadó sereg mozdulni kezd. — Az egyik barát elárulja Nerónak a tervet, ki színből kegyébe fogadja *Lucanus*-t, hogy inkább őrizkedhessék tőle s ártalmatlanná tegye. Ez a cselekvény bonyodalmának kezdete, de itt azután vége is szakad. Többé híre-hamva sincs a dramai bonyodalomnak. A küzdő szenvedélyek összeütközésének egymásra hatása, fordulatai, melyek siettetnék a katasztrófát, mind hiányzanak itt. *Lucanus* a császár udvarában él, a tettető Brutus szerepét akarja játszani, de csak valóságos torzképévé válik. Nero kegyeivel halmozza el, s előbb a tévedés ürügye alatt megöleti *Lucanus*-t két keresztényen nővérét, majd bocsánatot kér tőle, s vigasztalásul légyottot eszközöl neki kedvesével, egy *vesta*-szüzzel, mit *Lucanus* elfogad; azonban Nero úgy intézi a dolgot, hogy *Lucanus* helyett maga jelen meg. A meggyalázott *vesta*-szület elevenen eltemetik; Nero egy őrtisztre fogja a csalást, s a költői dicsőséggel vigasztalja barátját. Költői versenyt rendeztet a színházban, hol magát megtapsoltatja s *Lucanus*-t kifütyöl-

teti. A jámbor Lucanus, ki csak annyiban új Brutus, hogy minden brutalitást a legpéldásabb passivitással eltűr, ezt már nem tűrheti. Kardját ugyan most sem döfi Neróba, de dühbe jő, s összeszidja a közönséget és Nerót egyaránt, mire aztán Nero megöleti. Azonban a lázadó sereg közeledik s Nero uralma véget ér. Íme a tragédia hőse! A Lucanus és Nero közötti drámai küzdelem csak olynemű, midőn egy szolga szívből vagy színből ura minden szeszélyének engedelmeskedik, azután utoljára feleselni kezd, de azzal is csak magának árt. S minő a vég! Szánhatjuk-e e hőbortos költőt, híg-velejű politicust, ki egész érthetlen és embertelen alakoskodásával semmit sem folyt be Nero bukására? Nerót a legiők buktatják meg a színpalak mögött. S vajjon ama fütytyös catastropha tragoediába való-e s nem inkább helyén volna vigjáték- vagy satyrában? Az egész mű sem dráma, sem tragédia, Lucanus dramatisált életrajza az, mely történelmi tekintetben hűtlen, költői szempontból pedig, kivéve egy pár epizódot, s Nero egy-két jól talált jellemvonását, érdeknélküli vagy épen nevetséges.

A VI-ik sz. *Negyedik Béla*, nem ily elhibázott mű, de van egy nagy hibája, mely több sok hibánál: erőtelen és bágyadt. Szorosan történelmi tárgyával sok külső fény párosul. Van benne koronázás, harcz, számos király, herczeg s nagyszámu személyzet, de a benső drámai élet csekély, erélytelen, s itt-ott némi csekélyes érzelésbe vesző. Tulajdonképen nem tragédia, hanem érzékeny dráma. Szerző olykor nem épen mindennapi szerkezetbeli ügyességet tanusít, de egészben véve nehézkösen mozgatja személyzetét, s annyi fő személyt tol előtérbe, hogy művének nem csak egy vagy két fő hőse van, hanem négy is. Egyik Béla király, ki ellen fia föltamad, épen a mint ő is föltámadott volt atyja ellen. A másik István, az agg király fia, már koronázott király, kivel az atya megosztja trónját, s ki részint a házi viszálytól, részint tanácsosaitól ingerelve, az egész trónt el akarja foglalni. A harmadik Erzsébet István neje, ki hátrátételét, napa sértegetéseit nem tűrhetvén, leginkább, idézi föl a családi és országos viszályt. A negyedik Mária, az agg királyné, a ki kisebbik fiának, Béla herczegnek kedvez; nem szenvedheti nagyobbik fia, Istvánnak nejét, s midőn a lázadó fiú seregét legyőzi férje, kedvencz fiának akarja adni a trónt; de ez meghal betegségben, s koporsója fölött azután az ő szíve is megszakad. Tulajdonképen a negyedik fő hős, az anya szenvedélye képezné e műben a tragikai elemet, mint a ki épen azt a fiát veszti el, kit másik fia rovására leginkább boldogítani akart, s maga is utána vesz. De a katastrofa egészen esetleges. — Béla herczeget nem anyja ejti veszélybe nagy szeretetével, e jámbor fiu csak meghal betegségben, mi teljességgel nem tragikai. — Béla király és fia István nem tudnak elég érdeket kelteni, és szenvedélyökben némi gyámoltalanság nyilatkozik. Legélénkebb érdeket gerjeszt Erzsébet királyné büszkesége, gyűlölete, de ez is később oly jámbor asszonynyá válik, hogy elvesz benne mind a lélektani igazság, mind a költői fenség. A többi személyek érdektelenek, a korrajz sem jellemző. A sok főszemély miatt az érdek megoszlik, a cselekvény nem találhatja meg köz-

pontját. A műnek csak egyetlen kitűnő drámai jelene te van, midőn a két királyné békülni akar és összevesz. Ez többet ér az egész műnél, mely szintén nem igen emelkedik felül a történelmi rajz színvonalán.

A IV-ik számú: *Frater György* nem új a pályatér homokján. Tavaly a Karácsonyi-díjra szintén pályázott, s mint jelentéstevő épen én valék az, ki főbb hibáit és hiányait fejtegettem, s a bíráló bizottság meghagyásából némely jeles tulajdonainál fogva dicsérettel emeltem ki. A szerző, mint utószavában mondja, köszönettel fogadva a jó tanácsot, igyekezett segíteni műve hibáin, s reménye lerontott fészket most újra rakja. Mind én, mind bírálótársaim, most is abban a véleményben vagyunk, mint tavaly, s azt hisszük, hogy szerző javításai legfeljebb csak egyik kifogásunkat tették erőtlenné, de a más két legfontosabbhoz most is joggal ragaszkodhatunk.

Mint tavaly, úgy most is elismerjük, hogy, a mint a szerző felfogta, Martinuzzi tragikai alak, szereti szerencsétlen hazáját, meg akarja menteni, nem kedveli se a törököt, se a németet, de a haza javára mindkettővel kaczerkodik, mindkettőt felhasználja, míg végre erkölcstelen eszközeinek nemesise ellene fordul, és megbukik. De mindjárt a jellem expositiója ellen azt a kifogást tettük, hogy az olvasó sokáig nem tudja: van-e Martinuzzinak valami nagyobb célja, s csak a mű vége felé veszi észre, hogy e nyughatlan férfiú nem önző cselszövő, mint a dráma személyei hiszik. Megjegyeztük, hogy így nem lehet íranta elég részvétünk, s e hibát a szerző még azzal tetézi, hogy a hazaszeretet ambícióján kívül nem fest benne más emberi szenvedélyt, s ezt sem festi némi megindítóbb, erőteljesb vonásokkal, s mert e jellem az abstractio szülötte, hidegen hagyóná a nézőt még akkor is, ha jókor tisztában lehetne vele. Elismerjük, hogy a szerző hőse jellemének expositióját világosabbá tette; de azon, hogy Martinuzzi jellemrajza inkább az abstractio szülötte, mint a phantasiáé, szerző javításai nem segítettek, s nem is oly könnyen segíthetnek. Hogy szerző most Martinuzzi kinesszomját is feltűnteti, az ily módon inkább árt, mint használ, mert se elevenebbé nem teszi a jellemet, se be nem foly a cselekvényre. A szeretet és gyűlölet leküzdése céljaiért, vallásos buzgalma szemben esze jesuitismusával, sokkal jobb alkatrészek lesznek vala e jellem elevenebb és drámaibb kiképzésére. A legnagyobb baj épen az, hogy küzdelve inkább külsőleg, mint belső, s a jellem drámai fejlődésének nincs egészséges magva.

A mű másik nagy hibáját abban találtuk volt, hogy Martinuzzi küzdelmének nagy része ugyan e lőttünk történik, s elég drámai kapcsolatban az előzményekkel, de a katastrof teljességgel nincs előrekészítve, s a műben addig nem is szerepelt egyének idézik elő. Szerző ezen az által igyekezett segíteni, hogy most Ferrarit mindjárt a második felvonásban, később Castaldot és Pallavicinit is föllépteti, s Frater György megbuktatása és megöletése egész cselszövényét Eszéktyől származtatja, ki kezdettől fogva mint a bécsi politika eszköze szerepel a drámában. De ez sem sokat segít a dolgon, legfeljebb vendéghajnak illik be, mely a kopaszágot eltakarja. Ferrari fölléptetését a második felvonás-

ban minden ügyes rendező ki fogja hagyni, mert teljesen henye jelenet. A Castaldo és Pallavicini fölléptetése, valamint az Eszékyn tett változtatás, már indokoltabbak, de ellenvetésünket a maga lényegében még sem czáfolják meg. Mindkettő inkább külsőleges tény, mint belső mozzanat; a katastrof így sincs eléggé előre készítve, s nem kényszerű következménye a bonyodalomnak, melynek minden nagyobb hullámán már sejtetni kell az örvényt, hová a hős sodródik.

Mindent összevéve, e műben nem hiányzik a tragikai conceptio, de nincs benne elég drámai élet. A tényekben és a fő hősben megvan a tragicum magva, de az események nem elég drámaiak, s nem igen szoríthatók be a drámai forma szűk keretébe. A pusztán politikai küzdelmek, cselszövények nagyon előtérbe tolódnak, s nem nyernek elég táplálékot a szív szenvedélyeitől, melyek egyedül igaz forrásai a költészetnek. A bíráló bizottság nem tartja sikerült tragédiának, s a színpadon sem remél sok sikert tőle; de jobb levén társainál, s a talános költői szempontból is méltánylandóbb: a szabályok értelmében egyhanguan a IV-ik számú *Frater György* szerzőjének kéri kiadatni a pályadíjt.

Gyulai Pál.

A IV. számú,

— — — — oh hányszor leszúrják

A fecske fészkrét, — s mindig újra kezdi, jeligés levélke felbontatván, abból *Szász Károly* neve tűnt ki.

A jutalom *Szász Károly*-nak kiadatni, s a többi jeligés levélke *Hunfalvy Pál* rendezés és *Szilágyi Sándor* lev. tagok által felbontatlanul megsemmisítetteti rendeltetett; mely többi megtörténvén, a kiküldött tagok által még az ülés folytán bejelentetett.

111. A titoknok jelenti, hogy *Bartalus István*, „A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században“ című munkájára a bírálók egyike, körülményeit hozván fel okul, nem járhatott el a megbízásban, de a másik kettő, beküldő a következő véleményt:

Szerző a XVI. és XVII-ik század el magyar egyházi szertartásos énekeket, mind azok szövegét s ezek technikáját, mind dallamaikat kiterjedt és mély vizsgálat tárgyává tette; s e munkájában mind beható tudományt tanúsított az egyházi zene egyetemes történetében, mind finom érzéket a nemzeti elem felismerésében, mely már igen korán hatotta át az általános keresztyén éneket, sőt liturgiai dallamot is hazánkban.

S e vizsgálatokat nem csupán a nyomtatott, s köztők a legritkább, hanem a kézirati maradványokra is kiterjesztette: úgy hogy, ha a kritika némely tekintetben más eredményeket volna is le szerző gazdag materiáléjából, még is e munka, mely történelmi g és összehasonlítólag nyomozza át e nagy mezőt, mind irodalmunk, mind nemzeti zenénk történetére valódi úttörő és alapvető munkának marad.

Amiért annak a nyelv- és széptudományi osztály értekezései során kiadását alulírt a legbuzgóbban ajánlja.

Pest, martius 20. 1869.

Toldy Ferencz r. t.

Bartalus István-nak következő című munkája: „A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII-ik században.“ tekintve a szerzőnek mind jeles szorgalmát,

mind kitűnő szakképzettségét, megérdemli, hogy az akadémiai értekezésekben ki nyomassék.

Részemről csak azon egy óhajtásom volna, hogy a munka elején, illetőleg több helyütt is, a betűírás helyett kóták használtatnának, minthogy a szem sokkal könnyebben és hamarabb felfogja a dallam jellemét kótákban, melyekből egész sort is egyszerre áttekinthet, mint a betűkben, melyeket csak egyenként képes egymás után átbe-
tűzni, mintegy énekelni. Mindkét mód csak átírás, azért az eredetit egyik sem tűnteti elénk; a miért az sem volna czélszerűtlen, ha egy, vagy két lejtűsor az eredetiekből is adathatnék.

Pest, augusztus 25-kén 1868.

Fogarasi János

megbízott tag.

Az Akadémia elégli a két bíráló összhangzó véleményét, s ennek nyomán, a nevezett munka kiadatását az Értekezések sorozatában elrendeli, oly kikötéssel, hogy a betűírás helyett, a bírálók egyikének a jánlata szerint, hangjegyek használtassanak.

112. Olvastatott Natonek József rabbi f. é. mart. 3-án Pesten kelt levele, melyben mélt. Pauer János címzetes püspök úr közreműködésével egy általa héber-magyarlatin- és német nyelven szerkesztett szótár kiadásá ra, pénzsegélyért folyamodik a M. T. Akadémiához.

Véleményadás végett, átteendő a nyelvtudományi osztályhoz.

113. A titoknok jelenti, hogy a vallás és közoktatási m. k. minister $\frac{418}{\text{eln.}}$ szám alatt f. é. mart. 17-én kelt leiratával, a M. T. Akadémiának beküldé „az osztrák-magyar monarchia tengeri kereskedelmi hajói által használandó új lobogó behozatala iránt“, ő cs. kir. Felsege által f. é. febr. 18-kán kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott hirdetményt, valamint a lobogó ábrájának egy-egy példányát.

Köszönettel átteendő az akad. kéziratárba.

114. A titoknok felolvassa az állandó könyvtári bizottság f. é. február 11-kén tartott ülése jegyzőkönyvének 1-ső pontját, melyben a miskolczi helv. hitvallásu egyház előjáróságának kérelmére, gymnasiumának: a múltra nézve a Tudománytár meglevő füzeteinek, jövőre pedig, az Ügyrend 179. h. pontja alatti kiadványoknak (Értesítő és öt osztály Értekezései) engedélyezését ajánlja.

Helyeseltetik.

115. Olvastatott a nevezett jegyzőkönyv 2-ik pontja, melyben a nagyszabeni m. k. jogakadémia folyamodására, az Ügyrend 179. a) pont alatti (mindeu) kiadványok megküldése hozatik javaslatba, s a múltra is, mennyiben elégséges példányok vannak.

Helybenhagyatik.

116. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 3-ik pontja, melyben a bécsi magyar társas kör hasontárgyu kérelmére, a bizottság nem ajánlja a sokfeől igénybe vett akadémiai kiadványok megküldését, azon oknál fogva, mert az ily ifjú társas körök nem bírnak állandósággal, alakulván és feloszolván, a mint az ifjak jönnek és távoznak, s főleg azért, mert a bécsi akadémiai olvasókör számára mindennemű kiadványok az Akadémia részéről úgyis megküldetnek, s a társas kör ifjai rendelkezésére állnak.

A bizottság véleménye helyeseltetik.

117. Olvstatott a nevezett jegyzőkönyv 4-ik pontja, melyben *Ballagi Mór* r. t. a nyelv- és széptudományi osztály-értekezlet által magáévá tett azon indítványát, hogy az Évkönyvekben megjelenő egyes értekezések, az illető osztályok belföldi tagjainak ingyen kiszolgáltassanak: elfogadhatónak véli, s mint ilyent, ajánlja az Akadémiának oly hozzá tétellel, hogy e kedvezmény az Évkönyvek csak azon kötetekre terjedjen ki, melyek már egyes füzetekben (darab számra) jelentek meg.

Elfogadtatik.

118. Olvstatott ugyanazon jegyzőkönyv 5-ik pontja, melyben a segesvári ágost. hitvallású gymnasium folyamodványára, az abban kifejtett különleges körülmények tekintetbe vételével. ajánlatik a következő kiadások adományozása :

a.) Régi M. Nyelvemlékek. Nyelvtudományi Közlemények. Corpus Grammaticorum. Nyelvtud. Értekezések. Évkönyvek nyelvtudományi füzetei.

b.) Történelmi Értekezések. Évkönyvek tört. füzetei. Történelmi Tár a XIII-dik kötettől kezdve.

c.) Az Archaeologiai Értesítő.

d.) Természettud. Értekezések, s az Évkönyvek természettud. füzetei. Math. és természettudományi Közlemények.

e.) Akad. Értesítő. — A folyóiratok 1868 elejétől fogva.

Helyeseltetik.

119. Olvstatott a nevezett jegyzőkönyv 6-ik pontja, melyben a grätzi akadémián olvasó egyesület folyamodványára, az Értesítő és az Értekezések minden osztálya 1868 elejétől javasoltatik elküldetni.

Helybenhagyatik.

120. Olvstatott ugyanazon jegyzőkönyv 7-ik pontja, mely szerint a nápolyi Grande Archivio Nazionale. csereviszonyt óhajtván, s „Syllabus Membranarum Graecarum“ című igen becses kiadványával azt már tetteleg meg is kezdvén : javasolja a bizottság, hogy a történelmi bizottság összes kiadványai csoréban megküldessenek, még pedig, a mennyiben elégséges példány van rendelkezés alatt, a múltra nézve is.

Helyeseltetik.

121. Olvstatott ugyanazon jegyzőkönyv 8-ik pontja, melyben a finn irodalmi társaság csereviszonyba óhajtván lépni a M. T. Akadémiával, a bizottság, a nyelvrokonságra és magyar nyelvre tartozó kiadásokat ajánlja csereképen megküldetni ; jelesül : a Corpus Grammaticorum, a Nyelvtudományi Közlemények, Finn nyelvtan és olvasó könyv, a Vogul föld és nép (Évkönyvek XII. köt.) , a Nyelvtud. Értesítő azon füzete, mely a Vogul mondát tartalmazza ; Abuska, Cseremis szótár, s a hasonló kiadványok ennek utána is.

Elfogadtatik.

122. Olvstatott a nevezett jegyzőkönyv 9-ik pontja, melyben a bizottság, a math. és természettud. osztály azon javaslatát. hogy a bécsi birodalmi földtani intézet által Magyarországról 1867 és 1868-ban megjelent, mintegy 20 lapra terjedő geológiai térképek utólag megveendőek volnának, ajánlja az Akadémiának a hiányzó térképi lapok megszerzését, s hogy erre az akad. könyvtárnok utaltassék.

Helyeseltetik.

123. Olvstatott ugyanazon jegyzőkönyv 10-ik pontja, mely a székely-udvarhelyi gymnasium és jogi tanoda részére, az Értesítő és az Értekezések mind a hat osztályának megadását javasolja ; a múltra nézve pedig 1868 elejétől kezdve.

Helybenhagyatik.

124. Olvastatott a nevezett jegyzőkönyv 11-ik pontja, mely a győri jogakadémia kérvényére ugyanazon kedvezményt ajánlja, melyben fõntebb a nagyszzebeni jogakadémia részesítettet.

Elfogadtatik.

125. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 12-ik pontja, melyben a nagyszzebeni kir. államgymnasium kérelmére, az Értekezések öt osztálya (a törvénytudományi kivételével) és az Értesítõ megküldése ajánlatik 1868 elejétõl fogva.

Helyeseltetik.

126. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 13-ik pontja, melyben jelentetik, hogy az Akadémia könyvtárnokának az 1868. jan. 27-én tartott összes ülésbõl a bizottsághoz véleményadás végett áttett jelentése felolvastatott; s hogy e jelentés tétéleit, valamint a könyvtárnok szóval tett nyilatkozatát a könyvtár-rendezésnek örvendetes haladásáról, helyeslõ tudomásul veszi a bizottság, s az Akadémiával közölni határozza, hogy a könyvtárnoki jelentésre észrevétele nincs; eszme-rokon ságnál fogva azonban indítványozza, hogy a könyvtár évenkénti gyarapodásának szakszerinti kimutatását, minden évben kívánatosnak tartja, s ilyen lajstrom készítésére, mely minden év elején az Akadémiának bemutatattván, az Értesítõben (vagy külön is) kinyomatnék, a könyvtári hivatalt utasítani javasolja.

A bizottság jelentése tudomásul vétetik, s a könyvtár évenkénti gyarapodásának kimutatására vonatkozó javaslata elfogadtatik.

127. Olvastatott a nevezett jegyzőkönyv 14-ik pontja, melyben jelentetik, hogy a vallás és közoktatási m. k. minister úrnak $\frac{141}{\text{elm}}$ számu leirata, mely a m. k. egyetemi, m. n. muzeumi és m. t. akadémiái könyvtárak egyes fõ osztályainak, azok gazdagsága vagy hézagainak, fõbb szükségciknek és egész állásuknak lehetõ tanulmányozására kiküldött ministeri oszt. tanácsost a szükséges felvilágosításokkal ellátni rendeli, az Akadémia f. é. febr. 1-jén tartott ülésébõl a bizottsághoz áttétvén, — a bizottság kész a kívánt felvilágosítást mind maga megadni, mind arra az akad. könyvtárnokot ezennel utasítja. Egyszersmind, mintán a rendeletbõl úgy látja, hogy a három könyvtár hiányai a szerint fognának országos segély útján pótoltatni, a mint mindenik a czéljára tartozó könyvekben leginkább fogyatkozást szenved, s így idõvel egymást mintegy kölcsönösen kiegészítsék: jónak vélte megbízni az Akadémia könyvtárnokát, hogy egy iratot készítsen, melybe az akadémiái könyvtár jelleme meghatározassék, s mely egyszersmind a ministeri küldött jelentésének, s a kormány további tárgyalásainak alapjául szolgálhasson.

A bizottság véleménye helyeseltetik oly kikötéssel, hogy az akad. könyvtárnok jelentése magával az Akadémiával is közöltessék.

128. Közölni az alapítványok megvizsgálására kirendelt akadémiái állandó bizottság 1869. febr. 10-én tartott ülése jegyzőkönyvének elsõ pontja, mely az Akadémiának f. é. jan. 25-ki összes ülésébõl a bizottsághoz megvizsgálás végett áttett dr. Edl Kálmánnak somogy-megyei Mocsolád helységben 1868. dec. 12-kén kelt végrendeletének tárgyalásáról tesz jelentést.

A végrendelet a kir. magyar tudós Társaságnak 16,000 forintot hagyományoz osztrák értékben olyképen, hogy a kamatokból egy orvos növendék, a két gyakorlati vagyis az orvosi tanfolyam negyedik és ötödik évében, 300 ft. ösztöndíjban részesíttes-

sék ; az Akadémiát bízván meg a díjazandó kijelelésével úgy, hogy szigoru tekintettel a képességre és érdemre, egyszersmind a növendék szorgalma és erkölcsi magaviselete fölött öröködjék, feltételül szabván ki a következőket :

1-ször. Csak catholicus vagy helvét hitvallásu díjaztathatik ; egyenlő képzettségü és érdemü folyamodók között elsőbbsége van a catholicusnak.

2-szor. A díjazott tartozik a négy és öt évet Bécsben végezni, mert kívánom, hogy egy osztályt a kórházban szorgalmasan látogasson.

3-szor. Tartozik a díjazott akkép adni bizonyítványát szorgalmának. miszerint az öt évben, két, a bírálatot megálló, orvosi értekezést, legyen az elméleti tárgy fölött, vagy személyesen észlelt érdekes kórfolyam, a Pesten kiadott magyar orvosi lapban közöljön.

4-szer. Ha a díjazott, a benne helyezett reményeknek, szorgalmával, képzettségével megfelel, és valami szaktudományban különösen kívánná magát továbbá tökéletesíteni, a m. t. Társaság az ösztöndíj élvezetét még egy évre hosszabbíthatja.

5-ször. A rendszeren csak két évre terjedő és kivételkép még egy évre hosszabbítható ösztöndíjat, a m. t. Társaság meg is tagadhatja időközben az ösztöndíjazottól, ha t. i. az ösztöndíjazott kötelességének és kötelezettségének meg nem felel. Adandó esetben szigoru de igazságos vizsgát kívánok ; ha pedig az ösztöndíjazott évközben meghalt, vagy akármí oknál fogva az ösztöndíj élvezetéről lemondana : az akkép megírtult helye, csak legközelebb következő tanév kezdetével töltené be, a fentírt feltételek alatt ; az addig megtakarított ösztöndíjat a m. t. Társaság más czélokra fordíthatja, de csak a legközelebbi tanfolyam kezdetéig, a mikor az új utód nevezendő ki.

Egy másik tanuló színtén kívánok ösztöndíjazni háromszáz forinttal osztrák értékben ; ez technicus legyen, és képezze magát Zürichben a polytechnicumban, ugyanazon feltételek, kötelezettségek és kedvezményekkel, mint az orvostanuló, tekintettel a talán hosszabb tanfolyamra.

A 16,000 forint után járó kamatoknak, levonván a két ösztöndíjat, vagyis 600 frtot, fenmaradó részét a m. t. Társaság szabad rendelkezésére bízom, azon kéréssel azonban, hogy ha netalán magyar tudományos munkák díjazására használtatnék, a díjazásban elsőbbséggel bírjanak a természettudományi munkák általában, és ezek között minthogy a magyar nyelven eddig kiadott orvosi munkák nagyon is gyéren léteznek, — különösen az orvosi szaktudományi művek.

Ezen 16,000 frtos hagyományt, a magyar tudós Társaság mint *Holczer Miklós* pesti kereskedő, és dr. *Edl Kálmán* fivéreinek hagyományát iktassa be : az orvosi ösztöndíjat, dr. *Edl Kálmán* ösztöndíj cím alatt : a polytechnicumbeli ösztöndíj pedig *Holczer Miklós* ösztöndíj alatt hirdetessék.

E végrendeletre a bizottság véleménye a következő :

Ámbár a hagyományozott összeg kamatjának három negyede oly czélokra rendeltetik a hagyományozó által, melyeket a M. T. Akadémia, mint ilyen, nem tekinthet körébe tartozónak : mindazáltal tekintetbe véve. hogy az elhunynak bizalma egy oly kegyűri jog gyakorlását ruházta itt az Akadémiára, mely szélesebb értelemben még is a magyar tudományos fejlődés előmozdítását czélozza ; tekintve továbbá, hogy ez nem élő ember intézkedése, ki visszautasítás esetében máskép is rendelkezhetnék, hanem végrendeleti hagyomány, melynek el nem fogadása a végrendelező akaratát meghiusítaná, s üdvös céljaira is zavarólag hatna ; meggondolva még, hogy a hagyaték egy részét, mely az Akadémia működési körén nemcsak kívül nem esik. de sőt szabad

rendelkezésre bizatik, visszautasítani jogosúlva sem vagyunk: a bizottság. öt szavazattal egy ellenében, mind a kegyúri jognak, mind a hagyomány többi részének elfogadása mellett nyilatkozott. A mi a feltételek közt az 1-ső számot, a vallásra vonatkozót, illeti: nem véli a bizottság, hogy ez egyéni akarat kifejezése által, az Akadémia, mely annak csupán végrehajtója, érintetnék. A gyakorlati megindítást és kezelést illetőleg azt ajánlja a bizottság, hogy először az eljárás egyöntetű megalapítására és az ösztöndíj kihirdetésére a matematikai és természettudományi, mint illető osztályok, neveznének egy hat tagu bizottságot; azontúl pedig mindenik osztályból egy 3—3 tagu bizottság vezetné az illető ösztöndíj ügyét, melyeket az osztály — az Akadémia jóváhagyásával — mindannyiszor újra választana, valahányszor az ösztöndíj más egyének számára nyújtatnék, ki fölötti felügyeletet azután, az ösztöndíj ideje leteltéig, megtartaná.

A bizottság véleménye, mennyiben az alapítvány elfogadását ajánlja, helyeseltetik, oly kikötéssel azonban, hogy az ösztöndíj kihirdetésénél, az első számú, vallásra vonatkozó feltételre, minden esendő alkalommal kijelentessék: hogy az Akadémia a feltételhez, mint a hagyományozó egyéni akaratának kifejezéséhez, s csak mint végrehajtó ragaszkodik. — A gyakorlati megindításra és kivitelre nézve, azon kérdés merülvén fel, ha nem volna-e czélszerűbb, s az Akadémia czéljaival megegyezőbb, ha az Akadémia fő felügyelete mellett, a díjazandó növendék kijelölésével és felügyeletével egy részről az orvosi kar, más részről a műegyetem bizatnék meg? elhatározatott, hogy ez ügy vég eldöntése előtt, a math. és természettudományi osztályok, az Akadémiának benyújtandó véleményadásra szólítottassanak fel.

129. A titoknok jelenti, hogy b. *Szörényi* született *Marics Karolina* özvegy tábornokné, s pesti háztulajdonos, a M. T. Akadémiának 300 frtot hagyományozott.

Az Akadémia köszönettel jegyzi fel a hazafias adományt.

130. Ugyanaz jelenti, hogy *Nemes Mihalovics József* 1868. ápril hó 22-én kelt végrendeletében száz forintot hagyományozott a M. T. Akadémiának.

Köszönettel átteendő az akad. pénztárnokhoz.

131. Közöltetik a „Department of Agriculture of the United States of America“ Washingtonban 1868. Junius 15-én kelt levele, melyben az éjszakamerikai egyesült államok földművelési osztálya, gazdasági kiadványait a M. T. Akadémiának, hason tartalmu műveiért, csere fejében felajánlja.

Az Akadémia a csere-viszonyt elfogadja, s készséggel felajánlja rokon tartalmu kiadványait.

132. Jelentetik, hogy a pozsonyi kir. főgymnasium, a pesti ref. theologiai intézet a marosvásárhelyi gr. Teleki-féle könyvtár, a nagyszombeni Verein für Siebenbürg. Landeskunde, a párisi Société Asiatique, a párisi Académie Française. és gr. Montalembert Károly kül. lev. tag részéről elismerő nyugták érkeztek a T. Akadémia kiadványaiért.

133. A titoknok jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év február 22-től ugyanazon év martius 22-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek:

I. Testületektől:

Kön. Bayr. Akademie der Wissensch. München. Sitzungsberichte. 1869 II. B. 3—4. H.

Académie Impér. des Sciences. Pétersbourg. a) Bulletin. Tom. XIII. Nr. 1. 2. 3. b) Mémoires. Tom. XII. Nr. 1. 2. 3.

- Academy of Natural Sciences. Philadelphia. Proceedings. 1867. Nr. 1. 2. 3. 4.
 K. Akademie der Wissensch. Bécs. Anzeiger 1869. Nr. 4. 5.
 Deutsche Morgenländ. Gesellsch. Leipzig. Zeitschrift. XXII. B. 4. II.
 K. Zoologisch-Botanische Gesellsch. Bécs. a) Verhandlungen. XVIII. B. 1—2. 3—4.
 H. b) Die Vegetations-Verhältnisse von Croatien, von Dr. August Neilreich. c) Die Zoophyten und Echinodermen des Adriatischen Meeres.
 K. Statistische Central-Commission. Bécs. a) Mittheilungen. XV. Jahrg. 2. H. b) Ausweis über den auswärtigen Handel der Öster. Ungar. Monarchie im Sonnenjahre 1867. XVIII. Jahrg. c) Tafeln zur Statistik der Öster. Ungar. Monarchie. 2. H.
 Histor. Kreisverein. Augsburg. XXXIII-ster Jahresbericht.
 American Philosophical Society. Philadelphia. Proceedings. Vol. X. Nr. 77.
 Lyceum of Natural History. New-York. Annals. Vol. VIII. Nr. 15. 16. 17.
 Society of Antiquaries. London. Archaeologia. Vol. XLI. P. II.
 Ángol kormány. London. Trade accounts (foreign countries) 151—XI.
 Észak-amérikai E. Á. kormánya (Department of Agriculture) Washington. a) Report of the Commissioner of Agriculture for 1866. b) Monthly reports for 1866. 1867.
 M. k. vallás és közokt. ministerium. Buda. Schematismus Archidioeceseos Strigoniensis ad 1869.
 Városi tanács. Debreczen. Polgármesteri jelentés 1868-ról.

II. Magánosoktól :

- Rómer Flóris I. t. Pest. Győri történelmi és régészeti füzetek. IV. köt. 3—4 füz.
 Szepesi Imre I. t. Pest. Lessus ad clarissimum virum J. Télyf.
 Szabó Imre. Buda. Néphez alkalmazott egyházi beszédek. I. évfolyam. I—V. köt. II. évfoly. I—V. köt.
 Dr. Palacky Ferencz k. I. t. Prága a) Über die Beziehungen und das Verhältniss der Waldenser zu den ehemaligen Secten in Böhmen. b) Ugyanaz cseh nyelven.
 Schvarcz Gyula I. t. Székesfehérvár. a) Magyarország tanító képezdéinek statisztikája. b) A tanuló verseny gymnasiaimánkon és reáltanodáinkon. c) Részletes statisztikai kimutatás Gömör megye elemi tanodáiról. d) Ugyanaz Ung megye elemi tanodáiról. e) A közoktatás-ügyi reform mint politikai szükséglet Magyarországon.
 C. W. Leitner. Lahore. The languages and races of Dardistan. Vol. I. P. I. II.
 Dr. Frommhold Károly. Pest. Die Migraine und ihre Heilung durch Electricität.

III. Köteles példányok :

- Skarnitzel Ferencz-nyomdája. Szakolcza. Physika cili Silozpyt Soš. 1.
 M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Emlékbeszéd néhai Virozsil Antal fölött. b) Beszéd a m. k. egyetemi tanszak 1868. okt. 5. ünnepélyes megnyitásakor. c) Cím-mutatató a m. kir. egyetem s Pest város könyvtárainak összes műveihez.
 Wagner Sándor nyomdája. Vukovár. Necciszta kutya. Drama u pet radnya.
 Heckenast Gusztáv nyomdája Pest. a) Ballagi : Protestans képes naptár 1869-re b) Áldor : Uj honvéd naptár 1869. n. c) A nép zászlója naptára 1869-re. d) Beniczky Irma : Magyar nők naptára 1869-re. e) Tatár Péter : Legújabb budapesti képes naptár 1869-re. f) Kéglly Sándor : Magyar gazda tárca-naptára 1869-re. g) Kis gazdák naptára 1869-re. h) Tóvölgyi : Bach-korszak, siralmatos historia. i) A magyar irodalmi tanulmá-

nyok kézi könyve. Írta Szvorényi József. k) Dr. Corzán : Az elemi mennyiségtan rendszere. IV. sz. l) Kautz Gyula : A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története. m) Dömény József költeményei. n) Dr. Say : A vegytan alapvonalai. o) Dr. Matlekovics : Pénzügytan. p) Dr. Beck : A tapasztalati lélektan és tiszta logika vázolata. q) Wagner László : A természettan elvei. r) Dr. Konek Sándor : Az ausztriai-magyar monarchia statisztikai kézi könyve. s) Farkas : Falusi gazda naptára 1869-re.

IV. Akadémiai kiadás :

Monumenta Archaeologica I. köt. 1. rész.
 A magyar nyelv szótára. V. köt. II. füz.
 Apáczai Csere János bölcsészeti dolgozatai.
 Törvénytudom. Értekez. VII. sz.
 Nyelv- és széptudom. Értekezések IV. sz.
 Philos. Értekezések IX. sz.
 Mathem. Értekezések VI. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenharmadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály- egy- szersmind összes) *ülés.*

1869. *april 5-kén.*

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

135. *Rómer Flóris* l. t. emlékbeszédet olvasott *Ráth Károly* elhunyt lev. tag fölött.

136. *Kerékgyártó Árpád*, 1861. dec. 20-kán választott lev. tag, felolvassa szék- foglaló értekezését ily cím alatt „Magyarország alkotmánya biztosítékainak története.“

137. A titoknok felemlítvén az „Ügyrend“ azon eljárását, mely eddigelé az el- hunyt akad. tagok fölött tartott Emlékbeszéd kinyomatásában szokásos volt, azon kér- dést intézi az Akadémiához : ha az Emlékbeszédek az „Évkönyvekben“ vagy az „Érte- kezésekben“ adassanak-e ki ? arról nem lehetvén szó, hogy az „Értesítőben“ közöl- tessenek.

Az Akadémia elhatározza, hogy azon Emlékbeszédek kivételével, melyek nyil- vános közlésen olvastatnak fel, következőleg az „Évkönyvekben“ fognak megjelenni, a többi az „Ertekezések sorozatába véteessék fel.

138. Ugyanaz jelenti, hogy *Rentmeister Antal* pozsonyi kir. jogtanár „Gaius“ czímű értekezésére, a kiküldött bírálók véleménye beérkezett következőleg :

I. *Rentmeister Antal* pozsonyi jogtanár „Gaius“ czímű értekezése a római jogra nagy befolyásu jogtudós életét, és híres munkájának tartalmát bírálatalig ismerteti meg.

A külföldi irodalmi források gondos és szorgalmas felhasználása által, a római jogtörténet hazai jogirodalmunkban kevésbé művelt fontos tárgyához becses adalékokat szolgáltat ; minél fogva az Értesítőben kiadandónak tartom.

Az értekezés végén azonban, nevezetesen az 53. fél ív utolsó lapján „Nem tudom“ stb. szavaktól egész az utolsó fél íven „csoportokra osztani“ szavakig foglalt észrevé- teleket hazai jogirodalmunk állapotjáról a nyomtatásban kihagyandóknak vélem már azért is, mivel az értekezés tárgyával semmi nemű összeköttetésben nincsenek. Pest, mart. 31-én. *Pauler Tivadar* r. t.

II. *Rentmeister Antal*, pozsonyi kir. jogtanár „Gaius“ czímű értekezése a Tekin- tetes Akadémia által nekem bírálatra kiadatván, van szerencsém véleményemet okképen nyilvánítani :

A nevezett értekezés a római jogtörténet egy érdekes tárgyát kellő szakképzett- séggel, s az aziránt létező irodalmi apparatus meglehetősen kimerítő felhasználásával, habár túlnyomólag a „*Zeitschrift für Rechtsgeschichte*“ czímű (Weimarban, Böhlau Henriknél) folyóirat 1865/6-ban megjelent V. kötete I-ső füzetében közzétett „*Gaius noster*“ czímű értekezés (Aschertől) alapján ismerteti, saját zsenge római jogi irodal-

munkra nézve minden esetre becses adalék, tehát az Akadémia által kiadott „Értekezések“ sorában való kiadásra teljesen méltó. Pest, 1869. febr. 1-jén, Hoffmann Pál, l. t.

A bírálók véleménye elfogadtatván, Rentmeister Antal úr „Gaius“ czímű értekezésének kinyomatása az „Értekezésekben“ elhatároztatik, azok kihagyásával, melyeket a bírálók egyike kihagyandóknak véleményezett.

139. A titkokok jelenti, hogy a Marcizbányi-alapítványból kifizűzött nyelvtudományi jutalomkérdésre (Adassanak elő Pázmány nyelvajáságai sat.), következő egy pályamunka érkezett :

I. (Czím a pályakérdés). — Jelige: Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban ?
Vörösmarty.

A rendben talált jeligés levélke, az Akadémia és helyettes elnök úr pecsétje alatt borítékba zárva, levéltári őrizet alá, maga a pályamű, megbíraltatás végett, a nyelvtudományi osztályhoz tétetett át.

140. Olvastott a vallás és közoktatási m. k. minister f. é. mart. 28-án $\frac{426}{\text{eln.}}$ szám alatt kelt leirata, mely jelenti, hogy a M. T. Akadémia 18 68. jul. 6-ki folyamodása következtében, a gr. Nádasdy Ferencz-féle családi iratok kikutatására vonatkozólag, a kellő lépések, az ő Felsége személye körüli m. k. minister útján, a közös hadügy-ministeriumaál megtétettek ; honnét azon válasz érkezett, hogy a kérdéses iratok nyoma a hadi levéltárban nem volt felfedezhető ; megjegyeztetett azonban, hogy a szorgalmazott iratok, miután a gr. Nádasdy ellen indított vizsgálat polgári egyénekre volt bízva, talán a cs. kir. állami levéltárban lennének megszerezhetők : megindítatott ennek következtében a titkos államlevéltárban is a kutatás, de családi iratoknak itt sem volt semmi nyoma.

A m. k. ministerium leirata tudomásul vétetik ; s *Thaly Kálmán* l. t. megbízatik, hogy az Akadémiának, mennyire eszközölhető, iparkodjék magán úton tudomást szerezni, a netalán magán helyiségben még is létező Nádasdy-féle családi iratokról.

141. Közöltetett *Pulszky Ferencz* muzeumi igazgató úr f. évi martius 31-kén kelt levele, melyben jelenti, hogy már válaszolt *Grote Arthur* kül. l. tagnak, a M. T. Akadémiához intézett levelére, melyben a n. Muzeum indus régiségeinek és ritkaságainak jegyzékét kéri, hogy magát ehhez tartva, oly példányokkal szolgálhasson, melyek még nincsenek a n. Muzeum birtokában.

Tudomásul vétetik.

142. Olvastott *Zsigmondy Vilmos* választott l. tag f. é. martius 27-én kelt levele, melyben székfoglaló értekezése megtartásának határidejét, míg a szükséges adatok birtokába jutandnak, meghosszabbíttatni kéri.

Megadatik.

Tizennegyedik (mathematikai és természettudományi osztály-) *ülés.*

1869. apr. 12-én.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

144. *Haynald Lajos* kalocsai érsek, a XXVIII-ik nagy gyűlésen megválasztott tiszteleti tag, felolvasta székfoglaló értekezését ily cím alatt: „A Szentírásban megemlített mézgák és gyanták termő növényei.“

145. *Kubinyi Ágoston* t. t. felolvasta értekezését: „A temetőkről és temetkezésekről.“

146. A titoknok jelenti, hogy *Simó Ferencz*, kolozsvári lyceumi okleveles rajz-tanár „Mértani felfedezés“ című, a M. T. Akadémiához intézett értekezésére a bírálathoz beérkezett, mely a nevezett dolgozatot nem tartja elfogadhatónak.

A bíráló véleménye helyeseltetik, egyszersmind elhatározzatik, hogy a „Mértani felfedezés“ című értekezés szerzőjének visszaküldessék, s vele a bírálathoz közöltessék.

PEST, Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

1869.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Magyar tud. akadémiai XXIX-ik nagygyűlés

1869. április 13-kán.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

I. Elnök ö nagyméltósága az ülést megnyitván, a titoknok felolvasza a közülési előrajz készítésére kinevezett állandó bizottság f. é. febr. 7-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből a f. é. ápril 17-ére kitűzött XXIX-ik ünnepélyes közülésnek következőleg megalapított előrajzát:

1. Elnöki megnyitó beszéd.

2. Titoknoki jelentés, az Akadémia 186⁸/₉-ik évi munkásságáról.

3. Emlékbeszéd *Erdélyi János* elhunyt akad. rendes tag felett, *Greguss Ágost* rend. tagtól.

4. „A szentírásban megemléltett mézgák és gyanták termő növényei“. Értkezés *Haynald Lajos* tiszt. tagtól.

5. Jelentés az 186⁸/₉-ben odaitélt és az újonnan kitűzött jutalmakról.

6. Elnöki zárszó.

Elfogadtatott.

II. Olvastatott a történettudományi osztály jelentése a nagy jutalomról, mely szerint az 182—67-évkörre eső nagy jutalom titkos szavazással egyhangulag *Horváth Mihály* „Magyarország Történelme“ IV—VI-dik kötetének ítéltett, mint a mely munka, nem csak a kézforgó adatokat dolgozta fel lelkiismeretes pontossággal, hanem kézirati forrásokat is használt, s ilyen módon, míg egyfelől a tudományt előbb vitte, másfelől hazafias szelleme, könnyed folyékony iránya által a nagy közönség közé is utat talált; bizta világnézlettel, emelkedett szellemmel, hazafias buzgalommal van írva, külföldben is egy a történettudománynak szentelt élet buvárkodásának gyümölcse, s e koszorúzással épen eziránti elismerésének kívánt kifejezést adni a történettudományi osztály.

Az osztály ajánlata egyhangulag elfogadtatik, s a nevezett nagy jutalom *Horváth Mihály* „Magyarország Történelme“ IV—VI-dik kötetének kiadatni rendeltetik.

III. Olvastatott a történettudományi osztály jelentése az 1862—67-ről szóló *Marczibányi*-díj odaitéléséről, melyben az osztály közli az Akadémiával, hogy szótöbbséggel, több nagy becsű munka közül kettő emeltetett ki, melyek mérán versenyezhetnek a koszorúért. Az első, *Hunfalvy Jánostól* „A magyar birodalom természeti viszonyai leírása (3 kötetben),“ mely mint önálló, egyetlen s a maga nemében úttörő, az új idő körülményeinek teljesen megfelelő, s az európai tudományosság színvonalán álló munka; a második *Nagy Ivántól* „Magyarország Családai (IX—XII-ik köt.)“ mely egy elhanyagolt, de szorosan történeti ágat művel, eddig nem ismert adatokat nagy számmal hoz

napfényre, viszonyaink közt elég terjedelmesen, s nevezetes részben, elég alapos kritikával van dolgozva. — Miután azonban a szavazatok, a két munka közt egyenlően megoszlottak főleg azon nézet következtében, hogy *Hunfalvy János* munkája a természettudományi osztály pályázatán is versenyezhet, bár a földleírás, az alapszabályok értelmében, egy osztályba helyeztetik a történettel, elhatároztatott : hogy ez ügy végeldöntése a nagygyűlés elé terjesztessék.

Hosszabb eszmecsere után elnök ő nagyméltósága fel tevén a kérdést : hogy *Hunfalvy János* nevezett munkája, a történet vagy a természettudományi osztály körébe helyeztessék-e ? Elhatároztatott :

hogy a természettudományok közé soroltassék, oly megjegyzéssel, hogy arra az illető osztály legközelebbi jutalmaiban figyelemmel legyen ; mely határozata a nagygyűlésnek, a Marczibányi mellékjutalom eldöntése végéig, közlendő a történettudományi osztálylyal.

IV. Olvastatott a nyelv- és széptudományi osztály jelentése, mely szerint az 1868-ik évre szóló *Sámuel-díj* az ugyanazon évben nyomtatva megjelent nyelvtudományi értekezések közül, *Budenz József* „Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések“ czímű dolgozatának ítétetett, mint a mely a legközelebbi rokon nyelvek közt a szóhasznolást, a tudománynak rendelkezésére álló összes nyelvyagból és az egész szókincszen keresztül oly alapossággal tárgyalja, hogy ezzel a tudományos egybehasonlítás legbiztosabb alapja le van téve ; — s a mely egyszersmind rokon nyelveink összehasonlításának eddigi és még várandó eredményét összefoglalván, úgy állítja elénk, hogy azt más nyelvrokonsági téren folyó és folyt hasonlításokkal is össze lehet mérni ; s így a tudományos vizsgálót erre nézve is tökéletesen tájékoztatja.

Az osztály ajánlata elfogadtatik, s a *Sámuel-díj* *Budenz József* nevezett munkájának kiadatni rendeltetik.

V. Olvastatott a nyelv- és széptudományi osztály jelentése, mely szerint a *Marczibányi* nyelvtud. pályakérdésre „Az igeidők elmélete“ érkezett két pályamunkaközül az I. számot („Spectatum admissi“ stb. jelíggel) a három bíráló egyező véleménye alapján az osztály olyanak jelentvén, mely a kérdéssel tulajdonkép nem is foglalkozik, s egyébként is gyarló : ez mellőztetett. Ellenben a II. számú, „O tempora ! o mores !“ jeligés munkát az osztály jutalomra és kiadásra ajánlotta, mint a mely, három bíráló egyező véleménye szerint, nagy szorgalommal van kidolgozva, s bár egyik bíráló jutalomra nem tartja érdemesnek, mivel szerinte a szerző sokban nem értette jól a régi irodalmat, nem is az egészet kutatta által, s az abból elvont tanulság ellen is kifogásai vannak ; bár egy másik bíráló sem helyesli szerzőnek minden állítását, polemicus kifakadásait, s ezeket kihagyatni javasolja : mindazáltal két bíráló nagybecsű dolgozatnak itéli e munkát, mert az igeidők fogalmát helyesen határozván meg, a magyar igeidők valódi jelentését a régi irodalomból — még pedig ennek nem csak közkézen forgó, hanem ritka, sőt néha legritkább emlékeiből is — merített felette számos példával igyekszik kimutatni, melyek irányában az új és újabb írók eljárása nagy bizonytalanságot tüntet fel ; tárgyát sohasem téveszti szem elől, s minden oldalról élesen megvizsgálja ; a régi irodalom nyelvében tökéletesen otthonos ; előadása világos ; és így a feladatot *egészben* jelesen oldván meg, mind jutalomra, mind kiadásra érdemes.

Az osztály ajánlata elfogadtatván, a II-ik számú pályamunka jeligés levele felbontatott, melyből *Szarvas Gábor* pozsonyi kir. gymn. tanár neve tünt ki.

Szarvas Gábornak a Marczibányi 40 arany jutalom kiadatni rendeltetik, s a

másik pályamunka jeligés levele *Hunfalvy Pál* és *Szász Károly* elnökileg megbízott tagok által tűznek adatott.

VI. Olvastatott a nyelv- és széptudományi osztály jelentése, mely szerint a Marczibányi másik pályakérdésre, mely „Pázmány Péter magyar nyelve sajátosságainak részletes felmutatását és jellemzését“ követelte, beérkezett *egy* pályaművet (jeligéje: „Régi dicsőségünk“ stb.) az osztály se jutalomra, se kiadásra nem ajánlja, mivel a munka se tartalmilag, se alakilag nem olyan, hogy azt csak dicséretre is érdemesnek lehetne tartani; mert szerzője azt hívén, hogy megfelel a pályakérdésre, ha Pázmány né-mely munkáiból példákat hoz fel, s egyebet sem mond nyelve jellemzésére, mint, hogy ez „tisztá törzsökös magyar nyelv, könnyen folyó, a nép között ma is divó szólásmó-dokkal, kifejezésekkel, példaszókkal teljes, bő, mégis ment minden szódagálytól“ stb. stb., nem fogta fel, annál kevésbbé oldotta meg a kérdést, mert művének elolvasása után s azt kell még kérdenünk: mi hát a Pázmány magyar nyelvének sajátossága és jelleme?

Az osztály véleménye helyeseltetik, s a pályamunka jeligés levele felbontatlanul enyészetnek adatik.

VII. Olvastatott a nyelv- és széptudományi osztály jelentése, mely a Magyar Hölgyek alapítványából kitűzött jutalomra érkezett „Római Irodalom-történet“ *egy* pályamun-kát nem ajánlja jutalomra; mert az, két bírálónak egyező véleménye szerint, egy több-felől egybeszedett, hol tágan, hol szűken szerkesztett, egyöntetűség nélküli rhapsodia melyből az előterjesztett tárgyat, a maga kellő világában, tisztán felögnni, s oly ered-ménnyel, minőt a kézikönyvektől várni szoktunk, tanulmányozni nem lehet; mert az nem tudományos bár népszerű előadású kézikönyv, minő feladva volt, hanem iskolai száraz kivonatot, s még mint iskolai compendium sem üti meg a mértéket; előadása is gyarló, következtelen.

Helyeseltetik,

s a pályázó munka jeligés levele (Keressétek az alkalmat stb. „Kölcsey“) felbon-tatlanul elégettetett.

VIII. Olvastatott a philosophiai osztály jelentése, mely szerint a Magyar Höl-gyek alapítványából kitűzött jutalomra érkezett *egy* pályamunka, a „Bölcsészeti Erkölcs-tan Kézikönyve“, melynek jeligéje „Maxima enim morum semper sapientia virtus“, nem ítéltetett méltónak a jutalomra. Ugyanis három bíráló egyhangu véleménye szerint hiányoznak belőle a bölcsészeti vizsgáldás fő kellékei: a nyomou járó szabatos gon-dolkodás, a tárgy teljes és tiszta átértése, s ennél fogva a következetes és szabatos ki-fejtés; az előadás irodalmi szempontból sem elég világos, a kifejezések nem elég tiszták, és érthetők; továbbá nem képez egy oly rendszert, mely az erkölcsstan tárgyát, t. i. az erk-ölcsi életet, minden oldaláról s kifejlődése minden stádiumán kimerítően tárgyalná. Az erkölcs-i élet több lényeges oldala (pl. a lelkiismeret) s az erkölcs-i világ lényeges körei érintve sincsenek benne. Szerzőtől nem lehet megtagadni az olvasottságot, de az olva-sottakat csak összehalmozta, a nélkül, hogy egy rendezett ismeretkört alkotott volna; s így ellenkező nézetek vannak egymás mellé rakva, s tele van heterogen nézetekkel az egész mű.

Az osztály véleménye elfogadtatik, s a pályamunka jeligés levele felbontatlanul enyészetnek adatik.

IX. Olvastatott a történettudományi osztály jelentése, melyben a Goreve-alapít-ványból feltett jutalomkérdésre: „Magyarország czimere és színei“ érkezett egyetlen pályamű, melynek jeligéje „Vérmezejü süvegen“ stb. jutalomra és kiadásra méltónak

ítéltetett; mivel, két bíráló egyező véleménye szerint, szerző a munka első részének (czímer) jogi és történelmi állását eléggé behatóan s a történelmi bűvárlás mai színvonalán tárgyalta; a második részt is (színek), tekintve a fentlevő adatok elégtelenségét, elég helyesen taglalta; egész munkája pedig lelkiismeretesen van összeállítva, kútfőismeretünk színvonalán áll, s tudományos becsesül bír, egyes, a dolog lényegére nem tartozó, fogyatkozásai daczára is.

Az osztály véleménye helyeseltetvén, a jeligés levél felbontatott, melyből kitétt, hogy a munka szerzője: *Ivánfi* (előbb Jancsik) *Erde*, kegyesrendi tanár Nagy-Bocskereken 1869.

Ivánfi Edének a Gorove-jutalom kiadatni rendeltetik.

X. Olvastatott a történettudományi osztály jelentése, mely a Magyar Hölgyek alapítványából „Görög Állam-régiségek“ kézikönyvére kitézött jutalomra beérkezett három pályamunka közül a III. számot — „Az ember életének“ stb. kezdetű jeligével, — irodalmi színvonal alatt állóknak, — az I-ső számot, melynek jeligióje „Vos exemplaria graeca“ stb., bár nem absolute rossznak, de a pályadíjra méltatlannak jelentvén: a II. számot, mely „Habet autem“ stb. Cicéróból vett jelmondatot visel, ajánlotta jutalomra és kiadásra. Mert bár, a bírálók szerint, vannak is nyelvi és (idegen nevekben) orthographiai fogyatkozásai, melyeket a kiadás előtt okvetetlen ki kell javítani: de mivel szerző a forrásokat elég jól használta, széles olvasottságot, önálló gondolkodást s elfogást tanusít, az egyes részek kidolgozásában (a terjedelmesen kezelt földrajz kivételével) kellő arányt tart, s feladata legfontosabb s legnehezebb részét, a hellen alkotmányok fejlődésének s hatásának leírását, alaposan megfejttette; két bíráló által egy ellenében jutalomra érdemesnek mondatott ki. — Az osztály véleménye helyeseltetvén, a jeligés levél felbontatott, melyből e név tűnt ki: *Pór Antal* nagyszombati gymn. r. tanár.

Pór Antalnak a jutalom kiadaudó, s mivel szerző a nyert jutalmat a következő új pályahirdetésre felajánlja: kívántatik kimerítő ismertetése az Aegyptologia mai állásának, tekintettel arra is, nyert-e és mily erősséget az ószövegségi Szentírás a nevezett tudomány jelen haladottsága által? — ebbeli szándéka, véleményadás végett, közlendő a történettudományi osztályllyal.

XI. Olvastatott a math. és természettudományi osztály jelentése, mely a Magyar Hölgyek alapítványából kitézött jutalom-feladatra: „Az Állati Élettan kézikönyve“ beérkezett két pályaműnek egyikét sem ajánlja jutalomra. Az I. sz. „A mi az embert“ stb. jeligét viselő, daczára jó előadásának, nem alapos, nem egyező a tudomány jelen állásával, hanem sok hibás és elavult nézetet tartalmaz; másik bíráló szerint éppen irásbeli gyakorlati, a II. sz. görög jeligés pályamunka egyik bíráló szerint ez újabb tudomány színvonalán van ugyan tartva, de sok helyen téves fogalmakat nyilvánít, irálya nem tiszta, előadása nem folyékony; a másik szerint kitéttük a szerző terjedelmes olvasottsága, de tárgyának még nem ura, hanem dicséretes szorgalmu és szép törekvésű kezdő látszik előttünk állni, kinek e munkára fordított fáradsága az anyagi 300 ft jutalmat megérné ugyan, de távolról sem érdemes azon erkölcsi jutalomra, melyet az Akadémia koszorúja nyújt.

Az osztály véleménye nyomán a jutalom ki nem adása elhatározottat, s a jeligés levelek felbontatlanul elégettettek.

XII. Olvastatott a math. és természettudományi osztály jelentése, mely szerint, a Magyar Hölgyek alapítványából a „Füvészet Alapvonalai“ kézikönyvére hirdetett jutalom egy pályamunkát eredményezett, melyet az osztály jutalomra és kiadásra méltónak

ítélt, azon kikötéssel azonban, hogy a szerző a három bíráló által kijegyzett pontokat, azok utasítása szerint, javítsa ki. Indokai a bírálók ítéletének, hogy a munka a tudomány mostani állásához mérten, népszerűen, s oly kellemes és tanulságos modorban van tárgyalva, hogy a füvézetet még azokkal is megkedvelteti, kik attól eddig idegenkedtek, s bevezeti őket a tovább haladhatásra; másik bíráló szerint is sok olvasható anyagot s ügyes rendben tartalmaz.

Az osztály véleménye elfogadtatván, a jeligés levél felbontatott, s abból e név tünt ki: Dr. Soltész János, Sáros-Patakou.

Soltész Jánosnak a jutalom kiadatni rendeltetett.

XIII. A titoknok felolvassa a nyelv- és széptudományi osztály azon indítványát, melyben a nagygyűlés által az Igazgató Tanácsot annak kieszközlésére óhajtja felkérteni, hogy az 1865-ben ki nem adott Nádasdy száz arany díj az Akadémia rendelkezésére bízassék, úgy mint ez, az 1861-ben ki nem adott Nádasdy díjjal már egyszer meg is történt; a jövőre nézve pedig, az alapító gróf urat felkérteni ajánlja, hogy szíveskedjék az alapítvány kamatait, függetlenül a pályázat eldöntésétől, évenként az akadémiai pénztárba befizetni.

Az osztály véleménye elfogadtatván, az Igazgató Tanács elébe fog terjesztetni.

XIV. Ugyanaz bejelenti a nyelv- és széptudományi osztály új jutalomtételeit:

1. A gróf *Teleki József*-féle drámai jutalomért 1870-re, szomoru játékok pályáznak, Jutalom száz arany.

Határnap 1869. dec. 31-ke.

2. Kivántatik Kisfaludy Károly drámaköltészet ének mőltatása, irodalomtörténeti és széptani tekintetben.

Jutalma a *Gorove*-alapítványból harmincz arany.

Határnapja 1870. január 31-ke.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

Elfogadtatik.

XV. Olvasztatott a philosophiai osztály következő új jutalomtétele:

1) Adassék elő a családi élet erkölcsi alapja, a bel őle folyó kötelességekkel együtt.

Jutalma a *Gorove*-alapítványból harmincz arany.

Határnap 1870. jan. 31-ke.

A jutalmat nyerő mű, az Akadémia tulajdona.

Elfogadtatott.

XVI. Olvasztatott a törvénytudományi osztály új jutalomtétele.

1. Fejtessék ki, főbb vonásokban, a magasa bb kereskedelmi szakoktatás feladata adassék elő a kereskedelmi oktatásügy jelen állása, szervezete hazánkban és a külföldön; terjesztessék elő vélemény az ily magasabb kereskedelmi szakoktatás rendezéséről külön szakintézetben, vagy kapcsolatban tudományos vagy műegyetemmel.

Jutalma a *Dóra-Szilárd*-féle alapítványból ötven arany.

Határnapja 1869. dec. 31-ke.

Elfogadtatik.

XVII. Olvasztatott a természettudományi osztály következő jutalomtétele:

1. Irassanak le Magyarország kőszéntelegei tudományos és iparos tekintetben, a jelen kútforrások alapján.

Jutalma a *Vitéz*-alapítványból negyven arany.

Határnap 1870. november 1-je.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

Elfogadtatik.

XVIII. A titoknak felolvassa a Magyar Hölgyek alapítványából kitüzendő jutalmak és pályakérdések elintézésére kinevezett akad. állandó bizottság f. é. april 9-én tartott ülése jegyzőkönyvének 2-ik pontját, melyben tekintettel azon körülményre, hogy a Magyar Hölgyek alapítványából kitüzött idei pályázatra, nyolcz kérdésből, háromra nem jött pályamunka, a többi öt közül is valószínűleg nem egy lesz, hol a jutalom ismét nem adathatik ki: a bizottság, e pályázatok sikerének előmozdítása végett ajánlja a díjnak 300 ftról 500 ftra emeltetését. Lehetőnek tartja pedig ezt 1-ször, mert a Hölgyek által befizetett, de annak idejében jutalmul ki nem adhatott, már mintegy 5000 forinton felül járó tőkének kamatja rendelkezésére áll; 2-szor, mert az eddig jutalmazott munkák (összesen 6 db.) kéziratáért a kiadó által befizettetni kellett 300- újabban 200 forint tisztelet-díjak, szintén jutalmakra fordíthatók; 3-szor, mert valahányszor ezentúl is jutalom ítéltek oda, mindannyiszor 200 fto kap az Akadémia, szerződése szerint a kéziratért a kiadótól, és így legfőlebb azon csekély kamat vész kárba, mely az által ered, hogy a kiadó e tiszteletdíjat 3 év alatt köteles részenként befizetni.

A bizottság indítványa helyeseltetik, s a Magyar Hölgyek alapítványából kitüzött pályamunkák díja ötszáz forintban megállapítatik.

XIX. Olvastattott ugyanazon jegyzőkönyv IV-dik pontja, mely a pályakérdések kijelölésében, a következő tudományszakokat ajánlja:

1. Meteorologia,
2. Általános vegytan,
3. Ásványtan,
4. Anthropologia,
5. Logika,
6. Történeti naptár, időtári bevezetéssel,
7. Római történet,
8. Franciaország története.

Mely pontok a bizottság által elfogadva, a pályakérdések formulázása végett át-tétettek az illető osztály-értekezletekhez.

Helyeseltetett.

XX. Olvastattak a philosophiai osztály által kijelölt következő jutalomtételek:

1) Kivántatik a Logikának kézi könyve. Kiterjedése legalább 12—15 közép 8-r. nyomtatott ív.

Múlhatlan föltétel: hogy a kitüzött tárgy alaposan, s az illető tudomány jelen állásával egyezőleg, a mellet népszerű, csinos és szabályozott nyelven dolgoztassék ki.

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

2) Kivántatik az Anthropologia kézi könyve. Kiterjedése 12—15 közép 8-r. nyomtatott ív.

Múlhatlan feltétel (mint az első számnál).

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

Elfogadtatik.

XXI. Olvastattak a természettudományi osztály jutalomtételei :

1. Adassék elő a *Vegytan*, az új elmélet alapján, népszerű modorban, különös tekintettel a közéletre. Kiterjedése 15—20 közép 8-r. nyomtatott ív.

Múlhatlan föltétel, hogy a kitézött tárgy alaposan, s az illető tudomány jelen állásával egyezően, e mellett azonban lehetőleg népszerű, csinos és correct nyelven dolgoztassék ki.

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A pályanyertes mű az Akadémia tulajdona.

2. Készíttessék a *Légtűnettan* (meteorologia) alapvonalait előadó népszerű munka, Magyarország légtűneti viszonyait is tekintetbe véve. Kiterjedése 15—20 közép 8-r. nyomtatott ív.

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

3. Irassék egy, az *Ásványtan* elemeit népszerűen tárgyaló munka, kiváló tekintettel a fontosabb vagy a közéletben előforduló fajokra. Kiterjedése 15—20 közép 8-r. nyomtatott ív.

Múlhatlan föltétel (mint az első számnál).

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmat nyerő munka az Akadémia tulajdona.

Elfogadtatik.

XXII. Olvastattak a történettudományi osztály következő jutalomtételei :

1. Készíttessék a történelmi *Kortannak* (Chronologia) oly gyakorlati kézikönyve, melynek segítségével a történész, a történelmi kútfőkben, főleg pedig a hazai történetet tárgyaló, s annak földérítésére szolgáló krónikák és okiratokban előforduló keltezéseket a jelenleg divatozó Gergely-féle időszámításra könnyen és biztosan átváltoztathassa, s szerinte kifejezhesse ; a török időszámlálás sem mellőztetvén.

Különös figyelem fordítassék a hazánkban divatozott időszámítás körül észleltű sajtósájak kimutatására.

Láttassék el a mű a szükséges vagy gyakorlati használhatóságát könnyítű táblákkal.

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

2. Kivántatik a régi *Róma története*, a birodalom elenyészteig, tömött rövidségben, s különös tekintettel az állami intézvényekre s a műveltségi állapotokra ; legalább 20 közép 8-r. nyomtatott íven.

Múlhatlan föltétel, hogy a kitézött tárgy alaposan, s az illető tudomány jelen állásával egyezően, e mellett lehetőleg népszerű, csinos és correct nyelven dolgoztassék ki.

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz forint.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmat nyerő mű az Akadémia tulajdona.

3. Kivántatik *Franciaország története* az állam kezdetétől 1789-ig, tömött rövidségben, s különös tekintettel az állami intézvényekre s a miveltségi állapotokra; legálább 20 közép 8.r. nyomtatott íven.

Múlhatlan föltétel (mint a 2-ik számnál).

Jutalma a Hölgyek alapítványából ötszáz ft.

Határnap 1870. sept. 30-ka.

A jutalmazott mű az Akadémia tulajdona.

Elfogadtatott.

XXIII. *Hunfalvy Pál* r. és *Szász Károly* l. t. jelentést tesznek, hogy kiküldetésöknek megfeleltek, s a siker nélkül pályázott szerzők jeligés leveleit felbontatlanul megsemmisítették.

Tudomásul vétetik.

XXIV. A titoknok felemlítván a történettudományi osztály azon indítványát, mely szerint az átalakított akad. alapszabályok végmegállapítása tekintetéből, a beltagok választása az idei nagygyűlésen mellőzendő volna: jelenti, hogy azon osztályok közül, melyek jeleltek ki megválasztandó új tagokat, kettő határozottan, s egy feltételeesen fogadja el az indítványt, míg a negyedik nem tartja indokoltnak a választás felfüggesztését. — Így állván az ügy, elnök ő nméltósága azon kérdést intézi az Akadémiához, ha a felhozott oknál fogva eláll-e ezúttal az új tagok választásától?

A többség a választás mellett nyilatkozik, s ez határozatilag kimondatik.

XXV. A választás el lévén határozva, felolvastattak az osztályok jelöltjei következő sorozatban:

1. A nyelv- és széptudományi osztály részéről:

Tiszteleti tagul: *Szabó Imre*, apát s ministeri tanácsos,

Rendes tagul: *Szász Károly* l. t.

Belső levelező tagul: *Szénássy Sándor*, pesti ev. gymu. tanár.

„ „ „ *Kohut Sándor*, székesfehérvári főrabbi.

Külső levelező tagul: *Klein L. Gyula*, széptani író Berlinben.

2. A törvénytudományi osztály részéről:

Külső levelező tagul: *Dr. Engel Ernő*, a porosz statistikai hivatal főnöke.

3. A történettudományi osztály részéről:

Külső levelező tagul: *Delhier P. Antal*, Konstantinápolyban.

4. A természettudományi osztály részéről:

Levelező tagul: *Dr. Hirschler Ignác*, orvostudor és szemész-mester Pesten.

„ „ *Dr. Say Mór* a vegyész-tanfőre s a főreáliskola igazgatója Budán.

Külső levelező tagul: *Ascherson P.* a kir. muzeum őre Berlinben.

Az osztályok ajánlatai elfogadtatnak, s a választás az akad. nagygyűlés folyama alatt meg fog történni.

XXVI. Olvastatott a M. T. Akadémia 1868 jul. 27-én tartott összes ülése jegyzőkönyvének következő 286. pontja:

„A titoknok jelenti, hogy az Akadémia f. évi jul. 2-ki felterjesztésére a vallás és közoktatási m. kir. minister úrtól, a *Jászay Pál*-féle jutalomdíj ügyében válasz érkezett, melyben az Akadémia e kérdés tárgyalására és szabályszerű eldöntésére szólítatik fel; egyszersmind közöltek *Jászay Sámuel*-nek a nmélt. elnök úrhoz intézett folyamodása, mely az 1858-ik évi, *Jászay Pálnak* ítélt nagy jutalmat az előbb meghalt szerző még élő három nővére: *Jászay Terézia, Anna és Mária* javára kiadatni kéri.“

„A titoknoki előadásból kitűnően, hogy az 1858. dec. 15-ki XX-ik nagygyűlésen *Jászay Pál* ily című munkájának „A Magyar Nemzet Napjai a mohácsi vész után. Pest 1846.“ odaitélt jutalom eddigelé még nem adatott ki, sem a szerzőnek, sem rokonainak : az Akadémia ez ügy végleges elintézését a legközelebbi nagygyűlésre bízta.

Elhatározott, hogy az Igazgató Tanács, a *Jászay Pálnak* 1858-ban odaitélt nagyjutalom kiadására, a nmélt. elnök úrhoz intézett folyamodás értelmében, kéreassék fel.

XXVII. *Toldy Ferencz* r. t. hódolva a köz kívánatnak, felvilágosítást kér az akadémiái rendes tagok fizetése iránt, s azon rendes tagok névjegyzékét indítványozza legalább a titoknoki hivatalban közzététetni, kik az alapszabályok értelmében, s az Akadémia anyagi erejéhez képest, rendes évi fizetésben részesülnek.

Elnök ö nméltósága a kívánt felvilágosítást, s a kellő adatokat a holnapi ülésre igéri.

XXVIII. Olvastatt a philosophiai osztály f. é. april 11-kén tartott ülése jegyzőkönyvének 6-ik pontja, melyben az osztály, a megtartandó székfoglaló értekezések ügyében, az Alapszabályok 32. §. szerint, erélyes intézkedést sürget.

Tudomásul vétetik.

Aprilis 14-kén

A nagygyűlés folytatása

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

XXIX. Elnök ö nméltósága, *Toldy Ferencz* r. t. tegnapi indítványára, előadja az Akadémia alapítóinak a rendes tagok fizetésére vonatkozó szándékát, melynek teljes kivitele, úgy miként azt az alapszabályok (IV. 38. §.) meghatározzák, csak az Akadémia szűkebb pénzviszonyain múlt; egyszersmind kijelenti, hogy a már eddig fizetésben részesült, vagy tán ezentúl részesítendő rendes tagok névjegyzőke, a titoknoki hivatalban mindenkor rendelkezésére fog állni az Akadémia tagjai ak.

Az indítványozó elégtelenségét nyilvánítja, s az Akadémia belenyugvásának ad kifejezést.

XXX. A titoknok jelenti, hogy a történettudományi osztály, ragaszkodva az april 11-kén tartott osztály-értekezletből kiadott ajánlathoz, a Marczibányi-alapítványból, a nagy jutalommal egyidőben kiadatni szokott mellékjuttalmat, az 1862—67 között megjelent, s a történelmi szakba tartozó munkák közül, szavazat-többséggel, *Nagy Iván* „Magyarország családai“ című munkája IX—XII-ik kötetének ajánlja kiadatni; azon már felhozott indoknál fogva, mert e munka, egy elhanyagolt, de szorosán történeti ágot mível, eddig nem ismert adatokat nagy számmal hoz napfényre, viszonyaink közt elég terjedelmesen, s nevezetes részben, elég alapos kritikával van dolgozva.

Az osztály ajánlata elfogadtatik, s a Marczibányi mellékjuttalom *Nagy Ivánnak* kiadatni rendeltetik.

XXXI. Olvastatt a nyelv- és széptudományi osztály f. évi april 13-kán tartott ülése jegyzőkönyvének 2-ik pontja, melyben *Bartalus István*, a Kisfaludy társaság tagja, az osztályhoz folyamodik, hogy *Orpheus* című magyar mű-zene költészeti gyűjteményének

tánogtatását az akad. Igazgató Tanácsnál 200 frtnyi segélypénzzel kieszközölni szíveskedjék ; miért ő viszont 50 példányt adna az Akadémia rendelkezésére.

Az osztály melegen pártolja *Bartalus Istvánnak* az Akadémia körébe tartozó vállalatát, s folyamodását a nagygyűlés figyelmébe ajánlja.

A folyamodás pártoltatik, s felterjesztése az Igazgató Tanácshoz elhatároztatik.

XXXII. A választások kerülvén szőnyegre, az osztályok által kijelöltek fölött. a szabályok értelmében titkos szavazás történt, minek következtében elválasztattak :

1. A nyelv- és széptudományi osztályba :

Tiszteleti taggá : *Szabó Imre* apát s ministeri tanácsos, 17 szavazattal 13 ellen.

Rendes taggá : *Szász Károly* l. t. 27 szavazattal 2 ellen.

Külső levelező taggá : *Klein L. Gyula* széptani író Berlinben . 22 szavazattal 6 ellen.

2. A törvénytudományi osztályba :

Külső levelező taggá : *Dr. Engel Ernő*, a porosz statistikai hivatal főnöke, 25 szavazattal 3 ellen.

3. A történettudományi osztályba :

Külső levelező taggá : *Dethier P. Antal*, Konstantinápolyban, 26 szavazattal 3 ellen.

4. A természettudományi osztályba :

Belső levelező tagokká : *Dr. Hirschler Ignác*. orvostudor és szemész mester Pesten, 23 szavazattal 8 ellen. *Dr. Say Mór*, a vegyészeti tanára s a főreáliskola igazgatója Budán, 22 szavazattal 7 ellen.

Külső levelező taggá : *Ascherson P.* a kir. muzeum őre Berlinben, 18 szavazattal 7 ellen.

XXXIII. Elnök ö nméltósága a M . T. Akadémia Alapszabályainak vegyes bizottságban kidolgozott tervezetét tüzi ki a tanácskozás tárgyául, azon kérdést intézvén az Akadémiához : ha kívánja-e a tervezetet előbb egészben felolvastatni, s csak azután a részletes tárgyalásba bocsátkozni ?

A tervezet egészben felolvasottnak tekintetik, s a részletes tárgyalás elhatároztatik.

XXXIV. A titoknok olvassa pontonként az alapszabályok új tervezetét, melyben kölcsönös eszme-csere után a következő módosítások fogadtattak el :

1. Fej. 10. §. „A kormány és törvényhozás“ helyett „A törvényhozás és kormány.“

1. Fej. 11. §. „Az összes Akadémia határozatai alapján“ helyett „Az Akadémia alapszabályai értelmében.“

III. Fr-j. 19. §. „Az illető osztály . . . választ“ helyett : „Az illető osztálynak titkos szavazat után, a jelenlévő tagok kétharmad többségével tett ajánlata alapján, a nagygyűlés, szintén titkos szavazással és kétharmad szótöbbséggel választ.“

III. Fej. 20. §. „jogai teljes gyakorlatába“ helyett : „jogai gyakorlatába.“

IV. Fej. 21. §. 2) „az erkölcsi . . . osztálya“ helyett : „a bölcsészeti, társadalmi és történeti tudományok osztálya.“

IV. Fej. 21. §. 3) „a math. . . osztálya — “ helyett : „a matematikai és természettudományok osztálya.“

V. F. j. 24. §. „Az igazgató — — — — szavazatik van“ helyett : „az igazgató tanács tagjainak az igazgatósági és egyes (41. 43. 46. §) ülésekben szavazatuk és székök, — az összes ülésekben, a nagygyűlésen, s a közülésben székök van.“

V. Fej. 28. §. „Az Akadémia pénzét kezelő bank“ helyett : „Az Akadémia pénzét kezelő intézet.“

XXXV. Elnök ö mméltósága az ülést befejezettnek nyilvánítja, s az alapszabályok további tárgyalását a holnapi ülésre tűzi ki.

Április 15-kén

A nagygyűlés folytatása

Nagyméltóságu b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XXXVI. A titoknok olvassa folytatólag az alapszabályok tervezetét, melyben a következő módosítások fogadtattak el:

VI. Fej. 31. §. „Az illető osztály véleménye alapján jutalmak“ helyett: „Az illető osztály véleménye alapján a nagygyűlésnek fenn nem tartott jutalmak.“

VI. Fej. 31. §. „tisztviselők“ helyett: „tisztviselők (52. §.)“

VI. Fej. 32. §. két utolsó sora az első bekezdésnek elmarad.

VI. Fej. 32. §. A 2-ik bekezdés első pontja így lesz: „A nagygyűlésen az Akadémia által meghívott hazai tudományos egyesületek“ stb.

VI. Fej. 34. §. hozzá teendő végül: — — szavazatok egyenlősége esetében nem hozatik határozat.

VI. Fej. 38. §. kezdete így: Az osztály-ülésben az osztály-elnök, az Akadémia minden egyéb ülésein az akadémiai elnök, vagy távollétében a másodelnök elnököl, ezek jelen nem léteiben az elnöklés joga, osztályokban az osztálybeli legrégibb tiszteleti vagy rendes tagot . . . stb. a pontig. A pont után:

Az osztályok, három évenként, tiszteleti vagy rendes tagokból, — s ha az Akadémia másképp nem rendelkezett, a bizottságok is maguk választják elnökeiket.

VI. Fej. 38. §. „legrégibb osztályelnököket“ (4-ik sor) helyett: „legidősb osztályelnököket.“

VII. Fej. 40. §. „képét viseli“ (első sor) helyett: „képviseli“

VII. Fej. 45. §. után külön bekezdés helyett: „A főtitkár akadályoztatása esetében az elnökség, az osztálytitkárok közzől helyettest nevez.“

VII. Fej. 48. §. (és mindenütt) igazgató helyett: „gondnok.“

VII. Fej. 51. §. (A pont után) „akadályoztatásuk esetére az osztály-elnök nevez ki helyettest.“

VII. Fej. 51. §. (külön bekezdés) „Az Akadémia mostani jegyzője saját (21. §. 2.) osztályában titkáruul megválasztottnak tekintendő.“

VIII. Fej. 58. 59. §. §. A kettő helyett egy: „A rendes tagok, mihelyt a pénztár ereje engedi, mindnyájan, — addig pedig a régibbség szerinti következők, az Igazgató Tanács által meghatározandó számmal, évi fizetést húznak.“

VIII. Fej. a 60. §. az 57. §. után sorozandó.

VIII. Fej. 60. §. szövege így: „Azon tisztviselők, kik a jelen alapszabályok foganatosításakor fizetésben állanak, fizetésüket holtig megtartják. — (a többi kimarad.)

XXXVII. Az akadémiai alapszabályok tervezete, a kijelölt módosításokkal elfogadtatván, azok felterjesztése az Igazgató Tanácshoz elhatározottat.

XLIII.

I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1869. *april 16-kán.*

Nagyméltóságu b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

XIV. A nagyméltóságu elnök, üdvözölvén az Igazgató Tanács tagjait, jelenti : hogy a jelen ülés fő tárgyát, az akad. alapszabályok bizottmányilag kidolgozott s a nagygyűlés által módosított tervezete képezendí.

XV. A titoknak felolvassa pontonként az akad. alapszabályok bejelentett tervezetét, melyben a következő módosítások fogadtattak el :

II. F. 12. §. (második sor) „meghatározandó“ helyett : „meghatározott.“

V. F. 23. §. (első sor) „az igazgató“ kimarad.

V. F. 26. §. „jelentést tesz“ után a következő „az Akadémia bevételeit s kiadásait kezelheteti valamely hazai pénztintézet által is ; ez esetben azon intézetet ő választja, s az azzal való viszonyokat ő szabályozza.“

„Választ egyszersmind egy gondnokot, kinek teendői a 48-ik §-ban vannak meghatározva.“

V. F. 27. §-ban az 1-ső szám kimarad.

V. F. 27. §-ban a 2-ik szám lesz 1-ső szám.

V. F. 27. §-ban a 3-ik szám lesz 2-ik szám.

V. F. 28. §. „hatáskörébe esnek : az Akadémia pénzét kezelő bank kimutatásainak . . . megvizsgálása“ helyett : „hatáskörébe esnek : a pénzügyi kimutatások és számadások megvizsgálása stb.

V. F. 33. §. (az ötödik sorban) „alapítót“ helyett : „igazgató-tanácsi tagot.“

V. F. 49. §. „a belső tagok sorából“ kimarad.

V. F. 54. §. így „Az irnokokat, javítnokokat és a cselédeket az elnök nevezi ki. Az irnokok és javítnokok közvetlenül a főtítkárnak vannak alárendelve.“

XVI. Az Igazgató Tanács elfogadván e módosításokkal az alapszabályok benyújtott tervezetét :

Elnök ö nméltósága határozatilag kimondja, hogy az ekként módosított tervezetet a nagygyűlés april 19-ki ülésén közlendí az Akadémiával.

XVII. Nagyméltóságu gr. *Károlyi György* és gr. *Czirákj János*, mint megbízott tagjai az Igazgató Tanácsnak, benyújtják jelentésöket a M. T. Akadémia 1863-ik évi fo-lil vizsgált bevételeiről és kiadásairól.

Közlendő az akadémiái pénztárnokkal.

Ápril 19-kén

A nagygyűlés folytatása.

Nagymélt. b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XXXVIII. Elnök ö nméltósága jelenti, hogy a nagygyűlés által elfogadott alapszabályok tervezetét, némi módosításokkal, az Igazgató Tanács is elfogadta.

XXXIX. A titoknok felolvassa pontonként az Igazgató Tanács módosításait.

Rövid eszme-csere után, az Akadémia beleegyezett az Igazgató Tanács módosításaiba:

s elnök ö nméltósága, az alapszabályok tervezetét, a kikötött módosítások mellett, az Akadémia részéről elfogadottnak nyilvánítja; egyszersmind kijelenti, hogy az Akadémia és Igazgató Tanács köz megegyezésével, az alapszabályokat végmegerősítés végett felterjesztendi Ő cs. s ap. kir. Felségének, azon reményt fejezvé ki, hogy még ez év folytán életbe fognak lépni.

XL. Elnök ö nagyméltósága jelenti, hogy Pest városa, f. é. ápril 25-kére, a M. T. Akadémiát hivatalosan meghívja *József-Nádor* emléksobrának ünnepélyes leleplezésére.

Az Akadémiát *Horváth Mihály* elnöklete alatt, *Toldy Ferencz* és *Arany János* rr. tt. képviselendik.

PEST, Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában.

1869.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenötödik (nyelv- és széptudományi osztály- egyszersmind összes) ülés.

1869. Aprilis 26-kán.

Pólya József r. t. helyettes elnöklété alatt.

148. *Hunfalvy Pál* r. t. felolvassa értekezését ily cím alatt: „Az osztják evangélium s az éjszaki osztják nyelv.“ Kivonata ez:

Vologodszki orosz pap, sokáig az Ob mentében az éjszaki, különösen obdorszki osztjások között tartózkodván, s ezen osztjások nyelvét megtanulván, nem csak szótári gyűjteményt készíté, hanem a Máté evangéliumának tíz első fejezetét is lefordítá, mely fordítást, a pétervári Wiedemann átvizsgálása után (mert Vologodszki összes osztják nyelvbéli dolgozatai a pétervári akadémia birtokában vannak), Bonaparte Lucian 1868-ban Londonban kiadott. Ennek egy példánya jutott minap az értekezőnek kezeihez, ki azt igen kedves ajándéknak vette.

Reguly hagyományai között az éjszaki vagy obdorszki osztják nyelvbéli szövegek 83 sűrűn beírt félfévet tesznek, mely osztják nyelv-kincs, azonképen mint a vogul szövegek, alkalmasint unicum. Fájdalom, Regulynak nem volt érkezése az osztják nyelvből is szókat gyűjteni, jegyzeteket tenni, mint a vogulról tett volt; az osztják szövegeket tehát lehetetlen úgy megérteni, hogy tudományosan használhassuk. Castréu soványka osztják nyelvtana és szógyűjteménye csak a déli vagy irtisi osztják nyelvet illetik; azok ugyan untig elegendők arra, hogy megmutassák az osztják nyelvnek testvéries voltát a vogullal, s így felette nagy nevezetességét az ugor nyelvek között: ámde nem elegendők az éjszaki osztjásoknak megismerésére, vagy épen az osztják szövegek megmagyarázására. A magyar nyelvtudomány tehát csak onnan vár segítséget, hogy a pétervári akadémia Vologodszki hagyományait Wiedemann által kiadatja, ha kiadhatók, s így hozzánk is eljutnak.

Vologodszki fordítása első, bár kis mutatvány, az éjszaki osztják nyelvből, s Hunfalvy Pál megismertetvén azt, alkalmat veszen magának annak bizonyítására, mennyi felvilágosítást nyerhet nem csak a vogul, de a magyar nyelvtudomány is az osztjaktól általában, különösen pedig az éjszaki osztjaktól. Ennek példája gyanánt előadá *Hunfalvy*, hogy az éjszaki osztják *lu, ő*, mely a déli osztják és vogul *täu, ő*, helyett van,

egyike azon számos nyelvtényeknek, melyek a *t, l, s, h, v* hangok változását a szók elején mutatják. A *lu* személyi névmás mint birtokos és tárgyi rag *l*; p. o. *lovī*, ló (mely a vogulban is *lū*, de a déli osztjában *tau, tlaw*) a birtokos ragokkal így vagyon : *loven, loven, lovel*, lovam, lovad, lova, mi a vogulban így van : *lu-m, lu-n, lu-ä*. A vogul *luä*, lova, tehát azonos az éjszaki osztják *lovel* szóval. De az éjszaki osztják birtokos ragok még más nevezetes tényt világosítanak fel, ha az osztják és vogul birtokos ragokat a magyarok mellé tesszük :

	<i>Vogul</i>	<i>Magyar</i>	<i>Éjszaki osztják</i>
1)	lu-m	lov(a)m	love-m
	lu-n	lov(a)d	love-n
	lu-ä	lov-a	love-l
2)	lu-u	lov-unk	love-u
	lu-un	lov-atok	love-en
	lu-a-nl	lov-ok	love-l
3)	lu-a-nem	lov-a-im	love-l-am
	lu-a-nen	lov-a-id	love-l-an
	lu-a-nl	lov-a-i	love-l-al
4)	lu-a-neu	lov-a-ink	love-l-au
	lu-a-nen	lov-a-itok	love-l-an
	lu-a-nl	lov-a-ik	love-l-al.

Ezen alakok 3 és 4 csoportjai, a birtokos ragok előtt, melyek a személyt és számot együtt foglalják magukban, még valami más elemet ($a=l$) mutatnak, melyet az igék tárgyi ragozásában is találunk, és melyet legvilágosabban mutat e következő példa :

bot-ja-im	tud-j-uk	bot-ja-ink
bot-ja-id	tud-já-tok	bot-ja-itok
bot-ja-i	tud-já-k	bot-ja-ik.

A *bot-ja-im, bot-ja-ink* alakokban az *i* a számot, az *m, nk* pedig a birtokos személyt jelölik; a *ja* tehát nyilván mást jelöl. S látjuk, hogy a vogulban a megfelelő *a, s* az éjszaki osztjában a megfelelő *l* ugyan ott van. Hunfalvy a felhozott nyelvtényekkel azon *ja, a, l* jelentését és szereplését bizonyossá teszi; a miből kitétszik, hogy miért nem hasonlíthatnak a birtokos ragok az alanyi (*k, sz, n*) ragokhoz, hanem hasonlóan a tárgyias alanyi ragokhoz, midőn ezekben a tárgy és alany összerorrott (*m, d; tudom, botom, tudod, botod*), s miért vesznek egyébkor a személyes, vagy alanyi ragok elé tárgyi ragot fel (*bot-ja-im, bot-ja-ink* stb.). Mert a rokon nyelvek példái azt mutatják, hogy ez : *botok, botsz*, annyi volna, mint : én bot vagyok, te bot vagy, mint *tudok, tudsz* ennyit jelent : én tudó vagyok, te tudó vagy. Valamint tehát ez : *tudom, tudod, tudja* stb. annyit teszen, hogy én annak tudója vagyok stb. vagy azt tudni enyém, úgy ez is : *botom, botod, botja*, azt jelenti, hogy én a botnak birtokosa vagyok, azaz, a bot enyém stb.

Ebből is látható, hogy a felolvasott értekezés sok meglepő felvilágosítást nyújt, miből az éjszaki osztják nyelv nagy fontosságára kitétszik a rokonok sorában.

119. *Gyulai Pál* r. t. bemutatja *Brassai Sámuel* r. t. értekezése folytatását „A magyar mondatról.“

150. Olvastatott a vallás- és közoktatási m. kir. minister f. é. april 3-án 5478-ik sz. alatt kelt leirata, melyben, azon körülménynél fogva, hogy néhai *Edl Kálmán* alapítványából a technikai 300 ftos ösztöndíj elnyerése végett *Incze Kálmán* Zürichben tanuló hazánkfia részéről folyamodás intéztetett a vallás- és közoktatási m. kir. ministeriumhoz ; kellő felvilágosítás kéretik a nevezett alapítvány mibenlétéről s az adományhoz kötött feltételekről.

Az *Edl Kálmán-féle* alapítvány vég elintézése még függőben lévén , erről, s az adományozás feltételeiről, az illető m. kir. ministerium tudósítottai fog.

151. Közöltetett a nyíregyházi városi törvényszék f. é. mártius hóban kelt hivatalos tudósítása, mely szerint *N. Hatzel Márton* a M. T. Akadémiának Pesten végrendeletileg 1050 ft értékű magyar tűz-jég kármentesítő részvényt hagyományozott.

Köszönettel átteendő az akadémiai pénztárnokhoz.

152. A titoknok jelenti, hogy Vác városa f. é. apr. 8-ki törvényszéki üléséből beküldé néhai alsó-káldi *Kálai Miklós* végrendeletének kivonatát, mely szerint pesti háza egy harmadát a M. T. Akadémia alapjára hagyományozza.

Köszönettel áttétetik az akadémiai pénztárnokhoz.

153. Ugyanaz jelenti, hogy *Poor Antal* gymu. tanár, f. é. apr. 25-ki levelében hátláját fejezi ki az Akadémiának, hogy „Hellen Államrégiségek“ pályaművének jutalmá egy új pályakérdés kitűzésére elfogadtatott.

Tudo másul vétetik.

154. Jelentetik, hogy a körmöczbányai takarékpénztár f. é. február 2-ről beküldi üzleti forgalma kimutatását.

Átteendő a statistikai bizottsághoz.

155. A titoknok jelenti, hogy a kolozsvári r. kath. Lyceum, a zágrábi déli-szláv tud. Akadémia, a bécsi k. k. Zoologische Botanische Gesellschaft, a berlini Stat. Anstalt des H. Otto Hübnér. a jeni Statist. Bureau der Vereinigt. Thüring. Staaten, a stuttgarti Würtemb. Alterthums Verein. a baseli Naturforschende Gesellschaft, a schwedini Verein für Mecklenburg. Geschichte und Alterthumskunde, a bruxellesi Société Numismatique Belge, s a párisi Société de Géographie részéről, úgyszintén Haidinger Vilmos és Neilreich Ágoston kül. lev. tagoktól, elismerő nyugták érkeztek a nyert akadémiai kiadványokért.

156. Ugyanaz jelenti, a hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év mart. 22-től ugyanaz év aprilis 26-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől :

R. Asiatic Society. London. W. W. Hunter : Comparative Dictionary of the non-aryan languages of India and High Asia.

Kön. Gesellschaft der Wissenschaften. Göttingen. a) Göttingische gelehrte Anzeigen. 1868. I. II. B. b) Nachrichten aus dem Jahre 1868.

Verein für Kunst und Alththerum. Ulm. Verhandlungen. Neue Reihe. I. Heft.

K. k. Gelehrte Gesellschaft. Krakó. Rocznik. Tom. XIV.

Asiatic Society of Bengal. Calcutta. Journal. Vol. XXXVII. Nr. 149. 150.

Königl. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) Monatsbericht Januar. 1869. b) Abhandlungen. 1867.

Oberlausitzische Gesellschaft. Görlitz. Neues Lausitzisches Magazin. XLV. B. 2. H. K. k. Statistische Centralcommission. Bécs. a) Mittheilungen. XV. Jahrgang. 3. H.

b) Statist. Jahrbuch für 1867.

Déli szláv Akad. Zágráb. Rad. Knj. VI.

Gymnasiumi Igazgatóság. Segesvár. Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg, für 1867/8.

Főgymnasiumi Igazgatóság. Besztercze. Programm des ev. Obergymnasiums für 1867/8.

Verein für Siebenbürgische Landeskunde. Nagy-Szeben. a) Jahresbericht für 1867/8. b) Archiv. VIII. B. 2. H.

Kais. Akad. der Wissensch. Bécs. Anzeiger. 1869. Nro. 9.

Ángol kormány. London. Trade accounts (foreign countries) 151—XII.

K. K. Centralcommission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XIV. Jahrgang. März—April.

Accademia di Scienze Morali e Politiche. Nápoly. Rendi conto. Quaderni di Luglio a Dicembre 1868.

Société de la Numismatique Belge. Bruxelles. Revue. 5-me Série. Tom. I. Livr. 2.

K. K. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1869. Nro. 1—5. b) Jahrbuch. XIX. B. Nr. 1. (Jänner—März.)

Verein für Mecklenburg. Gesch. und Alterthumskunde. Schwerin. a) Jahrbücher und Jahresbericht. XXXIII-ter Jahrgang. b) Register über die ersten 30 Jahrgänge der Jahrbücher und Jahresberichte.

Germanisches Museum. Nürnberg. a) XIV-ter Jahresbericht. b) Die Sammlungen des Germanischen Museums. c) Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1868. Nr. 1—12.

II. Magánosoktól :

Lengyel G. Dezső gym. tanár. Szabadka. Szógyűjtemény a közéleti társalgásban leggyakrabban előforduló szókból 6 nyelven.

Ph. van der Maelen. Bruxelles. a) Essai historique sur les armoiries, cris d'armes et devises des Souverains et Etats de l'Europe. b) Notices sur quelques fragments de vases, trouvés à Wittem. c) Enseignes des Franks et bannières de la France. d) Carte de la Belgique. 9 feuilles. e) Plan de la ville de Namur 4 f. f) Plan et profil des concessions 8 f. g) Carte des chemins de fer de l'Europe Centrale. 1 f. h) Plan de Bruxelles et environs. 20. f. i) Plan des charbonnages du couchant de Mons. 1 f.

César Settimanni. Firenze. D'une nouvelle méthode pour déterminer la paralaxe du Soleil.

Schneider Felix. Basel. Antiquarischer Anzeiger. 1869. Nro. 10.

Friedr. Schuler v. Libloy. Nagyszében. Siebenbürgische Rechtsgeschichte. III. B.

Nil Popow, egyet. tanár. Moszkva. Madjarszky Isztorich Vladislav Szalay i Isztorija Vengry. (Szalay László, magyar történetirő, és Magyarország történelme Árpádtól a pragmatica sanctióig.)

M. Baille. Besançon. Tableaux de M. Baille offerts à la chapelle du collège catholique.

Zádori Ev. János. Esztergom : a) Kilenczedik Pius pápa élete. b) Kilenczedik Pius pápa aranymiséje.

III. Köteles példányok :

Ref. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház 1868. évi közzsínatának jegyzőkönyve. b) Az unitariások háromszázados zsinati ünnepélyének emléke. c) Nemzeti színházi zsebkönyv 1869-re. d) A kolozsvári ref. főtanoda közvizsgálatainak rendje 186⁸/₉ első felében. e) Részletes zsinati beszéd. f) A kolozsvári jótékony nőegylet munkálkodása 1868-ban. g) Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára 1869.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Rodiczky : Csak énekesnőt ne szeress.

Werfer Károly nyomdája. Kassa. A bártfai casinó kölcsönkönyvtárának névsora.

Reform. főtanoda nyomdája. Maros-Vásárhely. a) A sz. keresztúri olvasókör alapszabályai. b) A székely örökség történelmi és jogi szempontból. c) A szent kereszt dala. d) Péter András földműves székely versei. e) Az élet a halálban. f) Gráston és Krina indiai uralkodók és szüléik történetei. g) Székely naptár 1869-re. h) A kis könyvhakertésző.

Ref. főiskola nyomdája. Sárospatak. Sárospataki Füzetek. XIII. évfoly. 2. füz.

Magy. kir. egyetem nyomdája. Buda. a) Az orsz. középtanodai tanáregylet közlönye. II. év. 5. 6. füz. b) Egy héber imakönyv. c) A honvédelmi törvény héber nyelven. d) A m. tudomány-egyetem taurende 1868—69. tanév nyári szakára. e) Egyetemes európai jogtörténet. Írta dr. Wenzel Gusztáv. f) A magyar polgári anyagi magánjog rendszere. Írta Suhayda János, 4-ik kiadás.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) A győri kölcsönös biztosító társaság alapszabályai. b) Rede des Leopold Imrédy. c) Költemények, Írta Erődi Dániel. d) Vérpohár. Szomorujáték, 4 felv. Írta Brankovics György.

IV. Akadémiai kiadás.

Értesítő 1869. 3. 4. 5. 6. sz.

Évkönyv. XI. köt. 12. dar.

Nyelvtudom. Közlemények. VII. köt. 2. füz.

Nyelvtudom. Értekez. III. és VI. sz.

Az alapszabályok tervezete. Vegyes bizottsági munkálat.

Az akadémia új jutalomtétellei 1869-ről.

Jelentések a XXIX. nagygyűlésen eldöntött jutalmazásokról.

Jelentés a M. T. Akadémia munkálkodásáról 1868-ban.

Előrajza az 1869. apr. 17-iki közülésnek.

Mathem. és természettudományi Közlemények V. köt. 2. füz.

Tizenhatodik (philos. törvény- és történettudományi osztály-) *ülés.*

1869. május 3-án.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklote alatt.

158. *Csatskó Imre* l. t. felolvassa értekezését „A szabadságbüntetések Poroszországban.“ Kivonata ez :

Múltkori (f. é. márczius 1-ső napján tartott) felolvasásban előadtam, hogy miféle szabadságbüntetések voltak Poroszországban az 1851-ki büntetőtörvények behozatala előtt gyakorlatban.

Poroszországban a büntető intézetek a múlt század végén és a mostaninak elején sanyaru állapotban voltak, mint ezt *Schüek* a boroszlói fogdának jelenlegi igazgatója előadja*). Legtöbbsnyire a régi klastromok és kastélyok alakították át börtönökké, mi mellett fő tekintet arra volt, hogy a foglyok megszökése akadályoztassék.

Öt évre ítél foglyok büntetetei tekintet nélkül lábukon *vasat* kaptak; a tíz évre elítéltek vasat még nyakukra is. A ki megszökést kísérelt meg, az *vas szarvakat* kapott, miben csörgők voltak.

A fogdák építési módja az egészségre káros hatásu volt, s azok a foglyok közössége miatt az erkölcsre is rossz hatást gyakoroltak, úgy hogy azok *Mittermaier* szerint méltán a büntettek iskolájának mondhatók voltak.

Harmadik *Fridrik Vilmos* trónra lépte óta sok történt a büntető jog-szolgáltatásra nézve. A foglyok elkülönítése már egy 1799-ki február 26-án kelt körrendeletben van megemlítve, és 1801-ben a magány rendszerü fogdák behozatala volt megrendelve. A porosz kormány a börtönök javítása körül nagy érdemeket szerzett, dr. *Julius* használta, és több fogdának a hallgató rendszer szorinti építését, valamint a foglyok teljes elkülönzésének megkísérlését még 1851. év előtt. elrendelte

Az 1851-ki büntetőtörvénykönyvben háromféle szabadságbüntetés van elfogadva, t. i. a *fegyház* (*Zuchthaus*), a *bezárás* (*Einschliessung*) és *fogság* (*Gefängniss*).

A fegyházbüntetés életfogytiglani, vagy ideigleni. Az *ideigleni* fegyházbüntetés tartama legalább hét év, és legfőlebb húsz év. (Büntetőtörvénykönyv 10-ik §.)

A fegyházbüntetésre ítéltek büntetőintézetben őriztetnek, és az ottan behozott munkákra szorítatnak. A büntetés tartama alatt a fegyház büntetésre ítéltek *képtelenek* vagyonukat kezelni, és az élők közt arról; rendelkezni; azok amaz alakszerüségük szerint, melyek a gondnokoknak kinevezésénél előszabvák, *gondnokság* alá helyezettnek; azok-

*) L. Die Einzelhaft und ihre Vollstreckung in Brucksal und Moabit. Leipzig. 1862. 3-ik s köv. lap.

nak a büntetés ideje alatt vagyonuknak vagy jövedelmöknek része ki nem adathatik.

A fegyházbüntetésre elítélés a polgári *becsületnek* elvesztését jogszzerűleg vonja maga után. (Büntetőtörvénykönyv 11-ik §.)

A fegyházbüntetés rendszerint a büntettek ellen használtatik. A gondnokság megrendelése mellett érviül hozatott fel, hogy az elítéltnék és családjának érdeke a gondnokságot megkivánni látszik; ez azonban *csak a vagyonra* s az abból teljesítendő kötelességekre vonatkozik; a büntetés kiállításával megszűnik, mikor a gondnok a kiszabadult büntetvőnek számolni tartozik. A fegyházbüntetéssel kapcsolt polgári *becsületnek* elvesztése nincsen bizonyos időre szorítva.

Az életfogytiglani fegyházbüntetés van *kizárólag* (absolut), azaz úgy rendelve, hogy más kisebb fokú büntetést a bírónak kiszabni nem lehet, vagy pedig mint legnagyobb fokú (maximum) szabadságbüntetés *kisebb fokú* szabadságbüntetéssel, mint minimummal együtt, a mikor a bíró az esetek különfélesége szerint a szabadságbüntetést a legalsóbb foktól egész a legnagyobb fokig választhatja, de a törvényben kimondott minimumon alul nem mehet. Az életfogytiglani fegyházbüntetés előjű 10 évi, és 5 évi minimummal.

Az *ideigleni* fegyházbüntetés ritkán van *időtartam* nélkül a törvényben rendelve, mikor a bíró az előforduló illető esetekben a fegyházbüntetést 2 egész 20 év közt szabhatja ki. Fegyházbüntetés egész 20 évig előjű 20 §-ban; 15 évig 16 §-ban; 10 évig 26 §-ban; 8 évig 1 §-ban; 5 évig 13 §-ban. — Az ideigleni fegyházbüntetésnek legalsóbb fokai (minimumai) is különfélék; legtöbbsnyire a 2 évi minimum jön elő; de van fegyházbüntetés 3 évi, 5 évi, 10 évi minimummal is.

A minimumok is a maximummal különféleképen fordulnak elő; így van 2 évi *minimum* 5 évi, 8 évi, 10 évi, 15 évi és 20 évi *maximummal*. — Van 3 évi minimum 10 és 20 évi maximummal; öt évi minimum van 15 évi, 20 évi maximummal; tíz évi minimum van 15 és 20 évi maximummal.

Egy §-ban *több fokú* fegyházbüntetés is fordul elő az illető büntettnék enyhébb vagy súlyosb fokozata szerint, például a hamis eskü ellen a 216. §-ban; a méhmagzatelhajtás ellen a 182-ik §-ban sat.

A büntetés szigorát tekintve, a szabadságbüntetések közt Poroszországban második helyet foglal a *fogságbüntetés*.

A fogságbüntetésre ítétek fogdaintézetbe záratnak, és ottan képességök és viszonyaik szerinti módon *foglalkoztathatnak*. A fogságbüntetés tartama, a mennyiben a törvény mást nem rendel, legfőlebb *öt évi* legyen. (Büntetőtörvénykönyv 14-ik §.)

A fogságbüntetés rendes büntetése a vétségeknek; ritkán van a helyett *pénzbírság* kizárólag rendelve, gyakrabban van a választás azok közt megengedve. A fogságbüntetéssel a polgári becsületnek (tel-

jes) elvesztése nincsen kapcsolva, és csak a törvényben kijelölt esetekben lehet vagy kell azzal a polgári becsületjogok élvezetének ideigleni eltiltását, mint szigorítást összekapcsolni.

Az esetek, melyekben a fogságbüntetés öt évnél tovább tarthat, a Büntetőtörvénykönyv 35-ik 43-ik 57 és 58 §-aiban vannak megemlítve.

Az öt évi fogság mint legnagyobb büntetés különféle fokú kisebb büntetésekkel mint minimummal jön elő; így 2 évi minimummal 2 §-ban; 1 évi minimummal 3 §-ban; hat havi, három havi, két havi, 1 havi, 4 heti, 14 napi, 1 heti minimummal. Ha a fogságbüntetés a nélkül jön a törvényben elő, hogy annak legnagyobb és legkisebb foka ki volna téve, akkor a rendes öt évi maximum és a 15-ik §. szerinti egy napi minimum közt választhat a bíró.

Négy évi fogságbüntetés van szabva a 143-ik §-ban, hol a minimum hat hó.

Vannak esetek, melyekben a 3 évet meghaladó fogságbüntetés fegyházbüntetéssel vagyilagosan jön elő; így van fegyház 2 évtől 20 évig, vagy fogság 1 évtől ötig; fegyház 2 évtől 15 évig, vagy fogság 6 vagy 3 hótól 5 évig, fegyház 2 évtől 10-ig, vagy fogság 6 vagy 3 hótól 5 évig; fegyház 2 évtől 5-ig, vagy fogság 1 naptól 2 évig. A fogságbüntetés alkalmazása itt akkor van megengedve, ha enyhítő körülmények forognak fenn.

Ezen kívül a fogságbüntetés még különböző fokozatokban van rendelve, így mint legnagyobb büntetés: 3 évi, 2 évi, 10 havi, 1 évi, hat havi, 3 havi, 2 havi fogság különféle legalsóbb fokú fogságbüntetéssel.

A porosz szabadságbüntetések közt legenyhébb a bezárás, mely a foglyoknak foglalkozására és életmódjára felügyelettel kapcsoló szabad-ságmegfosztásból áll; végrehajtatik az a várakban vagy más e végre különösen kijelölt terekben. Bezárásra nem lehet húsz éven túl itélni. (Büntetőtörvénykönyv. 13-ik §.)

A bezárás a korábbi custodia honestát pótolja; rendszerint várakban hajtatik az végre, vagy ha ott elegendő hely nem volna, más, e végre különösen kijelölendő helyiségekben. A bezárásnak kimondásánál jelenleg nincs tekintet a polgári osztály különösségére, mint volt az előtt a várbüntetéseknel.

A bezárás a fegyházbüntetéssel vagyilagosan kapcsolva jön elő különösen a politikai büntetteknel, ha enyhítő körülmények vannak jelen; s oly büntettnél, mely nem aljas indokból veszi eredetét, mint a párvialdal. Annak, hogy a bezárás a fegyházbüntetés után van mindjárt említve, oka az, hogy a bezárás büntettknel is előfordúl, és mert tartama a fogságénál hosszabb.

A porosz büntetőtvénycöny 15-ik §-a szerint a napok, hetek vagy hónapok szerint kiszabott szabadságbüntetéseknél a *nap* 24 órával, a hét hét nappal, a hónap 30 nappal számíttatik. A szabadtságbüntetéseknél tartama *legalább egy* napi legyen. (Büntetőtvénycönyv 15-ik §.)

Az utolsó pontnak rendelete csak a fogságnál és bezárásnál alkalmazható, mert a fegyházbüntetésnek legrövidebb időtartama határozottan *két évre* van szabva.

Ha a szabadságbüntetéseknél a törvényben kiszabott büntetésfaj átváltoztatásának kell bekövetkezni, akkor egy évi bezárás *nyolcz havi* fogságbüntetéssel, 1 évi fogságbüntetés *nyolcz havi* fegyházbüntetéssel egyenlőnek tekintendő. (Büntetőtvénycönyv 16-ik §.)

A szabadságbüntetések közti arányt meg kellett határozni azért, mert a büntetőtvénycönyv 56-ik és 57-ik §§-ai szerint, ha dologi *bűnhalmazat* esetében, például, fogság és fegyházbüntetés volna kimérendő, akkor az enyhébb faju büntetést a *szigoruaabbra* átváltoztatni kell, a végrehajtásnál másként támadható nehézségek eltávolítása végett.

Az ily arányt tekintve azonban megjegyzendő, hogy annak meghatározásánál minden *önként* mellőzni alig lehet, és hogy e részben is sok függ a fogdák *szervezetétől*.

A büntetőtvénycönyvnek 1850-ki javaslata feletti tanácskozás közben az országgyűlés 2-dik kamrájának bizottmánya úgy nyilatkozott*): hogy miután a *becsületvesztés* gyakran érzékenyebb, mint a mérsékelt szabadság- vagy pénzbüntetés, a becsületvesztést a törvényhozónak a büntetések kiszabásáról figyelmen kívül hagyni nem kell. Nehogy azonban a büntettekkel jellemzett büntethető cselekvényeknek, s így az *esküdtszékek* teendőinek száma szerfelett szaporodjék, a bizottmánya javaslatnak ama részét, melyben minden oly büntethető cselekvény, mely a polgári becsületnek *végképeni* elvesztését vonja maga után, büntetetté, oly büntethető cselekvény pedig, melynél a polgári becsületjogok élvezetének *ideigleni* elvesztését lehet vagy kell kimondani, vétséggé jellemeztetik, elfogadta.

Megjegyzé egyszersmind a bizottmány, hogy a *becsület* szó alatt lehet érteni: 1) az állam által *biztosított* polgári jogoknak foglalját és élvezetét, 2) amaz *elismerést*, mely a személyi érdemnek a közvélemény által a jó névben és hírben megadatik. A becsület *első értelemben* lehet csak bírói ítéletnek és büntetésnek tárgya. — A törvényhozásnak a becsületvesztése körül, ha már az a büntetés-rendszerben el van fogadva, úgy kell eljárni, hogy a *becsületvesztést* csak ott rendelje meg, hol a becsület a vádlottól már a közvélemény által elvonatik.

A 2-ik kamarai bizottmány a polgári becsületnek elvesztését a legalsóbb fokú fegyházbüntetéssel is, ama nézet ellonében, mely szerint

*) L. Verhandlungen der ersten und zweiten Kammer über die Entwürfe des Strafgesetzbuches für die preussischen Staaten, etc. Berlin, 1851.

a polgári becsületnek elvesztését csak az *öt és több érig* tartó fegyházbüntetéssel kellene kimondani, összekapcsolandónak vélte, hogy így fő különbség a fegyház és többi szabadságbüntetés közt legyen, annál is inkább, mert a javaslat csak oly büntethető cselekvényeknél rendeli a polgári becsületnek elvesztését, melyek *aljas, és becstelen* érzületből származnak; ott pedig hol ez érzület iránt kétség támad, a bíróra hagyja annak meghatározását, vajjon az előforduló esetben mutatkozó *indokok* szerint fegyház vagy más szabadságbüntetés alkalmazandó-e.

A bizottmány egyszersmind abbéli nézetét nyilvánítja, hogy a fegyházbüntetésnek szigorán a *közigazgatás* útján változtatni nem szabad, és hogy ha szándék volna a *magány* rendszerű fogdákat behozni, ez a törvényhozás útján történjék; s ehhez volna megszabandó az arány is, mely szerint azután a szabadságbüntetés tartama rövidítesse.

Mittermaiernak a porosz büntető törvénykönyvben foglalt szabadságbüntetések feletti bírálatában*) különös figyelmet érdemel az, hogy ő *hiánynak* veszi, miszerint a büntető törvénykönyvben nincsen kimondva, hogy mely *börtönrendszer* vétetett a szabadságbüntetéseknek alapul (a magán- vagy közös-e), mit pedig előlegesen megállapítani kell, hogy azután a szabadságbüntetéseknek *tartamát* a szerint lehessen meghatározni, a benhatályra nézve különbség levén a magány- és a közös fogság közt.

Ha a törvényhozó, a nép nézetét figyelembe véve, czélszerűnek tartja a szabadságbüntetéssel *becsületvesztést* kapcsolni össze, akkor két-féle szabadságbüntetés kell, de elég is; egyik, mely *becselenítő*, másik, mely nem olyan. A becselenítés azonban nem függ a büntetés *tartamától*, mert lehetnek oly büntettek, mik hosszabb tartamu szabadságbüntetést követelnek, de *nem becselenítők*, mert például: alapos ingerültségből és nem aljas indokból származnak (agyonyítás, lopás).

Hátrányosnak nyilvánítja Mittermaier a *politikai* büntetéseknél közönséges, aljas indokokból bünöző foglyokkal egy büntetőintézetbei (fegyházbai) zárását; mert fogalomza var támad a népmélt, ha ily, *különböző indokokból* bünözött foglyokat lát együtt a fegyházban, és mert ily eljárás mellett a közönséges bünhözöknél a fegyháztól, mint becselenítőtől félelem esökken

Hogy a porosz büntető törvénykönyvnek, már elfogadtatásakor olismert, hiányait annál biztosabban *javitni* lehessen, a jogügyi minster 1851-ben oct. 22-kén a bíróságokhoz és államügyészsege khez *rendeletet* bocsájtott ki, mely szerint oly eseteket, melyek folytán a büntető törvénykönyv javításának szüksége mutatkoznék, feljelenítsenek. Eanek eredménye az lett, hogy a *kormány*nak 1853-ban tett indítványa következtében a büntető törvénykönyvnek 56, 219, 240-dik és 280-ik §§-aiban foglalt büntetések onyhébbre változtattak.**)

*) L. Archiv des Criminal-Rechts. 1851-ki foly. 431-ik s köv. lap.

**) L. Verhandlungen der 1-ten und 2-ten Kammer, und der beiden Häuser des Landtages üb. d. Entwürfe zu den Abänderungen u. Ergänzungen des Strafgesetzbuches f. d. preussischen Staaten. Berlin. 1856.

Az említett rendelet folytán négy év alatt beérkezett jelentések-ből ama közös meggyőződés tünt ki, hogy a szabadságbüntetéseket *enyhíteni*, és több büntettnök fogalmát kisebb körre szorítani szükség. A tapasztalat pedig azt tanúsította, hogy a behozott s időtartamra nézve szigorubb szabadságbüntetések miatt a fogdák *túlterhelve* lettek.

E bajnak orvosolhatása ekintetéből, az 1855-ki országgyűlésnek 2-dik kamrája a kormánynak megfontolásul ajánlotta a *kérdést*: vajjon a szabadságbüntetésnek *szigorítása* és e mellett azoknak rövidebb idő-re szorítása, nem volna-e alkalmas eszköz a büntetőintézeteknek kiűritésére?

A kormány a szigorítások *ellen* nyilatkozott, mert azok a bűnhönczöt *makacsosá* és elkeseredetté teszik, a bűnbánatot, és a bűnhöncznek javulását akadályozzák. Szigorításokat, mint például testi fenyítéket vagy börtönt használni oly bűnhöncz ellen, ki a fogdában magát *jól viseli*, ki a rá mért munkát pontosan teljesíti, ellenkezést foglal magában, és bosszúra mutat.

A négy év alatt nyert adatok alapján a kormány 1855-ben a büntetőtörvénykönyvnek *javítását* indítványozta, mely szerint a fegyházbüntetésnek legalsóbb foka 2 évről 1 évre szálltassék le, és 27 §-ban az 1851-ben meghatározott büntetés enyhíttessék, s az illető büntettnök fogalmazványa pontosabban körülírássék.— A fegyházbüntetés legalsóbb fokának 2 évről 1-re leszállítását a kormány *igazolhatni* vélte az által, hogy a bíróságnak elegendő ítélhetési tér van engedve, minél fogva a büntettnök nagyságához mért büntetést kiszabhatta, és hogy az 1 évi minimum csak a kisebb büntettnök ellen van szánva.

A 2-dik kamarának bizottmánya a fegyházbüntetés minimumának 1 évre leszállítása iránti indítványt *el nem fogadhatónak* nyilvánította; mert e leszállításnál az egész büntetésrendszert átvizsgálni, és minden egyes büntettnél megbírálni kellene, vajjon annak tévayálladéka a büntetés leszállítását megengedi-e; mert az *enyhítő* körülményeknek több esetrei szándékolt kiterjesztésével, ezeknél már így is a fegyházbüntetés enyhülni fog; mert a büntettnök száma szaporodott, és mert a bírák az *enyhőbb büntetés* kimondására úgy is hajlandók.

A bizottmánynak ebbeli nézetét a 2-ik kamara *elfogadta* még azért is, mert a büntetőtörvénykönyv alapos átvizsgálatára hiányzik még elegendő tapasztalati adat, és mert a törvényeknek az éle tre hatása miatt a rendszeres törvénykönyveket különösen minél *ritkábban* kell változtatni. S miután a jogügyi minister is úgy nyilatkozott, hogy a kormány a kamara nézetével egyetért, a fegyházbüntetés minimumának leszállítása iránti további tanácskozás feleslegessé vált.

Megjegyzést érdemel, hogy az 1-ső kamara bizottmánya a szabadságbüntetések *szigorítása* mellett nyilatkozott az okból, mert csak így lehetne eszközölni, hogy a szabadságbüntetések a büntettnöktől *eljésztők* legyenek.

A kormány jó szándéku javaslatának ilyképeni mellőzése *Krae-*

well naumburgi főtörvényszéki tanácsost egy munkának írására bírta,*) melyben czélul tüzte ki magának, az országgyűlésen képviselve volt *laicusokat* a büntetőtörvénykönyvnek szigoráról kitanítani, s igazolni, hogy *tévedésben* vannak, kik azt hiszik, hogy az állam tiszte, mindig új és nagyobb fegyházakat építeni, mert a fegyházbüntetések száma szaporodik; a rosznak *forrását* kell bedugni, és módot keresni, mely a szaporodást korábbi rendes állapotúra visszavezesse.

Kraewell előadja, miként *szaporodott* a fegyházra ítélt bűnhönczöknek száma 1848tól1849-ig többre 547-el; 1849tól1851-ig többre évenként 1201-el, 1851tól1854-ig többre évenként, 3335-el. — A fegyházak-rai *költség* is, mi 1848-ban 535,190 tallér volt, 1,114,726 tallérra szaporodott. Az új építkezési költségek 20—30 millióra vannak téve.

E szaporodás leginkább az 1851-ki büntetőtörvénykönyv behozatala után következhetett, minthogy abban a büntetések tetemesen *szigorítottak*. E szigorról Kraewell mint bíró mindig jobban-jobban meggyőződött, s annak mikénti mellőzhetését kimutatni munkájának egyik feladata. S megjegyzi, hogy a *két évi* fegyház sok büntettnél igen magas büntetés.

A fegyházbüntetésnek szigorát szelidíteni igyekezett a törvényhozás az által, hogy több esetekben az *enyhítő körülményeknek* figyelembe vételét megengedte. Azt azonban nem helyesli Kraewell, hogy az enyhítő körülmények jelen-, vagy nem létének kimondása az *esküdtekre* van bízva, kiktől azt is kellene kérdezni, vajjon vannak-e *súlyosító* körülmények is jelen, miután bírónak a büntetés kiszabásánál ezeket is figyelembe kell venni. Czélszerűnek tartja ő az esküdteket csupán csak a *bűnösség* vagy nem bűnösség kimondására szorítani.

A *hegyelmezést* sem tartja Kraewell czélszerű módnak a fegyházbüntetés szigorúságát enyhíteni, mert a szóbeli eljárásnál a periratok nem nyújtanak annak biztos gyakorolhatására elegendő alapot.

A büntetések szaporodásából csak azt lehet következtetni, hogy a szigorúbb büntetések *sem elegendők* a büntettektől tartóztatni; ámbár a jogügyi ministeriumnak hivatalos lapjából (1856. 303-ik lap) kitűnik, hogy a népesség számának szaporodása mellett (15 millióról 17-re) 1840-től 1854-ig némely büntettek száma *kevesbedett*, ilyen a gyilkosság, rablás, gyűjtogatás; pénzhamisítás, majdnem ugyanama számban maradt, a *hamis esküvés* száma azonban szaporodott.

Arra nézve, hogy a bírák hajlandók az enyhébb büntetés-fokot kiszabni azt mondja Kraewell, hogy a bírák a büntetés-fokot is *szigorúnak* tartják, és gyakran sajnálják, hogy a törvény szerinti szigorú büntetés kell kimondaniok. — Munkájában a büntetőtörvénykönyvnek 27 §-átveszi bírálat alá, melyeknél vagy a fegyházbüntetés legalsóbb fokának *egy évre* leszállítását, vagy az *enyhítő körülményeknek* figyelembe vé-

*) Vorschläge, wie durch Beseitigung der Horren des preussischen Strafgesetzbuches der Überfüllung der Zuchthäuser abzuhelfen wäre. 1857.

telét ajánlja. Kitünteti, hogy több esetben a büntetés az előbbiekhöz képest kétszer, háromszor, sőt többször is *szigorúbbá* lett; és megjegyzi, hogy a köz tartományi törvénynek (allgem. Landrecht) enyhébb büntetései is a köz biztonság fenntartására *elegendők* voltak.

Az 1851-ki porosz büntetőtörvénykönyvnek hiányait és szigorát főképp annak tulajdonítja Kraewell, hogy a törvénykönyvi javaslatokat készítő a *nemet* büntetőjognak egyszerű elveitől eltérően, a hibás és szigorra hajlandó *francia* büntetőjogi elveket fogadták el.

A Kraewell munkájához csatolt *kimutatás* szerint a naumburgi esküdt bíróságnál 1855-ben 116 vádlott ellen fegyház 282 évre s 1 óra, fogság pedig 36 évre s 5 1/2 óra volt kiszabva. Az 1856. ápril 14-ki törvény szerint fegyházbüntetést 4 évvel kevesebbre lehetett volna kimondani; az ő javaslata szerint pedig a fegyházbüntetést 46 évvel és 3 hóval, a fogságot 3 évvel alább lehetett volna szállítani. A poroszországi esküdt-bíróságok előtt 1855-ben kimért fegyházbüntetéseket 3143 évvel lehetett volna alább szállítani.

E leszállítás folytán Kraewell számítása szerint az állam évenként *megetakaríthatna* 1.029,607 tallért. S itt figyelmet érdemel ama *költség* is, mit a községek a foglyok családjainak fenntartására kiadni kénytelenek.

Mindezekből Kraewell az államnak abbeli *kötelességét* származtatja, miszerint a szabadságbüntetéseknek időtartamát a lehetséges legalsóbb fokra szállítsa le.

Az 1851-ki porosz büntetőtörvénykönyvben javítás még 1859-ben is történt, mikor a 35-ik §-nak változtatása által a részvét és kísérlet eseteiben enyhébb büntetésnek alkalmazása lehetségessé lett, és a 243, 263, 316-ik és 349-ik §§-bani eseteknél az enyhítő körülményeknek figyelembe vétele mellett a szabadságbüntetések leszállítása megengedett.

159. *Kerékgyártó Árpád* I. t. ily cím alatt értekezett: „Magyarország alkotmánya biztosítékainak története. II-dik.

16). A titoknok felolvassa a vallás- és közoktatási m. kir. minster f. é. április 4-kén kelt, 5891-ik számú leiratát, mely csatolmányban közli Abauj vármegye első alispánja f. é. martius 14-ki, s a M. T. Akadémiához intézendő felszólítását, mely a Sz. István-Baksa községek határában fekvő kunhalmok kutatására egy szakértő kiküldetését, s az ásatásra szükséges költsége k fedezését kéri; egyszersmind jelenti, hogy e halmok egyikében, széthányatás alkalmakor, már is egy 16', keményfával bélelt, de a tetőről leomlott kövek által eltemetett négyszög ür fedeztetett fel. Mely jelentés következtében, a vallás- és közoktatási m. k. minster felhívja az Akadémiát, hogy azon esetre, ha e halmok kutatását a tudomány érdekében célszerűnek vélné, a „Magyarországi történelmi források és műemlékek kiadására, megismertetésére és fenntartására“ szánt, s az államköltségvetésben felvett rovás ter lére rendelkezni szíveskedjék.

Átteendő az archaeologiai bizottsághoz.

PEST, Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában.

1869.

W. S.

***

!

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

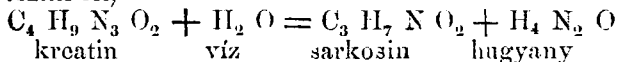
Tizenhetedik (mathematikai és természettudományi osztály-) ülés.

1869. május 10-én.

Horváth Cyrill t. t. helyettes elnöklete alatt.

162. *Than Károly* l. t. „Előleges vegytani Közlemények“ cím alatt, következőleg értekezett:

Bocsánatot kérek tek. Akadémia, így kezdé, midőn két oly tárgyról bátorlakodom jeletést tenni, melyek csak töredékek és egészen befejezetlenek. E lépésre azonban egy sajnos tapasztalat kényszerít, melynek ha egyéb haszna nincsen, legalább ismét egy adatot szolgáltat annak kiderítésére, mily sajnálatra méltó helyzetben van a magyar tudós, ha kedvezőtlen viszonyaink daczára mindenek előtt időt és kellő nyugalmat igénylő önálló búvárlatokkal törekszik foglalkozni. Az érintett tapasztalat ugyanis a következő: Már több évvel ezelőtt megállapítottam elméletileg egy módszert, melynek segítségével az állati szervezetben különösen az izmok nedvében és a vizeletben állandóan előforduló két légenyirtalmu vegyületnek, a kreatinnak (C₄ H₉ N₃ O₂) és kreatininnek (C₄ H₇ N₃ O) mesterséges előállítását czéloztam. E módszer kiindulási pontját képezte azon már Liebig által megállapított tény, hogy a kreatin barivízzel főzve vízfelvétele mellett sarcosinra és a huyanyra oszlik fel,

Mivel a kreatin és sarcosin képlete CN₂ H₂ vagyis a cyanamid elemei által különböznek egymástól, ez utóbbi pedig vízfelvétele által szintén huyanynyá alakítható át, valószínűnek látszott, hogy a sarcosin és cyanamid közvetlen egyesülése által kreatinnak kell létre jönni, melyből savakkali melegítés által kreatinin állítható elő. Ezen okoskodás helyességéről, és különösen arról, hogy a főnebbi vegyületek az elemekből mesterséges úton előállíthatók, mindinkább meggyőztek azon felfedezések, melyek e tárgyra vonatkozólag Perkin és Duppa *) továbbá Cahours **), különösen Strecker ***)) és Vohlhard †) által időközben

*) Perkin és Duppa The Quarterly Journal of Chemical Society XI. 22.

***) Cahours Compt. rend. XLVI. 1024

***) Strecker Compt. rend. LII. 1212

†) Vohlhard Annalen der Chemie 8 Pharm. CXXIII. 26.

tétettek. Az ide vonatkozó kísérletek kivitelét már két évvel ez előtt valóban meg kezdtem, és az 1868-ik július haváig annyira vihettem is, hogy e vegyületek másodikat a kreatinint, sikerült az említett módszer szerint a szervezeten kívül, tehát az úgynevezett életerő befolyása nélkül, vegyi úton létre hozni. Mivel azonban a költséget és sok időt igénylő kísérlet első kivitelénél a vegyületet csak csekély mennyiségben nyerhettem, mely e vegyület főbb sajátságainak, továbbá szényen- és köneny-tartalmának meghatározására elég volt ugyan, de belőle a légeny meghatározására és physikai sajátságainak szabatosabb megállapítására már nem jutott, ezen tények ugyan már teljesen meggyőztek engemet arról, hogy a kérdéses módszer szerint a két test valóban előállítható ; de a kísérletek a főnebbi hiányoknál fogva annyira befejezetek nem voltak, hogy közzétételhetek volna. A vizsgálat teljes befejezésében nem kívántatott már semmi egyéb, mint a kísérleteket kissé nagyobb mennyiségű anyagokkal ismételni és kiegészíteni. Szóval semmi más mint egy kissé több szabad idő. Azonban viszonyaink mellett igen bőségesen van arról gondoskodva, hogy a kísérleti szaktudományal foglalkozóknak önálló buvárlatokra a kellő idő és eszközök ne álljanak rendelkezésére. A múltból fenmaradt számos nyomasztó viszonyokon kívül, ugyanis mindenféle gyűlések, ülések, szakértői és nem szakértői véleményadások, bírálatok és hivatalos jelentések annyira igénybe veszik a tényleg kísérleti szaktudományal foglalkozók idejét, hogy ezeknek mindenekelőtt bureaukratáknak, szakértőknek, társulati és bizottmányi tagoknak kell lenni, és legfeljebb tanárok lehetnek, de tudósok csak annyiban, a mennyiben ezen mindenféle és sok tekintetben meddő küzdelmekben még erejük és némi idejük marad fenn, ha még csakugyan maradhat a tudomány fejlesztésére. Nem tartozik e helyre e sajnálatos viszonyok okainak kutatása, de constatirozni kívántam azt, hogy léteznek, és nem mellőzhetem el azon alkalommal azon meggyőződésemet kifejezni, hogy az exact tudományok állapotának javítására behozandó reformok között a legfontosabbnak tartom az érintett viszonyokból származó akadályok elhárítását.

Ezen viszonyoknak kell legalább nagyrészt tulajdonítanom, hogy főnebbi kutatásaim, mielőtt azokat véglegesen bevégezhettem volna, ugyszólván értéktelenné váltak ; mert e közben, hogy úgy mondjam, ugyanazon észjáráson alapuló kísérletek eszközöltettek Vohlhard J. által, és „Über die Synthese des Kroatins“ czím alatt közzé is tétettek.*)

E felfedezésben elsőbbségi jogomat kétségtelenül elvesztvén, legfeljebb azon tapasztalataimat fogom e tárgyra nézve talán más alkalommal közölni, melyek a kísérleti kivitelnek Vohlhardétól némileg eltérő modora által merültek fel.

Ezen kis történet szolgáljon mentségéül annak, hogy a főnebb érín-

---

*) Ezen értekezésről Buchner neues Repertorium für Pharmacie' czímű folyóirat 1869-iki XVIII-ik kötetéből (151) szereztem először tudomást. Az eredeti értekezés azonban már 1868-ik nov. 7-én olvastatott fel a k. bajor Akadémiában.

tott más két tárgyat, habár azok még korántsem tekiüthetők befejezeteknek, előleges jelentésképen a tek. Akadémia elé terjesztem, nehogy alkalmilag hasonló sorshban részesüljenek.

E tárgyak egyike egy módszerre vonatkozik, melynek segítségével a levegő, víz- és szénsav-tartalma egyszerűen és gyorsan meghatározható. E célra egy üvegből szerkesztott készüléket állítottam össze, melyet *levegő-mérő*-nek — *Aërometer* — nevezek. A készülék egy függőleges üvegsőből (mérőcső) áll, mely végéin csapokkal olzárható. A cső egy osztályzattal ellátott kétszárú feszélymérővel (manometer) van összeköttetésben. Hogy a feszélymérő érzékeny legyen és a legcsekélyebb feszélyváltozásokat is lehessen rajta észlelni, nem higanynyal, hanem vízzel van megtöltve. Az üvegső felső végével ezen kívül egy kis edény (kamara) van kapcsolatban, melyből egy csap segítségével 1—2 köb centimeter folyadék átbocsátható a mérőcsőbe, a nélkül hogy a bezárt levegő feszélye ezáltal megváltoznék. Hogy a készülék a kísérlet kivitele alatt állandó hőmérsékkel bírjon, egy szélesebb üvegodénybe van helyezve, mely vízzel teleöltetik, és egy érzékeny hőmérővel van ellátva. A levegőmérő következőkép használtatik: A végcsapokat kinyitván, a vizsgálandó levegőt keresztül szívjuk rajta, ekkor a feszélymérőt 0-ra állítva, a kamrából néhány csepp tiszta vizet bocsájtunk a mérőcsőbe. A manometeren észlelt feszély növekedése mutatja, hogy mily gözmennyiségnek kellett keletkezni a végre, hogy a csőben uralgó (t) hőmérsék mellett a levegő vízgőzzel telített legyen. Ha a t hőmérséknel a telített gőz feszélye α , a manometeren észlelt feszély növedék pedig β , akkor a vizsgált levegőben foglalt vízgőz feszélye $\alpha = \alpha - \beta$.

Ellenőrzésül, illetőleg összehasonlításul, szolgáljanak a következő kísérletek, melyek a levegőmérővel és az August-féle psychrometerrel egyidőben tétettek.

	légmérő	psychrometer
gőzfeszély (párisi vonalakban)	5.4'''	5.2'''
" " "	5.0'''	5.1'''
" " "	5.2'''	5.1'''

Ezen csekély eltérések leginkább onné származnak, mert a primitív módon összeállított első készüléknek, melylyel a kísérleteket tettem, némi elvi hibái voltak; ha azonban a javított készülékkel ismételhetem a kísérleteket, nem kételkedem a felől, hogy az eredmények sokkal szabatosabbak lesznek.

A mennyiben a készülék kiszáritása némi nehézséggel jár, kevésbé czélszerű a vízgőz meghatározására, de a mi fő, annál gyorsabb és kényelmesebb vele a levegő szénsavának megmérése. E célra a mérő csövet néhány csepp vízzel megnedvesítvén, tartalmát vízgőzzel telítjük. Ezután a manometert 0-ra állítván, a kamrából néhány csepp mésvizet bocsájtunk a mérőcsőbe. Ez a mérőcső beleséjén nagy felületre terjedvén ki a csekély mennyiségű szénsavat néhány másodperc alatt elnyeli, és a manometer vízoszlopa 4—20 millimeterrel csökken. A manometer csökkenését elosztva az uralkodó légnyomás által, ez utóbbit is vízoszlop-

dekameterekben mérve, a levegőben foglalt szén-sav térfogatát adja 1000-részekben. Ellenőrzésül szolgál a következő két kísérlet, melyek egyrészt a levegőmérővel, másrészt Pettenkoffer módszere szerint, mésvíz és sóskasavvali térfogatosságot elemzés által eszközöltettek, a m. k. egyetem vegytani intézetének hallgató termében.

	Levegőmérő	Pettenkoffer módszere
1) közvetlenül az előadás után	2.32 ⁰ / ₁₀₀	2.30 ⁰ / ₁₀₀
2) néhány órával később	1.35 ⁰ / ₁₀₀	1.31 ⁰ / ₁₀₀

A tökéletesített készülék teljes leírását, valamint a vele való bánásmódot és a kísérleti eredményeket, más alkalommal lesz szerencsém a tekintetes Akadémia elé terjeszteni.

Mivel Pettenkoffer nagybecsű vizsgálatai szerint a zárt helyiségekben a lélekzés kigőzölögés és égés folyamata által fertőzött levegő romlottságának legbiztosabb mértéke a szén-sav: valószínű, hogy a levegőmérő a kórodák, kaszárnyák, lakszobák, üvegházak levegőjének megvizsgálásánál, valamint meteorologiai észleleteknél, egészségügyi szempontból jó szolgálatokat fog tenni. Ez annyival inkább remélhető, mert a levegőmérő szerkezetének kellő javítása után a kísérletek kivételéül oly egyszerűvé fog válni, hogy azokat kellő szabatossággal a nem szakértő is végrehajthatja.

A második tárgy, melyről jelentést tenni óhajtok, a szénélegkéneggel telített vér színképe. A szénélegkéneg-gáz élettani hatását múlt évben Balogh Kálmán tanár tagtársammal tanulmányozván*), az derült ki, hogy e lég-nem behellése által a tüdők finom szövetében oly vérbőség áll elő, hogy az a túlfeszített véredények megrepedésével és a légutakban történő sötét színű vérömlénnyel végződik. Az agyban szintén vérbőséget idéz elő, de csekélyebb mértékben. A látak egyidejűleg szerfelett kitágulnak, és a tiszta gáz behellése alkalmával a halál a mérgezés következtében rövid idő múlva bekövetkezik.

Miután e lég-nem behellése ily mérgező hatásnak bizonyult, érdekes volt a vérhez való viszonyát megvizsgálni, és különösen kipuhatólni, vajjon nem idéz-e elő a vér színképében oly sajátosságos változásokat, mint ezt Hoppe-Seyler más mérgező hatású gázok és gőzök behatásánál a vére észlelte.

E célra ürüvér használtattam, mely lepárolt vízzel annyira hígítattam, hogy 3 centim. vastag rétegen jól megvilágított tárgyakat az oldaton keresztül látni lehetett. E folyadék két 3 cent. vastagságú párhuzamos falú üvegedénybe tétetett és ezek közül az egyik szénélegkéneg-géggel telített. A két folyadékon keresztül világító gáz-láng fénye vezetett a színképkészülékbe. Az észlelés akként történt, hogy a telített és nem telített vér színképe egy időben tehát összehasonlíthatólag voltak láthatók. A készülék finom osztályzata az egymás felett álló két színkép között volt leolvasható. Tájékozásul a Fraunhofer-féle C és D

*) L. Orvosi Hetilap 1868. 42. sz.

vonalak, továbbá a nem telített vérnek (oxyhämoglobin) α és β vonalai, következő eredménnyel határoztattak meg:

$$C=51 \quad D=65 \quad \alpha=66,5-70,5 \quad \beta=76-83.$$

5 percnyi telítés után nem látszott a vér színképében semmi változás. De miután a gáz $\frac{1}{2}$ óráig vezetett a vérbe, az α vonal hátra tolatott az ibolya felé, β pedig kissé szélesebb lett, mint a következő észlelésekből látható:

$$\alpha_1=67-72,3 \quad \beta=75,3-83.$$

A színkép világító része általában gyengébb lett, de leginkább sötétedtek az ibolya és kék sugarak. 2 óra múlva a színkép még sötétebb lett, valószínűleg azért, mert a telített vér zavarodni kezdett. Ezavarodás ismét pár óra múlva fehér üledék alakjában rakodott le, mi úgy látszik nem egyéb, mint paraglobulin.

A tiszta vér színképében ugyanekkor az α és β vonalok elmosódtak lettek, elhalványultak és lassanként egészen eltűntek, míg helyettük a színített (reducált) hämoglobin γ vonala jelent meg. A hämoglobin színítése a vér elbomlása által jött létre.

Hét óra múlva a telített vér színképében C és D közt a vörösbőn egy egészen új sötét és élénk vonal merült fel 59 és 60 közt, melyet COS hämoglobin δ -nak nevezek.

A COS hämoglobin színképe igen állandó, mert még 8 nap lefolyása után is úgy szólna változatlanul észlelhető volt mind a három vonal t. i. α , β és δ , míg a tiszta vér színképe már a 2-dik nap teljesen eltűnt, kétségtelenül a rothadás folytán. A szénélegkének tehát úgy látszik, igen állandó vegyületet képez a hämoglobinnal, hasonlóan a szintén mérges hatású kéksavgőz és a szénéleghez. A változás tehát a melyet e gáz a vér színképében előidézik, egyrészt a szénéleghez, másrészt pedig a kénkövényéhez hasonlít, a mennyiben a szénéleg az α vonalnak épen ily értelmű elmozdulását idézi elő, a kénkövény pedig Hoppe-Seyler észleletei szerint a vörösbőn oly fekete csíkot idéz elő, melynek jobb széle az én készülékemre átszámítva 59-re esik, mi a δ vonal helyzetével összeesik. Azonban meg kell jegyezni, hogy a δ vonal keskeny és éles, míg a Hoppe-Seyler által észlelt kénkövény vonal 5 osztályfok szélességű volt. Ennélfogva tehát lehetséges, hogy e két vonal még sem azonos.

163. *Szabó József* r. t. felolvassa a math. és természettudományi bizottság f. é. ápril 7-én tartott ülése jegyzőkönyvének 4-ik pontját, mely jelenti, hogy Akin Károly l. t. a véle bizottmányilag közölt számadási megjegyzéseknek eleget tenni ígervén, egyszerűsített közlést azon feltételeket, melyekhez physikai működésének folytatását köti. — A bizottmány nem lévén oly helyzetben, hogy a kikötött feltételeket elfogadhatná, Akin Károly l. t. physikai működését s a velejáró tisztelet-díjt, a jelen 1869-dik év kezdetétől fogva, miután saját ügyében a nélkül is a folyó év kezdete óta távol volt, megszünteti, s hogy vele a viszony, csupán a függő ügyek elintézése szempontjából marad fenn.

E jelentés, hosszabb eszmecserére adván alkalmat, melyben azon kérdés is felmerült, ha vajjon Akin Károly l. t. physikai működéseinek meg szüntetésével, szükség-

gész-e már most ez ügyben az intézkedés? továbbá, ha nem volna-e célszerű a physikai és vegyészeti termek megtekintésére az akadémiai tagoknak bizonyos időt kitérni? végre, ha nem kellene-e a vegyészeti működések megindítására, s a meteorologiai intézet szervezésére vonatkozó, már tavall benyújtott, s válasz nélkül maradt tervezetek fogantatását sürgetni? elhatározatott:

hogy a physikai működések folytatására, az intézkedés egyelőre függőben marad; s hogy a physikai s vegyészeti termek megtekintésére a határidő kitérítése nem szükséges, mintán e termek az akadémiai tagok számára, ha kívántatnék, mindig nyitva állnak; ellenben a nevezett két tervezetre, elnök ö nagyméltóságánál a válasz sürgetése célszerűnek találtatott, s határozatilag elfogadtatott.

164. Közöltetett ugyanazon jegyzőkönyv 5-dik pontja, mely jelenti, hogy az akadémiai összes ülésnek, a Schulzer-féle gombászati kézirat megvételére vonatkozó azon határozata, melyben a math. és természettudományi osztály felszólítatik: ha kívánja-e, hogy bizottsága a megvételre szükséges összeget költségvetésébe felvegye? tudomásul vétetett.

Tudomásul szolgál.

165. Olvastatott *Kruspér István* és *Schenzl Guilo* II. tt. f. é. május 5-kén kelt s a math. és természettudományi bizottsághoz intézett következő folyamodása:

„Tekintetes Bizottság!

Alulírottak a M. T. Akadémia által gyámolítottván, 1864-ben Magyarország déli részében és Erdélyben a magnetikai viszonyok felderítése céljából nagyobb körútat tettek, s vizsgálataikat folytatólak 1866 és 1867-ben a Tátrától Oraviczáig az ország egész keleti felére kiterjesztették; mely utóbbi utazás eredménye épen most lévén sajtó alatt, valószínűleg augusztus elejéig a nyilvánosságunk át fog alathatni.

Ezen működés a természettudósoknál élénk részvétet gerjesztett, s az 1864-dik évi észleletek megjelenése után több oldalról érkeztek hozzánk felszólítások, melyek a munka folytatására serkentettek bennünket. Az érdekeltég bizonyosságul szolgáljon azon körülmény is, hogy az 1866/-diki észleletek egy kivonatát egy más külföldi meteorologiai intézet is saját költségén közölni szándékozik.

De arra, hogy a delejes elemeknek az ország területén való szétosztásáról tiszta képet alkothassunk, hiányoznak még észleletek az ország nyugoti feléből. Ezeknek kiegészítése több okokból igen óhajtható volna, melyek közül legnyomatékosabb az, hogy ezen észleletek hiánya miatt a delejes görbéknek fekvését mindeddig megállapítani nem lehet. De szükségessé teszi ezen észleletek minél előbbi kiegészítését különösen azon körülmény, hogy a már meglévő észleleteknek a következőkkel egy egészszó való összeolvasztása — a különböző időben tett észleletek egy epochára való reductiojának szükséges volta miatt — annál nehezebb, és kétesebb sikerü, mennél nagyobb az időszakokban lévő különbség; minthogy az észleleteknek, szigoruan véve, mindenütt egy időben kellene tétetniök, hogy egymással minden feltévések nélkül összehasonlíthatók legyenek.

Ez okból óhajtanók az észleleteket ez évben ismét folytatni. A felveendő állomások tetemes száma, Pozsonytól Fiumeig 500 ft költséget venne igénybe. De miuthogy ezen összeg a természettudományi utazásokra szánt segélypénzből, más, szintén fontos tudományos érdekek sérelme nélkül, ki nem telik: bátorkodunk azon alázatos kéréssel járulni a tisztelt bizottsághoz, hogy e tárgyban a nmlgu vallás és közoktatási minister

úrnál, állami segély kieszközlése végett. a legcélszerűbbnek látszó lépéseket megtenni méltóztatassék.“

Az osztály pártolja a kívánt állami segély kieszközlését, s a folyamodást összes akadémiai ülésre utalja.

166. A titkok olvassa Pest városa főpolgármesterének f. é. april 8-kán kelt iratát, melyben jelenti, hogy Pest városa, határának felmérési és háromszögelési befejezett s bizottmányilag helyesnek talált munkálatokból, egy hiteles másolattal kedveskedik a M. T. Akadémiának.

Köszönettel átteendő az akadémiai könyvtárba.

Tizennyolczadik (philosophiai, törvény- és természettudom. osztály-) *ülés.*

1869. május 24-kén.

Toldy Ferencz r. t. helyettes elnöke alatt.

168. *Keleti Károly* l t. „A statistikai tények alkalmazásáról“ értekezett, kivonatban következőleg :

A statistika, az állami és társadalmi tudományok, úgyszólván, legifjabbika, már is visszaélésekre szolgáltat alkalmat, pedig leginkább az által, hogy más tudományágak saját, gyakran téves állításaikat a statistika által szolgáltatott anyaggal támogatni, igazolni iparkodnak.

Értekező egyetért *Engel* azon állításával, hogy összes tudományosságunk egyik fő czélja : „az államtudományok haladásának egy lábra állítása s egyforma előmozdítása a természettudományokéval, még pedig az emberiség életének, vagyis a természeti életben a személyinek statistikai kutatása természettörténelmi alapon.“ S a mint ezzel egyetért, csodálkozik *Engel* azon nézetén, hogy a statistika tudományos voltát tagadja, noha épen *Engel* ezért talán többet tett, mint bármely élő statisticus; de ezen merőben ellenkező nézetekből azt látja, hogy a statistikának sem feladatai, sem eddigi eredményei nem állnak még a bizonyosság oly magas, kétségbevonhatlan fokán, mely a merész következtetéseket minden téren, a bátor ráhivatkozást idegen tudomány részéről is igazolná.

A statistikával való visszaélés veszélyét értekező abban látja, hogy újabban divattá vált, noha a kezdemények századunk első negyedében észlelhetők, a statistika számaiból s részbeli egyformaságukból nem a társadalmi viszonyokra, az életre s különböző körülményeire, hanem magára az emberre következtetni.

A veszély annál nagyobb, hogy jeles férfiak, más tudományágakban kitünő írók is kockáztatnak oly állításokat, melyeket egészen be nem bizonyíthatnak, a nevöket övező hírfény meg elvakítja a gyöngébb

elméket, s a mit ők, a biztos tudat hiányában még némi kételyvel nyilatkoztattak, törpébb után-imádóik ép a fordoségeket hirdetik nagy hangon.

Értekezőnek ez állításokra a híres *Buckle* Henrik tanácsnok „a civilizatio történelme Angliában“ czímű nagybecsű műve szolgáltatott alkalmat, melyben szerző a többek közt e kérdést teszi: vajjon az emberek cselekvényei s következképen a társadalomí is bizonyos törvényeknek vannak-e alávetve, vagy pedig akár a véletlen, akár természetfölötti behatásnak eredményei? Az e kérdésre adandó válasz keresésében tagadja azután *Buckle* a véletlent és esetlegest; de tagadja a szabad akaratot is, s ama magasabb törvényszerűség bebizonyítására a statistikához folyamodik, s ennek némely számbeli tétéleit használja fel bölcsészeti állításának bebizonyítására . . . Értekező a szabad akaratot maig is vitás kérdésnek ismeri el a bölcsészetben; de tagadja, hogy az ember pusztá gép volna, mely az előre kiszabott életpályát végig futja, épen annyi jót s annyi rosztat cselekedvén, mint a mennyit a statistikai középszám neki kimér; s tagadja egyátalában, hogy a statistikai tudomány mai színvonala szerint az emberi szabad akarat létezésére vagy nem létezésére csak következtetni is lehetne.

Ezekután egyenként czáfolja meg értekező azon négy példát, melyet leginkább szokás az úgynevezett morálistatistikából e célra kiemelni, melyeknek csodálatos egyformaságát már maga *Quetelet* is jelezte, a nélkül azonban, hogy belőlök merészebb következtetéseket koczkatott volna. A példák: a büntények nagyjából egyenlő száma évről évre; a szabályszerűség az öngyilkosságokban; a házasságok aránya a gabonaárakhoz; végül pedig — de a mi inkább enyelgésnek látszik — a címzés nélkül feladott levelek évenként majdnem egyforma mennyisége.

A büntényeknél értekező azon körülményre figyelmeztet, hogy részint a vádlott, részint az elítélt személyek számából s viszonyaiból következtetnek a büntényekre, hogy csak legújabbban kezdték magukat a büntényeket regisztrálni, a hol pedig, mint például a gyilkosságoknál, a népesedési mozgalom haláleseteinél is följegyzik, a törvényszéki lajstromokhoz képest többnyire tetemes eltérések is mutatkoznak, melyekre az e számokból következtetők ritkán vannak kollő tekintettel.

Az öngyilkosságoknál az okokra veti a fő súlyt, kimutatván, hogy a hol oly különféle okok vezethetnek az öngyilkosságra, sőt a hol ez maga mindig ki sem deríthető, ott e különböző eseteket egy kalap alá akarni hozni nem okszerű cselekedet, pusztán számokból pedig az emberiség fölött uralkodó törvényekre következtetni, épen merő képtelenség.

A házasságok száma s a gabonaárak közti arányt illetőleg, értekező elismeri, hogy ez arány kiderítése igen is a statistika elvitázhatlan érdeme, de különbséget tesz a nyers tömeg közt, mely pusztán nemi ösztöne után házasodik, legfeljebb a megélhetést vevén még tekintetbe; s azon miveltebb osztályok között, hol csakugyan az önelhatározás és

személyes érzelmek az indító okok. Ethikai kérdéseknél pedig, főleg, hol már az egyén is szóba jön, nem az állathoz legközelebb állót csupán, hanem azt is kell tekinteni, a ki inkább megközelíti a képet, melyre — az írók szavai szerint — teremtetett.

Megezáfolvá értekező így az egyénre való következtetés hibás voltát, állítja, hogy a statisztikai tudománynak e nélkül is még mindig elég tág tere marad, sőt a legjobb szolgálatokat ép akkor fogja tehetni, ha birodalmát okszerűen körülhatároljuk, ha minden mérhető, számolható és anyagilag vizsgálható veszünk éles bonczkése alá; de hagyjuk számításain kívül az egyén szellemi és érzelmi világát, vagy alkossunk egyéni statistikát; de akkor vonjuk le a *középszámot* s az *átlagot* magából az egyénből, a népesség közép- és átlagszámait pedig csak társadalmi viszonyaink megismertetésére alkalmazzuk.

A címzés nélkül feladott levelek számát, az évről évre nagyobb mennyiségben feladott levelek számában inkább csökkenésnek, mint állandó egyformaságnak mondván, szerző ismét rátér a világban uralkodó magasabb rendre, melyet az erkölcsi világra nézve is elismer.

De mindaz, a mit a statistika eddig tanított, csak arra mutat, hogy a világ folytonos haladása összhangban van az emberiség hivatásával, a tudományok céljaival, s a szellemi törekvés még eddig el nem ért, s talán soha el nem érhető tökélyével, az abszolút *igaz* és *jó* megközelítésével.

Minél inkább mivelődik az egyes — így zárja be Keleti értekezését — minél inkább tágul látókör s szabad társadalmi mozgása, annál inkább fogy a hüny és fogy az emberi gyarlóság, annál célszerűbben cselekedhetik az egyes s boldogulhatnak a népek; s miután az akadályok a tökély megközelítésére nézve leginkább társadalmi viszonyainkban rejlenek, ebben találhatunk serkentőt a statistika művelésére, mely a társadalmi hiányokat és hibákat kutatja és felderíti. Kutatja magában az emberben és felderíti cselekvényeiben, de csak sommásan, csak átlag számokban, melyek az illető társadalom középemberét híven előállítják ugyan, de távol maradnak az egyén jellemzésétől, mi a nagy számoknak soha sem fog sikerülni.

169. *Rómer Flóris* l. t. felolvasta jelentését „A müncheni kir. könyvtárban talált Corvina-codexekről.“

170. Ugyanaz, a „Commission Princiére de la Roumanie à l'Exposition universelle de Paris en 1867“ részéről átnyújtja az Akadémiának a következő czímű munkát: „Notice sur la Roumanie . . . Paris 1868.“

Köszönettel átteendő az akadémiai könyvtárba.

171. Ugyanaz jelenti, hogy *Odobesco Sándor*, a bukaresti Muzeuumban létező „pietraossai“ aranyleletek fényképeit ajándékozza a M. T. Akadémiának.

Áttétetnek köszönettel az akadémiai érem- és kéziratárba.

172. A titoknok olvassa a vallás és közoktatási m. k. minister folyó évi május 12-kén, 716 l-dik szám alatt kelt leiratát, melyben a M. T. Akadémia felkéréti, hogy a m. é. dec. 5-kén hozzá intézett, s a m. nemz. Muzeuum részére megszerzendő *Jászay Pál*-

féle oklevél-gyűjtemény teljességéről magának meggyőződést szerezni. s ez iránt jelentését felterjeszteni sziveskedjék.

Átteendő a történettudományi bizottsághoz.

173. Olvastatott *Balogh István* f. é. május 9-kán Dr. *Rómer Flóris* l. t. úrhoz intézett levele, melyben családi okmány-gyűjteményét a M. T. Akadémiának felajánlja oly kikötéssel, hogy a család tagjai esendő alkalommal az okmányokat megtekinthessék, vagy ha szükséges volna, egyes példányait használhassák és lemásoltathassák.

A köszönettel fogadott gyűjtemény az akad. kéziratárban fog őriztetni.

174. *Toldy Ferencz* r. t. s helyettes elnök úr azon kérdést intézi az Akadémiához: ha az egyesek által nagylelkűen felajánlott okmány-gyűjtemények a kéziratárban együtt maradjanak-e? vagy keletkezésük ideje szerint, az okmány gyűjtemény sorozatában századonként helyeztessenek-e el? egyszersmind indítványozza, hogy ez ügyben egy bizottság, véleményadás végett, neveztessek ki.

Az indítvány elfogadtatik, s bizottsági tagokul *Wenzel Gusztáv* rend. *Szalay Ágost* s a kéziratár őr *Rómer Flóris* lev. tagok nevezettek ki.

175. A titoknok jelenti, hogy *Agáczy Nándor* úr Szegedről, egy Holblemezővásár helyen talált ezüst római érmet küldött a M. T. Akadémiának.

Köszönettel áttétetik az akadémiái érem gyűjteménybe.

176. Ugyan a titoknok, azon kérdést intézi az Akadémiához, hogy *Apáczai Csere János* philosophiai dolgozatából, mely akadémiái tagoknak küldessenek egyes példányok?

Az Akadémia mindazon tagjai, kik e czélből a titoknok úrhoz folyamodnak. részesítetni fognak a nevezett munka egy-egy példányában.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

XLIV-ik

I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1869. május 30-án.

Nagymélt. b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XIX. Elnök önmélt. jelentvén, hogy az igazgató tanács módosításai az akad. alapszabályok új tervezetében, a nagygyűlés által elfogadtattak, felhatalmaztatni kéri magát arra, hogy a lényegesen megváltozott alapszabályokat legmagasb jóváhagyás végett, ő cs. és apost. kir. Felségének, mint a M. T. Akadémia főpártfogójának felterjesztesse.

Az akadémiai alapszabályok felterjesztése, legmagasb jóváhagyás végett, elhatározatik.

XX. Elnök önmélt. a *Kazinczy Ferencznek* állítandó emlék ügyében felhatalmazást kér arra, hogy az alaptökének egy részét az emlék-épület befejezésére fordíthassa azon esetben, ha a Kazinczy-féle birtok jövedelme biztosítaná a szegény Kazinczy-örökösöknek az eddig nyert évi segélyezést.

A kívánt felhatalmazás, a kikötött feltétel mellett, megadatik.

XXI. A titoknok felolvassa a f. é. april 13-án tartott nagygyűlés azon határozatát, melyben az Igazgató Tanács felkéri, hogy a *Jászay Pál* r. t. „Magyarország napjai a mohácsi vész után“ című munkájának még 1858-ban oda ítélt 200 d. arany nagy jutalom kifizetését az elhunyt *Jászay Pál* nőtestvéreinek: *Jászay Teréznek, Anna és Mária* nak elrendelni méltóztassék.

A nevezett örökösöknek a jutalom kifizetése — részletekben — elhatározatik.

XXII. Ugyanaz jelenti, hogy az Akadémia f. é. febr. 22-ki, martius 8-iki s april 14-ki ülésein elhatározta: *Budenz József* l. tagot tiszteletdíj mellett, egy Finn-Magyar Szótár kidolgozásával megbizni; *Vámbéry Armin* l. t. „Az ujugrok nyelvemlékei“ című munkája kiadásánál, a költségek felét viselni; *Vész J. Armin* r. t. „A legkisebb négyzetek elméletéről . . .“ című munkáját, mint kézikönyvet kiadni; s végre *Bartalus István* „Orpheus“ című munkáját 50 példány megrendelése által 200 forintig segélyezni.

E kiadások, nem lévén felvéve az 1869-iki költségvetésbe, egyelőre elhatározatik.

XXIII. Ugyan a titoknok bemutatja *Hinka József* akad. ügyésznek, a M. T. Akadémia jogügyeire, s az akad. bérházra vonatkozó tiszti jelentését; valamint a f. é. april 13-án tartott nagygyűlés azon határozatát, melyben az igazgatóság, a gr. *Nádasdy Ferencz* által alapított költői eposzi jutalom befizetésének kieszközölésére, tekintet nélkül a pályázat eredményére, felkéretik.

Közlendő a nmélt. akadémiai elnök úrral.

Tizenkilencedik (nyelv- és széptudományi osztály- egyszersmind összes)
ülés.

1869. május 31-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

178. *Ballagi Mór* r. t. felolvassa *Goldzieler Ignác* úr következő czímű értekezését: „Az álmok jelentősége a régi hébercknél. Adalék a sémi gyöknyomozáshoz s a keleti népek mivelődése történetéhez.“

179. A titoknok jelenti, hogy a gróf *Nádasdy Tamás* nevét viselő alapítványból kitűzött jutalomra 1869. május 30-kig, mint határnapig, következő pályamunkák érkeztek :

I. *Romkilda.*

Jelige : „S tudjátok-e mit tesz az emberi nyelven,

Midőn a fűrj azt mondja : pitypalatty ?

Az azt teszi, hogy : kerüld az asszonyt!“

Petőfi.

II. *Raskay Demeter*, királyné pohárnokjának a magyar keresztes hadból való visszatérési kalandjai.

Jeligés levelén : ugyanezen czím.

Az első pályamű és jeligés levele rendben találtatott; a második számu, nem le-
vén sem füzve, sem lapozva, sem külön jeligével ellátva, azon kérdés merült fel : ha a szabályok értelmében nem volna-e visszautasítandó? — A többség, kivételesen, a 2-ik számu művet is pályázatra bocsátja, azon óhajtság kifejezése mellett, miszerint végre valabára ideje volna, hogy a pályázók figyelemmel volnának, a minden esendő alkalommal kihirdetett pályázati szabályok iránt. — E figyelmeztetés után a pályaművekhez csatolt levelek, az Akadémia és Kubinyi Ágoston helyettes elnök úr pecsétjével közös borítékba zárva, a levéltárnak adattak át, s a pályaművek, bírálók kinevezése végett, az illető osztályhoz utasítottak.

180. A titoknok felolvassa a nyelvtudományi bizottság f. é. mart. 5-én és april 3-kán tartott üléseiből a következő határozatot :

A M. T. Akadémia 1868. dec. 21-én tartott összes ülésében méltó köszönettel fogadta Fogarasi János r. tagnak áldozatkészségét, ki négy évre 100 — 100 arany áti költ-

séget ajánlott fel egy oly ifjúnak, ki a mongol és egyéb rokon nyelveknek az illető népek közötti tanulmányozására vállalkoznék. A Nyelvtudományi Bizottságnak feladata lévén az egész ügyre nézve véleményes jelentést az Akadémia elé terjeszteni, az a köszönetre méltó ajánlat által siettető czélra s a kivitelre nézve következőkben foglalja össze véleményét, tekintettel lévén a nagylelkű ajánlónak saját nézeteire.

Tudományos utaztatások eleitől fogva az Akadémia feladatai közé tartoznak, s hogy ez irányban eddigelé több nem történt, annak leginkább pénzbeli erőhiány az oka. Legelső utazónk, kit az Akadémia némileg segíté, Reguly vala. Ezen utazás eredményét a *Reguly hagyományai* mutatják, melyeket eddig is Hunfalvy Pál a „*Vogul föld és nép*“ című munkában, melyet most a Vogul Nyelvtan és Szótár követnek, s *Budenz József* a *Cseremisiz, Csuvasz* és *Mordvin* tanulmányokban és szótárakban tettek közzé, s melyeket nem csak mi, hanem az európai tudomány nagyra becsül. Második utazó *Jerney János* vala, ki saját költségén Oláh-Moldva- és déli Oroszország részeit járta be kutatólag, s ki utazásainak eredményeit ki is adta. Harmadik utazó, kit legalább részben segíté az Akadémia, *Vámbery Ármín*, a ki Közép-Ázsiai Utazásával és a török nyelv köréből tett kiadásaival egész tudós Európának figyelmét és elismerését megnyerte, és ezt az új-gur nyelvbeli tanulmányaival hihetőleg még fokozni fogja.

E szerencsés és nagy eredményű kezdet annál bátorítóbb, mennél nagyobb azon földterület s azon népek terjedelme, a melyre és melyek közé a magyar tudós utazónak lehet hivatása. Mert ámbár mindenütt sokat tehet az ügyes és jól elkészült utazó, s mindenféle kutatásokkal lehet a tudományt gazdagítani: az áltaji népek ethnographiai és nyelvtudományi megismerése mégis közelebb a Magyar Akadémiának feladata, s ha illetően utazásokat tétethet, azokat leginkább oda tartozik irányozni. Fogarasi János ajánlata, mely e czélra 400 darab aranyat áldoz, tökéletesen megegyezik az Akadémiának különös feladatával. Azért méltán köszönettel fogadta is az Akadémia, mely jó tudja, hogy a nyelvtudomány mivelése csak egybehasonlító nyelvkutatások által és útján folyhat sikerrel, s hogy a Magyar Akadémia az európai tudományos körben leginkább áltaji nyelvkutatásokkal szerezhet magának illő tért és elismerést.

Ámde 400 darab arany igen is kevés oly czélra, mely a Reguly és Vámbery utazásainak és kutatásainak folytatása. A bizottság azt véli, hogy legalább két évet kell szánni ennek, ki a mongolok közt utazgatván olyan eredményeket óhajt előhozni, a melyek p. o. a Castren nyomozásait kiegészítnék és mintegy befejeznék. S két évi utazásra nélkülözést és fáradságot könnyen elbíró fiatal embernek is legalább négyezer forint szükséges. Annálfogva azt véli a bizottság, hogy ha az Akadémia nevében akarna történni az indítványozott utazás, arra az Akadémiának a magából legalább két ezer forintot kell adnia, hogy a Fogarasi ajánlatával együtt négyezer forintra nevedekjék ki.

Ha az Akadémia elhatározandja magát erre a tudományos költségre, a bizottság azt tartja igen is szükségesnek, hogy addig, míg a pénz mind az ajánlótól mind az Akadémiától összegyűljön: a vállalkozó utas kellően készüljön. Annyit lehet már a mi könyvtárainkban is megtalálni, hogy az utazó nem kénytelen mintegy készületlenül elindúlni. a tájékozást és szükséges tudományt az útban akarván szerezni magának. Ha pedig különösen a magyar nyelv szempontjából kell kívánnia az Akadémiának, hogy a nyomozó utazás történjék: akkor egyszeribe világossá lesz, hogy a vállalkozónak jól elkészültnek kell lenni mind a finn-ugur mind a török nyelvek körében is, mert csak illetően tájékozottsággal lehet most sikerrel működni azon a nagy téren, a hová Fogarasi indítványa igen helyesen irányozni óhajta az utazást.

A bizottság ezekben fogva igen nagyon kéri az Akadémiát, hogy a Fogarasi ajánlatát legalább kétezerrel toldja meg; de arra is kéri az Akadémiát, hogy gondoskodjék arról, hogy a vállalkozó utas a kellő tájékozottsággal bírjon, s addig ne induljon ki, habár együtt volna is már a pénz, míg jól elkészülve nem lesz.

A bizottság indítványa közhelyesléssel fogadtatván, hosszabb eszmecsere adott alkalmat, melyben a teendők sorozata akként határozottat meg, hogy mindenelőtt a kívánt akadémiai segély eszközöltessék ki az igazgató tanácsnál, s csak azután szólítsassék fel a nyelvtudományi bizottság, hogy oly egyén kiszemelésére fordítsa gondjait, ki bír a kellő készséggel, s elhatározza magát annak tanulmányozására idegen földön, minek megszerzésére itt a hazában hiányzik az alkalom; ilyen a kínai és mongol nyelvek elsajátítása, mi tán legcélszerűbben Oroszországban, különösen pedig Kázánban volna elérhető. — Ily nézetek nyomán, az Akadémia elhatározta a nyelvtudományi bizottság ajánlatát erélyesen pártolni; míg segélyzésül nem a kitűzött két száz, hanem 400 darab aranynak kieszközölését hozza indítványba, s ezt az Igazgató Tanácsnál azzal óhajtja indokolni: hogy a nyelvtudományi pálya az, melyen a M. T. Akadémia leginkább versenyezhet a mivelt Európával, s melyen, tekintettel nyelvemlékeinkre, s nyelvünk keleti rokonságára, legtöbb szolgálatot tehetünk az összehasonlító nyelvtudománynak.

181. Olvastattott a történettudományi osztály-értekezlet f. é. május 28-iki jegyzőkönyvének 4 ik pontja, melyben a *Pór Antal* által kitűzött egyiptológiai jutalomkérdés, *Hunfalvy János* r. tag indítványára, következőleg formuláztatik: „Adassanak elő azon törekvések, melyek eddigelé az ó-egyptomi műemlékek és egyéb maradványok kikutatására és felfejtésére tétettek; mutattassék ki azon tudományos igyekezetek jelen állása, és állíttassanak egybe az azokból eddigelé vonható eredmények, melyek Ó-Egyiptom és a szomszéd országok történelmének s állami, társadalmi viszonyainak felvilágosítására szolgálnak.“ — A bizottság helyeselve a jutalomkérdés formulázását, azon óhajtással ajánlja az Akadémiának, hogy legalább két évi határidő tűzessék ki, s hogy a rendes jutalmazási föltételek e pályaműnél is alkalmaztassanak.

A jutalomkérdés formulázása, a rendes jutalmazási föltételek mellett elfogadtatik, s a pályázási határidő 1871. július hó 30-kára tűzetik ki.

182. Olvastattott ugyanazon jegyzőkönyv 5-ik pontja, melyben *Nagy Iván* l. t. bemutatja *Szontagh Dániel* egykor árva megyei főjegyző, utóbb nagy-szombati kir. táblai ülnök és kir. tanácsos által írt következő munkát: „Árva megye történeti, statisztikai és geographiai leírása;“ azon megjegyzés kíséretében, hogy ő e munkát tüzetesen áttanulmányozván, úgy találta, hogy az, e megye leírására vonatkozó kútforrásokat, melyek úgy e megye levéltárában s magánosok archivumában, mint más levéltárakban találtnak, gonddal és lelkiismeretesen feldolgozta, hogy abban, történelmünknek végtelenül sok kincse rejlik, miután az egy élet hosszú tanulmányainak s buvárkodásának eredménye; s ajánlja magát, hogy a mennyiben az, statisztikai tekintetben nem felel meg a kor igényeinek, ő azt hajlandó díj nélkül átdolgozni. Ily módon egy sajtó alá adható munka készülvén belőle, felhívja az osztályt, hogy annak kiadására az összes ülés előtt tegyen lépéseket, mi annyival inkább óhajtandó volna, mert a Matica tót fordításban vállalkoznék annak kiadására, mi által irodalmunk e becses kincstől elesnék mi annál sajnálандóbb volna, mert az egész nem terjedne 20—25 ívnél többre. — Az

osztály elég biztosítékot látván *Nagy Iván* bírálatában, egyhangulag s a legnyomatékosabban ajánlja, szokott tiszteletdíj mellett e munka kiadását.

Az Akadémia a legnagyobb készséggel fogadja az osztály véleményét, s a kérdéses munka kiadását sürgetőleg ajánlja az akad. Igazgató Tanács figyelmébe.

183. Olvastatott az archaeologiai bizottság f. é. május 7-kén tartott ülése jegyzőkönyvének 58-ik pontja, melyben a bizottság, az abanymegyei baksai halmok ügyében véleményadásra lévén, ministeri megkeresés következtében, az Akadémia által felszólítva, elismeri a nevezett halmok tudományos kutatásának fontosságát már csak azért is, mert a csurgói czölöp kamarája halmokkal nagy hasonlatosságot tanusítanak, minek következtében indítványozza, hogy a nmélt. vallás és közoktatási minister úr kéressék meg az archaeologiai bizottság előadójának, mint szakértőnek kiküldetésére, s a szükséges, tán 250 forintot túl nem haladó költségek megajánlására; s mivel a régi törvények, a lelt tárgyak csak egy harmadát biztosítják a találónak, mi a tudomány kárával, sok titkolódzásra nyújtott már alkalmat, szükségesnek látja a bizottság, miszerint a kormány nyugtassa meg a halmok tulajdonosait, hogy a netán találandó értékesebb lelet, a birtokos tulajdona maradjon, azon kikötéssel, hogy eladás esetén a megszerzés illő áron a m. n. Muzeumnak biztosíttassék.

Az indítvány pártolólággal fölterjesztetik, de a bizottság részéről benyújtott, s a nmélt. vallás és közoktatási ministerhez, úgy szintén a nmélt. akad. elnök úrhoz intézett másik felterjesztésre vonatkozólag, az Ügyrend 43-ik pontja (3. 4. sz.) értelmében az határoztatott, hogy a bizottság e felterjesztést az Akadémia közbenjárása nélkül, közvetlenül maga is megteheti.

184. Olvastatott a matematikai és természettudományi bizottsághoz intézett, s ez által az osztálynak, innen az összes Akadémiának benyújtott következő folyamodás:

Tekintetes Bizottság! Alulírottak a M. T. Akadémia által gyámolítottván 1864-ben Magyarország déli részében és Erdélyben a magnetikai viszonyok felderítése céljából nagyobb körutat tettek, s vizsgálataikat folytatólággal 1866. és 1867-ben a Tátrától Oraviczáig az ország egész keleti felére kiterjesztették; mely utóbbi utazás eredménye épen most levén sajtó alatt, valószínűleg augusztus 1-éig a nyilvánosságnak át fog adathatni.

Ezen működés a természettudósoknál élénk részvétet gerjesztett, s az 1864-ik évi észleletek megjelenése után több oldalról érkeztek hozzánk felszólítások, melyek a munka folytatására serkentettek bennünket. Az érdekeltség bizonyosságául szolgáljon azon körülmény is, hogy az 1866/-iki észleletek egy kivonatát egy más külföldi meteorologiai intézet is saját költségén közölni szándékozik.

De arra, hogy a delejes elemeknek az ország területén való szétoztásáról tiszta képet alkothassunk, hiányoznak még észleletek az ország nyugoti feléből. Ezeknek kiegészítése több okokból igen óhajtható volna, melyek közül legnyomatékosabb az, hogy ezen észleletek hiánya miatt a delejes görbéknek fekvését mindeddig megállapítani nem lehet. De szükségessé teszi ezen észleletek minél előbbi kiegészítését különösen azon körülmény, hogy a már meglevő észleleteknek a következőkkel egy egészszé való összeolvasztása — a különböző időben tett észleleteknek egy epochára való redukciója szükséges volta miatt — annál nehezebb és kétesebb sikerű, mennél nagyobb az időszakokban levő különbség; minthogy az észleleteknek, szigoron véve, mindenütt egy időben kellene tétetniök, hogy egymással minden feltevések nélkül összehasonlíthatók legyenek,

Ez okból óhajtanók az észleleteket ez évben ismét folytatni. A felveendő állások tetemes száma, Pozsonytól Fiuméig 500 forint költséget venne igénybe. De mint-hogy ezen összeg a természettudományi utazásokra szánt segélypénzből, más szintén fontos tudományos érdekek sérelme nélkül, ki nem telik: bátorkodunk azon alázatos kéréssel járulni a tisztelt bizottsághoz, hogy e tárgyban a nm. vallás és közoktatási min-ister úrnál, állami segély kieszközölése végett, a legcélszerűbbnek látszó lépéseket megtenni méltóztatassék. Budán 1869-ki május 5-én Kruspér István s. k. Dr. Schenzl Guido s. k.

Az Akadémia pártolja ez ügyet, s felterjesztése a m. k. vallás és közoktatási mi-nisteriumhoz elhatároztatik.

185. Olvastatott a vallás és közoktatási m. kir. minister f. évi május 7-kén ⁶⁶⁴eln. szám alatt kelt leirata, mely a Lisabonban székelő cs. k. követnek, a közös külügy-ministethez intézett, s Magyar Lászlóra vonatkozó jelentését másolatban közli. Ez irat-ból kitűnik, hogy Magyar László 1864. nov. 9-kén Dombogrande községben (Benguela kerület) meghalván, némi vagyont hagyott maga után, mely főleg rabszolgákból, ruha-neműekből, holmi csekély értékű tárgyakból s 19 db aranyból állott. E vagyon hatóság-igilag összeíratott Magyar László kiskoru, Julio nevű mulát árvája számára; azonban a hagyatékot, a boldogútnak tartozásai felemésztették, s a hatóság Joaquim José da Luz helybeli lakos gondnokságára bízta az árvát, ki házához vette, s lakatos mesterségre ta-nítottatta; de múlt évi augusztus hóban, rossz viselet következtében, túladott rajta; s mi-vel épen ez időben Cacondában lakó szerezsen anyja fláért folyamodott, s mivel a gyermeket nem akarta senki elfogadni, hatóságigilag kiadott az anyának. — A hagyatéki jegyzékében nincs semmi nyoma az Akadémia által szorgalmazott kéziratoknak; de újabb hivatalos kutatás ígértetik, melynek eredménye annak idején közöltetni fog. Tudomásul vétetik.

186. Olvastatott a vallás- és közoktatási m. k. minister f. é. május 25-én kelt irata, melyben a m. k. egyetemi nyomda jelentése az akad. nyomtatványok mi árou-leendő kiállításáról közöltetik, oly czélből, hogy az összehasonlíttassék az Athenaeum részéről már benyújtott jelentéssel, s hogy az Akadémia határozata ez ügyben, közöltet-sék a nm. minister úrral.

Véleményadás végett kiadatik ugyanazon küldöttségnek, mely az Athenaeum ár-jegyzéki jelenté söt megbírálta.

187. Közöltetett Geesey György végrendeleti végrehajtó f. é. április 8-ki Mun-kácson kelt levele, melyben jelenti, hogy néhai Kövesligeti Román Ferencz okleveles ügyvéd és munkási lakos, 1868. dec. 16-án elhalván, megemlékezett végrendeletében a M. T. Akadémiáról; egyszersmind megküldi a végrendelet egy nyomtatott példányát.

Véleményadás végett kiadatik az alapítványi bizottságnak.

188. Olvastatott Molnár Lajos növénytermelési tanár, Debreczeuben f. é. ápríl 26-kán kelt levele, melyben a gazdasági tanintézet számára a math. és természettu-dományi régibb még rendelkezésre álló, s a jövőben megjelenendő akadémiai kiadvá-nyok kéretnek.

Átceendő a könyvtári bizottsághoz.

189. Közöltetett Opzoomer C. W. akadémiai praescs f. é. április 12-ki nyomta-tott tudósítása, melyben jelenti, hogy a kir. nederlandi Akadémia részéről kitűzött latiu

költészeti versenyre három költemény érkezett: I. Varii juvenum mores. II. Epicedion D. M. V. quo virum A. Th. T. ceu cultorem fautoremque Musarum e thermis reducem, casu dein subito e vivis sublato luget. III. De Mexicana expeditione. — A verseny nem volt szerencsés: „Itaque iudices censuerunt praemium nulli tribui posse.“ — Mi nek következtében 1870. január elsejére, Amsterdamban tartandó új verseny hirdettetik, melynek jutalma 120 forint értékű arany érem leendő.

Tudomásul vétetik.

190. Olvastatott a m. k. közmuunka és közlekedési ministerium f. é. május 26-án 4994. sz. a. kelt irata, mely az illető tiszai közegek részéről további használat végett beküldi a f. é. aprilis havi esőmérési észleletek jegyzékeit.

Átteendő a természettudományi bizottsághoz.

191. Közöltetett nagymélt. Majláth György országbíró f. é. május 29-én kelt levele, melyben az Akadémia a legfelsőbb törvényszékek június 1-én d. e. 10 órakor tartandó ünnepélyes beiktatására meghívatik.

Ajánlatik az akadémiai tagok figyelmébe.

192. Olvastatott a m. k. belügy-ministerium f. é. május 27-kén 10607-ik szám alatt kelt leirata, mely szerint az 1869. évi magyar országgyűlési képviselő-választások eszközésére összeírt választók statisztikai kimutatásának három példánya megküldetik azon észrevétellel, hogy a választóknak községenkénti statisztikai kimutatásáról szóló, szintén elkészült nagy terjedelmű munkálat, mely költségkímélés tekintetéből nem jelent meg nyomtatásban, szükség esetén a nevezett ministeriumban megtekintés végett, rendelkezésére álland a M. T. Akadémiának.

Közlendő a statisztikai bizottsággal.

193. Jelentetik, hogy a leibachi Juristische Gesellschaft, a leibachi Historischer Verein für Krain, a regensburgi Historischer Verein für die Oberpfaltz, a párisi Académie des Inscriptions s a párisi Académie des sciences morales et politiques részéről olimerő nyugták érkeztek a nyert akadémiai kiadványokért.

194. Jelentetik, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. évi aprilis 26-tól ugyanazon év május 31-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől.

Section Historique de l'Institut. Luxembourg. Publications. Vol. XXII.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Stari Pisci Hrvatski-Knj. I. b) Monumenta, spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Vol. I.

Kais. Akademie der Wissenschaften. Bécs. Anzeiger, 1869. No. 10. 11.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Februar. 1869.

Société Impér. des Sciences Naturelles. Cherbourg. Mémoires. Tom. XIII.

Ángol kormány. London. Trade Accounts (Foreign Countries) Nr. 167.

Mährisch-Schles. Landesausschuss. Brünn. Index zum VII. Bande des Codex Diplomaticus Moraviae.

Commission princière de la Roumanie. Paris. Notice sur la Roumanie.

M. k. földmiv. ipar és keresk. ministerium. Pest. a) Hivatalos Statist. Közlemények. I. évfoly. 5. füz. b) Schnierer Gyula: Igazságszolgáltatás. c) Beöthy Leo: A kereskedelem. d) Dr. Konek Sándor: A Statistika elmélete. e) Keleti Károly: A népszámlálás. f) Ugyanaz: A mezőgazdasági termelés. g) Dr. Barai József: A népesedési mon-

galom. h) Huufalvy János : Bányászat és ipar. i) Dr. Konek Sándor : Köz és magány jótékonyaság.

Tiszai vaspálya-társaság. Bécs. Protocoll der zu Wien am 29. april 1869. abgehaltenen ordent. Generalversammlung der Actionäre der Theiss-Eisenbahn-Gesellschaft. (2. péld.)

II. Magánosoktól.

Alphons v. Domin. Petruschewetz. Bécs. Neuere österreichische Rechtsgeschichte.

Orbán Balázs. Pest. A székelyföld leírása. II. köt.

Arthur Bertrand. Paris. Catalogue général.

Felix Schnoider. Basel. Antiquarischer Anzeiger. 1869. Nr. 12.

C. W. Opzoomer. Amsterdam. Programma certaminis poetici . . . indicti 1869.

A. P. Ninni. Velence. Commentario della Fauna. Flora e Gea del Veneto e del Trentino. Aprile, 1869. Appendice.

Podhradczyk József r. t. Buda. Felelet a nemzetiségek izgatói kihívására.

Kukuljevič Iván, i. t. Zágráb. a) Leben Sündslavischer Künstler. 1—2 5. H. b) Poturica. Drama n 4 cina. c) Književnici a Hrvatah etc. d) Archiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. IX. e) Marko Marulic. f) Jugoslavenska Knjiznica Ivana Kukuljeviča. g) Ugyanaz francia nyelven. h) Stari pjesnici hrvatski i) Monumenta Slavorum Meridionalium. Knj. I.

Gamperi Alajos, h. főpolgármester. Pest. Pestváros határának Halácsy mérnök által fölvetv és háromszegített első rendű fő alappontjairól való könyomatu jegyzőkönyv.

Németh Sámuel. Pest. Collectio Iconum veteris et recentioris regni Hungariae et Principatus Transylvaniae Magnatum Politicorum, Heroum et Eruditorum.

Gr. Zichy Károly mint a család Seniora. Pest. Histoire Dogmatique de la Religion par Mgr. Jean Claude Sommier. Nancy 1739. I. II. III. IV. Livr.

III. Köteles példányok.

Schreiber Alajos nyomdája. Pozsony. a) Neveléstudomány, írta Lubrich Ágost. III. IV. könyv. b) Gift. Dramatische Familien-Angelegenheit in einem Act.

Athenaeum társaság nyomdája. Pest. a) Az 1865-ki országgyűlés képviselő házának jegyzőkönyve IV. V. köt. b) Ugyanannak irományai VI. VII. köt. c) Ugyanannak naplója VIII. IX. köt. d) A közös ügyek tárgyalására kiküldött s 1868. nov. 12-re összehívott bizottság irományai. e) Ugyanannak naplója. f) Ugyanannak jegyzőkönyve. g) Deák Ferencz beszéde Pestváros polgáraihoz. Gr. Andrássy Gyula beszéde S.-A.-Ujhelyben. h) Törvénycikk a polgári perrendtartás tárgyában. i) Bibliena dogodovstina za dítcu. k) A magyar földhitelintézet vidéki bizottságainak ügyköre. l) A keresztény kath. anyaszentegyház szertartásai és szokásai. m) K. Ballagi : Geschichte Ungarns für Volksschulen. n) Vezérkönyv az állat-, növény és ásványtan oktatásában. o) Századok. A m. tört. társulat közlönye. 1868. 9. 10. füz. p) Kathol. lelkipásztor. 1869. 3. füz. q) A temesi és krassói kincstári uradalmak fakérdése. r) Ludwig : Töröljük el a vallásügyi ministeriumot, mint a haladás akadályát s) Az orsz. középtan. tanáregylet közlönye 1868. 4. 5. füz. t) Greguss Gyula : Természettan. Második kiadás. u) Toldy Ferencz. A magyar nemzeti

irodalom-történet tankönyve. II. köt. x) Utasítás az Erdélyben felállított külön urbéri bíróságok számára. y) A m. mérnök-egyesület közlönye. 1868. 3. füz. z) Közlemények a földmiv. ipar és kereskedelmi m. k. ministerium köréből. Elő évfol. 3. 4. 5. füz. j) Fasciculi Ecclesiastici. Fasc. IX. 1868. v) Hindy P. Virgili Maronis Aeneidos Libri I—VI. w) Statuten der Actiengesellschaft der Szegediner-Export-Dampfmühle.

Pleitz Ferencz nyomdája. Nagybecskerek a) Őszinte szó az ellenzékhez ; b) Verhandlungen der zweiten banater Lehrerversammlung.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szakolcza. a) Kratky Zemepis ; b) Slovensky Sion. 1869. 2. sz.

Reform. főiskola nyomdája. Sárospatak. Sárospataki Füzetek. XIII. évfolyam, 3. füzet.

Römer és Kramner nyomdája. Brassó. Denkschrift der Romanen grich. orient. Religion.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Graeffe : A nyomkötésről. b) Dr. Ott : Niemeyr Felix kórodai előadásai a tudósorvadásról. c) Dr. Eigenbrodt : A városok tisztítása. d) Az orsz. középtan. tanáregylet közlönye. 1869. 7. füz. e) Dr. Siegmund : A bedörzsölési gyógymód bujakór alakoknál.

Bagó Márton nyomdája. Buda. a) Jonasa Zaborskeho Lzedimityady. b) Váraljai Felelet a nemzetiségék igazgatói kihívására ; c) Oldal József : Két Anya. Eredeti regény. I II. III. k.

IV. Akadémiai kiadás.

Természettudom. Értekezések. XIV. XV. sz.

Értesítő 1869. 7. 8. sz.

195. *Toldy Ferencz* r. t. indítványozza, hogy az Akadémiához intézett ajándékesere- és köteles példányok, minden összes ülés előtt, az akadémiai könyvtárban külön helyeztessenek, hogy azokat alkalmilag az akadémiai tagok megtekinthessék.

Az indítvány elfogadtatott.

Huszdik (philos. törvény- és történettudományi osztály-) *ülés.*

1869. *junius 7-én*

Horváth Cyrill t. t. helyettes elnöklete alatt.

197. *Csatskó Imre* l. t. ily cím alatt értekezett: „A szabadság-büntetéseknek végrehajtásáról Poroszországban.“ (Folytatás). Kivonata ez:

A szabadság-büntetéseknek *hatása* attól függ, hogy azok miként: magányosan vagy közösen, teljes vagy csak éjjelenkénti elkülönítéssel, hatják-e végre.

A porosz kormány valamint azelőtt, úgy 1851. után is, a börtönö-

ket javította, és 1856-ban az *országgyűlésnek* befolyása nélkül Berlin mellett *Moabitban* zárla-fogháznak a magány-rendszer szerinti felállítását elhatározta, és Schückre bízta*), ki azt azután négy évig igazgatta is.

Mint hogy a szabadságbüntetéseknek az 1851-ki büntetőtörvénybeni kiszabásánál a közös fogság vétetett kiindulási pontul: nem helyeseltetett az *kormány*nak abbéli eljárása, miszerint a bíróság által kimondott szabadságbüntetéseket magányrendszerű zárlákban, és így szigoruabb módon hajtja végre, s az időtartamot e mellett nem rövidíti. Erre vonatkoznak *Holtzendorf* berlini jogtanár munkái.**)

A kormány eljárását védi Dr. *Böszlau****), azt állítván, hogy a magányzárkák alkalmazása által a kormány a büntetőtörvénykönyv 11. §-át nem sérti, mert így is a fogház-büntetésre ítélt bűnhönczök büntetőintézetben tartatnak s az ottan szokott munkákra szoríttatnak; és hogy a magányfogságot a közösnél *szigoruabbnak* mondani nem lehet. Ez utóbbi állítását illetőleg hivatkozik Fűeszlinra, ki azt állítja, hogy a magány *csak* a makacs, lusta, rossz indulatú bűnhönczöknél *sulyos*, kik abban jobban érzik tehetetlenségüket és a lelkiismeretnek furdalásait.

Miután Böszlau szerint Poroszországban 1861-ben csak 2703 magányzárla volt, mi a fegyházra ítélteteket mind *befogadni* nem elég: a kormány azoknak mellőztével, kik testi vagy szellemi tekintetből a magányfogságra nem alkalmasak, *csak azokat* záratta el magányosan, kiknél a fenforgó körülmények szerint javulás reménylhető.

Aggodalmat okoz az is, hogy a moabiti börtönintézet *protestans* vallásu szerzetnek a Bruderschaft des rauber Hauses-nek van felügyeletül átadva, minek eredménye abban is mutatkozik, hogy Fűeszlinnek állítása szerint (Allg. deutsche Strafrechts-Zeitung 1862. 40. l.) a moabiti fegyintézetbe már 4 év óta csak protestans vallásu bűnhönczök jutottak.

Az 1865-ki országgyűlésen a börtönügy szóba hozatván, a *kormánybiztos* úgy nyilatkozott, hogy a fegyházbüntetésnek magány-zárlákban végrehajtása a büntetőtörvénykönyv 11-ik §-ával *nem ellenkezik*, hogy a börtönügyben befolyást az 1851. országgyűlésen csak a 2-ik számra tartotta fel magának, és hogy a magányfogságot a közösnél *szigoruabbnak* mondani nem lehet. — Ez utóbbi állítását igazolni akarja azzal, hogy a *kölni* fogdából 1862. és 1863-ban szabadult 71 fogoly közül a magányfogságra nézve 3 nem, 3 az ellen, 65 pedig a mellett nyilatkozott; sőt némelyek köszönték az igazgatóságnak, hogy magány fogságba tétettek.

A kormánybiztos nyilatkozatára nézve megjegyezte Dr. *John tanár* és képviselő, hogy miután a magány fogság a törvényben elfogad-

*) L. Die Einzelschaft und ihre Vollstreckung in Bruksal und Moabit von C. E. Schüch. Leipzig 1862.

**) Gesetz oder Verwaltungsmaxime? Rechtliche Bedenken gegen die preussische Denkschrift betreffend die Einzelhaft. Berlin. 1861. — Die Bruderschaft des rauber Hauses ein protestantischer Orden im Staatsdienste. Aus bisher unbekanntenen Papieren dargestellt. Berlin 1861.

***) Die Einzelhaft in Preussen. Eine Kritik Weimar. 1869.

va nincsen, Moabitban oly büntetés hajtatik végre, minőt egy bíróság sem szabott ki; és hogy a büntetőtörvénykönyv 11. §-ából a közös fogságot lehet csak következtetni.

A kormány akkor sem *jogosított* a magányfogságot alkalmazni, ha az enyhébb volna mint a közös fegyház; mert a végrehajtó-hatalomnak kötelessége ama büntetést végrehajtani, s úgy, a melyet s a mire azt a bírói ítéletileg kimondotta.

A kölni foglyoknak nyilatkozatára nézve megjegyzi John, hogy annak *ívakodva* kell hitelt adni; mert a foglyok hajlandók az igazgatóságot tévedésbe hozni, s mert ama tudat, hogy a rendőrségnek bizonyítványa a foglynak további sorsára befolyással van, indíthatta őket a tett nyilatkozatra.

Az országgyűlési 2-ik kamra végre kimondotta, hogy a fegyház-büntetésnek végrehajtása magányban csak akkor jogosúlt, ha az törvény által szabályozva van.

Az előadottakból kitűnik, hogy Poroszországban a bírói ítéletben kimondott fegyházbüntetés és annak végrehajtása között a kellő összhangzat hiányzik.

A büntetés végrehajtását illetőleg lényeges változás történt Poroszországban a Wenzel képviselő és főtörvényszéki elnök által tett indítvány folytán 1854. ápril 11-kén hozott törvény által, melylyel a bűnhönczöknek *szabadbani* foglalkoztatása hozott be.

A szabadbani foglalkozás által lehet leginkább eszközölni, hogy a bűnhöncz büntetésének kiállása után mint testben és lélekben egészséges munkaképes ember adassék vissza az államnak. Azonban a szabadbani foglalkoztatást az egyéniséghez kell alkalmazni, s annak *jó hatását* reményelhetni, csavargó, munkakerülő erősebb testalkotásu és hosszabb időre elítélt egyéneknél.

A szabadbani foglalkozásnak Poroszországban *jó eredményét* tanúsította a tapasztalat, mint ezt Stieber rendőri igazgatónak munkájában*) olvashatni:

Dr. John is a bűnhönczöknek szabadbani foglalkozásáról helyesleg nyilatkozik.**) Szerinte a földbirtokokon bűnhöncz-állomások vannak felállítva, hol a bűnhönczök különféle mezei munkára használatnak, kik hivatalos fegyveres felügyelőnek jelenléte nélkül, a munkásoknak közös felügyelője alatt végzik munkájukat, és öltözetökbeni tisztaság által tűnnek ki a többi szabad munkások közül.

Az egyedüli *fegyelmi eszköz*, melylyel a szabadban dolgozó foglyok

*) Die Erfahrungen des königl. Polizei-praesidii in Berlin betreffend die Anwendung des Gesetzes vom 11-t. April 1854. über die Beschäftigung der Strafgefangenen mit Arbeiten in freier Luft. Berlin 1854.

**) Entwurf mit Motiven an einem Strafgesetzbuche für den norddeutschen Buud. Berlin 1868. 90-ik lap.

féken tartatnak, a rendes fogdábai *visszaszállítás*, mi által sorsuk szigorubbá válnék, mint a szabadbani foglalkozás közben volt.

Dr. John szerint a földbirtokosok azon vannak, hogy a büntető-intézetek igazgatóságától mezei munkára bűnhönczöket kaphassanak, és ritkán történik, hogy földbirtokosok az ily bűnhönczöket el nem fogadták volna, és az is csak a helybeli viszonyok miatt történt.

Mint hogy azonban az 1851-ki büntetőtörvénykönyvben foglalt szabadságbüntetések körül *semmi változás* sem történt, a bíróságok tovább is ama törvények szerint szabják ki a szabadság-büntetéseket, s azoknak végrehajtását ezután a közigazgatás (belügyministerium) eszközli.

Kräwoll megjegyzi, hogy mintán a fegyházbüntetésnek a szabadbani foglalkozás általi végrehajtásánál a világtól elzárás és a folytonos felügyelet hiányzik, ez által a fegyházbüntetés a rendes fogságnál is *enyhébbé* válik.

Inkább ajánlja Kräwoll Wenzelnek 1854-ben a *feltételes szabadon* bocsájtás iránti indítványát, mely szerint, ha a bűnhöncz büntetésének bizonyos részét kiállotta, magát jól viselvén javulásra nyújtott reményt, a büntetésnek még hátralevő idejére szabadon bocsájtatik oly *feltételek* mellett, hogy bizonyos helyen a *rendőrség* felügyelete alatt tartózkodjék, magát becsületes úton ellássa, és a fenyítőtörvényeket át ne hágja, mert ellenkező esetben fogdába záratik, és a többi büntetésrészt is kiszervezni tartozik, mi mellett a szabadban töltött idő büntetésébe be nem számítatik. Ha pedig a még hátralevő büntetésnek szabadbani töltése közben megrovásra okot nem ad, akkor egész büntetésé kiállottnak tekintetik.

Ez intézkedés jó sikerrel alkalmaztatott Angolhonban, Belgiumban, és 1862-ik év óta Szászországban.

A feltételes szabadonbocsájtás által *öszön* adatik a bűnhöncznek a javulásra. A szabadon bocsájtottak körüli felügyeletet üdvösen gyakorolhatnák az e végre alakítandó *magán egyesületek*.

Wenzelnek ebbeli indítványa azonban törvényerőre nem emeltetett, s a büntetés végrehajtásának e módja Poroszországban nem használtatik.

198. *Kerékgyártó Árpád* l. f. felolvasta következő című értekezését: „A magyar alkotmány biztosítékainak története.” (Folytatás.)

199. *Vámbery Armán* l. t. bemutatja Pecsevi Ibrahim Efendi török történetirő igen érdekes munkáját: egyszersmind indítványozza annak az Akadémia által eszközzendő lefordítását, mivel a munka, a törökök Magyarországon viselt dolgairól legrészletesebben s elég hűségesen szól.

Az indítvány elfogadtatván. áttétetik a történettudományi bizottsághoz.

200. A titoknok felolvassa az akadémiai okmány-gyűjtemény ügyében kiküldött bizottság következő jelentését:

Tisztelt Akadémia! 1869-dik évi május 24-én tartott kisgyűlésen Toldy Ferencz r. t. azon kérdést intézvén az Akadémiához: ha az egyesek által nagylelkűen felajánlott okmánygyűjtemények a kéziratárban együtt maradjanak-e? vagy keletkezésük ideje szerint az okmánygyűjtemény sorozatában századonként helyeztessenek-e el? egyszersmind indítványozá, hogy ez ügyben egy bizottság véleménynyalás végett neveztessék ki;

méltóztatott alulírottakat véleményezés végett kiküldeni, kik az akadémiai kéziratár-órétől az eddigi eljárást tudakolván, értesültünk :

1-ör hogy az *egyes*, vagy semmi összefüggő cgsézet nem tevő számosabb okmányokat nyelv szerint keletkezésük idejét vevén tekintetbe, negyed- vagy félszázados csomagokban egyes tokokba raká ;

2-or a nagyobb, főleg egyes családok birtokát illető, vagy bizonyos korszakhoz tartozó gyűjteményeket eddig együtt hagyá, de ezeket is *évszám szerint elrendezvén*, külön-külön, az ajándékozó nevével ellátott tárczába teszi.

Ámbár megengedjük : hogy könyvtárunkban az ajándékozott egyes, úgy sem összetartozó részletekből álló gyűjteményeknek, különörzése nem helyeselhető, a kéziratárokban mégis czélszerűnek véljük, ha az összetartozó okiratok könnyebb áttekintés és tanulmányozás végett együtt maradnak, sőt igen nagy bajuk tartanók, ha az egy családot, megyét vagy járást, egyes birtokot közelebb illető okmányok szétszakíttatván, csupán csak epigraphikai vagy egyéb diplomatikai tekintetből más egészen különböző érde-
kű irományok közé soroztatnának.

Ezen okból, és mivel az eddigi eljárás szerint a nagylelkű ajándékozók szándékának is elég tétetik, de az okmányokat költségük miatt tanulmányozni kívánóknak is a tokokban tartott, és kor szerint rendezett okiratok által úgysis alkalom nyílik, a kiküldött alulírt tagok tanácsosabbnak s helyesebbnek vélik, ha, míg más döntőbb okok elő nem fordúlnak, az eddigi kéziratári szokás fentartatik. Pesten, 1869. június 4-én. Wenzel Gusztáv s. k. a M. T. Akad. r. tagja. ; Szalay Ágoston s. k. a M. T. Akad. l. tagja ; Rómer Flóris s. k. a M. T. Akad. kéziratár-öre.

Helyeseltetik.

201. Ugyan a titoknok jelenti, hogy *Brassay Sámuel* r. t. „A módszeről a tanításban“ című második és hamadik értekezésére a bírálótok beérkeztek, s mivel ezek egyike az „Értekezések“ sorába felveendőknak itéli, míg a másik nem tartja elfogadhatóknak ; azon kérdést intézi az Akadémiához : ha kiadassanak-e új bírálóknak ? vagy úgy tekintessenek-e, mint kiegészítő részei az első, hason című székfoglaló értekezésnek ? mely utóbbi esetben a bírálattól felvolnának mentve.

A nevezett két értekezés úgy tekintetik, mint kiegészítő része a hasoncímű székfoglaló értekezésnek, s mint ilyen, felvétetik az „Értekezések“ sorába azon észrevétellel, hogy ez csak kivételesen a jelen esetben, s minden további, a székfoglaló vagy bár mi más értekezésekre vonatkozó következtetés nélkül határozatlik el.

202. Ugyanaz figyelmezteti az Akadémiát, hogy a *Pór Antal* által kitüzött „egyp-tologiai“ jutalomkérdés, úgy a mint a történettudományi osztály értekezlete által formulázott és elfogadott, nem felel meg egészen az alapító szándékának ; minek következtében czélszerűnek tartaná, ha e kérdés újra kiadatnék az illető osztálynak ?

E tárgy megvitatásánál felhozott, hogy a jutalomkérdés úgy, miként azt az osztály indítványozta, sőt úgy is mint azt az alapító óhajtotta volt, oly terjedelmes munkában volna csak eszközölhető, mely a „tudományos kézikönyv“ körén, mi tulajdonképen a fő czél, messze túl menne ; ennek következtében indítványoztatott, hogy a jutalomkérdés egyszerűen így tűzessék ki : „Ádassék elő az egyiptomi régiségtan mai állása.“—
Határidő 1871. october 1-ső napja.

Az indítványozott újabb formulázás elfogadtatik, de kihirdetés előtt az alapító Pór Antal úrral közölni határozatlik.

203. Olvastatott *Horváth Cynill* t. t. f. é. június 4-én kelt levele, melyben azon 150 forint tiszteletdíjt, mely neki *Apáczai Csere János* bölesészeti dolgozatainak szerkesztéseért utalványoztatott, az Akadémia tükéjéhez kéri csatoltatni.

Az Akadémia köszönetét nyilvánítja az adományért.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonegyedik (mathem. és természettudományi osztály-) ülés

1869. június 14-én.

Horváth Cyrill t. t. helyettes elnöklete alatt.

205. *Rózsay József* l. t. ily czím alatt értekezett: „Adatok a járványok oki viszonyaihoz.“ Kivonata a következő:

Járványok a nagy városoknak elkerülhetlen ostorai; a mi a puha, termékeny talaj a burjánnak, az a nagy város általában s fokozódott mértékben a járványos betegségeknek.

Tekintessék bármely ország vagy kor járványainak története, mindig az tűnik ki, hogy népesebb városok képezik azoknak góczait, hol a kór leghuzamosabban és legveszélyesebben dühöngött, s hounan nem ritkán mintegy főhadiszállásából küldte szét előőrseit valamennyi irány felé. Így volt ez régente, s így, habár csekélyebb mértékben, van ez jelenleg is.

Mily helyet foglal el e tekintetben fővárosunk társai közt, eléggé jellemzően bizonyítja azon tény, miszerint a lefolyt 4 év alatt (1864—1868.) nem kevesebb mint négy nagyobb járvány látogatója meg azt, a csekélyebb terjedelműeket nem is számítva, s hogy négy év alatt alig tíz hónapig volt ment a város minden járványtól, mely idő alatt a Rókus kórházban ápolt betegek közül ezidőbeli első hagymájárvány 376, a második 255, a keleti cholera 586 és a himlő 46-ot ragadott el. Ennek tulajdonítható azon kedvezőtlen halálozási arány, mely London és Pest közt létez, míg ott t. i. az 1851-iki számítás szerint minden 40-ik, addig az említett években Pesten minden 26-ik ember halt el.

Az újabbkori gyógyászat kezdi követni azon irányt, mely a járványok ellen irányzott küzdelemlünkben egyedül vezethet sikeres célhoz, s ez az irány a betegségek oki viszonyait iparkodik választékosan s minden előítélet nélkül csupán tapasztalati tényekből földeríteni, s ezek alapján nemcsak a betegségek ellen irányozni intézkedéseit, hanem a közegészségi viszonyok észszerű rendezése és javítása által a járványoknak elejét venni, vagy legalább erejüket megtörni s terjedésüket lehetőleg gátolni. Bármily kevéssé is legyenek a kutatások befejezve, mégis mindinkább azon meggyőződés kezd megszilárdulni a természet-

vizsgálók között, miszerint nem egyes hatányok szerepelnek a tömeges megbetegedések előidézésében, hanem azoknak okai kártékony tényezők egész összegében keresendők, melyek legnagyobbbrészt közvetlen szomszédságunkban és környékünkben rejlenek, s melyek e szerint a közegészségügy állapotával a legszorosabb kapcsolatban állanak.

Ily kártékony tényezőkül a következők tekintendők:

Az erjedés, mely szerves anyagok bomlása lég, kisebb fokú meleg és víz hozzájárulta által.

A meleg fokozódása a levegő hozzájárulta mellett *égéshez*, a levegő elzárása mellett *elszenesedéshez* vezet. A levegő élenyének fölvétele *élenyülésnek* nevezetik, mely folyamat a hőfok tetemes emelkedésével *égés* alakjában tűnik elő.

Ha az *égést* jellemző hőfok hiányzik, ellenben megfelelő mennyiségű éleny és nedvesség van jelen, ugyanazon élenyülési folyamat lép fel lassan és lángképzés nélkül, mi *rohadásnak* nevezetik. Ez ugyanazt eredményezi hosszabb idő alatt, mit az égés és a légzés rövid idő alatt, t. i. szénsavat, vizet és légeny-savat.

Lényeges változás áll be a vegyfolyamatban, ha a levegő nem járulhat szabadon az erjedő anyagokhoz. Ilyenkor csekély mennyiségű szénsavon és vizen kívül oly termékek képződnek, melyek igen kevés vagy épen semmi élenyt sem tartalmaznak, milyenek az élenyszegény szénéleg, szénköveg, kénköveg, vilkőveg s a légköveg. E folyamat a *rothadás* (Fäulniss.)

A rothadás eszerint mind lefolyásra, mind termékeire nézve lényegesen különbözik a rohadástól, ott az éleny el van zárva az erjedő anyagoktól, itt szabadon járul hozzájuk; amannak terményei könenyvegyületek, és az élenyszegény szénéleg, emezéi élenyvegyületek, t. i. szénsav, víz és légeny-sav.

A szénsav, mint a rohadás terménye, csak nagy mennyiségben veszeléyzteteti az állati életet, míg a kénvilány és a szén összeköttetései a köneny-nyel kis mennyiségben is károsan hatnak arra, minthogy az éleny-nyel egyesülnek, s így a szervezetet megfosztják az éltető anyagtól.

Megfordított szerepök van a bomlási terményeknek a növényországgal szemközt, mi az állatok és növények közt létező anyagforgalmat föltételezi.

Újabb időben fedeztetett fel, hogy a szerves anyagok erjedésénél gombák képződnek, mi az erjedéssel oly közeli viszonyban látszik lenni, hogy Pasteur nyiltan kimondá, miszerint „gomba nélkül nincs erjedés.”

Ezek alsóbb szervezetű lények, többnyire csak górcső alatt ismerhetők fel, tömegesen szaporodnak, kicsiségüknél fogva a körlégben is léteznek, s ennek folytonos mozgása által tovább vitetnek és elterjesztetnek.

Tapasztalat szerint egy és ugyanazon gomba többféle fejlődési alakban fordul elő, s minden ily alak kifejlődésére bizonyos meghatározott külső körülmények szükségeltetnek (pleomorphismus.)

A penésznek egy módosulata a bor- vagy sörseprű, mely külsőleg mi-ben sem hasonlít az előbbihez, s mely cukor, víz és kellő meleg jelenléte

mellett a borlang-erjedést idézi elő, miközben a cukor borlang és szén-savvá bontatik szét, mely utóbbi légalakban elszáll. Valahányszor a seprű a szükséges szerves anyagra s a kellő körülményekre talál, mindannyiszor szeszes erjedést idéz elő, megváltozott körülmények közt azonban ismét a penészgomba közönséges alakjába megyen át, valamint megfordítva is a penészgomba kedvező körülmények közt ismét seprűgombává alakul át.

E tény kettős irányban fölötte fontos és érdekes. A seprű, mint ilyen, csupán a szeszes erjedés neve alatt ismert körülmények között fejlődhetik, vagy más szóval, csak a szeszes erjedés képes kellő tápszert nyújtani azon növényi lénynek, melyet seprűgombának nevezünk. De megfordítva mindegyik seprűgomba kedvező körülmények közt szeszes erjedést idéz elő, valamint minden egyéb gomba is a szükségeselt körülmények közt a szerves anyagoknak azon bomlási vegyfolyamatát hozza létre, mely saját fejlődésének megfelel, s mely kellő tápszert nyújt neki.

Ha valamely rothadási folyamatban egy bizonyos nemű és alaku gomba fejlődik, ennek csirái szállékonyságuknál fogva a körlég által fölvetetnek, s egyéb szerves anyagokra vitethetnek át, hol kedvező körülmények közt ugyanazon vegyfolyamatot fogják előidézni, melyből eredtek, mely fejlődésüknek megfelel, s mely rövid idő alatt igen nagy terjedelművé válhat.

Ezekből megmagyarázható azon régi tapasztalat, hogy a rothadás terményei károsak az egészségre. A rothadás légnemű termékei, melyek az egészségnak ártalmasak, *gerjnek* (Miasma), azon szállékony anyag pedig, mely bomlásban levő állati részekből képződik, s bizonyos meghatározott kóralakot egyénről egyénre terjeszteni képes, *ragálynak* (contagium) neveztetik.

Az emberi ürületek igen hajlandók a gyors bomlásra, s fokozódott mértékben némely betegségben szenvedők ürületei, pl. choleras- vagy hagymázosokéi. Ez utóbbiakban csakhamar rothadás és tömérdek gombaképzés jön létre, s ez időszakban az ürületek képesek a betegséget feltűnő gyorsasággal egészséges emberre átvinni. Ezt Hallier bizonyította be, kinek sikerült cholera-ürüléssel öntözött rizsen valóságos cholera-gombát tenyészteni, minek következtében a növény elsatnyúlt, s a gombák ugyanazon micrococcust érlelék, mely a cholera-ürülékben található.

Szerinte a folyamat hasonló az emberi szervezetben is, midőn t. i. a levegőben úszkáló gomba légzés közben a szájnyállal keveredik, s azal együtt lenyeletve a bélhuzamba jut. Az, hogy magok e gombák-e a kártékony anyagok, vagy ezeknek csak vívői, még nem ismeretes.

Mindezek után annyi bizonyosnak látszik, hogy a rothadás oki viszonyban áll a járványos betegségekkel, és hogy minél kedvezőbbek a rothadás feltételei, annál inkább veszélyeztetve van a közegészség. Minél kevésbbé vagyunk képesek a rothadó anyagokat körünkből eltávolítani, minél több a rothadásra hajlandó anyag, vagy minél kevésbbé

áll hatalmunkban a már megkezdődött bomlási folyamatot megszüntetni, annál nagyobb fokban vagyunk a rothadási termények káros behatásának kitéve.

E körülmény különösen népesebb városokban veendő figyelembe, hol szűkebb téren több ember lakik, s hol a hulladékok és ürülekék nagyobb mennyiségben halmozódnak fel. Ezeknek eltávolítása rendszeren csatornák által történik, hogy ez célhoz vezessen, szükséges, hogy az eltávolítandó anyagok kellően higittassanak, és hogy a csatorna kellő erővel bírjon, melyből a higított anyagok saját súlyoknál fogva minél előbb elfolyjanak.

A czélszerű csatornázás jótékony hatását Anglia több városában, de leginkább az óriási Londonban látjuk, hol a csatornák létezése óta a közegészségi állapot tetemesen javult, és következetesen a halálozási százalék is csökkent.

Pesten az ürülekék eltávolítására szintén csatornák léteznek, melyek azonban a czélszerűség egyik kellékével sem bírnak, minthogy sem a csatorna-bennék nem higittatik, sem pedig a csatornák a szomszéd Dunánál, hova tartalmukat ömlesztetni kellene, magasabban nem fekszenek, minek következménye az, hogy a szilárdabb részek a csatornában visszamaradnak, itt bomlásnak indulva dögleletes büzt árasztanak, s a csatornák falzatán átszivároghva a szomszéd-talajba ivódnak, innét pedig a kutakba jutnak.

Innét magyarázható meg, hogy a pesti kútvizek ezer részben 1—4.3 rész szilárd sókat, némelyek 0.8 rész légsavat és tíz millio rész vízben 101—670 rész ammoniakot tartalmaznak, és hogy keménységük 20—98°, míg jó ivó vízé csak 10—18°. Ez ellen csak az immár létesülő vízvezetés által nyert víz általános használatának elrendelése által lehet hatni.

Hogy a kútvizek minősége a talaj tisztaságától függ, azon körülmény is mutatja, hogy a város szélein létező kutak, hol az még nincs annyira telítve, meglehetősen vizet szolgáltatnak (Orczy- és fűvészkert). A hulladékok és ürülekék vagy az által tétetnek ártalmatlanokká, hogy mielőbb eltávolíttatnak, mivel szintén ellenkezik azon nálunk szokásos intézkedés, hogy a szemét és söpredék-gödrök betöltésére használtatik fel, vagy hogy arra alkalmas anyaggal keverve föllazítottatnak, mi által a körléggel bensőbbben érintkeznek és nem rohadnak, hanem rohadnak. Ezen eljárásan alapszik a szintén Angliában szokásos és czélszerűnek bizonyult Moule-féle szerkezet, mely legújabb időben a waater-closetnél csaknem czélszerűbbnek találtatott s mindinkább terjed.

Czélszerű vízvezetés és csatornázás minden nagyobb városnak főbb követelményei közé tartozik, s hogy mily egészségügyi tényezők ezek, több angol város példája mutatja. E kettőnek létesítése óta Cardiffban (32,000 lakos) a halálozás ezer közül 33-ról 22-re, Newportban (20,000 lakos) -ról 21-re, Salisbury, Croydon, Macolesfield és Merthyr-ben a százalékszám $\frac{1}{5}$ -ére szállott alá.

A lakosok egészségi állapotára nagy befolyással van a körlég mi-

nősége, mely részben a lakosság sűrűségétől, részt a város építkezés módjától függ.

Minél több ember lakik egy bizonyos meghatározott területen, annál többen fogyasztják annak levegőjét és annál kevesebb élely jut egyre, mi a szervezetre okvetlenül károsan hat.

Ezt czélszerű építkezés által akadályozhatni meg. Az egyes lakházaknak nem szabad felette magasaknak lenni, hogy minden lakosztályt könnyen és minél tökéletesebben lehessen szellőztetni; azért alacsonyabb házak, széles utcák, tágas terek, faültetvények nemcsak hogy a lég szabad áramlását és megújulását megengedik, hanem egyszersmind javíttják is.

Londonban 1838-tól 1840-ig a külön városrészek lakosságának sűrűsége szerint 100,000 lakos közül hagymázban meghalt :

hol 33 □ yard esett egy lakosra 129 lakos

„ 144 „ „ „ „ 98 „

„ 173 „ „ „ „ 60 „ miből a gyérebbe la-

kosság előnye azonnal felőlük.

Ezzel ellentétben azon szomorú tapasztalatot vagyunk kénytelenek tenni, hogy a legújabb időben Pest nem szélteben, hanem magasságában gyarapodik, holott fokvése inkább az előbbire utalja, a mennyiben természetes akadályokra nem talál.

A pinczelakások egészségtelenségüknél fogva határozottan károsztatandók, ezek helyét a külföldön munkásházak pótolják, s örömmel üdvözöljük körünkben az ily lakházakat felállítani czélzó társulatot, mert működése által sok erőt és munkás kezét óv meg a korai hanyatlástól és elerőtlenedéstől.

206. Ugyanaz felajánlja az akad. könyvtárnak következő czímű munkáit :

„Az 1864/5-ki és az 1867-ki Hagymáz és az 1867-ki Himlő-Járvány a pestvárosi közkórház első főok-osztályán. Pest 1868.“

„Az 1866-ki Cholera-Járvány a sz. rókusai főok-kórházban Pesten 1868.“

Köszönettel átteendők az akadémiái könyvtárba.

207. Ugyanaz benyújtja az akad. könyvtár számára, a jelenlevő szerző Dr. Giacich A. B. következő czímű dolgozatait :

„Cenni Popolari su i Bagni di Mare Fiume 1858.“

„Sulio Skrilievo. Padova. 1862.“

„Il mio Ringraziamento all'Uscire Dalle Carceri . . . . Trieste 1867.“

„Lezioni Mediche . . . . Fiume 1868.“

A felajánlott munkák áttétetnek az akad. könyvtárba, s az Akadémia köszönete jegyzőkönyvileg is kijelentetik.

208. Györy Sándor I. t. „A matematikai műszavakról és fogalmakról“ értekezett.

A műszavakat illetőleg, azokból mutatványokat hozott fel ABC rendben az E betűig, a miket itten ismételni felesleges lévén, — noha az E betűn túl végig még igen sok maradt hátra, a felhozott mutatványokból azt következtette, hogy azokban sem analogia, sem etymologia,

sem a műszavak készítéséhez szükségképen megkívántató nyelvismeret nincs. Mivel pedig Akadémiánk alapítóinak intézkedései következtében a nemzeti nyelv mívelése, a tudományok minden ágaiban, kötelességünk-ké van téve; és mivel a nyelv nemzeti tulajdon lévén, ezekről csak a nemzet ítélhet; szükségesnek véli a nemzeti nyelv mívelésére vonatkozó minden szándékot és törekvéseket előmozdítani, s azokat a „nyelv és szakértő közönségnek tudomására juttatni, és részrehajlatlan ítélete elébe terjeszteni. Különben nem várhatunk egyebet, mint azt, hogy ha az eddig követett, minden okszerű alapelveket mellőző, bizonytalan úton elébb haladunk, a műnyelv, melynek általános megkívántató kelléke a fogalmak kifejezésében elérhető legnagyobb szabotosság, — általános érthetetlenséggel és zürzavarrá fog elfajulni, mint a felhozott egynehány példából is láhattuk, — s minél tovább haladunk ezen az úton, a későbbi helyrehozások annál szövevényesebbekké, sikeretlenebbekké, s végeztetre lehetetlenekké válhatnak.

A mi továbbá a matematikai fogalmakat illeti, nagy tekintélyű matematikusok és a legnagyobb analitikusok egyetértő véleményeik felidézésével kimutatván, hogy a matematikai alapfogalmak még eddig koránt sincsenek kellő szigorral tisztára hozva, szükséges volna tehát azokat úgy értelmezni és kifejteni, hogy azoknak következtében minden homályt és ellenmondást elháríthassunk. Erre nézve a sokszorozás azon ismeretes szabályát hozta fel például, miszerint $\text{signa eadem dant plus, diversa minus}$. A mit pedig a sokszorozás alapfogalmaival lehetetlen összeegyeztetni. Mert:

a) A sokszorozás alapfogalmi szerint lehetetlen megnevezett számokat egymással sokszorozni. A $+$ és $-$ előjegyekkel megkülönböztetett számok pedig tagadhatatlanul megnevezettek.

b) A tényzetnek (factum) mindig valamelyik tényezővel egyenműnek kell lenni; a mondott szabály szerint azonban $- a \times - a = + a^2$ a tényzet sem egyik sem másik tényezővel nem egyenmű.

Ezeket tehát így kell érteni:

1. A sokszorozás említett szabálya különösen csak számokban s akkor is csak azon esetben igaz, ha két tényezőt $(x - a) = 0$ és $(x - b) = 0$ összesokszorozunk, melyből ilyen alakú egyenlet származik:

$$(1) x^2 + px + 9 = 0. \text{ o. melyben:}$$

$$\frac{1}{4} p^2 = > 9$$

2. Azonban más eset is lehető. Mert ha

$$x - a' = A; x - b = -B; \text{ leszen:}$$

$$x^2 + px + 9 = -AB.$$

$$x^2 + px + 9 + AB = 0 \text{ vagy}$$

$$(2) x^2 + px + 9' = 0 \text{ melyben}$$

$$\frac{1}{4} p^2 < 9' \text{ s ekkor úgynevezett képzetes}$$

gyökökre akadunk.

A mi nem tesz egyebet hanem csak azt, hogy mivel

$$x^2 + px + 9' = 0; \text{ (nem pedig o. o.) ezeket}$$

nem bonthatjuk fel $x - a = 0$ és $x - b = 0$ alakú szorzókra.

3. Minthogy a mértani szerkezetben mind az állító, mind a tagadó négyszögeknek egyiránt lehetőeknek kell lenni, ezekben a tagadó négy-
szögek gyökereinek értelmök egyszerűen csak az, hogy a tagadó négy-
szögek gyökerei az állítóval ellentétesek, mint a szövegben tetteges al-
kalmazásokkal és számításokkal is be van bizonyítva. Végezetre

4. A $\frac{dy}{dx}$ -el jegyzett hanyadosokat illetőleg, minthogy máig is van-
nak kik azt, az érthetetlen és megfoghatatlan *minden adhatónál kisebb*
menntiségek arányával azonosítják, ezekre nézve a már eléggé tisztára
hozott és a legtekintélyesebb matematikusok által elfogadott vélemény-
hez képest azt állítjuk, hogy az, azon arányt fejezi ki, melyhez a folyto-
nosan kisebbedő menntiségek nem csak végnélkül közelednek, hanem azt
 $dx = 0$ értékével is érthetik, s ekkor $\frac{dy}{dx} = \frac{0}{0}$

209. Ugyanaz, még 1865. oct. 23-kán felolvasott, s a bírálók által el nem foga-
dott ily című értekezésére :

„A matematikai műszavakról és fogalmakról“ újabb „indokolt“ bírálatot kér az
Akadémiától.

Átteendő a math. és természettudományi osztály-értekezlethez.

210. A titoknok jelenti, hogy Zemplénmegye f. é. június 5-én S.-A.-Ujhelyben
kelt levélkíséret mellett, beküldé a megye területén m. é. jun. 21-én észlelt földrengés
idejének, irányának és hatályának hiteles adatait.

Átteendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

Huszonkettedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1869. jun. 21-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökleto alatt.

212. *Szepesi Imre* l. t. felolvasta *Nagy Márton* l. t. következő című
értekezését: „Plátó mint bölcsész és nevelész.“ Kivonata ez:

Socrates személyisége mindenkiére, ki közelébe férhetett, oly hatal-
masan hatott, hogy az halála után példányképpé lön; abban találák kö-
zéppontjokat. Hogy egy általános, önmagában valódi czélnak kell az emb-
bert meghatározni, volt Socrates alapgondolata, melyből minden socra-
tesi tanonc kezdült. E czél mibenlétét Socrates élete igazolja.

Antisthenes, a cynicusok alapítója, úgy mint Aristippus és a cyreneu-
sok, s Euklides a megarabeliek alapítója, mind Socrates után indultak,
habár némelyekben töle eltérve más útat követtek. Maga Plátó, ki Socra-
tesnek álmában előbb jelent meg fiatal hattyú alakban, mint még an-
nak tanoncjai közé számíttathatott, Socratest követte.

Plátó az elemiekben, gymnastikában, zene és festészetben, úgy mint
a költészetben eleve kiképeztetvén, 20 éves korában Socratest tanulta
megismerni, s magát egészen a bölcsészeti tanulmányoknak szentelé.

Ezt ő teljes nyolcz évig a legnagyobb buzgalommal hajtotta végre. Ennek halála után Megarába Euklydeshez, onnan Cyrone-, Egyptus-, Nagygörögország- és Siciliába utazott, hogy a pythagorási iskolával megismerkedjék. Itt a tudományos felbátorítások, gyakorlati fogékonyságok és élet iránti érdeklődésekben sokat nyert.

Negyven éves korában visszatért Athenébe, s ott az akadémiában tanítványokból egy kört alakított, kik a legbensőbb szeretettel függének rajta, s azokat 81 éves koráig, visszavonulva a nyilvános élet zajongásaitól, oktató. Csendes bölcselő életet élt. Irással foglalkozva, mások szerint egy menyegzői lakománál Kr. e. 348-dik évben halt meg.

Bölcsselete.

Plátó minden bölcsészet alapjául a *dialektikát* vagy *logikát* tartotta, mely annak tudása, a mi összekapcsolhatóik vagy nem, és annak, a mint valami eloszthatatik vagy összetételhetik. A tudás és megismerést illetőleg kétféle forrás van: érzelés képzzettel és észszerű gondolkodás; az első arra vonatkozik, a mi folytonos levésben van; az utóbbi a tartósra, mely se nem lesz, se nem szűnik meg. Az *eszmék* a sokféleségnek közegei. Ezek a létnek és tünetvilágnak változatlan elvei. Eszme mindenütt van, hol általános faj- és nemfogalom létezik. A létezőnek minden osztálya bír eszmével.

Az ember testből áll és lélekből. Minthogy a lélek testtel egyesült, az a mulékony felé fordul; de a mennyiben az az örökké való megismerésének vagyis az észnek részese, abban valami isteni létezik, az ész. A lélek tehát istenit és halandót foglal magában: az ész és a vágyat.

Az erény a léleknek ép állapota, mely a lélek három fűtehetségének tökélyes öszhangján alapszik. Az erény tudomány és azért tanítható.

Az igazságosság maga az állam. Az állam, mint egyes ember, nagyban erkölcsi egyén, mely által a jónak eszméje, a mennyire lehetséges, valódi életre hozatik. Az államban is, mint az ember lelki életében, három elem, vagyis az egyes embernek cselekvési módja találtatik: t. i. *az uralkodók állása az észnek megfelelőleg; az örök vagy harczosok állása megfelelőleg a bátorságnak; az iparosok állása megfelelőleg az érzéki vágynak.*

Az állam első kötelme: *hogy senki saját házában templomot ne tartson, hanem áldozatait nyilvános templomba vigye s ott imáit végezze.* — Az istenek elleni vétségek szó- és tettben megbüntetőndők.

Lényeges állam-nevelészeti eszköz *a férfiak iránti szeretet.* Ennél nemesebb nincs. Ennek kell az embert életén át vezetni stb.

A törvényhozónak kötelessége továbbá az állam polgárait a fájdalomnak úgy mint az örömmek elviselésére nevelni.

Azon ünnepeken, melyeket mi az istenek tiszteletére szentelünk, a munkától szünjünk meg. Az ifjúságnak a játékokat és énekeket meg kell tartanunk. A *dözsnapok* sem kárhoztatandók. Ezek jelentékeny befolyással bírnak az ifjúság nevelésére.

A polgároknak a ligetek és templomok bizonyos időkben gyűlho-

lyek valának, melyek közös áldozatok mellett barátságos időtöltésül használtattak, — ím, a mai körök és gyüldéknék első nyomai!

Az államnevelészetnek végre kötelessége az *állapotok rendezése*. — Az állam öreie közt a bölcselőknek van joguk parancsolni. Azok az uralkodók. Azok képesek megismerni a dolgok valódi lényegét, s minden dolog lényegéről tiszta ismerettel bírnak.

Ez röviden Plátónak *államnevelészeté*, általános alapvonalokban.

Részleges nevelészet.

Plátó meghatározta a nevelészetet, mint az ifjúság vezetését a törvény által előírt s legjelesebb férfiak által helyben hagyott életmódhoz képest, mely mint olyan, az ifjúságban érzületeket teremt. — Minden foglalatosság közt legjelesebb a nevelészet. — A nevelés eszméjének kivitelénél folytonos akadályok gördülnek elé, melyek a lélek betegségeiben, roszaság és tudatlanságban, elvégre a test rosz alkotásában találják alapjokat. Azért kell a nevelészetnek egyrészt a gymnastikát, másrészt pedig a zenét egyenlőleg minden tudomány mellett önmagáért öszhangzólag művelni. Ennek megtörténtével az emberben azon tartás támad, melyet igazságnak nevezünk, mely minden erény öszlete s minden szellemi nevelészet célja.

A legelső szerelés.

A gyermek születése után testi és szellemi kiképzése tekintetéből legott figyelembe vétessék. A *testi képzést* illetőleg, az anya képezze a gyermeket míg gyenge. A *szellemi bánásmód* annál gondosabb legyen, minthogy e korban minden benyomásra legfogékonyabb.

A csecsemő kort meghaladván a gyermek, engedjünk neki játékokat, melyek korához illők. Játék által a jellem is képeztetik, de rendszeres játék által, s hol ez így történik, ott rendszerető férfiak is válnak belőlök. Erre az összejövetel helye minden városnegyedben egy templom, ápolónők felügyelete alatt.

A tudományos képzés első csírája olyaténféle regék elbeszélésében áll, melyekben az Isten úgy állítatik elő, mint valóban van. — Nagyban igazolja ez is, hogy a gyermeket korán kell vallásosságra szoktatnunk. De a halálfélelemtől is óvnunk kell a gyermekeket, ha hősöknek akarjuk őket egykoron.

Az erkölcsi nevelészet e korban különösen a tekintélyen, a személyin, a tanítónak szellemi és erkölcsi megfontolásán alapúlt magatartáson nyugszik.

Tantárgyak.

A tantárgyak a gymnastika és művészet, minden egyéb tudománnyal, melyek a lelket képezik. Erre díjazott tanárok alkalmaztatnak. Atyának nem állott szabadságában gyermekét visszatartóztatni az iskolától.

*Gymnastikának és zenének az oktatásban egyesítettnek kelle, hogy hős és okos szellemeket teremtsenek. *Gymnastika küzdés- és tánczból állott. Ide tartozott a haditudomány és vadászat.**

Tudományos nevelészet.

Minden nevelészetnek másik főalkrésze a *műzők mestersége*, mely a bensőnek minden részére, művészet- és tudományra vonatkozik. Az első oktatásban a nyelvből s annak elemeiből kell kiindulni. Ez elsajátítás után költőt kell adni olvasni a tanoncznak, azt neki értelmezni s részben betanultatni. De mint kicsinált dolgot kell tekintenünk, hogy a költészetből csak a himnuszokat az istenek és jó emberek dicsőítésére használjuk fel. Mindenütt törekednünk kell tiszta belátás és megfontolt ismeret után. — Ne merjen senki költeményt szerkeszteni, habár Thamyras vagy Orpheus himnuszait múltná is fölül, mielőtt a törvényörök bírálata alá vetette és azoktól helybenhagyott volna.

A tulajdonképi zene az ifjúnak 14—16 évig szükséges nevelési és oktatási tárgy különös felügyelő vezetése alatt. A zene befolyása a nevelészetre látszatöb, ha az ének a tánczczal egyesíttetik. Az első nemes érzést fogja az ifjában föléleszteni, s annak szelid varázsa által szép és jóra szoktatni, míg az útba igazítás eszokok által csak késöbben állhat be, midön az ész inkább érvényesül.

A szellemi képzésnél szorosán megjegyzendő, hogy a tudatlanság nem a legnagyobb baj, hanem a sokféle ismeret és soktudás rosz neveléssel, sokkal károsabb a tudatlanságnál. — A szellemi képzésre első a *mennyiség- és csillagászat*. Az első anyagi haszna végett igen fontos s a bölcséleti képzésre a legjobb előkészítő eszköz. A *csillagászat* az örökkévaló mindenségnek képét s annak végczélját tárja előnkbe. Mindkettő egyszersmind előjáték a legföb tudományra, a *Dialectikára*, melynek módja abban áll, hogy részben a fajokat elkülönítve akként vizsgáljuk, miszerint egy fogalmat a másikkal föl ne cseréljünk, másrészt a fogalmakat tisztán kifejtsük, s a dolgok lényegét és benső viszonyait kimutassuk.

Az erkölcsi képzés egybefoglalja az egész ember összes nevelését, s az igazságot, mint az egyesnek legföb czélját állítja fel. Mivel az erkölcsannak legföb elve, hogy mi az Istenhez, mint mindenek teremtőjéhez, a mennyire lehetséges, hasonlók legyünk. Minthogy Isten akarát, hogy, mint a világ, különösen az emberek tökélyesek legyenek, ugyanazok lelkeivel a testekkel egyesülések előtt az ösképeket, melyek szerint a földön minden teremtetett, az igazak és jókröli legföb eszmét közölte. Ennek eszközlésére magunkban kell az isteni részt, az ész, egészen szabaddá, és tökélyesen uralkodó tehetséggé tennünk. Ezt téve, gyakoroljuk a legföb erkölcsiséget vagy az igazságosságot, mely az életben a legföb jó.

A korosabbak művelése.

Ezek is szükségelik a művelést. Első követelmény magában az *önismerés*. A ki nagy ember óhajt lenni, az se magát, se övét ne szeresse, hanem csak azt, a mi helyes, akár találja azt önmagában, akár más működésben. Második az *igazságosság szeretete*, mire következnek: mérséklet, bölcsesség, s mindazon tökélyek, melyekkel mindenki bírhat is, másokkal is közölheti. — Továbbá kell szolgálni és uralkodni tudni, mivel aki soha sem szolgált, dicsérettel nem is urkodhatik. Szükséges még a *gymnastika a gyógyászattal*, sőt amannak ezt fölöslegessé kell tenni; legfontosabb pedig a *harczfiakra* nézve.

Az *államférfi* legyen művészet- és irodalomban elméletileg kiképzett, hogy jó és igazságos érzületeket keltsen a népben. Legfőbb hivatás a *törvényhozóké és kormányzóké*. Tőlök természeti hajlamkép is követeltek: szilárdság, kedv, jóakarát, nemes és szigorú jellem, s e képzéshez kedvező tulajdonságok, mint éles belátás, sok felfogó erő, jó omlé, fáradhatlanság és rendkívüli munkaszeretet.

Első rendszeres nevelészet.

Plátó paedagogiája a legelső rendszeres paedagogia a világtörténelemben. Ez, mint különösen a plátói bölcsészeti rendszer, maga, után vonza Görögország consequentiáját, — de magán a görög nézetben belül. Azért látá szükségesnek Plátó a művészetben az erkölcs-vallásos képzést. — A hellennek s azzal az embernek lényébe mélyen belefűrődve, senki erősebben nem hangjelezett mint ő, és senki gyönyörűbben nem állítá elő, hogy a jó az igaz, és az igaz a jó, és pedig isteni alapon. Mint igazi hellen, felállította a nevelés elveit, ugyanannak eszméjét tisztán felfogta, célját szorosan meghatározta, s ugyanannak megnyerésére az eszközöket pontosan kijelölte. Minthogy tehát ő mint bölcsész és nevelész egy történeti nagy népnek igazi és nem álképviselője, ugyanazért a világtörténet szelleme is, és habár közvetlen nem is keresztény szellem, mindazáltal e szellem mégis prófétai igében, „az ember fiában“ nyeré beteljesedését, belőle szólott, midőn Timäosában mondja: „Minthogy a világegyetem halandó és halhatlan lakókat tart fenn s azokkal töltetett meg, láthatóvá lön a láthatót magában foglaló lelkes, érzékileg észlelhető Isten, csak ész által közelíthető Istennek képmása, az istenek legnagyobb és legjobbika, legszebb és legtökélyesbika, ez egyetlen ég, ki egyetlen szülött.“ Az elméleti nézetnek e mélységéhez függeszti a hasonlóul mély erkölcsi követelményeket: „Legyen az ember, úgymond, erkölcsiség által, a mennyiben teheti, Istenhez hasonlóvá.“ — „Isten a legigazságosabb s közülünk senki sem közelíthet hozzá, mint a ki az igazságosság végső fokát elérte.“ — Oda céloz tehát a nevelészet is. — Csak a neveltek lesznek jók; csak fegyelem által válik az ember jelessé. — Plátó, a Görögország képviselője legfőbb magaslaton, — mint bölcsész s mint nevelész — a görög szellemnek legtisztább kifejezése s lenyomata.

213 *Knauz Nándor* l. t. ily cím alatt értekezett: „II-ik Endre szabadság-levelei.“

214. A titoknok felolvassa a vallás és közoktatási m. k. minister f. é. június 12-kén 10,094-ik szám alatt kelt leiratát, melyben a Sz. István Baksa község határában fekvő kunhalmok ügyében kérelmezett ásatási költségek fedezésére, az Akadémia azon 12,000 frnyi javadalmazásra utaltatik, mely a f. é. április 29-én, 7784-ik szám alatt kelt rendelettel, az Akadémia rendelkezésére bocsáttatott.

Átteendő az archaeologiai bizottsághoz.

215. Ugyanaz jelenti, hogy a vallás és közoktatási m. k. minister f. é. május 12-kén 7174-ik sz. alatt kelt megkeresése folytán kiküldött bizottság, a néhai Jászay Pál oklevél-gyűjteményét megvizsgálván, benyújtotta jelentését, melyben a nevezett oklevél-gyűjteményt a szintén benyújtott lajstrom szerint, teljesnek és hiánytalannak találta.

Felterjesztendő a m. k. vallás és közoktatási ministerhez.

216. Ugyanaz jelenti, hogy az archaeologiai bizottság f. é. június 1-jén tartott VI-ik rendes ülésének jegyzőkönyve a szabályok értelmében közöltetett.

Tudomásul vétetik.

217. Ugyan a titoknok bejelenti az archaeologiai bizottság f. é. jun. 13-án kelt külön megkeresését, melyben f. é. jun. 1-jén tartott ülése 64-ik pontja értelmében, az archaeologiai bizottság ügyrendének 7-ik pontját megváltoztatni indítványozza.

Az indítvány egyelőre tudomásul vétetik, s annak idején közöltetni fog az ügyrend átdolgozásá val megbízandó akadémiai küldöttséggel.

218. Olvastatott *Pór Antal* tanár f. é. jun. 15-én kelt levele, melyben a f. é. jun. 7-ki akad. osztály-ülés határozata következtében véle közölt egyptologiai pályakérdés formulálására kijelenti: hogy az teljesen visszaadja azon képet, melyet a készítendő műről magának alkotott.

Tudomásul vétetik.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonharmadik (nyelv- és széptudományi osztály-egyszersmind összes)
ülés.

1869. *junius* 28-kán;

Horváth Cyrill t. t. helyettes elnöklete alatt.

220. *Toldy Ferenc* r. t. felolvasta *Imre Sándor* l. t. következő czi-
mű értekezését: „Geleji Katona István, főkép mint nyelvész.“ Kivo-
nata ez:

Geleji K. I. a XVII. századnak Magyarhonban legnagyobb prot.
hitszónoka és jeles nyelvü írója, nyelvészeti munkásságának ismertetése
végett szükséges annak élettörténetéből is a jelentőbb mozzanatokat ki-
emelni. Mint ily kitünő s önálló szellemü egyénnél szoros kapcsolatban
van minden: a magán élet, a hivatalos állás, a tudományos foglalkozás, a
nyelvezet, a nyelv-kezelési elvek és módszer. — Szül. 1589-ben, mint is-
kolaigazgató Beregszászon élt, midőn *Bethlen G.* fejedelem akaratából
és költségén először Heidelbergbe utazott. Onnan visszatérvén kevés
idő múlva, ismét a fejedelem kívánatára ment ifj. *Bethlen István*nal
ugyanazon főiskolába. A harmincz éves háború miatt hamar visszatérve,
Gyulafehérváron lett tanár, onnan csakhamar (1621.) lelkész, előbb ha-
lálisan sínlő *Károlyi Zsuzsánna* fejedelemnő mellett, majd az udvarnál
Fehérváron. Utóbb (1633.) püspökké választatik s e hivatalt viselte halá-
laig (1649). Nagy része volt az unitárok elleni küzdesekben és a presbyte-
rianismus legyőzésében, — mely utóbbi ügy miatt sok gyanúsítást szen-
vedett s méltatlanul rágalmaztatott külföldön is. Mint theologus nem e
téren bírálható; kemény vitázó volt s legalább a külföldiektől elsajáti-
tott ismereteknek, érveknek hatalmas, elmés tolmácsa. Sajnos, hogy ek-
kori theol. irodalmunk nagy részt vita-iratokból, kiméretlen nyelvü s
alant járó beszédü fakadozosokból áll, melyek az emberiebb mai korra
nézve az idő szelleme által tilosakká lettek.

Munkái a nagy „Énekes könyv“ (Gradual 1636). „Váltság Titka.“
1—3. kötetben. *Predikációk* (1645—49.) „*Titkok Titka*“ (1645). *Prae-*
conium evangelicum. Két kötet (1638—39.)

Nyelvezete főkép szóbőséget tanúsít. Számos szavai vagy általa

jöttek létre, vagy a nép nyelvéből szedettek elő; sok nem fordul elő más irónál. Így: kagyma, kanyogat, kisztek, szesz (szeszély), szerszám (füszer), szival (száraszt), koforty, igyehít, nyavalyít, enyeg, csitkó (csukló), ívat (ívadék) stb. Kemény és trivialis kifejezései nagy számúak. Hajlandó sőt utasít a purismusra, a t. műszókat újítja, de a népies idegen szókat meghagyja. Adagiumok egész özöne található nála; de néhol latinosság is fordul elő, s a maihoz képest hibásnak tartható szórend. Stíljának tulajdona: *méltóság*, áradozó bő beszéd, hosszú, nagyszerű (nások: nagyszer) szavak. De könnyen trivialitásra fajul. Másik tulajdona: *elénkéség*. Beszédei mindenütt elevenfolyásúak, alkalmazók, a kor erkölcséire, gondolkodásmódjára vonatkozók gyönyörű részleteket találni bennök. De e tulajdon is elfajul, heves, végtelenre terjedő invectivákra erős, durva színekkel festésre, izléstelen leírásokra ereszkedvén ki, mihelyt elleneivel találkozik. Mindenek felett *érthető*. Jól elsajátította a mit tanult, s átértve s világosan adja elő, mint tulajdonát.

A gyakorlatból fejlődik ki az elmélet. Így lett az íróból, szónokból, az önállón és nyomosan gondolkozóból, a nyelvre szüntelen reflectálván, nyelvész. A szó mai vagy újabb kori értelmében így nem nevezhetnők. Amnyi igaz, hogy a nyelvet inkább költők, szónokok és tudósok vagy nagy gondolkodók és írók fejlesztik. Szerzőnk is hatott erre már szónoklatai által is. De öntudatosan s elméletileg is munkált a nyelvért; irt nyelvügyi jegyzeteket, grammatikát. Hogy állott nyelvészetünk az előbbi és e században? Grammatika-író, más mint nyelvész. Erdősi bírt egy-némely nyelvész-tulajdonnal; Molnár kevésbé. Az irodalom és a XVI. század embere; ez inkább theologus és a XVII. sz. növendéke. Nálunk e században a class. irodalmi tanulmányok hanyatlottak. Komnai Amos metodusa s tanítási elvei ártalmasak voltak. Ő és követői kiszóriták iskoláinkból a görög irodalmat, sőt a latin költészetet is. Ez ártott a nyelvészetnek is, mely addig nem fejlődhetett, míg a biblia szavai, a genesis népszármazási hagyománya s héber nyelv cultusa bilincselte.

G. Katona I. is csak e korlátok közt s a mellett csak gyakorlatilag, csak dilettansul nyelvészkedik. A héber nyelvet vallja minden minden nyelv anyjának, mint Apáczai, Molnár és sok más. Mégis igyekszik a szók lényegét, *ετυμολογία*-ját felfogni, s az orthogr. és szóképzés szabályait úgy vonni el; a „szóknak nemesak héjjokat koczogatván, hanem ugyan belekre is hatván.“

Elsőbben orthogr. szabályokat ad. Főelve a szó természete szerint írni. Ebből hozza le többször elnésen, sikerülten és maig tanulságosan törvényeit; de néha következetlenül. Nem bír azon ismerettel, melyet a hang- és írástan székségel, s melyet csak a történelmi nyelv-tanulmány adhat; ilyessel bírni amaz időben nem is lehetett. — Szóelemzése sokszor sikerül; de inkább sejtésen, éles elméjü hozzávetésen, mint nyelv-ismereten épülvén, sokszor gyarló is. — Szó-alkotásra nézve nemesak példákat, hanem szabályokat is ad; mi azon időben a legműveltebb nemzetek irodalmában is példátlan. Purismust kíván, s azt teljesen kivihetőnek vallja. Sok szava átmaradt, vagy mások által az ő példája mellőzé-

sével, újra alkotva, életbe lépett: (vágaték, illeték, különbözetien, szerzemény, öntemény, faragmány, képzemény, miség, hányság, adalék, belülrő, kívülre stb.) Sajátlag első nyelv-ujtónk volt, Apáczainek mestere vagy példánya. E tekintetben Kazinczy és társai, valamint a XVIII. század végén élt némely ujitók sem vették figyelembe. Gyarmathy S. alig említi. Révay ismeri, használja s néhol tekintélyül idézi. Toldy F. méltányolja érdem szerint. Olvasókönyveink nem adnak ismertetésül szónoklati s egyéb munkáiból (Gradual előtti nagybecsű értekezés); ez talán megengedhető, de nyelvünk történetének tanulmányozói nagy kár nélkül nem mellőzhetik.

221. *Tély Iván* l. t. ily czím alatt értekezett: „A görög tanulmányok Franciaországban“ Kivonatban következőleg:

I.

1867-ben Franciaország néhány hellenistája egy társulat alakítását tervezte a görög tanulmányok előmozdítása végett. E kifejezést *görög tanulmányok* (Études grecques) szándékosan választották; mert nem csak arról volt szó, hogy a görög nyelv és irodalom művelésének adjanak új lendületet, hanem a görög művészet művelését is akarták erősíteni és emelni, hogy védgátul állítsák fel ama mindennapias és pórias ellen, mely a művészetben mindinkább nagyobb tért foglal el. Sőt a társadalmi kérdés szempontjából is azt tartották, hogy Görögország volt a politika tudományának valóságos anyja, mert megismervén a szabadságnak nemcsak jótéményeit s dicsőségét, hanem hiányait, tévedéseit s keserűségeit is, kikiáltotta végtére, legkitünőbb bölcsészei által, a mérséklet, egyetértés, igazságosság amaz elveit, melyek napjainkban oda törekvésnek, hogy az emberi társaságok törvényét képezzék. Hozzájárul végre az is, hogy ama hellenisták nézete szerint, a görög nép korszakai, a legrégibb időktől napjainkig, ugyanegy rendeltetésnek viszontagságteljes, de állandó folyamatát képezik, s hogy kíváncsi és rokonszenves érdekel illik kísérni az ötven év előtt kezdődött görög újraszületés haladását.

A hellenisták e terve nemsokára valósult, mert még ugyanazon évi június havában megalakult az ötven alapító-tagból álló választmány, melyben Franciaország legjelesebb tudósai s a közoktatási minister, Duruy úr, Görögország történetének írója, foglaltak helyet, kikhez három görög is csatlakozott, ugy mint: Deljannisz Tódor, akkorában Görögország követe Párisban; Mélasz Konstantin, bankár Marseilleban, és Valettas, tanár s görög irodalmár Londonban.

Az általuk életbeléptetett társulat czíme: *Association pour l'encouragement des études grecques en France.* (A görög tanulmányokat előmozdító társulat Franciaországban). Feladata pedig: terjeszteni a görög tanulmányok előmozdítására legalkalmasabb módszereket és könyveket; ösztönözni minden kitelhető eszköz által a tanárokat és tanulókat; viszonyba lépni külföldi hellenistákkal, s közrebocsátani évköny-

veket, melyek a társulat munkálatait s a görög tanulmányokra vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazzák.

A társulat napról-napra nagyobb rokonszenvvel találkozott, úgy, hogy jelenleg már hétszáznál több, tíz franknyi évdíjas tagot számlál. Ezek között van kétszáz görög, többnyire Athénből, Konstantinápolyból, Marseilleből és Londonból.

Az athéni egyetem évenként négyszáz frankot, s a görög nemzeti-bank még nagyobb összeget ajánlott fel a társulatnak.

II.

E társulatnak oly gyors felvirágzása azt bizonyítja, hogy az kifejezi a francia műveltség törekvéseit. Franciaország, mondá Patin, a társulat elnöke, az 1868-iki közgyűlésen, már a 16-ik században volt a görög tanulmányok fő székhelye, melyek azóta a francia irodalomra hatalmas és termékenyítő befolyást gyakoroltak, s két nagyszerű lépésre indították a francia nemzetet, hogy t. i. a görög függetlenség bajnokainak nagylelkű segínyt nyújtott, s később a felszabadult classicus földön tudós lakhelyet állított fel magának az *École d'Athènes* alapítása által, melyből Franciaország legjobb hellenistái kerülnek ki.

Hogy ez tovább is így legyen, a társulat terjedelmes emlékiratot nyújtott be a közoktatási miniszterhez azok törekvései ellen, kik a görög tanulmányokat a középtanodákból vagy egészen kihagyatni, vagy azokban túlságosan korlátozni akarnák.

A tudományok újraszületése óta — mondja az emlékirat — határozatosan mozdították elő a görög tanulmányok a francia nemzeti szellem fejlesztését. Veszélyes volna tehát elhagyni ezt az utat; mert ez nem jelentene egyebet, mint meggyengíteni ama *valóban szabá levő oktatást*, mely a görög és római régiség ismeretén alapszik. Vannak már úgy is elég számú szaktanodák, melyeket azok keresnek fel, kik lemondanak a classicus műveltségről. A kik tehát szabadon választják a pályát, mely ez utóbbinak megszerzésére vezet, azok szellemét fel kell emelni és erősíteni a görög tanulmányok által, melyek hasznát háromszázados hagyomány szentesíti. Történetek ugyan némelykor Franciaországban lépések a görög tanulmányok leszorítására, de mindig a közoktatás kárával, anélkül, hogy ez által a tanügy többi ágai nyertek volna. Azért siettek a directoratus és consularatus alatt a görög nyelvet és irodalmat, mint a jó oktatás lényeges elemét, ismét visszahelyezni.

Minél inkább alakul át — folytatja az emlékirat — a francia társadalom azon részvét által, mely polgárait az állami ügyekben megilleti, s minél inkább terjed és emelkedik az elemi oktatás, annál szükségesebb, hogy a középtanodákban maradjanak meg színvonalukon a görög tanulmányok; mert a görög eszmék és ügyek képezik a hajdankor legtisztább lényegét; Róma és irodalma e lényegnek csak alsóbb alakját, elgyengült s gyakran megmásított hagyományát tünteti fel.

A mai görögök — így végzi az emlékirat — s némely philhellé-

nek azt is reménylik, hogy a görög nyelvnek oly szerep jutand a nemzetközi életben, minő a latiné volt a középkorban, főleg ha a Nyugat tanodái elszoknak majd ama kiejtéstől, melyet Erasmus roszul sugalmazott tanítványai hoztak be. Jóllehet, a társulat nem osztja még most a reményt, hogy a görög nyelv általános nemzetközi nyelvvé fogadtatik el; más részről mégis, tekintetbe véve Franciaország viszonyait a Kelettel, szükségesnek tartja, hogy a tanárképzésben (*École normale*) egy született görög tanítsa a valódi görög kiejtést. Ez által évenként mintegy húsz tauár tanulná meg e kiejtést, s mindegyik úgy terjesztené tovább, a mint ezt az athéni tanodából hazatérő tudósaink teszik.

Ezzel kapcsolatban mondá Egger, a társulat 1869-ki közgyűlésén, hogy Görögország elfoglalja Franciaországot; de e békés elfoglalás miatt nem kell aggódni, mert a társulat azt látja a hellenismusban, mit hajdan a Renaissance buzgó napszámói láttak benne, t. i. a polgárisodásnak elemét, melynek meggyöngítése veszélylyel fenyegetné Franciaország közoktatását s erkölcsi tekintélyét. Ha tehát — folytatá Egger — a nagy emlékek és nagy mintaképek tiszteletében önkényt csatlakoznak hozzánk a régi hellenség egyenes örökösei, kell hogy baráti kezet nyújtsunk nekik. Ha a mai görögök, megatva a tisztelettől, melylyel őseink iránt viseltetünk, részint kereskedelmők, részint szellemi munkásságuk nyereseményének tizedét ajánlják fel társulatunknak, ez bizonyosan becsületökre válik. Nemes verseny! mely a hellenség érdekeit Konstantinápolyban, Athénben és Párisban, felülemelkedve a politikai tusákon és szenvedélyeken, azonosítja. Nekünk tehát bizalommal kell őket fogadnunk, kik nem kérnek egyebet, mint hogy nyelvöket és nemzetöket szeressük.

A szellemek és szívek összhangzását szabadelvű munkák keresztülvitelében — így végzé Egger — ékesen fejezi ki társaink névjegyzéke, melyben különféle nemzetok s Franciaország egyeteme mellett Anglia- és Magyarország egyetemei szerepelnek.

III.

Ezekkel szoros összefüggésben van d' *Eichthal* Gusztáv értekezése a görög nyelv nemzeti kiejtéséről.

E kérdés — mondja d' *Eichthal* — soha sem merült volna fel, ha a görög birodalom bukása 1453-ban nem szakít félben négy századon keresztül majdnem minden érintkezést Görögország és nyugati Európa között. Csak e körülmény, mely a görögök nemzeti életének némi felfüggesztése volt, okozhatta, hogy némelyek azt is megtagadták a görögöktől, a mit még soha semmi néptől el nem vıtattak, t. i. a jogot és hivatást, hogy önmaga szabályozza és határozza meg örökségi nyelvének kiejtését. A külföldi tudósok ugyanis, kik idővel nem többé menekült görögök társaságában, hanem könyvekből tanulták a görögöt, ezt holt nyelvnek tekintették, s egy ujan csinált, mesterkelt kiejtést az úgynevezett erasmusit alkalmazták reá, mely azonban minden országban külön-

bözik, mert minden Erasmius saját anyanyelvének kiejtését erőszakolja a görög betűkre, mintha a görög nyelv azért keletkezett volna, hogy francziásan, olaszosan, németesen, ángolosan, spanyolosan ejtessék ki!

Sokat írtak e tárgyról mindkét táborban, de végre mégis a gyakorlati élet többet tön mint a tudomány, a görög nemzeti kiejtés ügyének előmozdítására. A XVIII. század látta, hogy Görögország ismét élni kezd az irodalom ápolása, az ipar- és kereskedelem fejlődése által. Peloponnesus fölkelése figyelmessé tette Európát, hogy ott még egy élő görög nép létez, s egy eleme a politikai hatalomnak. Choiseul gróf utazása Keleten figyelmeztette Európát, Görögország műemlékeire s lakosainak nyelvére; s titkára Villoison azon meggyőződéssel tért vissza Franciaországba, hogy a régi- és úgörög nyelv ugyanegy, s hogy következőleg Görögország hagyományos kiejtését kell visszahozni a tanodákba. Azóta a legkitünőbb tanárok követték és követik e kiejtést, például Boissonade, Hase, Egger, Rossignol stb.

Bárminő hiányokkal is vádolják tehát az erasmianusok a görög nemzeti kiejtést, mégis ezé az elsőség a politika és életgyakorlat tekintetéből, mert ebben ismerjük fel a görög életnek és csudálatos égaljnak befolyását; s mert csak ennek elfogadása létesítheti ama kapcsot, mely a görög népet a minden nemzetbeli hellenistákkal egyesíti.

IV.

Ugyanezen d' *Eichthal Gusztáv* úr felolvasta a társulat valamelyik ülésében a következő czímű értekezését: *Voltaire és a görög kérdés 1770-ben*, melyet a *Temps* 1869. mártius 20-ki számában közölt.

Voltaire, jóllehet már akkor aggastyán, ifju lelkesedéssel üdvözölte 1770-ben Peloponnesus felkelését, melyben Görögország feltámadását látta, azt hívé, hogy nemsokára Ázsiába kényszerülend visszavonulni az irodalom és emberiség ellensége. De keserűen kellett tapasztalnia, hogy részint az európai, részint az orosz diplomatia akadályozza reményeinek teljesültét. Hiában ír ő levelet levél után, kedves görögjei érdekében Katalin czárnénak.

Katalin csak hidegen vigasztalta Voltairt; mire ez 1770-k évi július 4-én kelt levelében azt válaszolja többi között a czárnénak: „mindenmet szívesen odaadnám Görögország felszabadításáért; de attól tartok, hogy felséged békét köt. Ez dicsőséges lehet ugyan felségedre nézve, de mi lesz majd az én szegény görögöimből? Én óhajtanám, hogy a porosz király, Mária Therésia, és a czárnő kereszthatat indítsanak a török barbárság ellen. Mily elragadó látvány volna, ha két császárné fogná meg a zultán két fülét, és Ázsiába vezetné vissza.“

Voltaire egyttal a porosz királyhoz is fordult a görögök ügyében, kinek ugyanazon évi augusztus 20-án ezt írta:

„A gondviselés, hogy megalázza büszkeségemet, úgy akarja, hogy a törökök visszavegyék Görögországot, vagy legalább megengedi, hogy

a hirlapok ezt írják. Ez nagy csapás reám nézve; nem azért mintha talpalatnyi földem volna Athénben vagy Korinthban, hanem felséged nem tudja, mily nagy örömem lett volna látni, hogy Sophocles és Demosthenes dédunokái felszabadultak egy tudatlan basa alól. Akkor görögre fordították volna felségednek kitűnő munkáját: *Refutation du Système de la nature*, és gyönyörűen nyomatták volna ki azon a helyen, hol hajdan a Lyceum állt.“

De a porosz király azzal vigasztalja Voltairet, hogy az ő *Henriade*-ja, tragoediai, történelmi művei épen oly nagy-becsüek, mint az Ilias, mint Sophocles és Thucydides munkái, s hogy bölcsészete sokkal túlszárnyalja Plato, Aristoteles és Zeno böcsészetét. „A béke mindenesetre helyre fog állni. A zultán megfizeti majd az árát, s Görögországból az lesz, a mi lehet.“

Voltaire ismét Katalinhoz fordul, s azt írja neki: „Ha felséged győzne, mindjárt keletkezne egy görög akadémia; Athén görög főváros lenne; az aegeumi tenger összes kereskedői görög útleveleket kérnének; a görög nyelv általános nyelvvé válnék.“

De Katalin eszeágában sem volt, hogy a görög nyelvnek ilyen nemzetközi jelentőséget tulajdonítson. Némi gúnynyal válaszolt Voltairenek: „nemsókára ideje lesz már, hogy én is valamely egyetemre menjek görögül tanulni. Ezalatt azonban oroszra fordítják már Homért. Ez is kezdetnek jó.“ De Voltaire sem maradt adós a gúnynyal, ezt felelvén a czárnénak: „mglehet, hogy az orosz nyelv helyettesítheti a görögöt, de én nagyon későn születtem, hogy azt megtanuljam.“

D'Eichthal semmiképen sem tartja ábrándosnak Voltaire óhaját, hogy a görög nyelv világnyelvvé váljék; mert, szerinte a napról-napra szaporodó nemzetközi viszonyok mindinkább szükségesebbé tesznek egy általános nemzetközi nyelvet; ilyen pedig csak a görög nyelv lehet. Ezt bővebben indokolja d'Eichthal ezen iratában: *De l'usage pratique de la langue grecque*. Ő nem kételkedik, hogy az összes népek egy közös szervezés, egy általános társaság felé haladnak. Ezt gyaníttatja a politika, tudományok, művészetek, ipar- és kereskedelem állapota. De ha ilyen az emberiség jövője, akkor e nagyszerű eseménynek első következménye egy közös nyelv, mely érintetlenül hagyván a nemzeti nyelveket, a nemzetközi viszonyok közlönye volna. Már pedig ismerünk egy nyelvet, mely a XVI. század óta a magasabb műveltség szükséges elemét képezi, — mely eredete által érintkezik a polgárisodás eredetével, — mely a történetnek minden korszakában szerepelt s méltólag töltötte be küldetését; — mely az emberi szellem nagy nyilatkozványainak első eszköze volt a politikában, irodalomban, művészetekben, tudományokban; — mely az evangéliumnak, szent Pálnak, az egyházi atyáknak, s egyszersmind Luciánnak és Julián császárnak a nyelve volt, — mely fentartotta a byzantíni irodalmat és jogtudományt, — mely ezen majdnem háromezer éves munkájában semmit sem veszített eredeti életerejéből, megtartotta szókincsét, s megőrizte képzeletességét ősi tökélyében, — mely a négy-

százados szolgaság alatt szenvedett ugyan, de a szabadság feltüntével letörülte a rozsdáját, s rövid idő alatt ismét megjelent régi fényében.

Hozzájárul az is — folytatja d'Eichthal, — hogy ma a gyakorlati élet követelményei miatt a nyelvek száma, melyeket a tanodákban tanítanak, mindinkább szaporodik, mi a közoktatás ügyét nagyon akadályozza. E nehézségek megszűnének, ha a görög nyelv választatnék általános nemzetközi nyelvvé. Mert minden tanodában az illető nemzeti nyelven kívül csak egy nyelv taníttatnék még, t. i. a görög. Magától értetődvén, hogy a magasabb műveltségre előkészítő tanodákban a latin is tartaná meg jogosultságát.

Ha saját véleményemet is szabad e tárgyban kijelenteni, én hajlandó vagyok a francia társulat többségének nézetében osztozni, hogy d'Eichthal reményeinek s óhajainak teljesülése a jövő titkai közé tartozik. De azért Magyarországnak e tekintetben is résen kell állnia, s arról gondoskodnia, hogy úgy most, mint századok múlva minden perczen képes lehessen a nemzetközi viszonyokban méltólag szerepelni. Ha tehát a d'Eichthal által sejtett esély valaha mégis bekövetkeznék, mialatt nálunk a görög tanulmányok parlagon heverték volna, könnyen képzelletni, hogy utódaink akkor szánandó helyzetben találkoznának.

De ha nem is valósulnának, soha sem d'Eichthal sejtelméi, elég nagy ösztönül szolgálhat nekünk Angol-, Francia- és Németország példája, hogy mi is nagyobb buzgalommal mozdítsuk elő édes hazánkban a görög tanulmányokat.

V.

Az 1868-ki évkönyvben Wescher egy eddig kiadatlan töredéket közöl Aristodemus görög történetéből. E kézirat a X. századból származik, s Athos hegyének Vatopédi zárdájából került a császári könyvtárba Franciaországban. A töredékek szerzője valószínűleg Aristodemus Nysából, Strabo kortársa, a kinek *Ἱστορίαι* czimű elveszett munkájához tartoznak ezen töredékek, melyek ötven évre terjedő történelmi anyagot tartalmaznak, t. i. a perzsa háborúk befejezésétől a peloponnézi háboru kezdeteig; következőleg Herodot történetét összekötik Thucydides munkájával.

Az 1869-ki évkönyvben olvasunk szép értekezést is Eggertől a Stephanusok (*les Estienne*) családjának érdemeiről a görög nyelv és irodalom akörül. Ha Olaszország büszke az Aldusokra, annál büszkébb lehet Franciaország a Stephanusokra, kik közül kilenczen voltak másfél század alatt classicai műveltségű nyomdászok, s különösen ketten, I. Róbert és II. Henrik, első helyet foglalnak el Franciaországnak történelmileg nevezetes személyei között.

A XV. század vége felé Stephanus Henrik a könyvnyomdászatnak szentelvén magát, mely akkor hozatott be Franciaországba, magára vont a ősi nemes családból származó atyja haragját, ki őt kitagadta, de ez által elenyészhetetlen dicsőségét és nemességét megalapította. 1502-ben

megjelent a tengeri nyulakhoz czégezett könyvnyomdájában (*in officina cuniculorum*) Aristoteles Ethikájának kivonata latin fordításban. Hogy ez tudós nyomda volt, mutatják az abban alkalmazott javítókok, u. m. Beatus Rhenanus, Pontanus Mihály, s a crétai születésű Porta Péter; de ezt mutatja e nyomda két jeligeje is: *plus olei quam vini*, és *fortuna opes auferre, non animum potest*.

Henriknek, kit elsőnek nevezünk, fia Róbert buzgón folytatta atyja munkásságát, s először adta ki görögül halikarnassi Dénes római régiségeit, Dio Cassiust, Appianust, Trallianust stb. Azonkívül nagy érdemet szerzett magának a *Thesaurus linguae latinae* által, mely tizenegy év alatt három kiadást ért. De görög könyveket nyomtatni nagyon gyanús volt a párisi hittani kar urai előtt, kik nem tudván görögül, haragudtak, hogy ezt is kell tanulniok a polemia új követelményei miatt. Ezért annyi keserűséget okoztak Stephanus Róbertnek, hogy Párisból Genfbe kellett menekülnie. Fia, II. Henrik azonban nem hanyagolta el a párisi nyomdát, hanem még hiresebbé tette. Ez már tizenöt éves korában úgy beszélt görögül mint francziául, s később gyönyörű latin irálya miatt is lön nevezetes. Kiindulván saját tanulási tapasztalásából, sokszor tanácsolá, hogy a classicus nyelvek tanulásában a görög előzze meg a latint; s e tanácsát sokszor ismételték mások, napjainkban is, de eddig siker nélkül.

II. Henrik adta ki először az eredeti szövegben Anakreont, Aeschylust, Athenagorost, Maximus Tyriust, Diadort, Themistiust, Sextus Empiricust, Herodotot. Ezen kiadások tartama alatt elkészült a *Thesaurus linguae graecae*, mely 1572-ben jelent meg öt vastag kötetben. E munkája által nagy nevet vívott ki magának Európában, de a reáfordított sok költség és gond miatt gazdagból szegénynyé, fiatalból öreggé lett, a mint maga mondá:

At Thesaurus me hic de divite reddit egenum,
Et facit ut juvenem ruga senilis aet.

De ez nem lankasztá az ő buzgalmát. Hogy kiadványainak vevőket szerezzen, bejárta Olasz-, Német- és Magyarországot, s egyúttal a törökök ellen is lelkesítette a különféle keresztény népeket. Németország egyik városában épen akkor (1594-ben) gyűléseztek a fejedelmek. Ő megragadván az alkalmat, lelkes emlékiratban felhívta őket a törökök elleni keresztháborúra; mert a lealázás, melyben a törökök Európát részeltetik, leginkább fájt neki. S e fájdalomla kitört egy tisztán irodalmi művében is, melyet ő Justus Lipsius ellen írt; azért mondá trófiásan Scaliger, hogy e munkát így kellene czímezni: *de latinitate lipsiana adversus Turcas*.

VI.

Ugyanezen 1869-ki évkönyvben ismerteti Pierron a francia császári könyvtárban találkozó Aeschylus-codexeket, számra nézve tizenkettőt. Ezek közül a legteljesebb a 2886-ik számú. Ezt nevezte Hermann Gottfried *Parisinusnak* vagy *Párisinus L.-nek*, követve Wellauert, a ki

ezt *Regius* L. névvel jelölte. A 2886-ik számot azonban csak 1740-ben kapta e codex. 1620-ban 1997-ik, és 1682-ben 3521-ik száma volt.

A philologok eddig azt tartották, hogy e codexet Janus Lascaris írta; de ez hibás nézet; mert Montfaucon *Palaeographia Graeca* című munkájában azt írja a 100-ik lapon, hogy Janus Lascaris írta 1500-ban a 2378-ik számú királyi codexet. Ez pedig, mely ma az 1250. szám alatt fordul elő, semmit sem tartalmaz Aeschylusból, hanem hittani értekezést Nicephortól a képostromlók ellen. Azután a Parisinus L. és a 2378-ik számú codex írásvonásai egészen elütnek egymástól; következésképp, ha Lascaris írta az utóbbit, nem írhatta az előbbit. A dolog valószínűleg így áll, hogy midőn Lascaris könyv- és kéziratárát megvették a király számára, mindegyik codexre ezt írták: *ex Jani Lascaris manuscriptis*. Ezt későbbben hibásan úgy magyarázták, mintba e codexeket, melyek között a *Parisinus L.* is volt, mind Lascaris írta volna.

Miután a Parisinus L. megegyez, többnyire az eltérő olvasatokban (*lectiones variantes*) a florenczi Mediceus codexel, az a kérdés merül fel, vajjon nincs-e a Parisinusnak egyéb értéke, mint egy másolatnak, vagy önálló tanúnak vétethetik-e a szövegtanban? Hermann szerint a Parisinus ugyanegy forrásból ered a Mediceussal. Haupt Mórícz pedig a Mediceus másolatának tartja a Parisinust. De ez azt mutatja, hogy Haupt egy óra hosszat sem lapozgatta a Parisinust, mert a különbségek e két codexben, Pierron kimutatása szerint, számtalanok. Hozzájárul, hogy a Mediceus tökéletesen olvasható, eljéjétől végig; a Parisinusban pedig vannak türes helyek, úgynevezett hézagok. Miért hagyta volna meg ezeket a Parisinus írója, ha a Mediceusból másolta le? Ez azt bizonyítja, hogy ő valamely olvashatlan kéziratot másolt le.

VII.

Gidel, a Bonaparte-Lyceum tanára, ismertette a társulat ülésében Száthasz Konstantin *Ἀρέθδοτα Ἑλληνικά* című munkáját, mely Athénben jelent meg 1867-ben.

Száthasz Konstantin, kinek egyik munkájáról, mely a Konstantinápoly bukása utáni görög irodalomra vonatkozik, nekem is volt szerencsém a tek. Akadémia előtt múlt december havában értekezni, még csak 27 éves fiatal ember. 1865-ben lett ismeretes, midőn Athénben orvoshallgató lévén, hozzáfogott Galaxidion krónikájának s a középkori görög éremtan írásához. Megjelent munkáját nagy dícséretekre méltatták Kopp és Gruber, kik a középkori görög tárgyakra nézve elismert szakférfiak, valamint a párisi, berlini, brüsseli és madridi akadémiák is.

Épen akkor a középkori tanulmányok nagy barátja, Lombardosz Konstantin, volt Görögországban a közoktatás minisztere. Ő tehát 400 drachmát utalványozott a fiatal embernek, hogy folytathassa kutatásait az ország különféle részein. Két hó múlva visszatért Athénbe Száthasz, magával hozva ritka kéziratokat s régi könyveket, melyek kiadására a görög parlament létezer drachmát szavazott meg, úgy hogy Száthasz

nyomozásainak eredményei már 1867-ben 'Αρχαία Ἑλληνικά című, két kötetes munkájában láthattak napvilágot.

Az 'Αρχαία tartalma: egy hosszabb költemény Mercúriosz Búaszról; egy másik költemény Créta háborújáról a XVII. század második felében; prózai elbeszélés Zante néplázadásáról, 1628-ban s egy krónika 1684-től 1699-ig.

E művek annyiban érdekesek, a mennyiben Görögország és a görög népnyelv történetéhez, Konstantinápoly bevétele után, nevezetes adatokat szolgáltatnak.

Mercúriosz Búasz, az első költemény hőse, úgy állítatik elő, mint Pyrrhusnak, Epirus királyának ivadéka. Konstantinápoly bukása után Európába menekülván, különféle fejedelmek szolgálatában rendkívüli harczai tettei által lön nevezetessé. Ezeket éneklí meg bizonyos Koronäosz, szintén menekült görög, a ki Velenczében élt.

Hogy Koronäosz nem nagyítja hőskének tetteit, azt bizonyítja Mercúriosz Búasz sírköve, mely még ma is látható Trevisóban a *Santa Maria Maggiore* templomban, melyet 1562-ben Lombardi Antal faragott, 1637-ben pedig Mercúriosz egyik dédunokája e felirattal díszített:

„Mercúriosz Búasz grófnak, Peloponnesus herczegének, az epirusi lovasság főnökének, a ki megverte a francziákat, s kihajtotta Nápoly királyságából, visszaadta Pisának a szabadságot, visszahelyezte Sforza Lajost Majlandban, megverte Trivulziót, elfoglalta Novarát; győzött Paviában, visszamenesztette Bolognát II. Gyula pápa tekintélye alá, alávetette a bajorokat Miksának, harczolt I. Ferenczcel Marignanónál, megverte a spanyolokat Veronánál. Ő békében nyugszik. Soha sem kellett volna meghalnia.“

Koronäosz, a költemény szerzője, a miut művében mondja, Zanteban született s Velenczében kezdte írni költeményét a XVI. században. Hogy csak igazat mondhasson, bejárta Peloponnesust, tudakozódott Nauplia hatóságainál az ő hőseről s családjáról, s versekbe szedte a hallottakat. Nem valószínű tehát, a mit Gidel gyanításképen mond, hogy költőnk Mercúriosz Búasz szolgálatában állt, ki őt jól fizette, hogy nevét görög versekben tegye halhatatlanná; s igaza lesz Száthasznak, hogy e rímes versekben írt költeményt Koronäosz csupa hazafiságból szerzette, vissza akarván nyerni Nyugat népeinél a görög nemzetnek ama becsültetést, melyet Konstantinápoly bukása után elvesztett. Ez annyival inkább elfogadható, mivel az egykoru történetírók megerősítik mindazt, a mit Koronäosz költeménye hősről mond.

Abban sem lehet egyetérteni Gidel ural, hogy Koronäosznak már nem lehetett semmi fogalma a hangmennyiségű verselésről, mivel rímes hangsúlyozó versekben írta költeményét. Ha, a mint Gidel úr maga is bevallja, Koronäosz az Iliást olvasta, s arra sokszor hivatkozik, nehezen lihető, hogy nem ismerte a hangmennyiségű verseket. Hogy ő ennek daczára hangsúlyozó versekben írt, az onnan van, mivel a népet tartotta szemé előtt, mely ezeket kedvelte meg. Hiszen tisztába van már hozva, hogy minden népnel, a legrégibb korban is, a költészet előbb hangsúlyo-

zó s csak később hangmennyiségü versekben nyilatkozott; mert a hangsúlyozó vers a természet kifolyása, a hangmennyiségü pedig a művészet találmánya. Abban sem adhatok igazat Gidel urnak, hogy a régi görögök nem ismerték a rímes verset, s hogy ezt később nyugati népektől vették át. Érveimet eládtam ezen iratomban: *Vörösmarty szöszata görögül és adalék a görög vers történetéhez* (Pest 1862). és a *παρθώγα*-ban megjelent ezen értekezésemben: *πρὸς τὴν τῶν ἐλληνικῶν στίχων ἰσοποιαν* (Athén 1862, 296—299.füz.), hol 447 rímpárt idéztem különféle görög költőkből, Homértól kezdve le az alexandrinusokig.

VIII.

Heuzey, a szépművészetek tanára, közöl az 1869-ki évkönyvben egy görög feliratot, melyet 1861-ben fedezett fel egy falu templomában fél-mérföldnyire a régi Pharsalustól. A kort, melyből e felirat származik, nem tudja ugyan Heuzey meghatározni, de a betűk alakjából azt következteti, hogy közelebb állnak a macedóni mint a periklesi korszakhoz.

A felirat tartalma egy városi határozat, mely 176 új polgárnak polgárjogot és földbirtokot ajándékoz, s thessaliali dialectusban van fogalmazva. Ez tehát egy új és az eddigieknél terjedelmesebb okmány e dialectus ismeretéhez. Az *ω*, úgy látszik, egészen hiányzott e dialectusban, mert helyette mindenütt *ov* áll. Ezt teszi sok szóban még ma is a görög népnyelv, például *καρώπιον* (szűnyogocska) helyett *κοινοῦπι*.

Eddig azt állíták a görög nyelvészek, hogy a thessaliali dialectusban a 2-ik declinatio egyes számú genitivusa mindig *oi*-ra vagy *oio*-ra végződött; de a pharsalusi feliratban e genitivus már *ov*-ra is végződik. Ez azt jelenti, hogy a thessalialiak e felirat korában már simulni kezdtek a közönséges nyelvszokáshoz.

Végre Miller, a francia Institut tagja, közöl egy általa felfedezett töredéket Appianus történetéből. E történet, a mint Photius után tudjuk, 24 könyvből állt, melyek csak csonkán jutottak reánk; a 24 könyvből pedig semmit sem ismertünk. Millernek jutott a szerencse e könyvnek egy töredékét, melynek czíme: *Περὶ Ἀράβων μαρτυρίας* (az arabok jóstudományáról), felfedezni.

A töredék fordítása ez: „Appianus mondja a 24-ik könyv végén: Midőn egykor az Egyiptomban viselt háboru alatt a zsidók elöl futottam, s a Sziklás Arábián keresztül egy folyó felé tartottam, hol egy reám való csónaknak Pelusiumba kellett volna engem átvinni, egy arab férfiu vezetett engem éjjel az úton. Azt gondolván pedig, hogy közel vagyok a csónakhoz, Kelet felől egy varjú krákogott; mire az arab megdöbbenve mondá: „Eltévedtünk.“ S midőn ismét krákogott, mondá: „Nagyon eltévedtünk.“ Midőn pedig megijedve körülnéztem, vajjon láthatni-e valamely utazót, de korán reggel levén senkit sem láttam az ellenséges földön, az arab harmadszor hallván a madarat, örülve mondá: „A mi javunkra tévedtünk el, és megmaradunk ezen az úton.“ Én pedig nevettem is

s kétségbe is estem, mert minden ellenséges levén, nem volt lehetséges a mögöttünk levők miatt visszafordulni, a kik elől megfutva jöttem ide. E szorultságban tehát követtem az arabot, rábízván magamat az ő jóslatára. Ilyen helyzetemben várakozásom ellen, előttük egy másik folyó nagyon közel Pelusiumhoz, és rajta egy háromevezős, mely Pelusiumba hajózott, s melyre reászállván, megmenekültem; a csónakot pedig, mely a másik folyón várt reám, elfogták a zsidók. S a mennyire segített rajtam a sors, annyira csudáltam a jóslatot. Ezek az arabok pedig vallások, jósok, földművesek, s ismerik a gyógyszereket. Természetes tehát, hogy ők Egyiptomban jó földre, földművesekre, istenfélő, jósolni tudó s a gyógyszerek és csillagok ismeretében nem járatlan népre akadván, örömet maradtak közöttük, mint a kik hozzájuk hasonlók.“

Miller azt gyanítja, hogy a háború, melyről Appianus beszél, Traján császár alatt 115-ben Kr. u. folyt; hogy Appianus ezen időtájban helyhatósági hivatalt viselt Egyiptomban, s hogy csak ezen háború után jött Rómába mint a császári törvénytörő ügyvéde.

IX.

A társulat megjutalmazta 1868-ban 500 franknyi arany éremmel Sophocles kiadását Tournier által,*) mert velős foglalatban közli mindazt, a mi eddig a sophoclesi szövegkritikára nézve a legjobb munkákban mintegy 300 év óta megjelent. A bevezetésben előadja a kéziratokra vonatkozó adatokat és ama szabályokat, melyek szerint a tudomány mai álláspontjából kell a régi szövegeket megítélni.

Az idén pedig hasonló éremmel jutalmazta meg Euripides hét tra-goediájának kiadását Weiltól**), a ki fontos javításokat tett a görög szövegben.

A jövő évtől kezdve azonban egy harmadik jutalom is fog kiadatni ezer frankkal, melyet Zographosz Chrisztákisz, konstantinápolyi nagykereskedő alapított. E jutalomért csak nyomtatott munkák versenyezhetnek, és pedig jövő évben olyanok, melyek görög, francia vagy latin nyelven adják elő a görög nyelv történetét vagy elméletét.

A társulat felhasználván azt a körülményt is, hogy Franciaországban évenként jutalmak osztatnak ki az állampénztárból azon tanulók számára, kik a kitűzött kérdéseket legjobban fejtik meg; maga részéről is először 342, azután 500 frankot szentelt e célra, úgy hogy ezen összegből olyan középtanodái ifjak kapjanak pályadíjakat, kik leginkább tünnek ki görög-francia és francia-görög fordítások által.

222. A titoknak jelenté, hogy a m. k. közmunka és közlekedési ministerium f. é. június 18-káról 6876-ik szám alatt közli a tiszai közegek f. é. május havi esőmérési észleletek jegyzékeit.

*) Tragédies de Sophocle par Tournier, avec notes en Français, Paris, Hachette.

**) Sept tragédies d'Euripide. Paris, Hachette.

Átteeendők a math. és természettudományi bizottsághoz.

223. Ugyanaz jelenti, hogy Zabolchmegeye közönsége f. é. jun. 1-én kelt levélkíséret mellett, beküldé a Dr. Szabó Dávid és Farkas Balázs megyei főorvosok által összeállított f. é. első negyedére szölv légtüneti és egészségi viszonyok kimutatását.

Átteeendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

224. Olvástott Dr. Engel f. é. június 9-én, Berlinben kelt levele, melyben mint a m. t. akadémiái külföldi levelező tag, megválasztását köszöni, s a berlini kir. statistikai Bureau kiadványait felajánlja s ezek fejében kéri a M. T. Akadémia kiadványait; egyzersmind igéri, hogy saját munkáival is kedveskedni fog az Akadémiának.

Közlendő a könyvtári bizottsággal.

225. Olvástott Dr. Ascherson P. f. é. május 26 án, Berlinben kelt levele, melyben megválasztásáért mint külföldi lev. tag, köszönetét fejezi ki.

Tudomásul vétetik.

226. Közöltetett *Tiesenhausen W.* 1868. jun. 30-án kelt jelentése, mely szerint a sz.-pétervári császári archaeologiai commissio részéről az 1865. és 1866-ik évi Comptereudu egy-egy példányát megküldi, s csere viszony fejében a M. T. Akadémia archeologiai kiadványait kéri a nevezett intézet számára.

Átteeendő a könyvtári bizottsághoz.

227. Olvástott *Nyitraj Iyndez* f. é. június 24-én kelt levele, melyben a kalocsai takarékpénztár részéről, a múlt évi tiszta jövedelemnek jótékony czélokra fordítandó összegéből, negyven forintot küld a M. T. Akadémiának.

Köszönettel áttétetik az akadémiái pénztárnokhoz.

228. Jelentetik, hogy néhai *Haudinger János* Törökbeceén f. é. ápril 9-kén elhalálozván, a M. T. Akadémiának végrendeletileg, az alaptőke növelésére száz forintot hagyományozott.

Köszönettel áteeendő az akadémiái pénztárnokhoz.

229. Jelentetik, hogy *Romlaki* ügyvéd úr, Kazinczy Ferencznek E1 erjesen 1827-ben Rombauer által festett eredeti arczképét, megvétel végett ajánlja az Akadémiának.

Közlendő a nmgu akad. elnök úrral.

230. Közöltetik, hogy *Nimbogen Kristóf* úr, f. é. június 13-ról beküldé a kör négysegítésének végmegoldására vonatkozó iratát.

Átteeendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

231. A titoknok jelenti, hogy a sz.-pétervári Societé Geographique Impériale, a helsingforsii Societé littéraire de Finlande, az Académie des Sciences, des Lettres, et des Beaux-arts de Belgique, a római Instituto di Correspondenza Archeologica, a florenczi Accademia della Crusca, az ulmi Verein für Kunst und Alterthümer részéről; ugyszinte Grote Arthur, Grunert J. A. Czermák János, Gabelencz János és Stier Theophil külföldi levelező tagoktól elismerő nyugták érkeztek a nyert akadémiái kiadványokért.

Tudomásul van.

232. Ugyanaz jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év május 31-től ugyanaz év június 27-ig, a következő ajándék-, csere és köteles könyvpéldányok érkeztek.

I. Testületektől:

Bureau de la recherche géologique. Stockholm. Carte Géologique de la Suéde
Livr. 26. 27. 28. 29. 30.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Leipzig Zeitschrift XXI, B. 1. 2. II.
Académie R. des Sciences Bruxelles. a) Mémoires Tom. XXXVII. b) Bulletius 2-e
Série. Tom. XXV. XXVI. c) Annuaire 1869.

Royal Society, Edinburgh. a) Transactions Vol. XXV. P. I. b) Proceedings Vol.
VI. No. 74. 75. 76.

Society of Antiquaries London a) Archaeologia. Vol. XLI P. I. b) Proceedings. Vol.
III. No. 3. 4. 5. 6. 7. Vol. IV. No. 1.

Commission Impér. Archéologique. Pétersbourg. a) Comptendu pour l'année
1865, avec un Atlas. b) Comptendu pour l'année 1866. avec un Atlas.

Geschichts- und Alterthumsforsch. Gesellsch. Altenburg. Mittheilungen VII. B. 2. II.
Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München a) Abhandlungen der Hist. Classe
IX. B. 3. Abtheilung. b) Abhandlungen der Math. Physikalischen Classe X. B. 1. Ab-
theilung. c) Bischoff: über die Brauchbarkeit der in verschiedenen europäischen Staaten
veröffentlichten Resultate des Recrutirungs-Geschäftes. d) Gieszbrecht: über einige äl-
tere Darstellungen der deutschen Kaiserzeit.

Kaiserliche Akademie der Wiss. Bécs. a) Sitzungsberichte Mathem. Naturwiss.
Classe. I. Abth. LVII. B. 4. 5. H. ft. II. Abth. LVII. B. 4. 5. II. LVIII. B. I. H. b) Sit-
zungs-berichte Philos. Hister. Classe. LIX. B. 1. 2. 3. 4. II. c) Archiv für Oesterr.
Geschichte XL. B. I. Helfte. d) Fontes rerum Austriacarum II. Abth. XXVIII. B. e) An-
zeiger. 1869. Nr. 12. 13. 14.

Déli szláv Akadémia Zágráb a) Rad. Knj. VII b) Flora Croatica.

Asiatic Society. of Bengal Calcutta. a) Journal vol. XXXVIII. No. 1-1. b) Procee-
dings 1868. No. 12. 1869. No. 1.

Istituto R. Veneto. Venecze. Ati. Tom. XIII. Disp. 9. Tom. XIV. Disp. 1.

Norvég kir. egyetem. Christiania. a) Index Scholarum in universitate Regia Fre-
dericiana pro CX. et CXI. semestri. b) Annshereiting for Aaret 1867. c) Registre til
Christiania Videnskabs-selskabs Forhandlinger 1853—1867. d) Forhandlinger i Videns-
kabselskabet. Aar 1867. e) Norsk. Meteorologisk Aarbog For 1867. f) Broch: Traité
élémentaire des fonctions elliptiques. g) Sars: Mémoires pour servir á la connaissance
des erinoides vivants.

Société R. des Antiquaires du Nord. Copenhague Aarbog 1868. Andet Hefte.

Royal Society London. a) Catalogue of scientific Papers vol. II. b) Proceedings,
vol. XVI. No. 101. 102. 103. 104. Vol. XVII. No. 105. 106. 107. 108. c) Philosophical
Transactions for 1868. Vol. 158. L. I. II. d) The Royal Society 30-en November 1868.
e) Astronomical and Magnetical and Meteorological Observations made in the year 1866.

Kön. Preuss. Akad. der Wiss. Berlin. Monatsbericht 1869. März.

K K. Statistische Central-Commission. Bécs. Mittheilungen XV-ter Jahrgang 4. Heft.
Kir. tudós társaság. Krakko Rocznik. Tom. XV.

Société de la Numism. Belge. Bruxelles Revue. 5-c Série. Tom. 1. Livr. 3.

Angel kormány. London. Trade accounts (Foreign countries) 167 — I.

M. k. vallás és közokt. miniszterium. Buda. Az 1869. évi országgyűlési válasz-
tók statistikai kimutatása.

M. k. földmiv. ipar és keresk. ministerium Pest. Grundsätze für jährliche Ernte-
berichte in Oesterreich (2. pöld.)

II. Magánosoktól:

Schuller-Libloy Fr. Nagy-Szeben a) über das Verhältniss der Klein- und Grossgewerbe. b) offener Brief über Gewerbe- und Genossenschafts-Wesen. c) Über Ausschreitungen im Güterverbrauche,

Grunert J. A. k. l. t. Greifswald. Vollständige analytische Entwicklung der Bedingungen, welche erfüllt sein müssen, wenn ein System von Punkten, an dem Kräfte wirken, astatisch sein soll.

Aigner Lajos most kiadó. Pest. a) Aigner Lajos: Az elégiáról. b) Környei János: A sziv életéből. c) Kvassay Ede: Tankréd lovag meséi.

Stier Th. k. l. t. Zerbst Einladungsschrift des Herzogl. Franciscenms in Zerbst zu den öffentlichen Schulprüfungen im J. 1869.

Fritsch Károly. Bécs. Die Eisverhältnisse der Donau in den Jahren 186 $\frac{4}{5}$ —186 $\frac{7}{8}$. Szepesi Imre l. t. Pest. a) Régibb s újabb egyházi énekek, négy szerepre alkalmazva. b) Carmen honoribus. . . S. Patris Pii Noni. c) Carmen honoribus Illustr. Dni Stephani Lipovniczky.

B. Quaritch. London. Catalogue of rare bibles and testaments.

Hegyessy Kálmán. Pest, Gibbon: A római birodalom hanyatlásának és bukásának története. I. köt. 1. 2. füzet. II. köt. 1. füz.

P. Szathmáry Károly. Pest. Lukánusz, szomorujáték 5 felv.

III. Kötelez példányok.

Atheneumtársaság nyomdája, Pest. a) Schematismus cleri dioecesis Vaciensis pro 1869. b) Magyarországi rendeletek tára. 3-ik folyam II. füz. c) Batizfalvy: A magyar királyság földrajza. 4-ik kiadás. d) A m. mérnök-egylet közlönye III. köt. 2 füz. e) Hivatalos stat. közlemények. I. évfoly. 4. füz. f) A krasznamegyei takarékpénztár alapszabályai. g) Közlemények a földmiv. ipar és keresk. ministerium köréből. II. évfolyam. 1. füz. h) A pannonhalmi főpát körlevele az elemi népiskolák ügyében. i) Századok. A m. tört. társulat közlönye. III. évfolyam 4. füz. k) Dr. Navratil: Gége-sebészeti adatok. l) Körendelet a szőlőbirtokot terhelő tartozások megváltása végett beadandó felszámítások tárgyában.

Ref. főiskola nyomdája S. Patak. Sáros-pataki füzetek 13-ik évfoly. 4. füz.

Ref. főtanoda nyomdája Kolozsvár. a) A kolozsvári Casino alapszabályai. b) Stein János saját kiadása és bizományban levő könyveinek névsora. c) Baritium: Gramateca Limbei Magiare. d) Bucsúvételi nemzeti színházi zsebkönyv 1869-re. e) Jámbor Pál: A művészek. f) Péterfi. Köznép előtt tartott egyházi sz. beszédek.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Az országos közléptanodai társaság közlönye. II. évfoly. 8-ik füzet. b) Egy héber imakönyv.

IV. Akadémiai kiadás.

Monumenta okmánytár. XII. köt.

Mathem. Értekezés V. sz.

Történettudom. értekez. VIII. sz.

Természettudom. Értekez. XVI. sz.

Értesítő. 1869. 9. sz.

Huszonnegyedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály- egy- szersmind összes vegyes-) *ülés.*

1869. júl. 5-kén.

Nagyméltóságu b. E l t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

234. A nagyméltóságu elnök úr jelenti, hogy ő cs. és apost. kir. Felsője, a M. T. Akadémia új alapszabályait, f. é. június 14-kén legkegyelmesebben jóváhagyni és meg- erősíteni méltóztatott.

Örvendetes tudomásul vétetik.

235. A jegyző felolvassa a legfelsőbb helyen megerősített alapszabályokat.

Az új alapszabályok kinyomtatása és kiosztása az akadémiai tagok közt elha- tároztatik.

236. Elnök úr nmélt. szükségesnek látja, hogy az ügyrend, a lényegesen megvált- zott alapszabályokhoz alkalmaztassék; ennél fogva két bizottság kiküldetését indítványozza: ezek egyike az akadémiai tagok közül, a másik az Igazgató-tanács köréből volna válasz- tandó, oly meghagyással, hogy az ügyrendet, tekintettel saját viszonyaikra, önállónak al- kalmazzák a megerősített új alapszabályokhoz.

Az indítvány helyesléssel fogadtatott, s az Akadémia részéről a tisztviselők köz- reműködésével, s az igazgatósági tagok kihagyásával, ugyanazon bizottság nevezetik ki, mely az alapszabályok szervezésével volt megbízva.

237. Elnök úr nméltga figyelmezteti az Akadémiát, hogy az elnökségnek három évre terjedő hivatalos működése f. é. mártius hó 19-én már lejárt; mit eddigelé csak azért nem hozott az Akadémia tudomására, mert az alapszabályok még függőben voltak; de most, az alapszabályok megerősítése után, kötelességének ismeri, saját és nmélt. *Lónyay Menyhért* alelnök úr nevében az Akadémiát felkérni, hogy az elnöki szék betölté- séről gondoskodni szíveskedjék.

Csengery Antal r. t. indítványára, az Akadémia, azon biztos reményben, hogy az új alapszabályok már a jövő évre életbe fognak lépni, felkéri a nmélt. elnök urakat, hogy az elnökséget, engedve a közbizalomnak, az alapszabályok foganatosításaig viselni szí- veskedjenek.

A nmélt. elnök úr kijelenti, hogy az indítványt, bódolva a közkíváratnak, az alap- szabályok foganatosításaig saját és a nmélt. alelnök nevében, készséggel elfogadja.

238. *Toldy Ferencz* r. t. indítványozza, hogy az új alapszabályok életbeléptetésének előkészítése, a tagok beosztása, a titoknoki személyzet rendezése, s a hivatalnokok uta- sítása iránt javaslat készíttessék; s hogy ezzel, az ügyrend átdolgozására kiküldött tagok bízassanak meg.

Az indítvány elfogadtatik.

239. A jegyző jelenti, hogy a Vitéz-alapítványból kitűzött jutalomkérdésre (a bor és must vegyvizsgálata stb.) folyó évi június 30-kig bezárólag, következő pályamun- kák érkeztek:

I. A bor és must vizsgálata. Jelige: „In vino est veritas.“

II. (Külön czím nélkül). Jelige: „Fölfelé megy borban a gyöngy, jól teszi.“

III. Útmutatás a bornak és mustnak vegy elemezésére. Jelige : „Fölfelé megy borban a gyöngy.“

IV. A bor és alkatrészei ; útmutatással a must és bor főbb alkatrészeinek kémlelésére, és e kémleletek gyakorlati hasznosítására. Jelige : „Tudom, siket a magyarok hazája.“ Petöfi.

A pályamunkák jeligés levelei rendben találtatván, az Akadémia és a nmélt. elnök úr pecsétjével lezárva, további őrizet alá a levéltárba, magok a pályamunkák, bírálók kinevezése végett az illető math. és természettudományi osztályhoz tétettek át.

240. Alelnök ő nméltga jelenti, hogy *Czartoryski László* herczeg. ezer forintot ajánlott fel a M. T. Akadémiának, oly munka megjutalmazására, melynek tárgya volna : történelmi és műveltségi szempontból azon befolyást kijelelni, melyet legrégibb időktől a magyar és lengyel nemzet egymásra gyakorolt.

Az Akadémia köszönettel jegyzi fel az ajánlatot, s a kérdést, formulázás végett átteszi a történettudományi osztályhoz.

XLV-ik

I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1869. július 10-én,

Nagyméltóságu b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

XXV. A nagyméltóságu elnök úr jelenti, hogy a M. T. Akadémia új alapszabályai ő cs. és apost. királyi Felsege által 1869. június 14-kén legkegyelmesebben jóváhagyattak és megerősítetttek.

Az igazgató-tanács a f. é. július 5-ki összes és vegyes akadémiai ülésen már kihirdetett alapszabályokat felolvasottaknak tekintvén azokat örvendetes tudomásul veszi.

XXVI. Elnök ő nméltga felkéri az igazgató-tanácsot egy külön bizottság kinevezésére, oly czélból, hogy tekintettel az új alapszabályokra, az igazgató-tanács saját teendőihez alkalmazott ügyrendet készítsen.

Az ügyrend szervezésére, ugyanazon igazgatósági tagok kéretnek fel, kik az alapszabályok kidolgozásával voltak megbízva.

XXVII. Olvastatott a Magyar Földhiteletintézet f. é. június 19-kén kelt, s a nmélt. akad. elnök úrhoz intézett következő levele : Nagyméltóságu elnök úr ! F. hó 17-ről hozánk intézett fölhívására, van szerencsénk válaszolni, hogy a M. T. Akadémia pénzeinek kezelését a Magyar Földhiteletintézet hazafias készséggel elvállalja, s ezen kezelést következöleg véli legczélyszerűbben eszközölhetőnek :

1-ör A M. T. Akadémia pénzügyi állapotának minden időbeni híu visszatükrözése zéljából a Magyar Földhiteletintézet magánál — a kettős könyvezetési rendszernek megfe-

előleg — ugyanazon könyveket vezeteti, melyeket tartani és vezetni kellene akkor, ha a Tud. Akadémia tulajdon költségére önálló könyvvezetési osztályt állítana fel. A könyvek sorából csak a pénztári könyv esik el, mely a M. Földhitelintézet könyveiben a Tudományos Akadémia részére nyitandó *folyó számla* által helyettesítették, mely számla a Tudom. Akadémia nevében tett minden bevételezést, vagy kifizetést ki fog tüntetni.

2-or Az új könyvekbe való bevezetés céljából a most alkalmazásban levő könyvek nyomán a leltár teljes részletességgel összeállítandó.

3-or A Tud. Akadémia összes értékpapirjai, alapítványi tőkéről szóló adóslevelei stb. külön jegyzékekbe foglalva, a M. Földhitelintézetnek adandók át, és itt — az értékpapírok kivételével — külön szekrényben, mely az intézet főpénztári helyiségében fog állíttatni, őrizendők meg.

4-szer Az értékpapírok zálogul szolgálnának azon előlegekért, melyeket az intézet a Tud. Akadémiának szükség esetében nyújtani fog. A mennyiben értékpapírok más intézeteknél is volna elhelyezve, a M. Földhitelintézet azokat magához váltja, úgy, hogy előleg cím alatt a Tud. Akadémia csak a M. Földhitelintézetnek tartozandó.

5-ör Az év végével a mérleg a Magyar Földhitelintézet által rendesen elkészítettnek. Ennek megvizsgálására a Tudom. Akadémia már előre küldene ki egy bizottságot, úgy, hogy a mérleg már felülvizsgálva kerül a Tud. Akadémia igazgatóságához.

6-or A folyó számlán a Tud. Akadémia javára mutatkozó egyenleg ugyanazon kamatláb mellett fog gyümölcsöztetni, mint az koronként a pénztári jegyekre nézve áll fenn.

Ha az egyenleg a Magyar Földhitelintézet javára esik, az összeg után az előlegeknél koronként fennálló kamatláb fog számíttatni.

7-er A rend fentartása végett múlhatlanul szükséges, hogy az utalványozás úgy a bevételezéseket, mint a kiadásokra nézve egy bizonyos rendszer mellett történjék.

A *rendes* jövedelmek és kiadások természetük szerint külön jegyzékekbe foglalva az év kezdetén a Tud. Akadémia igazgató-tanácsa által állapítandók meg. Ezen jegyzékek alapján teljesítendő a Magyar Földhitelintézet úgy a bevételezéseket, mint a kiadásokat.

Az előre meg nem határozható tételek, igazgatósági határozatok, vagy az elnökség által utalványozandók, kivéve az akadémiai bizottságok költségeit, a nyomdai és met-szetési költségeket, írói jutalmakat és tisztelet-díjakat, a könyvszerzésre, folyóiratokra és irodai eszközök beszerzésére szükséges összegeket, melyek titkári utalványra fizetnek ki.

8-or A Tud. Akadémia adósai és tagjai körével által lennének felszólítandók, hogy fizetéseiket ezentúl a Magyar Földhitelintézetnél teljesítsék.

9-er Ha a járandóságok be nem fizettetnének, a Magyar Földhitelintézet a hátralékosak jegyzékét átteszi a Tud. Akadémia ügyvédéhez, ki ezen összegek behajtásáról tartozik gondoskodni.

A behajtott összegek egyenesen a M. Földhitelintézet pénztárának adandók át.

10-er A nyugta nyomtatványminták a Tudom. Akadémia részéről bocsátatnak a Magyar Földhitelintézet rendelkezésére.

A fennebb körülírt teendők teljesítéseért a Magyar Földhitelintézet semminemű

kárpótlást vagy díjt nem követel, ez által kívánván a Tud. Akadémia nemes törekvéseit erejéhez képest támogatni.

Kiváló tisztelettel Pesten a Magyar Földhitelintézetnek 1869-ik évi június 19-kén tartott igazgatósági üléséből. Korizmics s. k. h. elnök. Csengery Antal s. k. igazgatótitoknok.

A Magyar Földhitelintézet ajánlata közhelyesléssel elfogadtatik, s elnök ő nagyméltósága felkéri, hogy az igazgató-tanács köszönetét a M. Földhitelintézettel közölni, s az akad. ügyészt oda utasítani szíveskedjék, hogy az Akadémia pénzeinek átadása, f. é. octóber első napján megtörténjék.

XXVIII. *Kubinyi Ágoston* i. t. indítványozza, hogy a Magyar Földhitelintézet elfogadott ajánlata, közöltessék az Akadémiával, s az ügyrend szervezésére kiküldött igazgatósági bizottsággal.

Elfogadtatik.

XXIX. Szóba hozatván az akadémiai gondnok megválasztása, miután e hivatal betöltése a házrend tekintetéből sürgetős, s már alkalmas egyén is ajánkozott, elhatározatott:

hogy elnök ő nagyméltósága, az akad gondnok kinevezésére felhatalmaztatik.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonötödik (mathem. és természettudományi osztály-) ülés.

1869. július 12-én.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnökle alatt.

242. Szabó József r. t. ily czím alatt értekezett: „Az Amphiból-Trachytok.“ Kivonata a következő:

Előadván, hogy a kristályos kőzetekre nézve általában, de különösen a Trachytokra nézve bárminő nagy szolgálatot is tesz a legújabb időben használatba jövő mikroszkopiai vizsgálat, melyre a kőzetek papírvékonyosságú lemezekké csiszoltatnak, s így előbb a közönséges, utóbb a sarkított világosságban tanulmányoztatnak; de ezen módszer által például a földpátokat egymástól megkülönböztetni még nem sikerül. Ezen czél elérésére Bunsen lángkísérleteinek alapján egy módszert állapított meg, melyben a hasadás az olvadási fok s az olvadék sajátosságos kinézése, valamint az alkáli tartalomnál fogva az egyes földpát-fajok, nevezetesen az Orthoklas, Albit, Oligoklas, Labradorit és Anorthit egymástól megkülönböztethetők, s e módszert teljesen megállapítandó, azt az egyes kőzetsoportokon tűzte ki magának keresztülvinni.

A gránitcsoporttal sikerrel próbálkozván meg, a sokkal bajosabb Trachyt-csoportra ment át, s itt különösen a Mátra Trachyt-jait tanulmányozta, de tájékozásúl egyéb vidékekre is kiterjeszkedett.

A Mátrában épen úgy mint a Tokaj-Hegyalján, arról győződött meg, hogy vannak korra nézve határozottan fiatalabb Trachytok, melyek a régebbi Andesitektől eltérnek az által, hogy míg amabban Amphiból nincs, ezekben mindenkor megvan, s legfeltünőbb elegyrész lévén, egyelőre Amphiból-Trachytok neve alatt írta le. Ezeknek földpátját meghatározván, azt találta, hogy az állandóan Labradorit, s így az Andesittől, melyben a földpát az ő meghatározása szerint is Oligoklas, a földpát által is lényegesen eltérnek. A hasonló kinézésű Trachytok egyéb vidékekről hasonlóképen Labrador-kőzeteknek bizonyítottak be, nevezetesen a hontmegyei, erdélyi, fehérvári Amphiból-Trachytok; ebből az következik, hogy azok nagyon el vannak terjedve.

A mátrai Amphiból-Trachytok egy más neme gyérebben tartalmaz Amphibólt, és általában tömöttebb s inkább bazaltos kinézésű, korra néz-

ve pedig egyrészt határozottan fiatalabb mint az Andesit, de másrészt egy helyt a neogen- képletéken (a Lajtamész emeletéből) törvén keresztül, mint irruptív kőzet, általában igen fiatal harmadkori vulkáni képletnek mondandó, s ennek földpátja *Anorthit*, ezenkívül Magnetit s gyakran megolvadt fekete-zöld tömegek, melyek olivinnak néznek ugyan ki, de a mi eddig vizsgáltatott, az nem olivin.

Az, a mit eddig Amphiból-Trachytnak mondott, eszerint tetemes módosítást igényel, mert a földpátok olyanok, melyek a harmadkori vulkáni kőzetek két nagy csoportját: a trachytokét és bazaltokét egymástól elválasztják. A Labrador és Anorthitnál fogva Trachytnak mondani nem volna szabad. A főnebbi Labradorit kőzeteknek kinézése olyannyira Trachytos, hogy úgy Beudant, mint a mostani geológok egész tábora azokat Trachytoknak mondja, olyannyira, hogy Hauer és Stache Trachytjainak azon neve, melyet „echter Trachyt“-nak mondanak, legtöbbszörre mind ezen osztályba tartozik.

A Trachytismussal a petrográfok bizonyos sajátságot kötnek össze, melyet a gyakorlat igen könnyen fellel bizonyos kőzeteknél, s ez a főnebbi Labradorit-kőzeteknél nagy fokban megvan, úgyannyira, hogy azon sajátságot, mely szerint valamely vulkáni kőzetet bazaltnak tartunk, azokon épen nem leljük. Azon kőzetek bizonyos átmenetet képeznek a Trachytok és Bazaltok között: Trachytok a küllemre s az Amphibolra nézve is, de Bazaltok a Labradornál fogva, innét *Trachyt-Dolerit*nek nevezhetni, a mely nevet Abich az ilyen két osztály között álló kőzet elnevezésére a tudományba behozott, de a mely általában nem használtatik.

Az Anorthit-kőzet még sajátságosabb. Az ilyenek létezése honunkon kívül újabb időben több pontról van bejelentve, s egy lelhely Corsika lévén az ottani Gömbdiorit Anorthit-s Amphibolból állani találtatván, Corsitnak neveztetett; mivel azonban bővebben nincsenek viszonyai felderítve, különösen viszonyos kora oly pontosan nincs meghatározva, mint Mátránk ezen sajátságos és ott igen határozottan fellépő kőzete, több okot látok azt új névvel nevezni meg, s ismeretünk jelen körülményeiben azt egyelőre *Mátraitnak* nevezem.

243. *Kruspér István* l. t. jelentést tett *Tóth Ágoston* úr következő czimű értekezéséről: „Az európai nemzetközi fokmérés és a körébe tartozó geodáti munkálatok.“ (Térképpel) Kivonata ez:

A fokmérés czélja, a föld nagyságának és alakjának geometricus mérések általi meghatározása; nevét onnan vette, hogy azon időben, mikor még a földet gömb alakúnak tartották, elegendőnek vélték, annak karimájából egy kis ívdarabot, egy fok hosszát megmérni s ebből az egészből következtetni. Az első fokmérési kísérletek, melyek még az alexandriai iskola tudósai által tétettek, valamint az arabok mérése is ezen álláspontot foglalják el. Ezen utóbbi, mely Maimon, bagdádi kalipha uralkodása alatt Mezopotániában egy vonalnak közvetlen megmérése által eszközöltetett, a déllő egy foka hosszúl 56 arab mértföldet adott. Egy arab mértföld — Alfragenus szerint — állott 4000 arab rőfből, 1 rőf 24 hü-

velykből, 1 hüvelyk pedig egyenlő volt hat egymás mellé fektetett árpaszem hosszával. Különös neme a mérték-egységnek. Schnellius úgy találta, hogy 89 árpaszem megyen 1 rajnai lábba, tehát az arab mérés szerint 1 fokra 58363 toise monne, mely eredmény valami $\frac{1}{58}$ részzel nagyobb, mint kellene. A tudomány ébredésével Európában a tudósokat fokmérési munkával való foglalkozásban találjuk. Így Fermel Franciaországban még közvetlen mérés útján, Schnellius Németalföldön 1615-ben már háromszögelési alapon igyekezett a fok hosszát meghatározni. Nevezetes ezen mérésről az, hogy a szögmérő fából volt csinálva, a távcső és logar-táblák még nem voltak feltalálva; nem csuda hát, ha a munka Schnellius egész életét igénybe vette, annyival inkább, mivel mind a mérésbe, mind a számításba hibák csúszván be, a munkát ismételnie kellett, s azt csak utódja Muschenbrück végezte be 1629-ben. Az eredmény volt az északi szélesség 52-ik foka alatt egy fok déllő ív hossza = 57033 toise.

Norwood 1633—35-ig London és York közt 57,300 toiset talált. Ezen eredmény úgy látszik, soká ismeretlen maradt, mert Newton 1666-ban a gravitatio feletti számításaiban olyan hibás adatot használt a föld nagysága felett, hogy munkáját félbeszakítani kénytelenítettett. Norwood mérése után jött a Picardé Franciaországban, melyet Lahire és Cassini folytattak. Ennek eredményét használta Newton 1682-ben a gravitatio elméletének a hold mozgására való alkalmazásánál. Így ezen, epochát csináló felfedezést a fokmérés tette lehetővé. A Cassini-féle mérések egyszersmind a föld alakjáról eddigi véleményt teljesen felforgatták, a mennyiben a déllő fokhosszát különböző szélességben különbözőnek, s a földet hosszúkás ellipsoid, vagyis czitrom-alakúnak mutatták be. Más részről azonban Newton elméleti okokra támaszkodva s Huyghens által is támogatva azt állította, hogy a föld összelapult ellipsoid vagyis narancsalakú. Ezen időtől kezdve tehát a fokmérés feladata is megváltozott; nem elég volt már most csak egy ívet mérni meg, hanem legalább kettőre volt szükség, egyik az egyenlítő, másik a sarkpontok közelében, hogy azokból a föld keresztmetszését ábrázoló kerülek méreteit meg lehessen határozni. A francia Académia tagjai által Peru-, Lapponia- és Franciaországban tett mérések ezen feladatot dicséretesen megoldották, s a földnek nagyságát és méreteit megállapították, egyszersmind a méter rendszernek alapját megvetették. A francia akadémicusok borostyánjai Európa többi tudósainak sem hagytak nyugtot, s egymást érték a fokmérések Európában, sőt még az afrikai és ázsiai gyarmatok is igyekeztek adatokat szolgáltatni a nyert eredmények igazságának megítéléséhez. De mennél inkább szaporodott az anyag, annál nagyobb zürzavar állott be. A nyert eredmények egy különös jelenségre vezettek; ha t. i. a meglévő méréseket párosával összekapcsolták s azokból a föld keresztmetszésének méreteit keresték: bizonyos határok közt ingadozó, más-más eredményre jutottak. A különbség a mérési hibákból kimagyarázható nem lévén, azon meggyőződés kezdett gyökeret verni, hogy a földnek matematikai felülete nem szigorú sphäroid, hanem annak felületének némely részei a sphäroidból kidomborodnak, mások pe-

dig azon alásülyednek. A déllők és párkörök a föld matematikai felületén ezen felfogás szerint nem sík görbék, hanem kettős görbületű vonalak. Hol vannak ezen kidomborodások és lesülyedések? azt még eddig megmondani nem tudjuk, s a jelen időben a fokmérés törekvései oda irányúlnak, hogy ezen rendellenességeket mérések által megállapítsák. Jelen értekezés célja, azon lépésekkel — a mint az az 1861-ben alakult nemzetközi fokmérési bizottság munkálataiban közölve találtatik — a magyar művelt közönséget megismertetni, s a munka érdekét fog költetni, minthogy ezen tisztán tudományos czállal egy más, gyakorlati is egybekapcsolható; t. i. egy országos mérésnek eszközlése, melynek elvei a fokméréséitől teljességgel nem különböznek, sőt inkább egy országos mérésnek adatai a fokméréshez is alkalmas anyagot szolgáltatnak. Ezen utóbbi tekintetben az értekezés javaslatokat is foglal magában. Az értekezéshez Európa egy földabrosza is van csatolva, melyen a már eddig véghez vitt szélességi és hosszasági mérések, valamint a tervezetben lévő munkák vázlata le van rajzolva, s a szóban forgó munkálat illusztrációja gyanánt szolgál.

244. Olvastattam a m. orvosok és természetvizsgálók f. é. jun. 30-án kelt meghívó levele, melyben az Akadémia méltóságú elnöke felkérte, hogy a f. é. sept. 6-tól 11-ig Fiumében tartandó nagygyűlésen személyesen megjelenni, úgy szintén a tisztelt M. T. Akadémia kebeléből kinevezendő küldöttség által a hazai tudományosság előmozdítására irányzott nagygyűlést becses és tudós közreműködésével támogatni méltóztassék.

Az Akadémiát *Kubinyi Ágoston* t. t. elnöklete alatt, azon tagok képviselendik, kik a nagygyűlésen meg fognak jelenni; ennél fogva a résztvenni óhajtó tagok felkértek, hogy magukat dr. *Rózsay József* l. t. s a gyűlés helybeli pénztárnokánál jelenteni szíveskedjenek.

245. A jegyző jelenti, hogy dr. *Batizfalvy Soma* l. t. „A testgyenyészet újabb haladása s tudományos állása napjainkban“ című értekezéseért járó tiszteletdíjt (28 frt 87 $\frac{1}{2}$ krt) harmincz forintig kiegészítve az Akadémiának felajánlja oly kikötéssel, hogy a természettudományi osztály céljaira fordíttassék.

Köszönettel átteendő az akad. pénztárnokhoz oly megjegyzéssel, hogy természettudományi célra használtassék.

246. Ugyanaz jelenti, hogy a besztercebányai gymnasium részéről a f. é. május hóra szóló meteorológiai észleletek behűldettek.

Átteendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

Huszonhatodik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.

1869. július 19-én.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

248. *Szilágyi Sándor* l. t. felolvasta *Salamon Ferencz* ily czimű értekezését: „Rendi országgyűléseink jellemzéséhez.“ Kivonatban következőleg:

III. Ferdinánd király a törvényszabta időre össze akarván hívni az országgyűlést, e tárgyban 1637. június 23-án levelet intézett Eszterházyhoz. A nádor válaszában aug. 15-én vélte az összehívás határidejét kitzűzhetni, hogy sz. Máté, vagy Mihály archangyal napjára összehívassanak a rendek. Az összehívás sept. 21-kére történt meg, de a rendek csak két hóval később jöttek össze. Sok előjel mutatott reá, hogy a gyűlés viharos lesz; mert a rendek már első összejöveteleikben a vallásügyi kérdésekben meghasonlottak, s a nádor mindent elkövetett, hogy e kérdést mellőztesse. E czélból tervet mutatott be a királynak a propositiók dolgában, melynek négy első pontja a tanácskozások nyugodt folytatásáról, s ez érdemben megállapítandó bizonyos módokról és rendszerről szól, a többi 15 azonban a vallásügyi kérdést érintetlen hagyja. S csakugyan a királyi propositiókban van nyoma a nádor fenidézett javaslatának; de nincsenek megemlítve azon szabályoknak tárgyalásai, melyekkel hitte a nádor, hogy az országgyűlésben rendet hozhatna be.

Mindamellet a nádor elkészíté ezen javaslatait, melyeket valószínűleg fontos okokból nem vett be a király a propositiókba. E szerint bár meddő maradt a munkálat, az teljes értéket nyert annyi idő multával; mert oly vonásokat ad régi országgyűléseinkről, melyek nem hogy törvénykönyvünk száraz szövegéből kitűnnének, de még a régi országgyűlések diariumaiban is ritkán találhatók; a kép, melyet ez mutat, átmeneti a XVI-dik századból a XVIII-ba.

Eszterházy nádor opiniója a legfontosabb történelmi emlékek közé tartozik. Nemcsak azért, mert e nevezetes ember nézeteit e tárgyban feltárja előttünk, hanem kiválóan, mert az akkori országgyűlések történetéhez sok érdekes adatot nyújt, s annak nemcsak belsejében tárja fel, hanem ennek gyengéire, hiányaira is leplezetlenül rámutat. „Az országgyűléseinken megforduló idegenek — ugymond — csak azt látják, hogy kiabálással, czivakodással, viszálykodással és a felháborodott elme más ilyen kifakadásaival vesztegetjük el az idő nagy részét, a véleményeket is nem annyira mérlegelvén, mint számlálván.“ S viszont e tárgyról: „eddig, mint mindenki tudja, hiában való akadékoskodással, czivakodással s más ily szóharczokkal húztuk ki az országgyűlés idejének legnagyobb részét, még pedig annyi költség-pazarlással, alkalmatlanság-

gal és kölcsönös bosszantásokkal, hogy utoljára is belefáradván és beleunván, nehogy azt mondják, hogy hiában jöttünk ide, az utolsó napokban inkább csak futólag és nyakra-főre vetettünk papirosra néhány törvénycikket, minden rend, minden szabatosság és minden megvitatás nélkül. A roszul szerkesztett és még roszabbul megvizsgált törvénycikkeket tüvel-hegygyel fölnyalábolván, mintha meggyúlt volna az ország háza, nehogy mindenünk velünk odaégjen, haza siettünk, megítélte magunkat mind Ó Felségénél, mind a külföldön. Sőt a mi több, sokan kétségbeesésből, mivel jövedelmök meg nem bírta a sok költség, az országgyűlés előtt eltakarodtak.“

Hogy oly beható ész, mint az Eszterházyé, fő súlyt e bajra helyezt: természetes, de viszont ez országgyűlések apró visszasságai sem kerültek ki figyelmét. Már maga az első belépés oda, hol az országgyűlés volt, visszasság vala. A városban, hova az országgyűlés össze volt hívva, biztosok írták össze s osztották ki a szállásokat az országgyűlés tagjai közt, hanem mit sem ügyelve a tagok rangjára, tetszés szerint: „a ki jobban győzte ajándékkal, jó lakást kapott; a ki nem akart semmit adni, a nélkül maradt.“ Ez általános baj volt; felső és alsóházra egyaránt; hanem a követek dolga még más bajjal is járt, — ezek „úti és más költség fejében tetszés szerint zsarolák a vármegyéket, vagy egy összegben kívánván fizetésüket az országgyűlés idejére, vagy minden napra bizonyos megszábott dijt.“ Pedig ezek nem lévén semmi eskü által kötve, mint a nádor mondja: „inkább kiabálni jöttek a gyűlésre, mint helyes és igazságos határozatok hozatalára.“

E követek az országgyűlésre utasításokat hoztak magokkal, s ez volt, mi leginkább hátráltatá a tárgyalások menetét. Ugyanis a felség részéről propositiók adattak be a rendekhez, s minthogy a megyék, ezek ismerése nélkül készítették utasításaikat, természetes, hogy e kettő öszhangzásba hozatala a legnagyobb feladatok közé tartozott, annyival inkább, „mert a követek egy hajszálnyira sem akartak eltérni utasításaiktól, s így hasztalan szóharczban több nap veszett el.“

Hanem e vitát rendesen megelőzte egy más: a sérelmek kérdése több napba került, míg el tudták dönteni, hogy a gravaminákat vagy a propositiókat vegyék-e elő; nem csoda, mert ez volt a pártok első komolyabb öszvetüzése; hanem ezen öszvetüzés foka mindég élesebbé lett. „Főlháborodott lélekkel, főlháborodott indulatokkal“ fogtak a tanácskozáshoz, „mérséklet szabályai megügyelése nélkül félbeszakították a szót; kiáltozással, fenyegetéssel“ akarták egymást elnémitni, szóval, hiányzott a nyugalom tanácskozásukban: pedig a szavazók száma ugyancsak megapadt; „rendessé válván, hogy a nemesség részéről adandó szavazat végett 3—4-en bíznak meg egy követet, az ő nagy gazdálkodásukban,“ s gyakran olyant, ki maga is királyi hivatalos.

Ily bajok, melyek közt nem a legkisebbnek tartja Eszterházy, hogy „csak annyit nyom a megfontoló vének nézete, mint az ujonczoké, kik inkább látni, hallani és tanulni, mint véleményt mondani foglalnak helyet az ország házában,“ s kik alatt „az országgyűlésre királyi levéllel

meghívott fiatalabbakat“ kell érteni, — ily bajok birták rá a nádort javaslatára készítésére, mely ha nem is tervezé az országgyűlés teljes átalakítását, de annak lényegén mégis nevezetes változtatásokat eszközöndett. Ha a javaslat életbe lép, akkor, midőn a „megharagított Istenség végzéséből a törvényhozók régi nagy száma annyira leapadt, s maga a tanácskozás helye is olyan szűkre szorult, hogy sok ezerből (t. i. az összes nemesség gyűlése) annyira leapadt s maga a tanácskozás helye is (a régi, t. i. a Rákos) olyan szűkre szorult, hogy sok ezerből egy-két száz lön, s a széles mezőről ebben az egy szűk házban kell megférnünk.“

Javaslatára tizenkilencz pontot foglal magában, melyek közül a leglényegesebbek e következők:

Ha a gyűlés a maga kebelében nem tud végezni, vagy Ó Felsége elé terjeszse az ügyet, vagy szavazással döntse el.

Azok felett, kik kiabálások-vagy; fenyegetésekkel zavarják a gyűlést, vagy Ó Felsége tanácsosai, vagy 24 erre kiküldött országgyűlési tag ítéljen.

A tagok ülőhelyei rangfokozat szerint szabassanak meg.

A sérelmeket helyesen igyekezzenek orvosolni. A haza szabadságán ejtetteket teljes erővel orvosolják magok, de a magánosokéit mellőzzék.

A királyi propositiókat illetőleg, hogy azok a vármegyék utasításával összhangzásba hozassanak, meg kell kérni Ó Felségét, hogy azokat idejekorán küldje meg a megyéknek.

Mielőtt Ó Felsége megjelenne a gyűlés színhelyén, vegyék tárgyalás alá a sérelmeket, vitassák meg egymás közt a magánügy szagukat, utasítsák a rendes törvény útjára; s midőn Ó Felsége megjött, mutassák be neki, hogy míg, ők a propositiókat tárgyalják, azalatt Ó Felsége határozzon ezek felett. A törvényhozást illetőleg több nap adatván az előkészületre, egy bizonyos napon mindenki tegye meg indítványát, azután egy bizottság választassék (a királyi tábla, 24 választott tag, 4 mágnás, 2 főpap), mely ez indítványokból elkészítse az artikulusokat, s ezek felett pár nap múlva a teljes ülés határozzon.

A kétes értelmű törvényt magyarázzák: vagy a nádor Ó Felsége tanácsával, vagy Ó Felsége. A kétes értelmű igazságügyi törvényeket a nádor a k. tábla ülnökeivel — egész a következő országgyűlési szakig, mely a kétes értelműt világosabbal cseréli fel.

A törvények életbeléptetésének ellenőrzésével meg kell bízni valakit.

„A vélemények ne annyira számuknál, mint inkább súlyoknál fogva döntsenek.“

Az országgyűlés tagjait előre kell kötelezni, még pedig esküvel, „hogy semmit egyebet nem fognak szem előtt tartani a közjónál s igazságnál;“ mert ha a bírák kötelesek eskütelre, mennyivel inkább tartoznak azzal a törvényhozók. Hasonló esküvel kell megkötni a királyi hivatalnak tapasztaltabbjait is. Ezek fiatalabbjai — mint a királyi tábla ujon-

czai — se szavazattal, se vélemény-mondás jogával ne bírjanak s ne is es-
kettessenek meg.

Az országgyűlés tartamának határidejét meg kell szabni.

A követek napi díját meg kell szabni.

Ügyvédet, alispánt ne küldjenek követül a megyék, hanem más
birtokos nemeset.

A ki a mandatumot nem fogadja el, fizessen annyit, meennyit költ-
ségre kapott volna.

Gondoskodni kell, hogy a véleményezők s szavazók száma megsza-
poríttassék, mert több szem többet lát.

Az országgyűlési tagok szállásának kérdését szabályozni kell. Az
országháza pedig rosz és alkalmatlan helyen lévén, vegyen az ország
új házat. Ez volt t. i. a ház, melyet 1608-ban kezdtek építeni, s még ekkor
sem végeztek be.

249. Ugy anaz bemutatja a történettudományi osztály köréből kiadott következő
értekezéseket: a) „Ráth Károly akadémiai tag emlékezete.“ *Rómer Flóris* 1. t. — b)
„II-dik Endre szabadságlevelei.“ *Knauz Nándor* 1. t. — Továbbá a történelmi bizottság
kiadványaiból: „A Török-Magyarok Történelmi emléké“ IV-ik kötetét.

Tudomásul vétetik.

250. *Konek Sándor* r. t. megismerteti Dr. Vecsey Tamás eperjesi tanár értekezé-
sét, ily cím alatt: „A fogyasztási egyletek. Nemzetgazdasági és statisztikai tanulmány.“

253. A jegyző olvassa a statisztikai bizottság f. é. június 3-án tartott ülése jegyző-
könyvének 5-ik pontját, melyben *Lukács Antal* urat, a m. földhitelintézet pénzügyi
osztályának igazgatóját, tagúl ajánlja a statisztikai bizottsághoz.

Az Akadémia helyesli a választást.

Huszonhetedik (nyelv- és széptudományi osztály-egyszersmind összes-)

ülés.

1869. július 26-kán.

Nagyméltóságú b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

255. *Toldy Ferencz* r. t. „Adalékok a régibb magyar irodalom-történethez“ című
közlései IV-ik számát, melynek tárgya: *Báthori István Rudolf király alatti országbíró*
mint író; s bemutatta azok V. számát: *Szenczi Molnár Albert élete és írásai*.

Mindkettő felolvasottnak tekintetett; s bírálata alá bocsátatott.

256. *Ballagi Mór* r. t. *Molnár Aladár* 1. t. ajánlata következtében, megismerteti
Vadnay Rudolf úr ily című értekezését: „Nyelvünk hangolvasásáról.“

Az értekezés mint olyan, mely a nyelvtudomány fő s általánosan elismert elveivel
ellenkezik, nem fogadtatik el.

257. A jegyző jelenti, hogy a Magyar Földhitelintézet beküldte a M. T. Akadémia pénzeinek kezelésére vonatkozó hazafias ajánlatát, mely az Igazgató-tanács f. é. július 10-ki ülésén jegyzőkönyvileg kimondott köszönet mellett elfogadtatott.

Tudomásul vétetik.

258. Olvastatott a történettudományi osztály-értekezlet f. é. július 15-kén tartott ülése jegyzőkönyvének első pontja, melyben a *Czartoriszky László* herceg által kitűzött történelmi pályakérdés következőleg formulázatik: „Adassék elő, kivált történet-philosophiai szempontból a lengyel kútfők felhasználásával is, története mindazon érintkezéseknek, melyekben a magyar és lengyel nemzet politikai, s különösen mivelődési tekintetben egymásra kölcsönösen hatott”. — A pályamunkák beküldésének határidejeül pedig, tekintettel arra, hogy a pályakérdés megfejtése hosszas és alapos tanulmányt igényel, 1871. dec. 31-ke ajánlatik.

A pályakérdés formulázása helyeseltetik, de a határidő egy évvel meghosszabbbitatik, s 1872. dec. 31-kére tűzetik ki.

259. Olvastatott az archaeologiai bizottság f. é. jul. 6-kán tartott ülése jegyzőkönyvének 71-ik pontja, melyben jelentetik, hogy a bizottság folyamodott a m. kir. kereskedelmi ministeriumhoz oly czélból, hogy az „Archaeologiai Értesítő” újságbélyeggel szétküldhető legyen.

Azon kérdés merülvén fel, hogy a bizottságok fel vannak-e jogosítva arra, hogy saját körükből ily folyamodást intézzenek a kormányhoz? felhozatott, hogy a kérdéses olyamodás a f. é. január 18-ki összesülésen már be volt jelentve, e szerint az Akadémia fudtával történt; ennek következtében:

Tudomásul vétetik.

260. Olvastatott a vallás és közoktatási m. kir. minister úr f. é. jun. 29-iki leirata, melyben az Akadémia, az egyetemi vagyon állapotának tisztába hozatala végett, a Szi-tányi Ullmann Móríc-féle alapítványra vonatkozó kiállított kötelező nyilatkozat, vagy az alapító levél másolatának közlésére felkéretik,

A kívánt másolat közlése végett, átteendő az akadémiai ügyész úrhoz.

261. Közöltetett a vallás- és közoktatási m. kir. minister úr f. é. jul. 14-ki leirata, mely a M. T. Akadémiát, a Jászay Pál-féle oklevél-gyűjtemény megvételének elrendeléséről tudósítja; egyszersmind felszólítja az Akadémiát, hogy a leltár kiadása mellett, a nevezett gyűjteményt a n. Muzeum igazgatóságának kiszolgáltatni szíveskedjék.

Közlendő a történettudományi bizottsággal.

262. Jelentetik, hogy a m. k. közmunka és közlekedési ministerium f. é. jul. 15-ről beküldte a tiszai közegek június hóra szóló esőmérési észleleteit.

Átteendő a természettudományi bizottsághoz.

263. Közöltetett *Reisz György* m. k. kincst. levéltári tiszt f. é. jul. 11-kén kelt levele, melyben régi aláírások gyűjteményének II-ik szakaszát, megvétel végett felajánlja az Akadémiának.

Véleményadás végett, közlendő a történettudományi osztálylyal.

264. Olvastatott Csanádmegye közönségének f. é. július 6-kán Makón kelt levele, melyben jelentetik, hogy 1861. június 28-kán elhalálozott *Szalavár Károly* dombegyházi birtokos, a Magyar Tudományos Akadémiának, az általa már aláírt száz forinton kívül, még száz forintot hagyományoz végrendeletileg oly módon, hogy a kétszáz forint után járó 5% kamatot egyelőre testvére Szalavár Antonia

Jenkó Károlyné fizesse ; ennek halála után pedig az örökösök az egész tőkét hat hó alatt a M. Tudom. Akadémiának letörleszteni tartozzanak.

Köszönettel átteendő az akadémiai ügyész úrhoz.

265. Olvastatt a „Verein für Siebenbürgische Landeskunde“ f. é. jul. 10-kén kelt levele, melyben a M. T. Akadémia felkérte, hogy kebeléből kiküldött tagok által, magát a f. é. augusztus 2—4-ig Nagy-Szebenben tartandó gyűlésen képviseltetni szíveskedjék.

Torma Károly, Finály Henrik és Szabó Károly lev. tagok felkérendők, hogy a nevezett nagygyűlésen a M. T. Akadémiát képviselni szíveskedjenek.

266. Jelentetik, hogy *Stoll Károly* országgy. képviselő úr, a nagybányai kerület részéről, bányászati német-magyar műszavak gyűjteményét küldé be használat végett.

A gyűjtemény köszönettel fogadtattott, s használat végett áttétetik az akad. könyvtárba.

267. A jegyző jelenti, hogy a bécsi cs. k. Central-commission für Baudenkmähler, a brüni Historisch-statistische Section für Ackerbau, az augsburgi Historischer Kreisverein, a leideni Musée Néerlandais d' Antiquités, a göttingai kön. Gesellschaft der Wissenschaften, s a jenai magyar tanuló ifjak könyvtára részéről, ugyszintén Pott Frigyes, Hauer Ferencz, és Demidoff Anatol herczeg külföldi levelező tagoktól elismerő nyugták érkeztek a nyert akadémiai kiadványokért.

Tudomásul szolgál.

268. Ugyanaz jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. jun. 28-tól ugyanazon év jul. 26-ig a következő ajándék-, csere-, és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől.

Accademia di Scienze Mor. e Pol. Nápoly. Rendiconto 1869. da Gennaio a Marzo; Aprile, Maggio.

Ferdinandeam. Innsbruck. Zeitschrift. Dritte Folge. XIV. Heft.

Naturforschende Gesellschaft, Basel. Verhandlungen. V. Theil. 2. Heft.

Kir. Tudós Társaság. Krakó. Sprawozdanie Komisji Fiziograficznej. Tom. trzeci.

Commission Impér. Archéol. Pétersbourg. Comptendu pour l'année 1867. avec un Atlas.

Société Impér. Geographique. Pétersbourg. a) Geographicko - Statistickij. Szlovar. Tom. IV. Vipuszk 2. b) Zupiszki Tom. Vtoraj. c) Otcset za 1868.

Deutsche Morgenländ. Gesellschaft, Leipzig. Zeitschrift. XXIII. B. 1—2. H.

Akadémie Impér. des Sciences. Pétersbourg. a) Mémoires. Tom. XII. No. 4—5. Tom. XIII. No. 1.. 2., 3., 4., 5., 6., 7. b) Bulletin, Tom. XIII. No. 4. 5.

M. k. közokt. Ministerium. Buda. Schematismus eleri dioecesis Vaciensis pro 1869 (2. péld.)

Akadémischer Leseverein. Bécs. Siebenter Jahresbericht für 1867/8.

II. Magánosoktól.

Margó Tivadar l. t. Pest. Darwin és az állatvilág.

Grunert J. A. k. l. t. Greifswald. Über conforme Karten projectionen.

Weiss B. Pest. Közgazdászati és közegészségi állapotok.

Gróf Montalembert K. k. l. t. Páris. Oeuvres de M. le Comte de Montalembert.
Tom. I—IX.

Kovács Ferencz. Debreczen. Magyarország és Ausztria Statistikája.
Kubínyi Ágoston. Pest. A Temetések és Temetők.

III. Köteles példányok.

Dobay János nyomdája. Gyula. a) A békésmegyei gazdasági egylet Értesítője 1867 $\frac{7}{8}$ -ra. b) A békéscsabai ág. hitv. algymnasium Értesítője 1868 $\frac{1}{9}$ -re. c) A szarvasi főiskola évi Értesítője 1868 $\frac{1}{9}$ -ről.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Das Buch der Klagelieder. b) Geschichte des Rabbi Saloms Molcho. c) Geschichte des David Elroi. d) A m. k. tud. egyetem személyzete 1868 $\frac{1}{9}$ -re. e) Az orsz. közéletanodai tanáregylet közlönye. II. évfoly. 9. füz. f) Izraelita vallásos énekek a 3 nagy ünnepre. g) Ugyanaz az engesztelési napra.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. Sárospataki füzetek. XIII. évfoly. 5. füz.

Czéh Sándor nyomdája Győr. a) Szabó Benő: A magyar polgári anyagi magánjog összeállítása. b) A franczia főnevek neme 6 mesében.

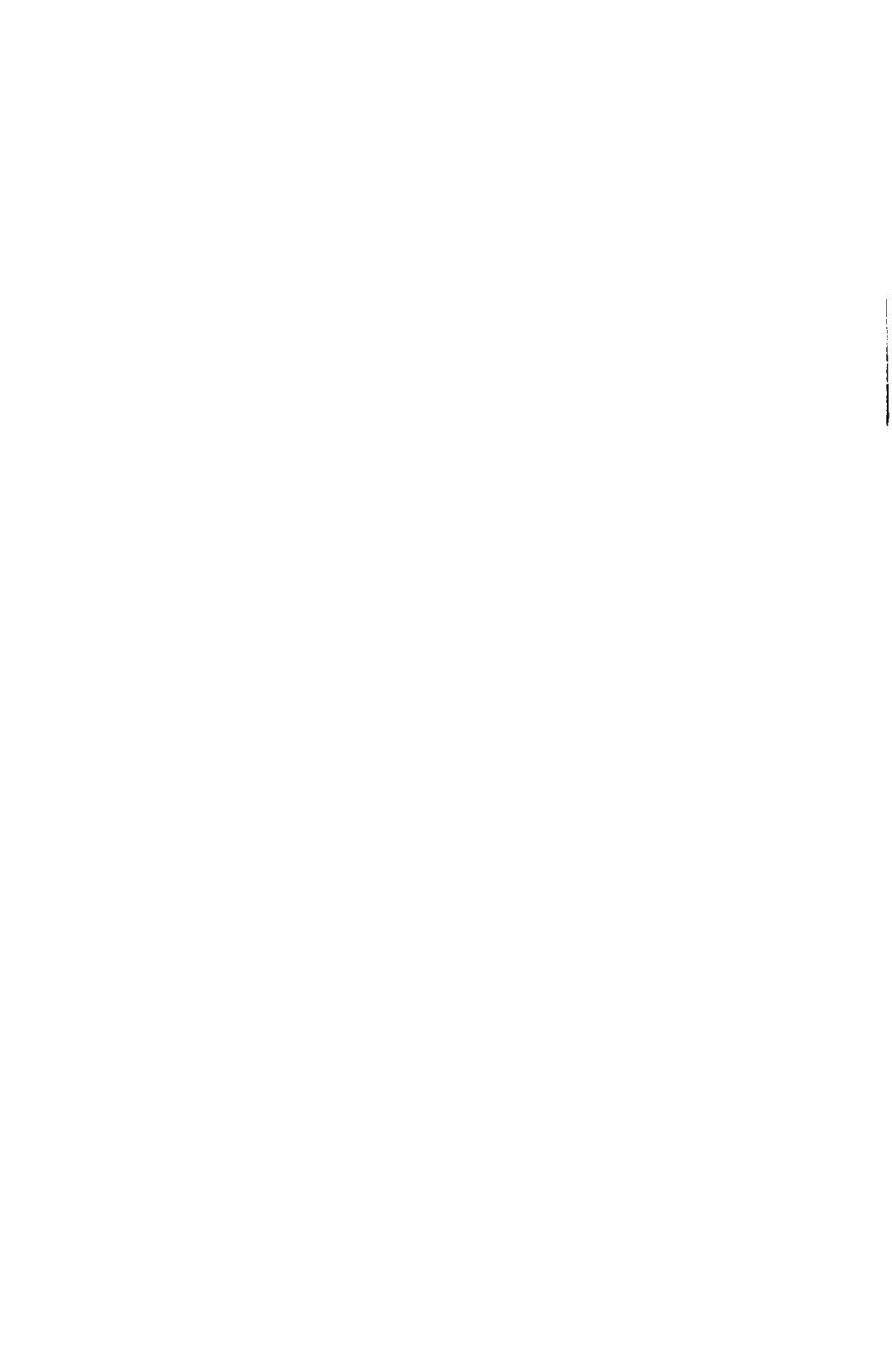
Dlemer C. nyomdája. Temesvár. Statuten des Casinovereines in Deutsch-Bogsan.
Römer et Kamner nyomdája. Brassó. Baritz György: Magyar-román Szótár.

IV. Akadémiai kiadás.

Értesítő 1869. 10. sz.

Évkönyv XI. köt. 10. dar.

Évkönyv XIII. köt. 1 dar.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

*Huszonnyolczadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-,
egyszersmind összes-) ülés.*

1869. october 4-kén.

Érdy János r. t. helyettes elnöklete alatt.

270. A titoknok megilletődve jelenti *Karácson Mihály* történettudományi osztálybeli lev. tagnak f. é. aug. 29-kén, — s *Greguss Gyula* természettudományi osztálybeli lev. tagnak szintén ez évi sept. 5-kén történt gyászos elhunytát.

Az Akadémia, midőn e kettős veszteség miatti fájdalomát jegyzőkönyvileg kifejezi, egyszersmind felhívja az illető osztályokat, elhunyt tagjuk emlékbeszéde iránti gondoskodásra.

271. Ugyanaz bemutatja a Magyar Hölgyek alapítványából kitűzött aesthetikai feladatból folyó évi september 30-káig, mint zárnapig beérkezett következő pályamunkákat :

I. Szépészettan kézikönyve, a művelt közönség számára. *Jelige :*

„Föl nemzetem apruja, nagyja !“

Petőfi.

II. „Szépészeti Előtan.“ *Jelige :* „Kezdj buzgón s már sokra menél; halad, a ki megindult.“

Vörösmarty.

III. „Aesthetika.“ *Jelige :* „Den Stoff sieht Jedermann vor sich, den Gehalt findet nur der, der etwas dazu zu thun hat, und die Form ist ein Geheimniss der Meister.“ *Goethe.*

A pályamunkák áttétetnek a nyelv- és széptudományi s philosophiai osztályokhoz, bírálók kinevezése végett ; rendben talált jeligés leveleik, az Akadémia és Keleti Károly l. t. pecsétjével közös borítékba zárva, levéltári őrizet alá adattak.

272. *Mátyás Flórián* l. t. előterjeszti „Jelentését tudományos utazásairól,“ a veszprémi, szent-mártoni és esztergomi levéltárak felkutatására. Kivonatban következőleg :

I. Veszprémi út 1866-diki september hóban, sz. László 1082-diki eredetinek tartott oklevele megtekintése végett.

Átirja azt a fejérvári káptalan 1350. és megerősíti Zsigmond király 1407-ben. Hajdan szíjról függő pecsége vala ; ma hiányzik. Hártyája, mielőtt rá irtak, három helyen lyukas : mert az író e hézagokat elkerülte. Több helyütt moly-ette ; mert kopott hajlásin vastagon kent csiriz, s raggatott papirszeletek.

Adományi tartalma ellen nincs kifogás ; azt Zsigmond király ujo-lag megerősíti, 1082-ben lett iratása tekintetében több nehézségek. XIII-ik század elejére utal az általán használt toldott *ę* betű, egyszerű *e* helyett.

Német rövid vég & fordul benne elő, mi a XIII-ik század végére és a XIV-ik elejére mutat.

Helynevek régi és újabb alakban: *Chatar, Sothar; Wafun, Vason; Keszwy, Kescew.*

Szent István *sanctus* czimmel: *sci regis Stefani.*

I. Béla király *magnus*: *Bela rex magnus.* Ez Belyn vagy Bonim és Adalbert.

Gizela királyné *Geyzla*, mely hangzat XIV-ik századi.

Az országnagyok, u. m. püspökök és főispánok, jobbágyok: *coram yobagionib' nostris.* Imre király idétti elnevezés a XII-ik század végén és a XIII-ik elején.

Ezen és több nehézségek azonban csak szók, mondatok, kifejezések XI-ik századi jellemére vonatkoznak. Az eredetiség fölötti ítélet ezek megoldása- vagy kiegyenlítéseig függőben marad.

II. Szentmártoni út folyó évi szeptember hóban, sz. István 1001-ki eredeti oklevele tanulmányozása végett.

Nevezett oklevél a diplomatikai kritikát minden tekintetben kiállja. Csak történeti, az első esztergomi érsekre vonatkozó adatokból vonja kétségbe eredetiségét tudós Horváth Mihály „Századok“ című folyóirat 1868. évi első füzetében.

A felhozott nehézségek kiegyenlítvék. Asztrik Anasztáz, első esztergomi érsek 1000-tól 1034-ig. Domonkos érsek az alkanczellár, és Sebestyén, más megyebeliek, nem esztergomiak. Hartvik compilatioja XIII-dik századi, s erre vonatkozó adatai alárendelt hitelességűek.

Befejezés.

„Mi az első esztergomi érsekről, oklevél- vagy egyéb történeti feljegyzésekben egymással ellenkező, találatik, arra nézve az 1001-diki diploma közönyös. Mert abban Domonkos és Sebestyén sem *strigoniensis*, sem *ungarorum* czimmel nem bírnak.

A többi adat, u. m. Asztrik szent-mártoni apátsága; a Kupán ellen működött vezérek nevei; a somogyi tized; a monostori és apátja egyházi kiváltságai, részint más, későbbi adatokkal igazoltatnak, részint összehasonlító kritika útján kiegyenlíthetők.

Túlment tehát tudós Horváth Mihály úr a szigorú kritika szabályain, midőn az 1001-diki oklevelet megállható diplomatikai indokolás nélkül koholtnak nyilvánítá. Ily indokolás hiányában, még ha minden későbbi adat ellenkezését ki nem egyenlíthetnők is, az oklevélnek kollene elsőbbséget tulajdonítanunk. Mert hiteles marad az mindig, míg a diplomatikai kritist kiállta. Eddig pedig azt kiállotta, legalább tudós értekező ur semmi nyomatókóst e tekintetben felhozni nem képes.

Elvárjuk tehát történetirői pártatlanságától, hogy felfüggeszti merész ítéletét az 1001-diki oklevél koholt voltáról; s visszavonja még merészebb, s valóban sértő állítását, hogy azt a szent-mártoni szerzetesek koholták.

Igaz, hogy ő csak „meggyőződésére“ hivatkozik; indokait is arra vonatkozva fejtegeti. De történeti kritika nem ismer eskütszéki eljárást;

— itt egyéni vélemény, csak pontosan meg nem határozható dolgokban — tisztán conjecturális téren bír némi nyomatékkal. Hol történeti adatok hitelességi fokozatát megállapíthatjuk, hol azokat e fokozat szerint sorozhatjuk: ott az ellenmondás megoldható, a tény történeti hitelessége megállapítható; ott az elismerés győző okok kényszerűségének, nem üres conjecturáknak hódol. A még tovább is véleményezyve kétkedőnek pedig azt feleljük, hogy: „vagy az adatokat nem ismeri, vagy kritikai fel fogása korlátolt.“

III. Esztergomi út folyó év augusztus havában.

I. Gyéza király 1075-ben kelt eredeti oklevele sem az érseki, sem a káptalani levéltárban. Egyáltalán nem vala látható. Létezett-e az ott valaha, és hova kerülhetett, semmi felvilágosítás. Kérelem az Akadémiához, hogy e diplomatikai ritkaság további nyomozását, Primás Ó Hercezsége közreműködésével előmozdítani sziveskedjék.

273. Ugyanaz, jelentése folytán, indítványt tesz, hogy miután I. Gyéza király 1075-ben kelt eredeti oklevele Esztergomban sem az érseki, sem a káptalani levéltárban nem vala található, sőt arról sem lehetett felvilágosítást nyerni, létezett-e ott valaha és hova kerülhetett, — az Akadémia e diplomatiai ritkaság további nyomozása iránt érsek-prímás ő hercezségénél tegye meg a szükséges lépéseket.

Az indítvány, előleges megvitatás végett, a történelmi osztály-értekezlethez utasítottatott.

274. Szilágyi Sándor l. t. bemutatja *Bartalus István* jelentését „a felső-austriai kolostorok Magyarországot illető Kéziratairól és Nyomatványairól.“

Az „Értekezések“ folyóirat számára való megbíráltatás végett a nyelv- és széptudományi osztályhoz tétetik át.

275. Szintén Bartalus István a fentebbi kolostorokban gyűjtött XV. és XVI. századbéli papir-viznyomat gyűjteményét az Akadémia könyv tárának felajánlja.

Köszönet kifejezése mellett, oda áttétetik.

276. Olvastatott a vallás- és közoktatási m. k. ministerium Budán f. é. sept. 23-kán 17,472. sz. a. leirata, melyben Xantus János mellékelt levele folytán felhívja az Akadémiát, hogy ha a Royal Asiatic Society *China Branch* és *Ceylon Branch* osztályaival, ezek kiadványaira nézve, csereviszonyt ohajt: az erre felhatalmazó s angol nyelven szerkesztett iratot Xantus l. tagnak küldje meg, ki a viszonyt megkötni ígérkezik.

Közlendő, véleményadás végett, az állandó könyvtári bizottsággal.

277. A titoknak bemutatja Xantus János l. tagnak, mint az ázsiai expedíció részesének, Shanghaéból 1869. aug. 9-kén kelt, s hozzá címzett levelét, melyben az előadja, minő geologiai munkát és gyűjteményt szerezhetett Chinában az Akadémia, illetőleg a nemz. Muzeum részére.

A levél közlendő az Akad. Értesítőben, továbbá a math. és természettud. bizottsággal, s a mennyiben ezt illeti, a m. nemz. muzeummal is.

A.—H. *East Asiatic Expedition.*

Schanghä, China, aug. 9. 1869.

Igen tisztelt Tekintetes Úr!

Mult deczember végén épen elindulásom előtt Uraságod többféle iratok közt a geolog. bizottmány azon kívánságát is közölni sziveskedett velem, miként különösen Chinában iparkodjam egy chinai rendszerrel ren-

dezett geolog. gyűjteményt szerezni, leginkább azért, hogy látni lehessen, hogyan tanítják iskolában a geológiát. Egyuttal kívántatott, hogy meteoriteket is szerezzek, a hol csak lehet.

Mint egyáltalán minden tudományos oldalról jövő kívánság kielégítését mindig szemelőtt tartottam, úgy különösen ezt is, mert magam is felette érdekesnek tartottam s így elkövettem mindent teljesíthetése érdekében.

Cantonban először láttam egy ily chinai geolog-gyűjteményt egy magánzó birtokában, de nem volt eladó s nem is kaphattam kettőseiből, hogy az eredeti után magam összeállíthattam volna; s utóbb úgy győződtem meg, hogy Chinában egyáltalán nem tanítják a geológiát sehol, de egyedül egyes embereknek van ilyen gyűjteménye, kik érczekkel, bányászattal stb. foglalkoznak, s mindezen gyűjtemények is legtöbbször localis és magán érdekekre vagy foglalkozásra vonatkoznak. Ily gyűjtemények mind a hirneves 本堂夷器圖 (Pun tsaou kang muh vun) chinai természettudományi munka után vannak rendezve, mely 1311 ben jelent meg *Lete Chin* szerzőtől 52 kötetben, sok száz ábrákkal*). Nevezetes, hogy ezen munka, az ábrák után ítélve, legalább is oly fokon állt 1311-ben, mint az európai természettudományi irodalom a mult század elején. Azonban a chinai ma is ott van, hol 1311-ben volt.

Rev. Tryer, egy amerikai presbyterianus hittérítő itten a Pun tsaou (Ismeretek — így nevezik a munkát röviden) geológiára vonatkozó részét és ábráit megmagyarázta egészen, sőt minden tételét angolul utánmondta. E szerint a chinai geologia 8 részre oszlik, a következő beosztással:

1. Kövesülések és lenyomatok ;
2. Földek és savak ;
3. Festék, máz és gypsféle anyagok ;
4. Mindenféle kövek és sziklák ;
5. Érczek, ásványok ;
6. Drágakövek, gyöngyök, kagylók és korallak ;
7. Vizek ;
8. Tűz.

A *Pun tsaou* bevégezvén a geológiáról leírásait, egy jegyzetben következőt mond: „Megtörténik néha, hogy az égből nagy ropogással kö és vasforma darabok leesnek, és több iró ezeket is a vasérczekhez számítja; ily beszéd azonban tévedés; mert eléggé be van már bizonyítva, miként rosz emberek halálaik után a napban elégettetnek, s a Joss (Istenség) alkalmilag ily égett anyagokat visszadobja a földre, mikor aztán ily meleg anyag a mi földünk hideg légkörével találkozik, természetesen vassá vagy kővé fagy, és elpattan; ebből áll az egész dolog egyszerű magyarázata.“

Mindez kétségen kül meteorokra vonatkozik, melyek kaphatók is a chinai gyógyszerházakban, minthogy nagybecsű gyógyszereknek tar-

*) A munkát megszereztem, szintén az Akadémia számára 1818-ik évi kiadást, de mely olyan mintha tegnap nyomtatták volna csak.

tatnak leginkább szemfájás ellen; de a helyiséget sehol sem tudván kifürkészni, szükségtelennek tartottam ilyeket szerezni. E mellett igen drágák is.

Tryer missionárius segélyével azonban sikerült egy ily chinai geologiai gyűjteményből kettős példányokat megszercznem, és az egész 68 példányból álló gyűjtemény chinai rendszer szerint van számozva; nevezetesen van:

az I. osztályból	10	példány
„ II. „	11	„
„ III. „	16	„
„ IV. „	31	„

sorrendbe számozva. A gyűjtemény csekély ugyan, de mindenesetre ezen commentározás mellett elégséges lesz, hogy bárkinek is tiszta fogalmat adjon a chinai geológiáról.*)

A gyűjtemény már útban van tegnap óta a „Peninsular d'Oriental Company“ gőzösén, s september közepén a muzeumban lesz Pesten. Tudomásul megjegyzem, hogy a 79-ik számú ládába van pakolva, s nevezetesen az 1461. számú kötegben. Az egyes példányok elosztott római és arabs számokkal jegyezték meg, p. o. III/15, olvasandó *III. osztály 15. péld.* stb.

Van szerencsém még megjegyezni, miként utólagosan szereztem több példányokat is az V. osztályból, melyeket Japánból fogok haza küldeni; de van még ugyan a 79-ik számú ládában egy igen szép köszén-példány *Formosa*-szigetről; szép és érdekes, leginkább azért, mert tele van finom gyántarétegekkel, melyekből egyes részecskék csaknem oly kemények, mint a borostyánkő.

Ugy hiszem, a mennyiben tölem telhetett, a geolog. bizottmány kivánságát teljesítettem, s hogy jobban nem tehettem, ennek nem annyira én — mint maga China az oka!

Kérve tekintetes Uraságodat, hogy levelemből annyit, a mennyit szükségesnek talál, az Akadémiával közölni sziveskedjék, magamat nagy-rabecsült szives emlékezetébe ajánlva, vagyok alázatos szolgája: Xantus János s. k., akad. lev. tag.

278. A vallás- és közokt. m. k. ministerium a Szitányi Ullmann Mórícse féle alaplevél másolatát, — mint a mely a m. kir. egyetemet is illeti — fölterjesztetni kívánván:

A titoknak a másolat felküldésével megbízatik.

279. Mircse Jánosnak Velenczében f. é. aug. 15-kén kelt s a vallás- és közokt. minister úr ő excellentiájához intézett levelét, melyben hivatkozva legújabb kézirat-küldeményére (mely időközben megérkezett), egyszersmind számot ad levéltári működéséről, s kéri, hogy díja, legalább még a jövő évre, rendeltessék ki, a titoknak be mutatván.

Átteendő véleményre a történelmi bizottsághoz, hová a kéziratok is már átküldvék.

*) Az egész gyűjtemény Kiangsee tartomány Lee Chang hegylánczából van szerezve.

280. *Little János* beküldött munkáját: „Studien über unsere Weine“ megbírálatni, illetőleg a „bor és must vegyelemzését“ tárgyazó Vitéz-féle pályaversenyre bocsáttatni kérvén:

Az Akadémia, szerző beleegyezésével, köszönettel fogadja ugyan a munkát könyvtárába, de mint nyomtatványt, se meg nem bírálhatja, se a Vitéz-féle versenyre (melynél a pályamunkák beküldési határideje különben is rég lejárt) elfogadni nem lehet. Erről a szerző tudósíttatni fog.

281. Dr. *Soltész János*, mint a ki fűvészeti pályamunkájával az idei hölgy-alapítványi versenynél jutalmat nyert, javításra visszaadott munkáját beküldvén, „igen czélszerűnek vélné“, ha azt az Akadémia ábrákkal adná ki; sokkal nagyobb értéke és kelendőse lenne, minthogy a természetrajzi kiadványok jelenleg képekkel illusztrálva szoktak megjelenni.

Miután szerző pályaművéhez ábrákat nem mellékel, kiadatik véleményre a természettudományi osztálynak: szükséges-e, lehet-e, és mi módon ily ábrákat előállítani?

282. *Edvi Illés Pál* l. t. „Indítványok a magyar nyelv tisztításához“ mely főleg a káromló szavakat ohajtaná a magyar nyelvből kiküszöbölni.

Szerzőjének egyszerűen visszaküldendő.

283. A váczy takarékpénztár az Akadémia tüzkéra enyhítésére 90 forintot küldvén: Miután ez összeg már át van téve az akad. pénztárba, nincs egyéb hátra, mint hogy az Akadémia köszönete a mondott takarékpénztári igazgatóságnak kifejeztessék.

284. A titoknok jelenti, hogy a nyiregyházi városi törvényszék f. é. 3028. sz. a végzését, mely szerint *Suták Antal* és *Suták Sámuelné*, született *Reguli Zsuzsánna* közös végrendeletében az Akadémia $\frac{1}{16}$ -részt, vagyis 425 frt 42 krt örököl, már áttette az akad. ügyészhez, a további szükséges lépések megtétele végett.

Tudomásulszolgál.

285. Ugyanaz bemutatja *Bleuer Mór* szerzőnek „Dohá ny-egyedárusági Reform“ című röpiratát, melynek „egész tiszta jövedelme a Magyar Tud. Akadémia alapitökéje gyarapítására“ van felajánlva.

Szerzőnek az Akadémia köszönete megirandó; s hogy az *Aigner Lajos*, pesti könyvtáros bizományában megjelent munka tiszta jövedelme annak idejére beszámoltassék, evidentiában tartandó.

286. A titoknok figyelmezteti az összes ülést, hogy a *Czartoriczky-féle* 1000 frtos pályázatnál a hirdetésben kiteendő volna, vajjon a nyertes pályamunka kiadás joga a szerzőt fogja-e illetni, vagy az Akadémiát?

A kérdésben kiteendő, hogy a nyertes pályamű ez esetben a szerző tulajdona marad, s a kiadás az ő kötelessége.

287. Ugyanaz bemutatja a *General-Versammlung des Gesamtvereines der deutschen Geschichts- und Alterthums-Vereine* f. é. sept. 20—25. közt tartandó üléseire Regensburgba az Akadémiát meghívó körlevelet.

Csak sept. 25-kén, tehát elkésve érkezvén ide, tu lo ná sul vétetik.

288. Szintén a titoknok bemutatja a következő intézetek és magánosok részint köszönő, részint elismerő leveleit az Akadémia által nékiek megküldött kiadványokért: a nagykőrösi lyceum, K. K. Geologische Reichsanstalt, Mährisch-Schlesische Landes-Ausschusz, Schleswig-Holstein-Lauenburgische Antiquarische Gesellschaft, Kön. Bayerische Akademie d. Wissensch., a Washingtoni Smithsonian Institution; — továbbá *Baird Spencer*, *Dudik Béda*, *Ahlquist August* külső tagok elismervényeit.

Tudomásul van.

239. Ugyanaz jelenti, hogy folyó évi jul. 26-tól oct. 4-ig az Akadémia könyvtárába következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akad. der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. April, Juni. 1869.

Kön. Institut voor de Taal-Land-en Volkenkunde von Nederlandsch. Indië, Gravenhaye. Bijdragen. Derde Deel. 1—2. 3—4. Stuk.

R. Istituto Veneto. Velenceze. Atti. Tom. XIV. Disp. Sesta.

K. K. Geologische Reichsanstalt. Bécs a) Jahrbuch Jahrg. 1869. XIX. B. Nr. 2.

b) Verhandlungen. 1869. Nr. 6—9.

Kön. Bayerische Akad. der Wissensch. München. Sitzungsberichte. 1869. I. B. 3. Heft.

Kön. Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften. Prága. a) Abhandlungen. Sechste Folge. Zweiter Band. b) Sitzungsberichte 1868. Januar—Juni, Juli—December.

R. Geographical Society. London. a) Journal., Vol. XXXVIII. b) Proceedings. Vol. XIII. Nr. 1. 2.

Déli Szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. VIII. b) Starine. Knj. I.

Académie R. Suédoise des Sciences. Stockholm. a) Handlingar. B. V. 2. VI.

1. 2. VII. 1. b) Öfversigt. B. 22—25. c) Meteorologiska lakttagelser i Sverige. B. 6. 7. 8

d) Lefnadsteckningar. B. I : 1. e) Sundevall : Die Thierarten des Aristoteles. f) Sundevall : Conspectus avium Picinarum. g) Stäl. Hemiptera Africana. Tom. I—IV. h) Nordenskiöld : Sketch of the Geology of Spitzbergen. i) On the existence of rocks containing organic substances. k) Kongl. Svenska Vetenskaps-Akademien 1866., 1867., 1868. 1869.

K. K. Centralcommission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XIV. Jahrg. 1869. Sept., Oct.

Accademia di Scienze Morali e Politiche. Nápoly. Rendiconto. Anno Ottavo. Giugno ad Agosto. 1869.

Historischer Verein. Regensburg. Verhandlungen. XXVI. B.

Verein für Mecklenburg. Gesch. und Alterth. Schwerin. Mecklenburgisches Urkundenbuch. V. B.

Erdélyi muzeum-egylet. Kolozsvár. Évi tudósítás 186⁶/₇-ről.

Angol kormány. London. a) Miscellaneous Statistics of the United Kingdom. P. VII. b) Trade accounts (foreign countries) 167—II. 167. III.

M. k. földmiv. ipar- és keresk. ministerium. Pest. a) Hivatalos statisztikai közlemények. II. évfoly. I. füz. b) Hieronymi Károly : A közlekedés. c) Dr. Barsi : A közoktatás statisztikája. d) Havas Sándor : A m. szent korona országainak állanszervezete és közigazgatása. e) Dr. Tormay és Dr. Niedermann : Orvosi Statistika. f) Dr. Matlekovic Sándor. Pénzügy és államháztartás.

M. k. honvédelmi ministerium. Buda. Utasítás a Werndl-rendszerű gyalogpuskának szerkezetére.

Értesítvények küldettek be az 186⁶/₉. évről a következő iskolai igazgatóságoktól : Szarvasi ev. főiskola, kassai kath. főgymnasium, brassói ev. gymnasium, pozsonyi kir. kath. főgymnasium, keszthelyi kis-gymnasium, eszéki kir. főgymnasium, nagy-kőrösi ref. gymnasium, jászberényi főgymnasium, debreczeni ref. főiskola, kecskeméti ref. főiskola.

M. k. honvédelmi ministerium. Buda. Utasítás a Werndl-rendszerű gyalogpuskának szerkezetére.

Értesítvények küldettek be az 186⁶/₉. évről a következő iskolai igazgatóságoktól : Szarvasi ev. főiskola, kassai kath. főgymnasium, brassói ev. gymnasium, pozsonyi kir. kath. főgymnasium, keszthelyi kis-gymnasium, eszéki kir. főgymnasium, nagy-kőrösi ref. gymnasium, jászberényi főgymnasium, debreczeni ref. főiskola, kecskeméti ref. főiskola.

M. k. honvédelmi ministerium. Buda. Utasítás a Werndl-rendszerű gyalogpuskának szerkezetére.

Értesítvények küldettek be az 186⁶/₉. évről a következő iskolai igazgatóságoktól : Szarvasi ev. főiskola, kassai kath. főgymnasium, brassói ev. gymnasium, pozsonyi kir. kath. főgymnasium, keszthelyi kis-gymnasium, eszéki kir. főgymnasium, nagy-kőrösi ref. gymnasium, jászberényi főgymnasium, debreczeni ref. főiskola, kecskeméti ref. főiskola.

M. k. honvédelmi ministerium. Buda. Utasítás a Werndl-rendszerű gyalogpuskának szerkezetére.

Főgymnasiumi irodalmi kör. Pécs. Évkönyv. VIII. évfolyam.

II. Magánosoktól.

Felix Karrer és Theodor Fuchs. Bécs. Geologische Studien in den Tertiärbildungen des Wiener Beckens.

Dr. A. Manzoni. Bécs. a) Bryozoi Plioceni Italiani. b) Bryozoi fossili Italiani.

Dr. Bodichon. Bruxelles. De l'humanité ; par le Docteur Bodichon. Tom. I. II.

Dr. J. B. Ultersperger. München. Die Contagiosität der Lungenphthise.

Adolf Kenngott : Ein Dünachliff einer Meteorsteinprobe von Kryahinya.

Bleuer Mór : Dohány-egyedárusági reform.

Ormós Zsigmond. Temesvár. Murányi Ignác, Temesvármegyei főispán emlékezete.

Jankovics Vincze. B.-Gyarmat. Három értekezés a magyar nyelv tárgyában.

Hegyessy Kálmán. Pest. A római birodalom hanyatlásának és bukásának története. II. köt. 2. füz.

Takács István. Pest. Statuts de location pour la ville de Pest ; traduits du hongrois par Etienne Takács.

III. Köteles példányok.

Városi nyomda : Debreczen. a) Polgármesteri jelentés az 1868 dik évi ügykezelést illetőleg. b) Robertson : Egyházi beszédek. 3. füz. c) Kovács : Magyarország és Ausztria statistikája. d) A debreczeni zene egyeslet kormányzó-választmányi jelentése 1867 $\frac{1}{2}$ -dik évről. e) A debreczeni ipar- és kereskedelmi bank alapszabályai. f) A tiszántúli ref. egyházkerület 1869. april 14—19. napjain tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. g) Színházi emlény. 1869. h) A keresztyén egyháztörténet rövid vázlata. i) Kékszakálos herczeg. Bohózatos operette. k) Hamar László : Biboros hölgy. Dráma 4 felvonásban. l) 186 $\frac{1}{2}$ -diki országgyűlési törvényezikkek.

Athenaeum társaság nyomdája. Pest. a) Fuchs : Az egyetemes földrajz elemei. b) A m. mérnök-egyesület közlönye. II. köt. 5., 6. füz. c) Vachott Sándor költeményei. d) Kath. lelképásztor. 1869. évfolyam. 5. füz. e) Piros könyv. 2. füz. f) Kereszténység és egyház az alapítás korában. g) Az 1865-diki országgyűlés képviselőházának naplója. X. köt.

Özv. Sauerwein Gézáné nyomdája. Győr. a) Dr. Surányi : A polgári házasság. b) Boland : A vörösek és feketék. c) Győri történ. és régészeti füzetek. IV. köt. 3—4 füz.

Reform, főiskola nyomdája. S.-Patak. Tarnóczy : A magyar irodalom és szellemi művelődésünk története.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Az aradvárosi fő elemi tanoda értesítője 186 $\frac{3}{4}$ -re.

Szigler testvérek nyomdája. Komárom. a) A tatai kis-gymnasium Értesítőnyve 186 $\frac{3}{4}$. b) A komáromi kis-gymnasium Értesítőnyve. 186 $\frac{3}{4}$. c) O- és új kalendárium 1870-re.

Ugyanazok nyitrai nyomdája. a) A testgyakorlat haszna és szükségessége. b) A nagy-tapolcsáni takarékpénztár alapszabályai. c) A privigei Casino egyeslet alapszabályai. d) A nyitrai kath. főgymnasium ifjúságának érdemsorozata 186 $\frac{3}{4}$ -re.

Mihalik István nyomdája. Selmecz. Erdészeti lapok. VIII. évf. 8—9. füz.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Egy héber imakönyv. b) Beszéd a m. kir. tudomány-egyetem ujjáalakításának 89-ik évnapján. c) Az orsz. közléptanodai tanár-egyeslet közlönye. 1869. 10. füz.

Römer és Kammer nyomdája. Brassó. A nowa programa a Gimnasiunli mare manesen. pe 1868/9.

Skarnitzel F. nyomdája. Szakoleza. a) Vitažst vo sväteho Križsa. b) Slovenszky Kalendar. 1870.

Özv. Neugebauerné nyomdája. Nyitra. A nyitrai kath. főgymnasium önképző-egyletének 1868/9-iki évkönyve.

Rudnyánszky Béla nyomdája. Pest. Zádori : Egyházi beszéd 1869. évben, Sz.-István ünnepén.

IV. Akadémiai kiadás.

Statist. és nemzetgazd. Közlem. V. köt. 2. füz.

Történettudom. Értekez. IX. X. XI. sz.

Az Akadémia alapszabályai.

Értesítő. 1869. 11. 12. 13. sz.

Math. és term. Közlem. V. köt.

A m. nyelv Szótára. V. köt. 3. füz.

Nyelvtud. Közlem. VII. köt. 3. füz.

Huszonkilencedik (mathem. és természettudományi osztály-) ülés

1869. oct. 11-kén.

Nagyméltóságú b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

291. *Pólya József* r. tag felolvasta következő című értekezését „Phylloxera vastatrix, egy új szőlővésztes rovar ismertetése.”

Phylloxera vastatrix-nak nevezé el J. E. Planchon úr, a montpelleri egyetem fűvésztanára azon penészrovart, mely az aligmúlt egy pár évben a déli franciaországi szőlőket végveszélylyel fenyegette.

Előadja sz. e rovar felismerésének történetét; alakja jellegeit, életmódját, szaporodását s azon véleményeket, melyek e két utolsóbb pontokra vonatkoznak.

292. *Schenzl Guido* l. t. ily cím alatt értekezett: „A nap melegség terjedése a föld mélyébe, az akadémiai observatorium észlelései szerint.”

Ezen értekezés azon észleleteket tartalmazza, melyek az akadémiai észleldében Budán az 1865-től 1868-ig folyó 3 évben a talaj hőmérséke iránt különböző mélységben tétettek és folytatását képezi az észleletek azon sorának, mely ugyan e tárgyról az 1863-tól 1865-ig folyó években nyeretett s az Akadémia által: „Mathematikai és természettudományi közlemények, vonatkozólag a hazai viszonyokra” című folyóiratban közzététetett. Ezenfelül ugyanezen időszakról feljegyeztettek a forrásvíz hőmérsékének változásai 9 ölyvi mélység-

ben, továbbá a léghőség heti közepe, mikhez egy rajzolt ábra járul. Szerző felhasználja az alkalmat, hogy ez észleletek céljáról és kiviteli módjáról szóljon, s hogy előadja az öt évi eredményekből vont következtetéseket. A talaj hőségének kérdése már a 17. században foglalkodtatta a természetbuvárokat, de a műszerek tökéletlen volta nem engedte meg azoknak kielégítő megoldását. Hales, egy angol, szolgáltatva ez iránt az első biztos adatokat, 5 hőmérő alapján, melyeket 24 hüvelyknyi mélységbe ástott, felismerte, hogy a hőségváltozások a mélység nagyobbodásával gyorsan fogynak. Utána több természettudós foglalkozott e tárgygyal különféle helyen. A legújabb időben különösen azon észlelések nyertek jelentőséget, melyek Arago által a párisi csillagdában, és Lamont által a bogenhauseni csillagdában tétettek.

Ha a nap az egyetlen kütfő volna, melyből a föld melegségét nyeri, akkor a hővezetés törvényei szerint a hőmérsék változásainak — előidézte a napváltozások és az évszakok által — a nagyobbodó mélységgel mindig kisebbülniök, de egyuttal a közép-hőmérséknek csökkennie kellene. Felfoghatólag oly réteggig kell jutnunk, hol ama változások eltünőleg kicsinyek, s a hőmérsék az egész éven át állandó. E változatlan réteg annál mélyebben fog feküdni, minél nagyobb a hőmérsék változása az egyenesen melegített helyen. Míg tehát az egyenlítő vidékein csak néhány hüvelyknyire esik a földfelület alatt, távolsága a mi szélességünkben (általán) 75 láb, tett észleletek folytán. Észleletek, melyek még nagyobb mélységekben tétettek, azt mutatták, hogy a hőség onnantól kezdve folytonosan növekszik. E növekedés nagysága különböző észlelőktől különbözőleg adatik elő, középként állíthatni, hogy 100 láb mélységre a hőség 1°-kal Celsius szerint növekszik. E tény azon feltevéshez vezet, hogy földünk saját, a nap megsugárzásától független meleggel bír. Az észleletekből következtethető, hogy 9000—10,000 lábnyi mélységre a föld hőmérséke olyan mint a forró vízé. 45—50 földrajzi mérföld mélységében már a kőzetek is, melyek a föld kérgét összetartják, hig állapotban volnának. E nézetet a föld magvának izzó voltáról már a régiségben találjuk, némely közép-ázsiai népnél, későbbben a görögök bölesészeti rendszerökben; a 17. században Athanasius Kircher, egy tudós jezsuita, ugyan-e nézetet vallotta, mely a legutolsó 150 évben a legnevesebb tudósoktól elfogadott és kiképeztetett.

E két forráshoz, melyekből a felsőbb földrétegek melegöket merítik, mint harmadik, a hőmérséket határozó tényező járul: a kisugárzás a szabad világtér felé. E három befolyás évezredek óta annyira egyensúlyba helyezkedett, hogy a föld közép-hőmérséke teljesen állandó. Bizonyítja ezt a föld forgásideje, mely Hipparch kora óta teljesen változatlan. A változások, miket az állandó rétegek fölött észlelünk, csak a nép általi különböző megsugárzásból következtethetők, sidönkénti módosításokatszenvednek ismét, amint a föld-csapadékokkalérintkeznek, hideg vagy meleg légáramlatokkal. A készülék, mely e hőmérséki viszonyok kinyomozására szolgál, fából való tömlőből áll, négyszegű nyílással, melybe 5 tolózár (faprisma) könnyen bemeríthető és gyorsan kivonható. E tolózárakban vannak a hőmérők, melyek közvetlenül $\frac{1}{10}$ fokokra vannak osztva. Azon helyen,

melyre a hőmérő gömbjei jutnak, a tömlőnek egy vékony rézlemezzel fedett nyílása van. A hőmérők mélysége 4, 8, 12, 16 és 20 láb. A leolvásás hetenkint egyszer történik meghatározott órában.

Egy ötévi időszak eredményeiből, miket szerző ábra által iparkodott szemléltetőkkel tenni, e három pontot akarja kiemelni. A közép-hőmérsékek ímezek

4 láb	=	9.09.	R ^r
8 "	=	9.49.	
12 "	=	9.63.	
16 "	=	9.68.	
20 "	=	9.71.	

A közép-léghőmérsék ez időszakra = + 8°04 R. Ha e számokat összehasonlítjuk azokkal, miket más észlelők nyertek, feltűnik nem csak abszolút magassága a hőmérséknek, hanem a mélységgel való erősebb növekedése is, mely itt félreismerhetlenül mutatkozik.

Szerző hajlandó mindakettőt azon forró víz-rendszer befolyásának tulajdonítani, mely Ó-Budáról a Szt.-Gellért-hegyig vonul.

A 2-ik pont a földmelegség szélsőségeit illeti.

Mig a léghőség heti-közepének változása, a nevezett időszakban 24.^o9 teszen, a földet illetőleg az a következőnek mutatkozik:

4 láb	mélységre csak	10°21.
8 "	"	5°63.
12 "	"	3°41.
16 "	"	1°06.
20 "	"	1°08.

A haladás törvénye szerint 40 lábnyi mélységre az már csak $\frac{6}{100}$, 60 lábnyi mélységre alig $\frac{1}{100}$ fokot tenne.

Ez is egy helybeli, talajunkat melegítő állandó okra mutat, ha azt nem akarjuk feltenni, hogy a föld kérge itt vékonyabb, mint másutt.

A 3 pont a gyorsaságot illeti, melylyel a nap melege a földben elterjed.

Középszámítással 7.4 napra van szüksége, hogy 1 lábnyi földréteget (agyagot) áthasson. A felsőbb rétegekben 8 lábíg ez elterjedés lassabban történik, mint az alsóbbakban. Ebből látható, a melegnek félévre van szüksége, hogy a földbe 25 lábnyi mélységbe hasson.

Minthogy a változások nagyobb mélységekben csak igen csekélyek, igen nehéz a legnagyobbak és legkisebbnek idejét pontosan megmondani. Általában a legmagasb hőmérséket kapjuk:

4 lábnyi	mélységben	augusztus	23.
8 "	"	szeptember	27—28.
12 "	"	október	23.
16 "	"	november	25.
20 "	"	december	28.

A legalacsonyabbat:

4	láb	február	19.
8	„	márczius	24.
12	„	ápril	21.
16	„	május	18—19.
20	„	június	15—16.

Végül kimutatja szerző a meleg időszakokénti menetét az egyes mélységekben egy színes sor által, melyből kiszámítottak a rendes hőmérsékek az évnök 71 egyentávolságu pontjaira.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

---

*Harminczadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-) ülés.
1869. oct. 18-kán.*

Nagymélt. L ó n y a y M e n y h é r t elnök úr elnöklete alatt.

294. Henszlmann Imre l. t. „A kalocsai ásatásokról“ értekezett.
Kivonata ez :

A kalocsai ásatások eredményéről csak is a „Magyarországi régészeti emlékek“-ben szólhatni tüzetesebben ; miért is értekező ezen eredményeket jelenleg csak történelmileg adja elő.

Az ásatás aug. és sept. hónap öt hetében vitetett véghez.

Az első hét eredménye volt egy átmeneti stülű templom kereszt-hajójának felfedezése a mostani székes-egyház kelet felé fekvő déli és éjszaki oldalán, melyből kitetszik, hogy a régibb templom, nem mint eddig állították, a mostaninál tizenkét, hanem összesen csak mintegy négy öllel volt szélesebb, és hogy az előbbinek volt kereszt-hajója, mely a mostaninak nincsen.

A második hétben a mostani templom szentélye körül napfényre jött egy félkör idomu folyosó (a francziák charolle-ja) és annak külső peripheriáján öt sugár kápolna (chapelles rayonnantes). Az utóbbi felfedezés a szóban levő egyházat a francia iskolába, és az elrendezés a fenmaradt szobrászati díszek stüljével együtt az építkezést a XIII-dik század beállta korába helyezi. Mesterére ráismerhetünk ama Ravézeban, kinek fehér márványsirkövét (mint „lapidica“-ét) a mostani szentély külsején, megfordított állásban befalazva találjuk.

A harmadik hét munkái kitüntettek egy még a tárgyalt templomnál is régebbet, mely sz. István korában készült, s melynek alapzata ránk maradt. Ezen igen kis mérvű templomkának alapzata, részben a két újabbak alatt, részint azokon kívül fekszik ; mert tengelyének iránya hegyes szöget képez az említettekével ; holott ellenben a mostani épület az időben másodiknak alapzatán emelkedik, szükült és megkurtított alakban. A szükítés, mint láttuk, négy ölnyi, a kurtítás nagyobb három ölnél, tehát a második templom nem volt 10 öllel hosszabb, mint eddig hibásan állították.

A negyedik hét ásatása az előbbi munkákat kitisztítására és a második templom nyugati iker-tornyanak felfedezésére fordítottatott ; azonban alapzatát nem találták fel, alkalmasint azért nem, mert a mostani

ikertoronynak alapzata, minden irányban erősebbé tétetvén, a régibb alapzatot az újabb testében kellene keresni, de hogy a második templomnak is volt ikertornya, azt kétségen kívül helyezi két lépcsőháznak alapzata, melyet a mai épület nyugoti homlokzata előtt találtunk.

Az ötödik és utolsó hét a mélyebben fekvő részek kutatására fordítotott; s így 25 falazat sírt találtak különféle korból, s mely részben az első, részben a második templomhoz tartozott, a síroknak alig fordult elő egyéb csontoknál, azonban fölötte érdekes azoknak különböző eredetök szerint változó alakja.

Nevezetesebb még a síroknál a legrégebbi templom harmadik torony-alapzatának feltakarása, mely szemközt egy negyedik tornyot feltételezvé, újabb tanuságát adja annak, hogy sz. István korában a magyarországi nagyobb templomoknál négy tornyot alkalmaztak, még pedig nem díszítési, hanem erősítési s védelmi czélból; mert e torony a római álléttábor tornyai mintájára van elrendezve, s ez képez sajátos magyar építészeti iskolát, mely a XIII-ik század elejéig fenállott.

A második kalocsai székes-egyház már nem tartozik ezen, hanem a francia iskolába, s így élén áll azon stílusnak, melyet nálunk a XIII-ik század első felében épített, kivált a cisterciák és premontrai rendek apátsági-templomaikban rendszeresen alkalmazva látunk.

295. Ugyanaz indítványozza, hogy *Haynald Lajos* t. t. s kalocsai érsek ő nmgának az Akadémia részéről köszönet nyilvánítassék azon nagylelkű áldozatkészségért, melylyel a hazai archaeologia érdekében, az ásatásokat pártolni, s azok költségeit viselni szíveskedett.

Az indítvány közhelyesséssel fogadtatott: az Akadémia köszönete jegyzőkönyvileg kimondatik, s a nmlgu érsek ural külön levélben is közzöltetni határozatlik.

296. *Szilágyi Ferencz* l. t. ily czím alatt értekezett: „XII-dik Károly svéd király Zilahon 1714-ben, mint Zoványi György helybeli ref. pap és püspök vendége.“ Kivonatban következőleg:

Tekintetes Akadémia! A folyó évben előbb Közép-Szolnok megyében, még pedig részint *Zilahon*, a városi, megyei, s reform. egyházi levéltárakban, részint *Zsibón*, majd a b. Wesselényi családi levéltárban, majd *Bécsben* a volt erdélyi és magyar udv. kancelláriai, valamint a közös hadügyministeriumi levéltárakban Erdélynek 18-dik századbeli historiájára és közügyeire vonatkozó kutatásokat tettem, s czélomra tartozó számos, eddig egészen ismeretlen, s hazánk történelmére új világot derítő, azt felette fontos és érdekes adatokkal gazdagító okmányokat másoltam le.

Mielőtt e buvárkodásom eredményéről, ez idei tudományos foglalkozásomról, ugyszólva itt tüzetesen számot adnék, s e kötelességemet teljesíteném, — egy más, nem épen érdektelen s kutatásaimmal összefüggő rövid felolvasást akarok ez órában tartani, melynek tárgya: *XII. Károly* svéd királynak a 18-dik század elején Erdélyen keresztül utazása.

Annak czíme: „*XII. Károly svéd király Zilahon 1714-ben helybeli reform. pap és püspök Zoványi György vendége.*“

Meg kell itt említeni azon körülményt, hogy *Zoványi György* 1696—98-ban Hollandiában a franeckeri egyetemen tanult, s ott ismer-

kedett meg, midőn 1697-diki april 15-kén még élte 15-dik évét sem töltve be, trónra jutott XII. Károlylyal, ki hasonlólag egy darabig azon városban mulatott.

Nem önkényesen, de mint fennebb már érintém, idei buvárkodásomból foly, hogy mostani előadásomra e tárgyat választottam. Az egy szakaszát képezi a Zilah városa történelmére vonatkozó, az ottani és a bécsi levéltárakban talált, eddig nem ismert, új adatokból összeállított kis monographiának, melyet a tek. Akadémia történelmi értekezései között akarnék kiadni, ha t. i. az arra érdemesnek fog ítéltetni.

A folyó év tavaszán Zsibón valék, hová Zilahról mentem át, midőn b. *Wesselényi* Miklós úr Bécsből, osztálytanácsos és kancelláriai igazgató *Szentgyörgyi* Gyula úrtól egy levelet s felszólítást kapott, hogy az ottani svéd királyi követtség titkára *Burenstam* úr számára a zilahi ref. egyház levéltárából a netalan ott föllelhető és XII. Károly királynak zilahi útját illető okmányokat másoltatná le.

Mivel a kérdéses ügyről nekem volt némi tudomásom, a tisztelt báró úrnak szolgálatomat ajánlottam, hogy Zilahra visszatérvén, ott a dolognak végére járok, s azt, mennyiben lehetséges leendő, eligazítom. Így is történt; az ottani reform. egyházi, valamint a megyei levéltárban, a XII. Károly zilahi útjára vonatkozó két igen érdekes okmány birtokába jutottam, főkép egy tisztelt régi jó ismerősöm s iskolapajtásom, t. *Pelei Lajos* úrnak, Közép-Szolnok derék alispánjának segítségével, mit itt hálás elismeréssel említek.

Egyik ezek közül: Közép-Szolnok megye tisztségének Zsibón 1714-ben octóber 11-kén tartott gyűléséből „svétziai király Ó Felségének Törökországból hazajövele alkalmatosságával“ a megyén keresztül utazása közben kivántató különböző takarmány, valamint élelmi czikkeknak beszerzése végett tett intézkedése. Ezek voltak: 300 köből abrak, melyből 30 köből árpa légyen, 200 szekér széna, 140 köből buza, 60 szekér „pro vectura“, 6 veder vaj, 6 veder méz, 300 tyúk, 50 lúd, 10 pulyka, 40 récze, 2000 tojás, 3 kövér sertés, 2 bornyu, 10 berbéc, 1 ó és jó szalonna, bor hat hordó, mindenik negyven akós, továbbá a megyének mind a négy járására repartílandó mentől több vadak, halak, madarak stb. A mint e listából látszik, a nemes megye csakugyan ki akart magáért tenni; azonban e bőkezűleg, szinte királyi módon tett gondoskodásnak az egyszerűen s másod magával utazó királynál a megye tisztsége valószínűleg több és jobb hasznát vette.

A másik okmány: „Zoványi György életirása“, mely e püspök jegyzeteiből egyik utóda által készítettett, de csak másolatban van meg, miután az eredeti példány, általában Zoványi püspök irományai, egy tűz alkalmával elégték. A megmaradott életírás azonban, mint tartalma bizonyítja, a hitelesség minden kriteriumával bír. Ebbe van beleszöve a svéd királynak Zilahra érkezése, ki ott a püspöknek „tyuk-ól utcában“ lévő saját házához szállott; maga t. i. a templom közelében lévő papi épületben lakott. A nép szájában forgó emlegetés szerint egyszer a régi időben igen nagy tűz volt Zilahon, midőn az említett utca minden házai s épületei a pusztító lángoknak áldozatul estek, s benne csupán egyetlen

egy *tyuk-ól* maradt épen, mely sajtászerű körülmény következtében azon *tyuk-ólról* lett az ujonnan felépült utca elnevezve.

E Zoványi ház ma is megvan, jelenleg azt egyik zilahi tanár *Kerekes Sándor* úr bírja. Az első és utczai szobának deszka padlózatja van; a hátulsó, melybe két grádicson kell a közbüleső konyhából felmenni, bolthajtásos, és erős vastag fala van; az ajtók keskenyek és alacsonyak, általában a ház egész alakja annak régiségét mutatja.

Miután én Zoványi püspök életirásából XII. Károlynak Zilahon mulatására tartozó adatokat lemásoltam; azok a svéd királyi követség titkárával az illetékes helyről német fordításban közöltettek, minek következtében, midőn én július végén Bécsbe fölerkeztem, vele többszöri érintkezésbe jöttem, s neki a Zoványi-féle ház rajzával kedveskedtem, mely pár évvel ezelőtt egy pesti képes ujságban adatott ki.*) A követségi titkár úr viszonzásul engem XII. Károly királynak egy fényképével ajándékozott meg, mely azon korbéli eredeti kép után készült. Mindkét képet van szerencsém a tek. Akadémiának megtekintés végett bemutatni.

Nem lehet itt még azt is elhallgatnom, hogy a tölem czélba vett zilahi történelmi monographia érdekében megkértem a svéd követségi titkár urat, velem a XII. Károly zilahi útjára vonatkozó svéd adatokat közleni, mint szintén őt az Akadémia történelmi osztálya jegyzőjének kérése folytán megkerestem, legyen szíves engemet felvilágosítani a felőle, vannak-e a svédországi levéltárakban Erdélyt érdeklő okmányok, államiratok, követségi levelezések? s ha igen, mi módon lehetne azoknak lemásolását eszközölni? Tudva van ugyanis, hogy az erdélyi nemzeti fejedelmek, főkép *Bethlen Gábor*, és *I. Rákóczy György* idejében ezeknek udvarában volt *Strassburg Pál* svéd követ, ki későbbben Konstantinápolyban a svéd udvart képviselte, s ott az erdélyi oratorokkal gyakran érintkezett és levelezett. A követségi titkár úr nekem nagy készséggel megígérte mindkét kérésem teljesítésére nézve a szükséges lépéseket megtenni, s az eredményről engemet tudósítani.

XII. Károly 1709-ki július 8-kán az oroszoktól szenvedett, addigi egész szerencséjét semmivé tevő, valamint Európa politikai helyzetére s viszonyaira nézve is végzetteljes pultávai veresége után a török földre menekült, hol előbb Moldvában Benderben, majd az oda közeleső Var-

---

*) „Hazánk s a Külföld“ V. kötete (1867. első félévében) 12-dik számában, martius 21-én (lásd 180. lap). Az illető cikkben XII. Károly élete és hadakozásai is leírva vannak, de hibásan, valamint több valótlan, és a történelmellel ellenkező adatokkal és tényekkel. Az író téved például abban, hogy Zoványi György egy *református theologus*, az upsálai *lutheránus egyetemen* tanult volna; a calvinisták és lutheránusok között akkor fenálló, s gyűlölséggig fajuló ellenszenvnél fogva az nem is történhetett, de mint fennebb már említve volt, a király és Zoványi Gy. Franeckerban Hollandiában tanultak, s ismerkedtek meg egymással. A királynak Zilahon mulatása is egészen másképp történt, — ezt alább látni fogjuk — mint az író azon képes ujság idézett cikkében előadja.

nitzában tartózkodott, s a török portának, melyet I. Péter orosz czár elleni hadakozásra folyvást bujtogatott, igen sok bajt csinált, mig nem ez utolsó helységből 1713-ik febr. 1-ső napján erőhatalommal, melynek megátalkodott makacssággal ellene szegült, s lakházának felgyújtása közben mint fogoly elvitetett, s a Drinápoly mellett eső Demosika nevű kis városba szállíttatott.

Itt is másfél évnél tovább veszteglett, s végre a csatatérről, valamint Svécziából is kapott rossz hírek és csapások következtében 1714-ki október elején haza indult s Oláhországon és Erdélyen, jelesen Nagy-Szebenben és Kolozsváron keresztül, útját nagyobbára lóháton folytatva, a mondott év november 14-én a nagy fáradtság és roncsolódás miatt gyengélkedő egészségben, épen azért postakocsin Zilahra Zoványi fennemlített saját házába megérkezett.

A mint Zoványi e hírt vette, tüstént oda sietett királyi vendégét fogadni, s tiszteletteljesen üdvözölni. A király azonnal ráismert, hozzá latinul e szavakat intézé: „Nekem úgy tetszik, hogy én tégedet valaha láttalak“, mire a püspök válaszolá, hogy „Ó Felsőge Franquerában látta ötet, egyszersmind engedelmet kért Ó Felsőgének „egy dictiocskát mondani“ s a király nyilatkozatára, hogy „meghallgatja örömet ismerős emberétől“, a püspök egy csinos latin beszéddel üdvözlé, melyben az Európától s Ázsiától bámult, magasztalt katonai vitézségét, s fényes nevét, dicsőségét kiemelvén, — a pultavai szerencsétlenség után országa ügyeinek jobb rendbe szedése végett oda visszatérését, mint *Isten munkáját* úgy tünteté fel; egyszersmind legbuzgóbb óhaját és imáját Ó Felsőge szerencsés útjáért kifejezvé, azon kegyelméért esedezett, hogy a magyar- és erdélyországi elnyomott protestans reformált vallás sérelmeinek orvoslását „a legszükségesebb helyeken maga királyi tekintélyével“ eszközölni méltóztassék.

A király e beszédre mosolyogva így felelt: „Si salvus in regnum redibo, et thronum occupabo, vestri, tuique memor ero; vestris precibus me recommendo.“

A király a hozzá még Benderben léte alatt az országtól küldött *Lieven* tábornokkal érkezett Zilahra, (többi követői az úton részint elhaltak, részint betegben Kolozsvárt maradtak) s Zoványi kérésének, hogy a feleségétől épen ő felsőge számára készített ebédet elfogadni méltóztassék, bár elebb nem igen akará, végre engedett; s így Zoványi asztalt terített, melyhez a király a tábornokkal együtt leült s igen jóízűen ettek, a püspök maga szolgált s kétféle, u. m.: közönséges, valamint igen jóféle asszuszólló bort tett az asztalra; a király az elsőből nem ivott, de igen a másodikból, mi nem is maradt jótékony hatás nélkül, mely bár az ebéd után azonnal tovább akart utazni, s postát is parancsolt, de a hosszú, terhes és fáradtságos utazás miatt megromsolt testének bádgyadtságát érezvén, ledőlt az ágyba, magát egy kevésbé kipihenni, s a jóféle asszuszólló okozta bizonyosan, hogy mélyen elaludt s esti 7 óráig fel sem serkent, s így azon éjjel ott is halt, s mint életirása említi: „másnap vidámabb ábrázattal, s friss egészséggel volt, s megköszönvén Zoványi György hospitalitását, postaszekérre ült, s tovább

utazott.“ A király ez útját oly gyorsan folytató, hogy Pesten s Bécsen keresztül már november 22-kén éjfélkor, és így Zilahról nyolcz nap alatt Stralsundba, Svéd-Pomeránia tengeri városába megérkezett.

Említést érdemel itt végre egy az Erdélyben akkor már megkezdett s karöltve járó vallásos és politikai reactio s absolutismus korát jellemző, egyszersmind a *svéd királynak Kolozsvártt mulatásáról* bizonyosságot tevő okmány, mely 1724-ben s így e fejedelemnek Erdélyen keresztülutazása után tiz év mulva kelt. Az egy Erdélyből az udv. kancelláriához a „katholikus status“ részéről felküldött több *informatiok*, tudósítások közül az egyik, melynek czélja volt az uralkodó felséget, az Istenfiának Jézusnak istenségét tagadó istentelen sectáját az unitáriusoknak az országból száműzni, s egyelőre annak vallása szabad gyakorlatát megtiltani.

Azon tudósítások „in se continent multiplicia illius Principatus mala et vicissitudines plurimum videri attribuenda ei, quod haec secta Filii Dei blasphema ibidem in libero adhuc religionis exercitio permittatur,“ továbbá: „ajunt (scil. informationes) illius sectae homines non alienos a fide romano-catholica, praesertim si intelligerent: sui ariani cultus exercitium suprema Principis autoritate interdici; quam *interdictionem* sub pientissimo Augustae Domus Austriacae regimine hactenus etiam non secutam, *ipsem Rex Sveciae occasione sui transitus per Claudiopolim, iuxta fide dignas relationes publico suo sermone admiratus est.*“

Az okmány a már más európai országokban nem tűrt unitáriusoknak Erdélyből is száműzetését végre azzal kívánja indokolni, hogy mivel VI. Károly császárnak fiu örököse nem volt, az Istenfiát káromló sectának az országból kikergetése folytán, e *kegyes munkáért* sokaknak hite szerint, *Ő Felségének fiu-örököse fog születni*; „ex quo pietatis opere multi augurarentur, augustum haerodem masculum nasciturum, cum haec ariana secta filii Dei blasphema, tandem etiam ex Transylvania Austriaca devotione exulare jussa sit.“

Óhajtottam volna, tek. Akadémia! ez alkalommal püspök Zoványit is, ki maga korában nevezetes ember volt, ismertetni, de az időből már kifogyván, nem akarok e diszes gyülekezet béketűrésevel visszaélni, s azt Zilah városa történelmének fennebb említett, s tőlem kiadandó monographiájában fogom teljesíteni.

Harminczegyedek (nyelv- és széptudományi osztály- egyszersmind összes-) ülés.

1869. octóber 25-kén.

Toldy Ferencz r. t. helyettes elnöklete alatt.

298. *Ballagi Mór* r. t. felolvasta *Réső Ensel Sándor* köz- és váltó ügyvéd a M. T. Akadémiához intézett ajánlatát, melyben jelenti, hogy buzdítva az Akadémia nyelv-tudományi osztályának 1853-ik évi, február 7-iki határozata által, magyar helynevek

gyűjtésére fordítá szorgalmát, s hogy 16 évi munka után, egy nagy A. B. C. rendbe állított gyűjtemény birtokában van, melyből 1861-ben az első, s 1862-ben a második füzetet kinyomatt; de az aláírók csekély száma, a kiadás folytatását részéről lehetlenné tette; minek következtében, gyűjteményét a M. T. Akadémia pártfogása alá kívánja bocsátani oly kéréssel, hogy azt véleményadás végett, szakértő bizottságnak szíveskedjék kiadni, s azon esetre, ha a bizottság ajánlatára az Akadémia elhatározná a gyűjtemény kinyomtatását, évenkénti tiszteletdíjban kéi magát részesíttetni.

Az Akadémia elhatározza a gyűjtemény megbíráltatását, s ezzel, tekintve a munka nyelv- és történettudományi tartalmát, megbízza a nyelv- és történettudományi bizottságokat.

299. *Hunfalvy Pál* r. t. ily czím alatt értekezett: „Tudósítás észtszországbeli utazásomról.“ Kivonatban következőleg:

Egyik főfeladata volt utazásának a tartomány politikai és társadalmi viszonyait megismerni, mi nélkül érthetetlenek azon kérdések, melyeket Sawarin orosz író és Schirren észtszországbeli író fejtegetnek, kérdések, melyek miképi megoldásától a Balti tartományok sorsa függ. Másik feladata volt megismerkedni az észtek, mint nyelvbeli rokonaink, belső-irodalmi- és külső-társadalmi állapotával.

A Balti-tartományokban, különösen az Észts- és a Livherczegségekben, a társadalomnak három tényezője működik: 1) a hódító németek utódjai, kik ott a földbirtokosok, a városok jogosult lakosai, általában a mívelt osztály, melybe az észtek is felkapaszkodnak. A történetek, a jog, az igazgatás stb. ezek részén vannak. 2) A meghódított észtek és lettek utódjai, kik a legkeményebb rabszolgaságba voltak súlyesztve, kiknek rabszolgasága 1819-ben megszüntetett ugyan, de társadalmi létők inkább rosszabbá lett, hogysen javult volna. Csak az 1860. években változnak jobbra viszonyaik, nemcsak parasztföldjeiket megvált-hatják, hanem általában mindenféle birtokot is megszerezhetnek. Ezen észtek és lettek teszik a túlságig nagy számot, mert a tartományok, Kurlandot is belészámítva, összes lakossága 1.800,000, s ezekből az 1) alatti osztály csak 200,000-et teszen. Észtek, a kiknek nyelve inkább csak egy finn dialectus, 600,000-en vannak. 3) Az orosz-politika, mely a kevés orosz lakosra támaszkodik, de mely támaszkodik az Orosz birodalom oroszaira, s a mely a Balti tartományok különszerűségét meg akarná szüntetni. S az orosz politika a hitvallás is segítséül veszi. A Balttartományok lakossága, urak, polgárok és parasztk evan gelikusok, az orosz egyháznak kevés híve van ott. Úgy de az inséges években az orosz egyház különféle ígéretekkel magához édesgeté az észteket, különösen a letteket, kik mint a szlávsághoz tartozók, könnyebben rokonszenveznek az oroszokkal, mint az észtek vagy németek.

Általában a Balttartományok igen sok tárgyat nyujtanak az elmélkedésre, sokat is lehet tőlök tanulni.

Ez idén az észts községek dalárdái jun. 28—30-káig Dorpatban az 50 éves felszabadulás ünnepét ülték. Az utazónak szerencséje volt jelen lehetni, tehát mintegy színről színre nézni a különböző vidékek észtsjeit, miket különben sehol és soha nem találhatott volna együtt. Megismerkedék az észts szellem mozgatóival, utána járt a nép anyagi

mivoltának nem csak itt, hanem falukon is, s azt a vallomást kell tennie, hogy az igen derék egy nép.

Reval és Dorpat szinte észts városoknak látszanak, mert amott 9000 német ellenében 13,000 észts van, itt pedig ugyanannyi német ellenében 10,000 észts van. S minthogy a németek mindnyájan tudnak észtsül, az utczákon nem hall az idegen mást mint észts nyelvet. Mind Dorpatban, mind Revalban igen nagy és szép templomaik vannak; Rigában az országos hatóság alatt lévő Jakab egyházban tartják az isteni tiszteletet. Utazó megvallja, hogy életében szebb protestans éneklést és általában indítóbb isteni tiszteletet nem hallott, mint Revalban a Sz.-János egyházában, mely az észts községé. Építenek most Revalban egy új templomot is az észts község számára, melynek két tornya lesz, és mely szinte felülmúlja a város tehetségét.

Hunfalvy nem mulasztá el megismerkedni a városok szerkezetével is, mely sokat tartott meg a régi hansza-időből; mert Riga, Reval, Dorpat, Pernau, Narva stb. a német hanszának voltak tagjai.

300. A titoknok jelenti, hogy Zabolchmege községe f. é. oct. 5-éről beküldé a Dr. Szabó Dávid és Dr. Farkas Balázs megyei főorvosok által összeállított, s a folyó év második negyedére szóló légtüneti és egészségügyi viszonyok kimutatását.

Átteendő a matematikai és természettudományi bizottsághoz.

301. Ugyanaz felolvassa Szabó Károly és Findly Henrik lev. tagok f. é. oct. 4-én Kolozsvárt kelt levelöket, melyben jelentik, hogy Torma Károly I. tag távolléte miatt nem felelhetvén meg az Akadémia f. é. jul. 26-iki megbízatásának, kötelességöknek ismerték a M. T. Akadémiát, a „Verein für siebenbürgische Landeskunde“ Szebenben tartott közgyűlésén képviselni, hol a legszívesebb megtisztelő fogadtatásban részesültek, s örömmel tapasztalták, hogy a mívelt szász közönség, a M. T. Akadémiának, mint nemzeti tudományosságunk legfőbb képviselőjének, az erdélyi szászok tudományos törekvései iránt általunk nyilvánított rokonszenvét, őszinte és osztatlan tisztelettel fogadta.

Örvendetes tudomásul szolgál.

302. Jelentetik, hogy az Académie Impériale des Sciences Petersburgból, s az American Philosophical Society Philadelphiából, továbbá Vangerow Adolf, Milne-Edwards Henrik, és gr. Montalembert Károly külf. lev. tagok, elismerő iratokat küldöttek a nyert akadémiai kiadványokért.

Tudomásul vétetik.

303. A titoknok jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év oct. 4-kétől ugyanezen hó 26-ig a következő ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek:

I. Testületektől:

Society of Natural History. Boston. a) Memoirs. Vol. I. P. I—IV. b) Proceedings. Vol. XI. c) Occasional papers. Vol. I. d) Annual for 1868—9. e) Condition and doings. May. 1868. f) A working map for illustrating the geographical distribution of the life.

Smithsonian Institution. Washington. Annual report for the year 1867.

Lyceum of Natural History. New-York. Annals. Vol. IX. Nr. 1—4.

Muzeum of Comparative Zoology. Cambridge. a) Annual report for the year 1868.

b) List of American Fossils.

American. Philos. Society. Philadelphia. Proceedings. Vol. X. Nr. 79. 80.

Deutsche Morgenländische Gesellschaft, Leipzig, Zeitschrift. XXIII. B. 3. H.
Oberlausitzische Gesellschaft, Görlitz, Neues Lausitzisches Magazin, XLVI. B.
1—2. Abth.

R. Asiatic Society, London, Journal, Vol. IV. P. I.

Verein für Gesch. und Alterth. Schlesiens, Bresslau, a) Zeitschrift, IX. B. 1. 2.
H. b) Codex Diplom. Silesiae, VII. B. c) Palm, Acta Publica, Jahrg. 1619.

R. Geographical Society, London, Proceedings, Vol. XIII. Nr. 3. 4.

Société Numismatique Belge, Bruxelles, Revue 5. Serie, Tom. I. livr. 4.

K. k. Centralanstalt für Meteorologie, Bécs, a) Grundzüge einer Meteorologie
für den Horizont von Prag, Von K. Fritsch, b) Jahrbücher, Neue Folge, IV. B.

Asiatic Society of Bengal, Calcutta, a) Journal, Vol. XXXVIII. Nr. 154. b)
Proceedings, N. V. 1869.

Verein von Alterthums freunden im Rheinlande, Bonn, Jahrbücher XLIII.
XLIV—XLV, XLVI.

Société Littéraire de Finlande, Helsingfors, a) Finlands Natur och Folk, 13. 14.
Hefet, b) Gedächtnissrede auf Alexander von Nordmann, c) Öfversigt, XI.

Ángol kormány, London, a) Trade accounts, (foreign countries) 167—IV. b)
tatistical Abstracts from, 1853, to 1867, Fifth Number.

M. k. Belügyministerium, Buda, Grósz Lipót : Emlékirat a hazai betegápolási
ügy keletkezése, fejlődése s jelenlegi állásáról.

II. Magánosoktól :

Répaszky József Mluvňica jazyka Uherskehó.

A. Kenngott, Sz.-Pétervár, Beobachtung an Dünschliffen eines kaukasischen
Obsidians.

Dr. Kudelka József, Linz, Die Gesetze der Lichtbrechung.

Evaristo Chiaradia, Nápoly, Studi Critici e Bibliografici.

Kubinyi Ágoston t. t. Pest, a) A m. orvosok és természetvizsgálók 1868. Egerben
tartott nagygyűlésének munkálatai, b) Fiume és környékének tájrajza, c) Dr. Ráth :
A gyermekek nagy halandóságának okai, d) Domini : Le scienze naturali e la Nautica.
e) Winter : La Machina electrica, f) Cipriani : Appello di Michele Vörösmarty, g) Nap
közlöny a m. orvosok és természetvizsgálók fiemei nagygyűléséről.

Dr. Galle, Über den gegenwärtigen Stand der Untersuchungen über die gelatinösen
sogenannten Sternschnuppen-Substanzen.

III. Köteles példányok :

Szigler Testvérek nyomdája, Komárom, a) Egyházi énekek, b) Directorium in
usum Benedictinorum pro anno 1870.

M. k. egyetem nyomdája, Buda, a) A m. k. tudomány-egyetemtanrende 1869—70
tanév téli szakára, b) I-ső Napoleon (héber nyelven), c) Gr. Vitoliczky (héber nyelven).

Dobay János nyomdája, Gyula, Dr. Hajnal : Emlébeszéd néhai Balassa János
felett.

Czéh Sándor nyomdája, Győr, a) Államkötvényi szelvények értékét mutató táb-
lák, b) Keresztyén halotti énekes könyv 3-ik kiadás.

Rómer és Kamner nyomdája, Brassó, Jonasi : Esercitiu in limba latina.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczkettedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-)
ülés.

1869. nov. 2-kán.

Horváth Cyrill, t. t. helyettes elnöklete alatt.

305. A titoknok megilletődve jelenti *Gebhardt Xaver Ferencz* r. t. f. é. oct. 27-kén történt gyászos kimúltát.

Az Akadémia elszomorodva vette e gyászjelentést, s az illető természettudományi osztályt az emlékezés iránti gondoskodásra felhívja.

306. *Szilágyi Ferencz* l. t. jelenti, hogy a Bécsben lévő svéd kir. követség titkára, Burenstam úr közbenjárása folytán, a stockholmi kir. levéltárban találtató s Erdélyre vonatkozó XVII-dik századbéli számos és érdekes okmányok ügyében, Due Fridrik bécsi svéd követ ő excellentiájától f. é. oct. 27-ről levelet nyert, melyet fölolvastván, a következő három indítványt ajánlja az Akadémia figyelmébe.

a) hogy a levél, véleményadás végett tétessék át az Akadémia történelmi bizottságához ;

b) hogy az Akadémia Due Fridrik bécsi svéd követ ő excellentiájához, a kérdéses ügyben tett szíves tudósításáért, köszönő levelet intézni méltóztassék;

c) miután első rendben Burenstam úrnak lehet köszönni azt, hogy az erdélyi magyar történelem felvilágosítására szolgáló ügyben az Akadémia rövid idő alatt biztos tudósítást kapott, engedtessék meg a felolvasónak, hogy a nevezett követségi úrnak az Akadémia nevében annak elismerését, a kérdéses dologban tett sikeres közbenjárásáért, hozzántézendő levélben kifejezhesse, s hogy az ülés jegyzőkönyvének e kérdésre vonatkozó pontja, az akad. titoknok által, jegyzőkönyvi kivonatkép neki átadassék.

Közmegegyezéssel mind a három indítvány elfogadtatik.

307. *Thaly Kálmán* l. t. „A gr. Forgách nemzetség levéltáráról“ értekezett.

308. A titoknok jelenti, hogy Poór Antal tanár ur, „Államrégiségeit,“ megtevén a kívánt javításokat, az Akadémiának beküldé.

A beküldött kézirat átteendő a történelmi osztály-értekezlethez.

Harminczharmadik (mathem. és természettudományi osztály-) ülés.

1869. nov. 8-kán.

Kubinyi Ágoston, t. t. helyettes elnöklete alatt.

310. *Szabó József* r. t. felolvassa *Koch Antal* úr következő czimű értekezését: „A göröcső alkalmazása a közettanban“

Szabó József r. és *Hanken Miksa* l. tagok megbíznak, hogy véleményt adjanak, ha a felolvasott értekezés felvehető-e az akad. „Értekezések“ sorozatába?

311. Ugyanaz az akad. titoknok által felszólítva, közli a vallás- és közoktatási minister, f. é. nov. 1-én 20,406-ik szám alatt kelt leiratát, melyben jelenti, hogy a M. Tud. Akadémia mult évi april 6-kán 298-ik szám alatti felterjesztése folytán az országos központi meteorologiai intézet felállítására szükséges összeget a jövő évi állami költségvetésbe felvenni, s az intézetet már az 1870-ik évi tanfolyamban életbeléptetni szándékozik; ennél fogva a netáni észrevételek megtétele végett közli a M. T. Akadémiával a nevezett intézetre vonatkozó szervezeti javaslatot és utasítást.

a) Szervezeti alapszabályok.

A magyar birodalom meteorologiai és magnetikai viszonyainak megvizsgálására és tudományos kipuhatólására külön intézet állíttatik fel, melynek működése 1870. január 1-én kezdődik.

I.*Az intézet czíme, székhelye és hatásköre.*

Az intézet czíme: „Magyar királyi központi intézet a földdelejesség és meteorologia számára.“

Hivatalos pecsétjében az országos czímert viseli.

A központi intézetnek hivatalos állása és székhelye Budapest.

Hatásköre kiterjed a magyar szt. korona minden országaira, t. i. Magyarországra Erdélyre, Tót- és Horvátországra s a katonai őrvidekekre.

II.*Az intézet célja és feladata.*

Az intézet célja és feladata kettős:

A) Az országban létező meteorologiai észleldék közös anyaintézete és központja.

B) Egyszersmind főészlelde is.

A) Mint központi intézetnek azon feladata van, hogy:

1-ör. Ne csak saját észleléseit, hanem többi hazai állomásokéit egybegyűjtse, kiszámítsa s általában tudományos célra feldolgozza.

2-ör. Gondoskodjék arról, hogy az ország kül önböző vidékein a szükséges helyeken mellék-észleldék állíttassanak fel.

3-ör. Az észleldéket a kellő utasításokkal ellátja, nekik az eszközök megszerzésében segédkezet nyújt, és azokat megvizsgálja és összehasonlítja.

4-er. A külföld hasonló intézeteivel magát érintkezésbe teszi, s az észleletek kölcsönös közlését eszközözi.

B) Mint főészleldének, következő feladata van:

1-ör. A meteorologiai jelenségeket általában észleli s az azokra vonatkozó észleleteket kiszámítja.

2-or. Különös vizsgálatokat is tesz, melyek a kosmos physikájába vágnak, vagy önállólag vagy pedig külföldi észlelőkkel összhangzásban.

3-or. Továbbá feladata, hogy a földdelejességre vonatkozó észleléseket és vizsgálódásokat annak mind napi, mind századi változásaira nézve tegye meg, azaz: hogy tökéletes állandó delejességi észleldét foglaljon magában.

4-er. Mivel több helyen alig lehet magnetikai észleldéket felállítani, a központi intézet az úgynevezett földdelejességi állandókat az ország más vidékein is meghatároztatja, hogy a földdelejességi vonalak megállapíttathassanak.

Ezen czélra és a mellék-állomásokon létező műszerek megvizsgálása végott legalább minden 15 évben a központi intézet tisztviselői a vidéki állomásokat meglátogatják.

III.

A központi meteorologiai intézet szervezete.

1-ör. A központi meteorol. intézet tisztán tudományos tekintetben, szerves kapcsolatban van a magyar tud. Akadémiával, melynek egyik czélja szintén hazánk természettudományi viszonyainak kipuhatólása és megismertetése. Egyéb tekintetben pedig önálló intézet, s mint ilyen, közvetlenül a magyar közoktatási ministerium alatt, s állami intézet rangjával bír.

2-or. Az eddig felszerelt, és a m. tudom. Akadémia birtokában lévő eszközökön kívül még megkívánt műszerek és szükségelt épületek — az igazgató főnök javaslata alapján — a kormány költségén szereztetnek meg, állíttatnak fel, s tartatnak fenn.

3-or. A magy. tud. Akadémiától átvett műszerek és eszközök annak tulajdona maradnak, és a központi intézet netáni megszüntetése vagy félbenszakítása esetében az Akadémiának ismét visszaadandók; ellenben az intézeti teleképületek és ujonnan szerzett műszerek, mint állami tulajdon tekintendők, melyek felett a közoktatási m. k. ministerium rendelkezik.

IV.

A magyar kir. központi intézet személyzete.

1-ör. Az intézet személyzete rendszeren áll:

- a) 1 felügyelő főnökből;
- b) 1 igazgató segédből (observator)
- c) 1 assistensből;
- d) 2 szolgából.

Ha szükségeltetik, a teendőkhöz képest még számítók (calculatorok) is felvételhetnek, miről előlegesen a m. kir. közoktatási ministeriumnál jelentés teendő.

2-or. Az a), b), c) alatt említett tisztviselők államhivatalnokok rangjával bírnak, és pedig a felügyelő főnök egy rangfokozatban áll az országos egyetem rendes tanáráival, azaz a VI. fokozatban; az igazgató-, segéd a VIII. és az assistens a X. fokozatban áll a IX. fokozatba előlépés jogával.

3-or. Az intézet főnökét a magy. tudom. Akadémia ajánlja, s a m. kir. közoktatási minister előterjesztése alapján ő cs. s apost. kir. Felsőge nevezi ki.

4-er. Az igazgató-segéd és az assistens, a felügyelő főnök ajánlata alapján s a m. tud. Akadémia jóváhagyása mellett a magy. kir. közoktatási minister által neveztetik ki.

5-ör. A szolgálk felvétele s netán elbocsátása a főnök által történik, a m. kir. ministeriumhoz teendő tudósítás mellett.

V.

Az intézet személyzetének fizetése.

A tisztviselők fizetése a törvényhozás által megállapíttatván, az országos központi pénztárból teljesíttetik.

1. A főnök fizetése 1800 frtból áll, mely minden öt év után 200 frtnyi járulékkal növekedik, azonkívül szabad lakást vagy szállásbért kap.

2. Az igazgató-segéd évenként 1200 pfrtot húz s minden öt évi szolgálat után 100 forint fizetés javításban részesül, s ezekivül vagy szabad-szállást, vagy szállásbért kap.

3-or Az assistens 700—800 forint évi fizetést élvez, azonkívül szabad-szállást, az intézeti épületben.

4-er. A két szolga közül az egyik ki az észleldében szolgál, 360 frtot, a másik (házmester) 300 frt évi fizetést, és ezenkívül szabad-szállást kap.

5-ör. A főnök s az aligazgató *nyugdíjképesek*, ugyanazon rendszabály szerint, mely a nyilvános tanárookra nézve Magyarországon érvénnyel bír.

Tanári állomásról a központi intézetbe való átlépés esetében vagy megfordítva, a betöltött szolgálati évek a nyugdíjazásnál beszámítandók.

Az assistens rendszerint csak három évre fogadtatván fel, nyugdíjra csak az esetben szerezhethet igényt, ha bebizonyított képesség alapján szolgálata meghosszabbíttatik s ekként megszakadás nélkül 10 éven túl szolgál. Nyugdíj-illetményeit esetről-esetre a közoktatási ministerium határozza meg.

VI.

Az intézeti személyzet teendőinek felosztása.

A teendők az intézet személyzete között következőleg oszlanak fel :

Az intézet vezetése, mint tudományos ugy oeconomicus irányban is a főnököt illeti, s felelős a közoktatási m. kir. ministeriumnak, a hivatalos levelezést viszi, miért is az intézet pecsége nála van; végre ő ügyel fel — felelősség mellett — az intézet összes eszközei-, műszerei- és gyűjteményeire is.

A főnököt távollétében az igazgató-segéd helyettesíti, ki általában véve a főészlelde által végrehajtott, és a vidéki észleldék által beküldött észleletek kiszámítása- és feldolgozásáról gondoskodik.

Az assistens a főészleldében teendő észlelésekkel foglalkozik, és előlegesen a számító (calculator) tisztét is teljesíti.

A részletes utasítást a m. kir. vallás- és közoktatási ministerium dolgozza ki.

VII.

A központi meteor-intézet összeköttetése a vidéki észleldékkal, és azokhoz viszonya.

1-ör. A központi intézet kötelessége azon iparkodni, hogy hazánkban meteor észleldék czélszerű felosztás mellett oly számban állíttassanak fel, mely szükségeltetik, hogy az időjárás menete és változásai megismertethessenek. Ezen helyek száma előlegesen 50-re tétetik.

2. A vidéki észleldék felosztanak :

- a) önkéntesek, és egyszersmind díjtalanokra ;
- b) hivatalos és rendszeren fizetett, vagy jutalmat igényelhető észleldőkre.

Oly helyeken, hol önkénytes és díjnélküli észlelők nem találhatók, díjazott észlelők alkalmazandók.

Ezen intézkedés keresztülvitele céljából a vallás és közoktatásügyi m. k. ministerium a földm. ipar- és kereskedelmi m. k. ministeriummal egyetértőleg intézkedett, hogy ezen szolgálatra a távirdai tisztviselők kiképeztessenek s alkalmaztassanak.

3-or. Azon távirdai tisztviselők, kik erre képesnek találhatnak, az állam részéről 60—100 frt jutalomdíjt nyerendnek, minek valószínűsítésére egyelőre évenként 1000 frt fog az államköltségvetésbe fölvétetni.

4-er. Az észlelők feljegyzéseiket, a központi intézet által kiadott minta szerint egybeállítva, havonként ugyanehhez küldendik be.

Ezen felül néhány állomásról, melyeket a központi intézet jelölend ki, naponként távirati jelentések fognak ehhez beküldetni.

5-ör. Az észlelők a szükséges műszereket ott, hol azok a község vagy az intézet által be nem szerezhetők, az államtól nyerik, melyek azonban a központi intézet tulajdona maradandnak.

6-or. A központi intézet s az állomások között valamint a postai, úgy a távirdai közlekedés is díjmentes.

7-er. Az észlelési eredmények részint havi jelentésekben, részint a központi intézet által kiadandó évkönyvben fognak közzététetni.

VIII.

A központi intézet műszerei és épülete.

1-ör. A budai akadémiai 'észleldében jelenleg meglevő, a magyar tudományos akadémia tulajdonát képező delejességi és légtüneti műszerek, a központi intézet használatába bocsáttatnak át.

A már használhatatlanná vált készülékeknek másokkal pótlására, valamint az új műszerek beszerzésére szükségelt költségek az állami pénztárból fedeztetnek, s ez irányban a központi intézet a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. ministeriumnak részletezetttervjavaslatot fog felterjeszteni.

2-or. A központi intézet s a mellék-állomások műszereinek beszerzésére 4000 frt költség engedélyeztetik, melyből 1870. évre 1500 frt esik.

Hogy a központi intézet célja biztosan elérthessék, a körülményekhez képest gondoskodva lesz arról, hogy az saját épülettel bírjon, mely nemcsak hogy minden irányban szabad kilátást nyújtson, hanem, hogy külső zavart okozható befolyásoktól is megóva legyen, s hogy továbbá a delejességi műszerek- és készülékekhez szükségelt különös szerkezetű helyiségek is felállíttassanak.

b) Utasítás

a légtüneti és földdelejességi magyar kir. központi intézet igazgatósága számára.

Vonatkozással a szervezeti alapszabályokra, melylyel a légtüneti jelenségek s a földdelejesség megismertetése és kipuhatólása céljából a magyar szt. korona országában egy központi intézet állíttatik fel, a vallás- és közoktatási m. kir. ministerium az alábbi utasítás kibocsátását tartja szükségesnek.

I.

Az intézet célja és feladata.

1. A birodalom légtűneti viszonyainak kipuhatólása céljából, az erre alkalmas helyeken légtűneti állomások szervezetnek.

Az erre kiszemelt helyek Budapesttől távolságuk szerint 4 éghajlatra oszthatók s azok száma 50.

Az állomások következők:

I. 1) Kalocsa, 2) Félégyháza v. Kecskemét, 3) Szolnok, 4) Eger, 5) Losonc, 6) Selmeczbánya, 7) Győr v. Pannonhalma, 8) Veszprém, 9) Komárom, 10) Nyitra.

II. 11) Pécs, 12) Zombor, 13) Szeged, 14) Békés, 15) Debreczen, 16) Miskolcz, 17) Rozsnyó, 18) Besztercebánya, 19) Szokolca, 20) Pozsony, 21) Sopron, 22) Keszthely.

III. 23) Temesvár v. Arad, 24) Nagyvárad, 25) Szatmár-Németi, 26) Ungvár, 27) Bártfa, 28) Kézsmárk, 29) Zsolna, 30) Árvavárallya, 31) Ujvidék, 32) Eszék, 33) Fiume, 34) Zágráb, 35) Ogulin, 36) Zimony, 37) Pancsova, 38) Oravicza, 39) Kukabánya, 40) Nagy-Bánya, 41) Mármaros-Szigeth.

IV. Erdélyben: 42) Marosvásárhely, 43) Kolozsvár, 44) Nagy-Enyed, 45) Nagy-Szeben, 46) Brassó, 47) Beszterce, 48) Csikszereda, 49) Segesvár.

2. A központi intézet igazgatóságának feladata, a jelenleg már működő észlelőket felhívni, hogy észleleteiket a központi intézethez küldjék be, valamint azon helyeken, hol eddig még észlelde-állomások nem léteznek, erre alkalmas és készséges egyeneket kiszemelni, s azokat az észlelésre és műszerek kezelésére betanítani.

Oly helyeken, hol távirtda-állomások léteznek, a távirászkokat lehet az észlelésekre alkalmazni. E célból az intézeti igazgatóság a távirdahivatal főnökével magát egyetértésbe helyezendi.

A központi intézet hivatalnokainak kötelessége a távirászi tanfolyam növendékeit az észlelés és műszerek kezeléséhez szükséges jártasságba begyakorolni.

Egyes észlelők jutalmazása végett az igazgatóság évenként a közoktatási magyar kir. ministeriumhoz felterjesztést teend.

3. Azon állomások számára, melyek a szükséges műszereket a megye-, község- vagy egyletektől nem kapják, a központi intézet szerzeni meg a kellő műszereket, melyek az állam tulajdona maradnak, s azokról külön leltár vezetendő.

A teljes mellék-állomások a következő műszerekkel látandók el:

1. egy légsulymérő, 2. egy páranymat-mérő, mely 2 hőmérőből áll, 3. egy esőmérő és 4. esetleg egy szélkakas.

Eleve elégséges lesz, ha a másodrendű állomások (az elősoroltak közt mintegy 15—20) egy hőmérő- és egy esőmérővel láttatnak el. Különben a központi intézet köteles az állomás felállításához szükséges műszereket, az állomási észlelő rovására megrendelni, nemkülönben az eddig már meglévő, úgy az általa szállítandó műszereket is megvizsgálni. Ezen vizsgálat eredménye egy külön lajstromba foglaltatik egybe.

4-er. Az állomások feljegyzései rendszeren havonként a központi intézethez beküldendők, mely azokat megvizsgálja, szükség esetében kiszámítja s őrizet alá veszi.

Egyes állomásoktól, melyeknek száma körülbelül 10 leend, a központi intézet naponként távirati jelentéseket vesz, egy bizonyos órában, hogy az időjárás állapotáról tudomást vehessen, s e szerint időjárási térképeket s az időjárás menetéről általános ki-

mutatást készíthessen. Azon kívül rendkívüli jelenségekről, p. o. hirteleni s erős méréséleti vagy légnyomásai változásokról, viharokról sat. minden észlelde küldhet be távirati jelentéseket.

Ezen czélból a központi intézet a vidéki észlelőkkel mind a postán, mind a távirán bérmentesen közlekedik.

5. Ezenfelül a központi intézet a külországi intézetekkel is közlekedik, és közli velök észleleteit s gondoskodik, hogy ezek is észleleteiket vele tudassák.

A bécsi cs. kir. központi intézetet illetőleg az eddigi posta- és távirada-díjmentesség a hivatalos közlekedésben ezentúl is érvényben marad.

II.

A központi intézet, mint a birodalom főészleldéjeinek feladata, a szervezeti alapszabályokban van általánosságban körvonalozva. Az észleletek terjedelme, s a követendő rendszer feletti közelebbi elhatározás a felügyelő főnök hatásköréhez tartozik, az észlelési mód azonban lehetőleg a többi európai főállomásokon követett rendszerhez alkalmazandó.

E helyütt azonban különösen kiemeltetik, hogy valamint a fő-, úgy a mellék-állomásoknál is tudományos légtűneti és delejes észleléseken kívül, azon tünemények is, melyek a mezői gazdaságot különösen érdeklik s a helyi éghajlat tudomásához szükségesek, szorgosan észlelendők és feljegyzendők; így például azon napok száma, melyeken fagyott, az őszi és tavaszi fagy ideje, a gabonanemek, gyümölcsfélék és takarmánynövények vetésének, virágzásának, aratásának stb. ideje.

2-or. A központi intézet átvoszi a budai akadémiái észleldében levő, ez akadémia tulajdonához tartozó műszereket és készülékeket. Ezen felül a központi intézetnek még egyéb, az Akadémia birtokában levő légtűneti műszerek, mint például a Salleron-féle normod légsulymérő s egy mérleg, használat végett átadatnak. Ezek a leltárban külön felsorolandók.

Azon műszerekért, melyek a budai kir. főreáltanoda tulajdona, az intézeti igazgatóság másokat szerzend be, valamint a szükségletehöz képest újakat rendelend meg.

Különösen felhatalmaztatik az igazgatóság következő műszerek vásárlására :

1. egy állomási barometert (Fortin-féle edény-barometer.) ;
2. egy utazási barometert ;
3. egy holosterique fémbarometert ;
4. egy August-féle psychrometert ;
5. egy maximum minimum fémmérséktartót ;
6. egy önjegyző hőmérőt ;
7. egy vagy két normal hőmérőt, Fastrétől ;
8. egy zseb-chronometert ;
9. egy magnetikai theodolythot, az állandó elhajlás mérő részére ;
10. egy Gausz-féle magnetometert ; az absolut hatályosság meghatározására ;
11. egy önjegyző szélmutatót ;
12. Robinson-féle szélgyorsaság-mérőt ;
13. Lamont-féle elpárolgás-mérőt.

A beszerzési költségek fedezésére az engedélyezett 4000 frtból 1870-dik évről 1500 frt bocsátatik az igazgatóság rendelkezése alá.

3-or. A műszerek beszerzésénél a tizedrendszer behozatalára figyelem fordítandó.

Az intézetben levő összes műszerek, készülékek, butorok felett leltár készíttendő

s folytatólagosan vezetendő, melyben a műszerek felismerhetőleg leirandók s azok beszerzési módja s az ára megjelölendő. Az összes intézeti tárgyak feletti főfelügyelet s felelősség a felügyelő főnököt terheli.

III.

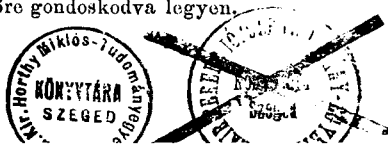
Az intézet közleménye.

1. Az intézet működéséről különösen az általa kiadandó évkönyv tanuskodik. Ennek tartalma következő:
    1. A vidéki észlelédek felsorolása, földirati fekvésökkel stb.
    2. A használt eszközök correctiói.
    3. Az összes észlelédek észleleteinek kiszámított eredményei stb.
    4. Különös vizsgálódások és észrevételek a földforrások és kutak mérsékéről, phaenologiai észlelések, a külföldi intézetek hasonló észlelései.
    5. A delejességi észlelések eredményei, melyek külön is kiadatnának.
 Azonkívül a főészlelde legalább havi kimutatásokat is bocsát közre, s azokat a külföldi intézeteknek is megküldi.
  2. Az évkönyv nyomtatási költségeire egyelőre évenként 400 frt engedélyeztetik s az igazgató kezeihez a m. kir. központi pénztárnál folyóvá tétetik. A közzéteendő anyag tulszaporodásánál, ha az évkönyv 12 nyomtatott ívnél többet tenne, az igazgatóság a fentérintett költségösszeg megfelelő feljavítását tartozik kérvényezni.
  - 3-or. A központi intézet által szétküldendő havi vagy heti jelentések nyomtatási költségei az engedélyezendő 500 frt iroda-átalányból fedezendők.
- Hogy ily részletes jelentések a mellék-állomások által is küldethessenek külföldi intézetekhez, az iránt a m. kir. ministerium engedélye kikérendő.

IV.

Belszolgálat.

1. A hivatalos teendők az intézet tisztviselői közt a fent megítélt elvek alapján, melyek szerint a központi intézeteknek tudományos iránybani vezetése a szerek és készülékek feletti felügyelet, a lottárak s az oconomiai ügyek vezetése a felügyelő főnököt illetik, osztandók meg.
  2. A hivatalos levelezést a m. kir. közoktatási ministeriummal, — kinek közvetlenül alárendelve van — s a magyar tudományos Akadémiával a felügyelő főnök viszi.
  3. A hivatalos teendőket a többi tisztviselők közt — tekintettel azok képességére s egyéniségére — a főnök osztja ki, kinek is azok engedelmeskedni tartoznak.
  4. A szolgák felvétele és elbocsátása a főnök hatásköréhez tartozik, arról azonban a m. kir. ministeriumnak jelentést tenni tartozik.
  5. A házirend megállapítása szintén a főnök feladata; ő köteles az intézet épületeit szemmel tartani s kisebb javításokat az e célra előirányzott 500 frt hitelösszegeből számadástétel mellett eszközöltethet.
- Nagyobb javítások, lényegeseb változtatások, vagy új beszerzések iránt a magyar kir. ministeriumhoz felterjesztés intézendő.
6. Ügyelni kell, hogy a hivatalnokok egyike, ki az észleletek pontos teljesítése felett örköndő, folyton az intézetben tartózkodjék.
  7. Azon kell lenni a főnöknek, hogy a tisztviselők az észlelések minden ágaiban a kellő jártasságot megszerezzék, hogy bármelyiknek akadályozása esetében, annak helyettesítéséről előre gondoskodva legyen.

8. A főnök távollétében az igazgató-segéd foglalja el annak helyét s teljesíti annak kötelemait, a töle nyert utasítás értelmében.

9. Az assistans az észleldei szolgálata segélyével, főleg a könnyebb észlelések pontos teljesítésére van kötelezve, s azonfelül mint számoló is működik.

10. Nyolcz napig terjedő szabadságot a főnök engedélyez, hosszabb időre a ministerium.

11. Három napnál hosszabb időt igénylő hivatalos utazások a ministeriumnál bejelentendők, s az illető költségek az e célra engedélyezett 600 frt átalányból fedeztetnek.

Utazások alkalmával napdíjak rendszeren nem adatkak; arra valamely tisztviselő csak azon esetben tarthat igényt, ha a ministerium rendeletéből vagy jóváhagyásával rendkívüli kiküldetéssel bizatik meg.

12. Az alapszabályokban körülírt időszakai utazások, delejes hely-meghatározások, vagy a mellék-állomások vizsgálata céljából rendszeren a főnök által teljesítettnek, ki azonban ezen teendőket az igazgatósegédekre ruházhatja.

A főnök szabadságában áll ezen körutakra az észleletek gyorsabb teljesítése végett más, tudományos szakferfiakat is magával vinni, azonban az uti átalány különös megterhelése nélkül.

13. A delejes hely-meghatározások végett tett utazásra adott uti átalány részletes felszámolás alá nem esik, az utazás eredményéről azonban a ministeriumnak jelentés teendő, a mi a vizsgálati eredmények közzététele által is történetik.

14. Terjedelmesebb munkálatokra, melyeket a központi intézet személyzete teljesíteni nem képes, mint például a lefolyt évek feljegyzett adatainak kiszámítása, a tárgy természete szerint vagy számoló díjnokok fogadtatnak fel, vagy pedig ezen munka egy vagy több szakértőre, külön jutalmazás mellett bizatik. Mindkét esetben mindenekelőtt a magú ministerium elhatározását kell kieszközölni.

15. Minthogy a szolgálat a központi intézetnél a tisztviselők minden erejét s idejét igénybe veszi, ennél fogva azoknak egyidejűleg egy más hivatal- vagy tanintézetnél alkalmazást vállalni nem szabad. Magán-foglalkozás csak oly mérvben, azon feltétel mellett engedtetik meg, ha ezáltal a szolgálat érdeke csorbát nem szenved.

V.

Tisztviselők kinevezése és fizetése.

1. A mennyiben a m. kir. ministerium különös szolgálati szerződést nem köt, az államtisztviselők különösen, a tanárookra fonáll szabályrendeletek, s főleg a szerzerzeti alapszabályokban kifejtett elvek leendnek a tisztviselőkkeli elbánásra nézve irányadók.

Azon körülménynél fogva, hogy ezen szolgálathban fokozatos előléptetés igen ritkán álland bo, továbbá miután felette kívánatos, hogy jól begyakorolt egyének minél hosszabb ideig az intézet szolgálatában maradjanak, az eddig szokásos évtizedi pótlék helyett, minden öt szolgálati év után egy bizonyos pótlék állapíttatik meg.

2. Ezen pótlék a nyugdíj-kiszabásnál a nyugélvezménybe beszámítandó.

A nyugdíj-képesség a betöltött 10 szolgálati év után kezdődik, melynél azonban a tanári pályán netán már eltöltött évek beszámíttatnak; a többire nézve a tanárookra vonatkozó szabályzat alkalmazandó.

3. Az assistens rendszeren 3 évre fogadtatik fel, mely idő alatt az ugyanazon viszonyban áll, mint a 3 próbaévet töltő tanár.

Bebizonyított képesség alapján az assistens szolgálata meg is hosszabbítható, s az esetben nyugdíjra is szerezhethet igényt, ha megszakadás nélkül 10 éven túl szolgál. Ez iránybani illetményeire nézve a ministerium fog esetről-esetre határozni.

A szolgák fizetésének feljavítása felett a felügyelő főnök indítványára a ministerium határoz.

Különben ezek az államhivatalok szolgálóival egyenlő viszonyban állnak.

• *Jedlik Ányos* rend., *Kruspér István* és *Szily Kálmán* lev. tagok bizatnak meg a netán igényelt észrevételek megtételével, kiknek e célból a vallás- és közoktatási m. k. ministeri leirat hozzatolt „Szervezeti alapszabályok“ és „Utasítás“ kiadatni határoztatott.

312. A titoknok jelenti, hogy *Balla Károly* l. t. sept. 24-én kelt levélkíséret mellett beküldé a „Kosmos Apotheosise“ című értekezését.

Az értekezés visszaküldendő a szerzőnek.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Harmincznegyedik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-)
ülés.

1869. november 15-kén.

Zsoldos Ignác r. t. helyettes elnökle alatt.

314. Rómer Flóris l. t. felolvasta következő czímű értekezését : „Jelentés olaszországi utazásomról Corvin-féle codexek érdekében.“ Kivonata, ez :

Értekező szünnapj útjának egy részét arra fordítja, hogy azon kéziratokat, melyeket már előtte *Simonyi Ernő* és *Frankl Vilmos* az olaszországi könyvtárakban találtak és bibliographiailag leírtak, művészi szempontból is constatalja.

Útját *Horvátországon* megkezdvén, *Zágrábban* a káptalan kincstárában egy régi misekönyvet talált, melyet eddig *Clovio* művének tartottak, mely azonban kétségtelenül „*Dominici praepositi Albensis*“ (1474—1495-ig), későbbben 1496—1502-ig *várad*i püspök és personalis praesentiae regiae, végre 1502-től *erdélyi* püspök volt. Erről tanuskodik három helyen előforduló czimere, t. i. a paizs felső felében arany háttéren álló vörös oroszlánnak mellrésze, alsó kék mezőben pedig félfatágu csillag. A festés modora is inkább „*Francisci de castello ithallico de Mediolano*“ -ra emlékeztet, mint *Clovio* finom, átlátszó ecsetére.

A *velencei* Marcianában az eddig ismert *Corvin-codex*eken kívül, *Silvis Italica*st is átkutatta, de ezen, bár *Mátyás király* korából való, semmit nem talált, mi által a budai könyvtárral viszonyba lehetne hozni.

Szerencsésebb volt a *veronai* káptalan könyvtárában, hol két *Livius*-féle munkának kötésén a magyar király hollós czimerét talált. Nevezetesen, hogy ezek egyike a miniature festőnek : *Hieronimus dei Libri* nevét is örököltette.

A *parmai* könyvtárban létezik egy igen diszes, arany és ezüst betűs kézirat : *Diomedis Caraffae* de institutione vivendi ad Beatricem Arragoniam, Pannoniae Reginam, melyben szerző a királynét arra inti : *hogy a magyar szokásokat kövesse, a magyar nyelvet megtanulja és mindenkit, ki nála kihallgatást kér, kegyes fogadtatásban részesítsen.* Mily szép emlékkönyv lenne ez *Beatrix királyné* tekintetben megelőzőtt királynénk és minden magyar hölgy számára!

A *modenai* 13 valódi codexen kívül még kettő volt, melyet 1848-ban a modenai herceg a magyar országgyűlésnek ajándékozott, de melynek holléte nem tudatik; ezeken kívül még egygyel kecségtettek, mely még a könyvtárban lappang.

A *ferrarai* és *bolognai* kéziratárak semmi újat nem nyújtottak, így kétesek a florenczi hártýairatok is, melyeket eddig a budai könyvtár számára regisztráltak.

Rómában a Collegium Romanumban egy eddig le nem írt kéziratra figyelmeztette értekezőt a tudós Jezsuita könyvtárnok P. Patrizi. Ezen igazán díszes mű Sz. *Didymus*nak munkáját tartalmazza a sz. lélekről.

Nápolyban a Corvin-codex utáni járás eredmény nélkül maradt, azonban onnan visszajövet szerencsés volt kutatónk a vaticani hírneves Missalét a 210-dik lapon túl, meddig t. i. *Simonyi Ernő* látta, az 597-dik lapig forgatni, és ezen kutatásnak eredménye az: hogy a könyvet, melyhez díszre és gazdagságra nézve, mert 6 díszlappal bír, hasonló alig létezik, az író *Martinus Antonius* presbyter 1487-ben elvégezte, de a festések még 1492-ben, tehát Mátyás király halála után sem voltak elkészítve, mert számos czímer, és a tudós királyra vonatkozó jelkép csak írónnal van berajzolva; mások csak felületesen bemázolvák, míg ismét igen sok keret egészen üresen maradt, úgy hogy azokat a könyvnek későbbi ura, t. i. XIV. Benedek pápa, kinek czímere a hollós czímert több helyen eltakarja, sem hagyta elkészíttetni.

Minden egyes kéziratnak feltalálása, vagy az eddig valódiaknak tartottak itészet utáni kirekesztése csak tisztítja ezen nemzeti ügy körüli nézeteinket; de a kéziratok csak egy részét tevék ezen hírneves gyűjteménynek, bár sikerülne a király nyomtatott könyveiből legalább annyit kétségteleneknek bebizonyítanunk, a hány valódi codexnek nyomára mai napig jutottunk.

315. *Thaly Kálmán* l. t. ily czím alatt értekezett: „Gróf Forgách Simon fogsága és bujdosása.“

316. A titoknok jelenti, hogy Dr. *Vécsey Tamás* jogtanár, „A fogyasztási egyletek“ című értekezésére a két bíráló véleménye beküldetett, de mivel eltérők, egy harmadik bíráló kinevezésére szólítja fel az illető osztályt.

Pauler Tivadar r. t. kéréstett fel a bírálatra, kinek az értekezés ki fog adatni.

Harminczötödik (nyelv- és széptudományi osztály-) ülés.

1869. november 22-kén.

Kubínyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

318. *Hunfalvy Pál* r. t. közléseket olvasott fel „A stockholmi országos levéltárból.“

319. Ugyanaz felolvasta Dr. *Kohn Sámuel* úr következő című értekezését: „A phoeniciai tanulmányok jelen állapota, és Esmun-Ázár sidoniai király sírírata.“

Megbíraltatás végett az értekezés kiadatik *Hunfalvy Pál, Ballagó Mór* rend. és *Kuun Géza* lev. tagoknak.

320. A titoknak a következő gyászjelentést olvassa fel :

Folyó 1869-dik évi szept. 9-kén húnyt el Akadémiánknak a nyelvtudományi osztályban külföldi lev. tagja *Watts Tamás* a British Muzeum könyvtár öre.

Született Londonban 1811. Már gyermek korában rendkívüli tanulási és olvasási ösztöne által tűnt ki. Csakhamar elsajátítá a latin, görög és francia nyelveket. De nem csak olvasott, hanem írt is egyre és igen könnyen: beszélyeket, essay-eket, verseket; némelyik már akkor meg is jelent nyomtatva. Ő volt az iskola elismert költője. Az említett nyelvek után, a latin család többi tagjaival ismerkedett meg: az olasz, spanyol, portugali nyelvekkel. Majd a german csoportot vette sorra: német, hollandi, dán, svéd, írlandi. Roppant emlékező tehetség, mely kiskora óta sajátja volt, segíté e tanulmányában. Most a keleti nyelvekre adta magát: zsidó, arab, török, sőt a chinai lőnek tárgya buvárlatának. Következtek az orosz, a lengyel és a magyar. E három nyelven, mond athenaeumi necrologja, oly könnyen olvasott, mint más tudós francziául vagy németül; s nem csak a nyelvekkel, hanem az illető országok irodalmával is megismerkedett. A kelta törzsből tudta a welsch, a gaél, az ir, s az albretagnei ágakat. E, csupán Mezzofanti által meghaladott nyelvkészülettel 1837-ben a brit muzeumnál nyert alkalmazást, mint számfőlötti segéd. Könyvtári szolgálatai nagyon dicsértetnek. 1838-tól 1857-ig 400 ezer kötetet rendezett; — s a hiányzók (desiderata) mindenféle nyelvből — a magyarból is — az ő utasítása és kidolgozott lajstromai szerint pótolttattak 23 éven keresztül. Mindazáltal segédőri (Keeper-assistent) állomás csak 1857-ben üült számára; 1868-ban pedig a nyomtatott könyvek őrtiszte lett. Ő találta fel a könyvtárak rendezésében az úgynevezett „Elastic System“, a polczok és szekrények számozása által, minek költözés esetében tűnt ki nagy haszna. Ő rendezte úgy az olvasó termet, hogy körül négyszögben könyvfolyosók fussanak. — Irodalmi dolgozatai, leginkább folyóiratokban, nagy számrá mennek. Száznál több orosz, magyar, cseh kitünő férfiú életrajzát közölte az „English Cyclopaediában“; s a „Philological Society“ Értekezései (Transactions) közt egyet a „Magyar Nyelv és Irodalomról“, melyért Akadémiánk től kültagsággal tiszteltetett meg. Watts igen bőkezü és közlékeny volt, tudománya gazdag tárházából nem csak a brit Muzeum olvasói részére, hanem levelezés által is mindkét félgömb tudósainak szolgálatára állt; e mellett nyájas vala mindenki iránt, kész a reá szorult buvárlókat tanácsesal, sőt pénzzel is segíteni.

Halála, látszólag, csekély okból származott. Szünideje alatt déli Walesben utazván, Bridgnorthban, midőn egy fogadó előtt leszállt volna, megbotlott s megsértette egyik lábát. Néhány nap mulva visszatért Londouba, hol a jeles orvossegély daczára, s mindenki várakozása ellenére meghalt, élete 58-dik évében.

Az Akadémia mély részvételt jegyzi fel e kitünő tudós halálát.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczhatodik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-
egyszersmind összes-) *ülés.*

1869. nov. 29-kén.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

322. *Henszlmann Imre* lev. tag megismerteti *Rossi* „A catacombákról“ szóló munkáját.

323. Olvastatott a történettudományi osztály-értekezlet f. é. október havában tartott ülése jegyzőkönyvének első pontja, melyben jelentetik, hogy az értekezlet, *Reisz György* „Régi aláírások gyűjteménye“, 250 frtért felajánlott II-dik kötetét; tekintve, hogy az aláírások, a kamrai levéltár eredetiei után, szalmapapíron nagy gondnal és hűséggel másoltattak le, s mint ilyenek esendő alkalommal használhatók is, megvételre ajánlja; de mivel a gyűjtemény nincs betűrendben összeállítva, s mivel különben is csak ritka esetekben tűnik fel az efféle gyűjtemények használata, a kívánt 250 frt helyett csak kétszáz forintot véleményez megadhatónak. Egyszersmind felhivandónak véli az Akadémiát, határozatilag kimondani, hogy az ezután netalán beuyújtandó hasonnemű facsimilék megvásárlásába nem fog bocsátkozni.

Az osztály-értekezlet véleménye elfogadtatik.

324. Az akadémiái szabályok értelmében bejelentetik az archaeologiai bizottság f. é. okt. 19-kén és nov. 9-kén tartott üléseinek jegyzőkönyve.

Tudomásul vétetik.

325. A titoknok jelenti, hogy *Borosjenői Aczél Sándor* özvegye, született *Outlik Anna* asszonyság, f. é. szept. 4-kén kelt végrendeletében, ötszáz o. é. frtot hagyományozott a M. T. Akadémiának.

A két, másolatban beküldött végrendelet egyik példánya az akadémiái ügyvédhez tétetett át, a másik a levéltárban fog őriztetni.

326. Ugyanaz jelenti, hogy *Ábrahámffy János* 1866. nov. 28-ki végrendelete szerint, a M. T. Akadémiának o. é. száz forintot hagyományozott.

A hagyományozott összeg, be lévén már adva az akad. pénztárnokhoz, ezennel tudomásul vétetik.

327. Ugyanaz jelenti, hogy *Simovics Lipót* sukorói nyugalmazott plébános végrendeletileg tíz frtot hagyományozott a M. T. Akadémiának, s hogy ebből, a kincstári 10% illeték levonása után, az akadémiái pénztárba 9 forint lefiztetett.

Tudomásul vétetik.

328. Ugyan a titoknok benyújtja *Moenich Károly*, az országos statistikai osztály kültagja, f. é. nov. 15-ken Székesfehérvárott kelt folyamodványát, melyben a statistikai közlemények öt évi (1861—1864) folyamát kéri a M. T. Akadémiától.

Véleményadás végett átteendő a könyvtári bizottsághoz.

329. Jelentetik, hogy az eperjesi kir. kath. Főgymnasium, a zürichi műegyetemen tanuló magyar ifjak olvasó-egyletének, s a párisi L'Académie des sciences morales et politiques részéről elismerő iratok érkeztek a nyert akadémiai kiadványokért.

Tudomásul van.

330. Az akadémiai könyvtár részéről jelentetik, hogy *Greguss Ágost* r. t. bold. testvére *Greguss Gyula* hagyományából, 94 kötetnyi könyvgyűjteményt adományozott a M. T. Akadémia könyvtárának.

Köszönettel tudomásul vétetik.

331. Jelentetik, hogy *Francesco Antonio* de *Murchi* cairói lakos s ügyvéd, az arabok és törökök kereskedelmi ténykedéséről írt értekezésének egy példányát beküldé az akadémiai könyvtár számára.

Átteendő az akadémiai könyvtárba.

332. Jelentetik, hogy *Pesty Frigyes* l. t. „A világtörténelem napjai a legrégibb időtől kezdve a jelenkorig, különös tekintettel Magyarországra“ (Pest, 1870. két kötet) című munkáját beküldé a M. T. Akadémiának.

Tudomásul vétetvén, áttétetik az akadémiai könyvtárba.

333. A titoknok bemutatja az „Ügyrend“ módosítására kiküldött akadémiai bizottság jelentését.

A jelentés kinyomatása és szétosztása az akadémiai tagok közt elrendeltetik, s tárgyalása a legközelebbi akadémiai ülésre tűzetik ki.

334. Ugyanaz jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869-dik év október 25-től ugyanazon év november 29-ig a következő ajándék-, csere és köteles példányok érkeztek:

I. Testületektől.

K. Akademie der Wissensch. Bécs. Anzeiger. 1869. Nr. 20. 21. 24.

• Kön. Preuss. Akademie der Wissensch. Berlin. a) Abhandlungen. 1868. b) Monatsbericht. Juli 1869. August 1869.

Société de Physique et d'Hist. Nat. Genève. Memoires. Vol. XX. Part. I.

• Asiatic Society of Bengal. Calcutta. Proceedings. 1869. Nr. 2. 3.

K. k. Statistische Centralcomission. Bécs. a) Tafeln zur Statistik der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie IV. H. b) Mittheilungen. XVI. Jahrgang. 1. 2. H.

K. k. Geographische Gesellschaft. Bécs. Mittheilungen. X. Jahrgang. Neue Folge. II. Band.

K. k. Geologische Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1869. Nr. 10—13. b) Jahrbuch. XIX. B. Nr. 3.

R. Istituto Veneto. Velenze. Atti. Tom. XIV. Disp. 8.

Kön. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München. a) Abhandlungen der Histor. Classe. XI. B. 1. Abth. b) Abhandl. der Philosophisch-Philologischen Classe. XI. B. 3. Abth. c) Abhandl. der Mathematisch-Physikalischen Classe. X. B. 1. Abth. d) Meissner : Denkschrift auf K. Fr. Phil. von Martius. e) Vogel : Über die Entwickelung der Agricultur chemie.

Angol kormány. London. Trade Accounts (Foreign countries) 167—V.

M. k. honvédelmi ministerium. Buda. Utasítás a Werndl-rendszerű gyalogpuskának vizsgálására.

M. k. vallás és közoktatási ministerium. Buda. A siketnémák váczki kir. intézet 186⁸/₉-ki zártudósítványa (3 péld.).

Maticza Szlovenszka. Besztercebánya. Letopisz. Roszn. VI. Sv. 2.

Magyar képző műv. társulat. Pest. 1869-dik évi Album lapja.

Gazd. tanintézet igazgatósága. Keszthely. Értésítvény az 186⁸/₉-ki tanévről.

Műgyetemi igazgatóság. Buda. Az 186⁸/₇₀ tanévben tartandó előadások rendje (2 péld.).

II. Magánosoktól.

G. Jervis muzeumi ör. Turin. a) Guida alle Acque Minerali d'Italia. b) The mineral resources of Central Italy. c) International Exhibition, 1862. Kingdom of Italy. d) Dublin International Exhibition, 1862. Regno d'Italia. f) International Exhibition, 1862. Italian-grown cotton. g) Esposizione Universale, 1867. Relazione del R. Commissario. h) Esposizione Internazionale, 1862. Relazioni dei Commissari Speciali Italiani. i) Relazione del R. Comitato alla Esposizione Internazionale nel 1865. k) Layors. La première campagne de la Crimée. l) The Crimea by Colonel Jervis. m) India in relation to Great Britain.

Raumer Frigyes k. l. t. Berlin. Litterarischer Nachlass. I. II. B.

Ponori Thewrewk Emil. Buda. A nyelvészet mint természettudomány.

Fiorelli József muzeumi igazgató. Nápoly. a) Scoperte Archeologiche 1846—1866.

b) Giornale degli Scavi di Pompei. Vol. I. c) Catalogo del Museo Nazionale di Napoli. 7. Vol.

Lubrich Ágoston. Pozsony. a) Görögön története. I. köt. b) Neveléstudomány I—IV. kötet.

Eggenberger Ferdinánd könyvkeresek. Pest. a) Suhayda : A magyar polgári törvénykezési rendtartás. b) Mennyei : Nevelés és tanítástan. II. köt. c) Dapsy : Általános növénytan.

Budenz József l. t. Pest. Ugrische Sprachstudien.

B. Quaritch. London. Catalogue of valuables books. November 1869.

Friedländer et Sohn. Berlin. 191. Bücher-Verzeichniss.

Haidinger Vilmos k. l. t. Bécs. Das K. K. Montanistische Museum.

Zádori János. Esztergom. a) Spanyol út. 1868. b) Utivázlatok Olaszországból.

Szilágyi István l. t. M. Sziget. a) A ker. egyház története. 3-ik kiadás. b) Máramarosi képes naptár 1868.

III. Kötelező példányok.

Karner Fr. nyomdája. Segesvár. a) Satzlehre der deutschen Sprache in Wort und Bild. b) Kalender für 1870.

Schreiber Alajos nyomdája. Pozsony. Ordo recitandi horas Canonicas ad usum Fr. minorum Capucinatorum pro 1870.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Geschichte des Johann von Kalles (héber nyelven). b) A kir. József műgyetem tanrendje 186⁸/₇₀. tanévben. c) Az orsz. közép-tanodai tanár-egylet Közlönye. III. évfoly. I. füz.

Pleitz Ferencz nyomdája. Nagy-Beeskerek. a) Gr. Beeskereker Hauskalender für 1870. b) Szrbzsko-Narodni Kalendar za 1870.

Reform. főiskola nyomdája. S.-Patak. Az ember gyakorlati tájboncztana.

Szigler testvérek nyomdája. Nyitra. Statuten des Gr. Tapolesáner Sparkassa-Vereines.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szakolcza. Památnik Slavenskych poslucháčav.

Mihalik István nyomdája. Selmecz. Erdészeti lapok. VIII. évfoly. 10—11. füz.

IV. Akadémiai kiadás.

Philos. Értekez. XI. sz.

Statist. és nemzetg. Közlem. VI. köt. I. füz.

Értesítő 1869. 14. sz.

Harminczhetedik (összes-) ülés.

1869. dec. 6-án.

Nagyméltóságú b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

336. A titoknok felolvassa az „Ügyrend“ módosítására kiküldött bizottság jelentését.

A bizottsági jelentésben a következő változások hozattak indítványba :

a) A társadalmi tudományok felsorolásánál „Közjog“ után „Polgári jog“ helyett „Magánjog egész terjedelmében“ — „Jogtudomány története“ után „Összehasonlító jogtudomány.“ (Ügyrend, I. F. 1. sz.)

b) A rendes tagok „legalább évenkénti“ előadási köteleességek, „Időnkintire“ módosított. (Ügyr., I. F. 4. sz.)

c) A bizottság azon javaslata, hogy az ülések száma minden egyes osztályban (Ügyr., II. F. 16. sz.) havonkint egyelőre kettőben állapíthatnék meg, oda módosított :

Hogy a három osztály, egymást követve, mindig hétfőn tartsa rendes üléseit, úgy azonban, hogy minden osztálynak jogában álljon, a hét folytán még egy második ülést is tartani, melynek napja, ülésről ülésre határozatik el. — Az utolsó hétfő minden hóban osztály- s egyszersmind összes ülés.

E változások helyeseltetvén, az „Ügyrend“ bizottságilag eszközölt módosítása elfogadtatott.

337. *Toldy Ferencs* r. t. még e hó folytán egy „ad hoc“ nagygyűlés egybehívását hozza indítványba, melynek célja volna az akad. új szervezetét a jövő év kezdetével életbe léptetni.

Elfogadtatott oly módosítással, hogy az „ad hoc“ nagygyűlés jövő évi január hóban hívassék össze, mire a jelenlevő elnök úr ő nmga fölkérte, megigérni méltóztatott.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

---

*Harmincznyolczadik (philosophiai, törvény- és történettudományi osztály-)
ülés.*

1869. dec. 13-kán.

Kubinyi Ágoston, t. t. helyettes elnökleto alatt.

339. *Baintner János*, 1865-ben megválasztott lev. tag, felolvassa székfoglaló értekezését „A bírósági szervezetről.“ Kivonata ez:

„Az értekező három alapot vesz kiindulásúl, 1.) a rómaiaknak erre vonatkozó intézeteit, 2.) az Európászerte most elfogadott bírósági rendszert, és 3.) hazánk sajátosságos viszonyait.

A római intézetekre nézve kiemeli az *in jure* és *in judicio* eljárás közti különbséget, azzal (Puchta után) mi okozta ezen különválasztást; a bíróságokra nézve pedig említi, hogy voltak állandó birói testületek, és a felek befolyásával esetről esetre a magistratus által rendelt magán birák, az okok felhozása mellett, melyek a bírákat szükségeseeknek mutatták. A bíróságoknak e neme később általános lett, de a császárok alatt csak főhatalmilag nevezett birák működtek.

Európában jelenleg ez elv van alkalmazva, de az első folyamodási bíróságok hatásköre, országanként igen változó.

Hazánkban legközelebb két elv állott egymással szemben, t. i. a biráknak a kormány általi nevezése és választása, melyhez az utóbbi időben járult még a választók általi kijelölése azon egyéneknek, kik közül a kormány nevezhet.

Az első nézetet pártolók, úgy mond az értekező, hivatkoznak a választott bíróságokra, mint elhanyagoltra, és a választási rendszer ellen szólóra. Az értekező azonban megmutatja a különbséget a választott birák, és bíróválasztások közt. Megmutatja, miszerint az igazságszolgáltatás a többi administratiótól is különbözik, hogy amaz szakértelmi működés, miért is ebben meg kell a feleknek befolyást engedni, mely választások által nyilvánúl.

De a választás csak a bizalomnak kifejezése; ki legyen a bíróságra alkalmas, azt máskép kell elhatározni; erre pedig szolgál a kijelölés, melyet az igazságügyi miniszternek kell megtenni. A kijelölésre alapot nyújt a kijelölendőnek szigorú vizsgálata, gyakorlati ügyessége és jelleme. A szolgabíróságokra tehát és a városi bíróságokra kijelölést te-

hetne az igazságügyi minister, választhatnának pedig a járás, illetőleg a város választói. A törvényszékek ülnökeik kinevezhetné a kormány, de a perlekedők ezek közt megválaszthatnák azokat, kik ügyükben a törvényszéki elnök elnöklete alatt eljárának. Szól még az értekező a birói függetlenségről, s mondja, mikép volnának a birák felfelé is függetleneknek tehetők.

Mi pedig az egyességeket illeti, megemlíti, hogy arra leginkább a föld népe van utalva; az egyességeknek azonban nem szabad egy igazságos ítéleten alúl sokkal alább állani; azért is a per valószínű kimenetelenek előre kell láttatnia, mire csak a per bírása alkalmas.

A felebbvitelre nézve mondja az értekező, hogy az általa fejtegetett nézetből két foku felebbvitel ugyan foly, de az még most nem esz-közölhető, azért is a hármas foku bíróságoknál marad.⁴

340. *Haberern Jonathán* l. t. „Aristoteles Politikájának“ magyar fordítását mutatja be, kivonatban következőleg :

„Aristoteles politikája, melyből tavál szerencsém volt kis mutatványt felolvashatni, kikerült a sajtóból, s most a kész műnek jelen példányát adom által az akadémiái könyvtár számára. — Birjuk tehát a politikát *magyar* fordításban.

Ki fordításhoz fog, nem vállal kecsegtető vagy épen jutalomra há-ládatos munkát. Mert

először is, maga a fordító veszi észre, hogy minden igyekezete daczára nem éri el mindenütt az eredetinek tökéletességét, s ez nem csak a költői művekről áll, — ezt a megjegyzést hallottuk minden magasztalás mellett Lord Derby Homerosáról, s szintén azt olvastuk most Lord Lytton Horatiusáról, — mind a mellett, hogy a congenialitás ki van emelve, — de áll a többi classicus munkákról is. Itt sokan vigasznak tekintik : vixisse cum magnis, vagy azt : in magnis et voluisse sat est. Másnak önérzetét támogatja és tartja fenn azon meggyőződés, hogy valami tökéleteshez nyitja az utat, s hogy későbbi vállalkozó az elsőnek vállain állván, már tökéletesebbet fog adhatni. De a tulajdonképeni bátorító és indító ok az, hogy a mit ember valaha nagyot, szépet és igazat gondolt, azt minden emberrel tudassuk, mert látjuk, hogy a tudomány régi magányzó magasságáról leszállván, az élet szolgálatába lép, s köz-kincsé igyekszik válni.

De ha így már tisztába jött magával az ember, jönnek

másodszor a barátok, résztvevőleg azt mondván : mire való ez a fáradság és a háládatlan munka? Hiszen a világ a munkát emlegetvén, nem említi a fordító nevét, hanem azét, kinek művét fordította.

No itt könnyű a felelet! — Nem is akarom, hogy nevémet emle-gessék az emberek, a szaknak, az ügynek ohajtanék szolgálatot tenni. Látom t. i. ha szakomat figyelemmel kísérem, hogy azon nemzeteknél, melyeknél a régiek már meghonosodtak, most az újabb mesterművek szaki áttételéhez hozzá fognak. Így p. o. az angol nem régen nyerte Miklasohn tollából Kant critique of pure reason-t, Véra franczia nyelvre fordította Hegel műveit, s a mi feltünőbb a németeknek, kik bölcsészeti

művekben épen nem szükölködnek, Fischer Kuno Cartesius alapvető iratait tette által a német nyelvre. — Én részemről sajnálom, hogy Hunfalvy úr nem adott többet Platóból.

Melléklelesen említem, hogy a historia animalium fordítására Aubert és Wimmer, egy nyelvész és egy természetbuvár szövetkezett össze; a szép kiadásban kiemelik, hogy Camus mennyire dolgozott kezére Cuviernek, Cuvier pedig nem győzte eléggé kiemelni a régi buvár érdemeit; azt is ilyen helyesen jegyzik meg, hogy az angol itész — Lewis — a munka megítélésében tanusítja, hogy nem bir historicus szemmel.

Szacom szolgálatában állván láttam a munkához, s ez rám nézve a kategorikus imperativus, s ez túl segíti az embert azon, hogy közben-közben a gyémántások sorsára emlékeztetik.

De van *harmadszor* még egy más pont is, melylyel annak, ki más gondolatjainak visszaadása körül fáradozik, meg kell küzdenie, s ez azon vélemény, hogy a fordítás alárendeltebb műtétel.

Igaz, hogy a fordító nem nézi fő teendőjének a szöveg constituálását, hanem rendesen constituált textushoz nyúl. De avatottságát bizonyítja a szöveg választásában, s ha lelkiismerete nem menti fel magát a különféle olvasatok összehasonlításától, a grammatico-syntaktikus finomságok és sajátságok komoly tanulmányozásától, szóval a minutiosus nyelvészeti munkatételektől; arról csak az győződhetik meg, ki a munkát az eredetivel hasonlítja össze. Ha nem lelkiismeretes, maga itéli el magát. E tekintetben talán unicum ez a naivság, mely Édes Gergely Horatiusának végén olvasható, s úgy hangzik: A latin nyelvet övének nem mondhatja. Szótárra szorulván is, magának nem volt, hanemha másoknál találta fel.“ Én legalább hasonlót nem olvastam sehol sem.

Schömann a görögök életét festvén, ezt a megjegyzést teszi, hogy a vallásosság nem jár mindég az erkölcsiséggel. Hozzá lehet tenni hát, hogy az értelmi, az intellectualis étellel nincsen szükségszerűen összekötve az ethikus élet. A munkaosztás idejében tényleg úgy állunk, hogy a buvárok egyik része a szerzők értelmi kincsei után jár, másik része inkább azoknak ethikus tartalmát nyomozza. Az ethikus momentnek is megvan jogosultsága, és a fordító tisztos előnye szaki eljárásában az, hogy mind a két irányt, az értelmet úgy, mint az ethikust, kellően kötheti össze. — Felesleges volna ezen a helyen annak emlegetése, hogy milyen ethikus hatást gyakoroltak a fordítások válságos időszakokban.

A munkához csatoltam bevezetést, s írtam előszót is. Tudom, hogy az előszót nem szokás olvasni, de ha mégis találkoznának, kik elolvasásák, azokhoz ezt a kérészt intézem, hogy monolognak tekintsék, melyet magammal tartottam.

Most Arist. Nikomachoshoz czimzett ethikáján dolgozom, mikor leszek kész vele, nem mondhatom.“

341. *Toldy Ferencz* r. t. megismerteti azon négy Corvin-codexet, melyeket ő cs. kir. és apost. Felsége Konstantinápolyból nyervén, leg-

újabbán a m. n. muzeumi könyvtárnak ajándékozni kegyeskedett. A nevezett Codexek rövid ismertetése a következő :

Szerencsém lévén a Dethier úr corvínai lajstromaiban 1. 2. 4. 11. számok alatt megnevezett codexeket, melyek Ó Felsége ajándékából most már a nemzeti muzeumba fognak áttétetni, a ministerelnökségben szemlélhetni, s azokról magamnak jegyzéseket tehetni, bátor vagyok ezeket a tisztelt akadémiával, mint adalékokat az eddig közelebből ismert Corvínféle codexek leírásához ezennel előterjeszteni.

I. Augustinus de Civitate Dei.

Hártya. Legnagyobb fólió.

Kötése : fa tábla, veres bársonnyal bevonva.

Köldöknek semmi nyoma.

Volt egy felső, egy alsó s két oldalkapcsa, melyek közül csak a felső s a felső-oldalsó van meg.

Réz fészekben, szép mivű két ezethallal körülvéve, a felső oldalsó oldalán, kék zománcz alapon a holló, a felső hátsó táblán a magyar-cseh czímer nagyon megrongálva, a zománcz alapja erősen megkarczolva, mi az alapnak ezüstből létét mutatja.

Az oldalkapcsok ugyan oly fészekben ismét a magyar-cseh czímert, a szívpaizs a hollót mutatják.

Az épségben meglévő kapcsok erős tömött szövétü selyem szalagok, $\frac{3}{4}$ újjnyi szélesek, sötétveres színűek, mindkét végökön aranyozott foglallattal.

A codex oldalvágása, arany alapon, csinos arabesk festésekkel; az oldalszélén köztök : AVRELIVS AVGVSTINVS DE CIVITATE DEI.

Könyvtárjegy török és francia; ez : MSS latin, parchamin, XV-e Siècle La Cité de Dieu par S. Augustin.

Hátára egy kék kőiratu kerettel bíró etiquette van ragasztva, török könyvtárjelzetekkel.

A codex, felső szélén, sokat szenvedett a nedvességtől.

Az első levelen a tartalom :

CAPITULA PRIMI LIBRI DIVI AUGUSTINI DE CIVITATE DEI FOELICITER INCIPIUNT.

A szokott festett keret a bal oldalon.

A második levél, melyre a munka kezdete, rendkívüli díszfestésekkel volt szánva, üresen hagyott (mint számos régi codexben és ösnyomatványokban a kezdetbetűk helye), de oly pontosan kiszámítva a reá jöendett szöveg, hogy a 3-d. levél már ennek, és pedig az I. capitulum folytatását mutatja fel. Mintogy közepén a II. capitulum kezdődik.

A codex majd minden lapja, a baloldalon díszes keretnek függőleges ágát mutatja, számtalan nagyobb-kisebb festett initialisokkal.

All 439 levélből; az oszlopok magassága $10 \frac{2}{3}$ ujj, szélessége 6 ujj. Mindeniken 39 sor.

Kolophonja : EXPLICIT L. AVGVSTINI DE CIVITATE DEI.
 és currensel : Scriptum et completum Per Manus Petri de Middelburch
 .Q. Zeelandia : R : Q.
 FINIS P. M. male informatus.
 Qui legat intelligat. p̄qdo pargl.g.ŕt.

II. Georgii Trapezoncii Rhetorica.

Hártya. Nagy fólió.

Kötése : fa tábla, melyről a violaszín bársony teljesen le van húzva, csak a hátulsó táblán látszik a két oldalkapocs közt némi szalag-alakú maradványa.

Köldöknek semmi nyoma.

Csak a hátsó oldalkapcsok fészke maradt meg. A felső és alsó, valamint az elülső táblái teljesen hiányzanak.

Az arany alapú és festésekkel díszített oldalvágásban olvasható :
 RHETORICA TRAPEZONCII.

Könyvtárjegy török és francia; ez : MSS latin, parchemin XV-e Siècle. Rhetorique de George de Trébizonde avec charmantes miniatures sur la première feuille.

Hátára egy kék köiratu kerettel bíró etiquette van ragasztva, tö-rök könyvtári jelzetekkel (signature).

Helyenként az egykori ázás jeleivel.

Az I. levelen :

CLARISSIMI ORATORIS MAGISTRI GEOR
 GII TRAPEZONCII CERTENSIS IN RHE
 TORICOS LIBROS SVOS EXORDIVM

Az első iniálisban egy olvasó alak zselyeszekben ül. Hosszú veres öltöny foly le testén; gazdag szőke hajzatát borostyán koszoru köríti; borotvált arcza hasonlatosságot mutat Mátyás király arczképeivel; bár idős embert mutat.

Különben az első lapot gazdag kiállítású keret veszi körül. Hol kék, hol minium alapon gyönyörű arany festések látszanak : vásák az arabeskok közt, gyermek alakok, két nimbusos főpapi fő, egyike homlokán Péter fürtje, a másik áldást adó mozdulattal.

A keret alsó vizirányos ág közepén borostyánkoszorúban a magyar-csoh ezímer (az orosz-lánok kissé furcsák), a szívpaizsban a gyűrűs holló.

Néhány iniális alapja körösztben négyháromszöggé osztott négy-szög, különféle alapszínen igen finom szövetrajz (dessein), mint a képes Krónika trónrajzaiban.

All a kötet 120 levélből, hártája erős, de gyönyörű fejérségű és finom szövetű. Az oszlopok magassága $9\frac{2}{3}$ ujj, szélessége 5 ujj. Min-deniken 42 sor.

Kolophonja : GEORGII TRAPEZONCII CRETENSIS QVINTVS
ET VLTIMVS RHETOR LIBER EXPLICIT.

III. Latin Polyb.

Hártya. Kis fólió.

Kötése : fa tábla, violaszín bársonnyal bevonva. Köldök nélkül.

Oldalt két, felül alul egy-egy kapocs, fészkei rézből; a zöld kapocs-szalagok leszakadva.

Az oldalvágáson arany alapon : POLYBII HISTORIA.

Könyvtárjegy török és francia : mint a többin, s a háton könyvtári jelzet.

Az I. levelen

NICOLAI PEROTTI IN POLYBII HISTORIA
LIBROS PROHEMIVM INCIPIT FELICITER
AD NICOLAVM QVINTVM PONTIFICĒ
MAXIMVM.

A szöveg első könyve a III. levél fonákján kezdődik.

Az I. levelen a szokott corvínusi keret. Benne az arabeskek közt hét gyermek alak, állatok, madár. Gyönyörű initialisok.

Az írás feltűnőleg hasonlít a Carbo-codex írásához.

Áll 197 levélből; az oszlopok magassága 8 ujj; szélessége 5 ujj. Mindeniken 33 sor.

Colophon : ΘΕΩΣ ΧΑΡΙΣ ΚΑΙ ΤΗ ΜΗΤΕΙ.

A kötet hátulján levő segédhártyán, újabb, XVI. századbéli kézzel áll :

Aspiciunt oculis superi mortalia iustis.

Discite Iustitiā moniti et nō temnere divos.

Az alsó szél felé futóbb kézzel :

Oia sunt homi tenui pendentia ilo.

Et subito casu qua valuere ruunt.

S ismét az első kézzel :

Adde quod ingeniū longa rubigine laesum

Turpia et est multo fuit ante minus.

A felső és alsó részek üres terén veres írással ez áll :

Possessor huius libri

Ibrahim Blaczar.

Donatus à Caesarea

Mätte :

Anno post advēntu Mehumed

9 6 6.

Ez év megfelel 1558-nak. Az lesz, ki mint II. Szulejmán követő 1562. jelen volt Frankfurtban II. Miksának római királylyá választatásán.

Az ajándékozó Ferdinánd császár volt-e, vagy Szulejmán, ki tudja.

IV. Plautus.

Hártya. Kis fólió.

Kötése : tökéletesen az, mely Polybiusé.

Az elülső felső kapocs ép. Hátul csak a két oldalsó s egy alsó kapcsolószék van meg.

Az oldalvágáson arany alapon és szépen festett arabeskek közt: PLAVTVS.

Könyvtárjegy török és francia mint a többin; a háton is könyvtári jelzet.

Az I. levél a szokott Corvinjellemű keretrajz, ennek alsó vízszintes ága közepén négy mezőre osztott paizs, a felső jobb és alsó balban a magyar pólyák, a felső bal és alsó jobb mezőben a cseh oroszán, a szívpaizsban a holló.

A szöveg kezdete PLAVTI POETE COMICI CLARISSIMI ÍMA COMEDIA AMPHITRIO FELICITER INCIPIT.

Minden levél főlapján lapezím : Amphiterio, Gurgolio stb.

Minden új színdarab arany kezdőbetűvel szép alaprajzon.

Benne foglalvák Plautus mind a húsz egész vígjátéka, csak csekély eltérésekkel ama bevett rendtől.

All 281 levélből. Az oszlopok magassága $12\frac{1}{4}$ ujj; szélessége $8\frac{1}{4}$ ujj. Mindeniken 34 sor.

Méltóztatik látni ezekből, hogy nem a tartalom — mert e codexek csupa ismert és kiadott munkákat foglalnak magokban —, hanem eredetők és a külső kiállítás teszi előttünk becsesekké. És pedig, elvonatkozva az utóbbinak díszétől, becsesek, mint amelyek valóságos jellemző mintadarabok, melyek után minden más, *Corvin által készítettett* kéziratokat meghatározni.

De ha ezekből állott *legszebb* része a Mátyás kir. könyvtárának, a *legbecsebb* nem ez volt. Az ő keleten és nyugaton tott *szerzeményei*, a középkor régi maradványai; másfelül a *hazai irodalom művei*, melyekről többször volt alkalmam e helyen is emlékezni: ezek után van okunk epedni: ezek egyfelül az összes tudós világnak, másfelül a magyar nemzetnek fognának nagy értékű nyereseményül szolgálni. Ezeket még mindig a szerály falai rejtik el; s azon utazási javaslat, mely e teremben ismételve pártoltatott, ma ép oly indokolt mint valaha. Ez erős meggyőződés.

Örvendetes tudomásul vétetik.

342. A helyettes elnök úr, *Róner Flóris* l. t. által, a m. n. Muzeum igazgatóságát felkéretni indítványozza, hogy a legújabbán érkezett négy Corvin-Codex az Akademiának bemutatassék.

Helyeseltetik.

Harminczkilenczedik (nyelv- és széptudományi osztály-, ogyszorsmind
összes-) *ülés.*

1869. dec. 20-kán.

Kubinyi Ágoston, t. t. helyettes elnöklete alatt.

344. *Hunfalvy Pál* r. t. felolvassa értekezését ily czím alatt: *Tudósítás finnországi utazásomról.*“ Főbb pontjai a következők:

Pétervárról július 17-kén indulván el Viborgba utazék, mely város, hajdan híres erősség, egy a Finntengerből keletre benyúló öböl végén van. A viborgi nagy kerület már az 1720-ki békekötés által Oroszországhoz csatoltatott; az tehát *voitto-maa* = hódított tartománynak nevezetik vala. 1809-ben az oroszok egész Finnországot vették el a svédektől, s azután Sándor czár a viborgi kerületet visszacsatolta Finnországhoz, melynek alkotmányát, törvényeit nem csak meghagyták, sőt jövődre is biztosították. De az orosz uralkodás alatt változások történének a viborgi kerületben, melyek következesei most sok vizássságot okoznak. Finnországban a svéd alkotmány lévén törvény, ott a jobbágyság nem fejlődött ki, mint akár nálunk is; mert a törvényhozás mindég a lovagok, papok, városok és parasztok követei által gyakoroltatott. Nagy Péter és utódjai a viborgi kerületben is, mint a többi Oroszországban, fejedelmi adományokkal jutalmazták érdemes embereiket, az adományozott parasztokat földesúri szolgálatokra kényszerítvén. Mikor azután ezen kerület visszacsatoltatott Finnországhoz, annak parasztjai egész más állapotban valának, mint az ország többi parasztjai, kik szabad föllbirtokosok. E visszás dolog az orosz nagy emancipatio után 1861-ben még vizszásabbá lön. De mindeddig nem sikerült a finn országgyűlésnek ezen változtatni, minthogy az orosz birtokosok igényei túlságosak.

Viborgnál a híres Saima-csatorna a tengerbe ér, s nagy kereskedést, különösen fakeskedést eszköz. A nagy Saima-tó igen sok más tóval együtt a *Vuoksen* folyót ereszti ki, keleti Finnország legnagyobb folyóját, mely a Ladogába ömlik. A Ladogató — mely maga egy tenger, s melyen a szélvészke miatt igen veszedelmes a hajózás — Finnország keleti részére nézve az, mi a Feketetenger a Dunára és Magyarországra nézve. Ha Dunánkat csatorna által az Adriába vezethetnők, mennyivel hasznosabb volna országunkra nézve! Finnországban is a *Vuoksen* szabályozását úgy szerették volna ejtetni az oroszok, hogy az új csatorna a Ladogába menjen, mert akkor a kereskedés Pétervárba folyna. De a szemes finnek, bár nehezen, kivitték, hogy a csatorna Viborgba forduljon. Mert Finnország déli részén nyugatról kelet felé egy hegyhát vonul el, mely miatt a vizek az ország belsejéből nem kerülhetnek dél felé a finntengerbe, hanem vagy nyugatra fordulnak, hol a Botniai tengerből által igen hasznosak, vagy keletre a Ladogába folynak, mint a *Vuoksen*, hol elszármaztatják a kereskedést az országtól. De még a vizuhatagok miatt tulajdonképen oda sem mehet a kereskedés. A *Vuoksen* folyó tudniillik áttörvén a hegyhátat, az ott képeződő nagy vízesések

miatt járhatatlanná válik; ezeket az eséseket tehát el kellett kerülni a csatorna által, melynek építése Miklós csár alatt kezdődött, s a mostani csár alatt befejeztetett. A csatorna a híres svéd csatorna után készült. Az utazó a *Rauta* nevű kis gőzhajón mene fölfelé a csatornában, melyben igen számos *sulku, sulut* (csunók) által a víz vagy emeltetik vagy leszállítatik a hajókkal együtt. A vidék a sok tavak, szigetek által, melyek partjain csinos lakok mutatkoznak, regényesnél regényesebb. A Saima-tónál az út szárazon vezet az *Imatra*, vagy *Imantra* zuhataghoz, mely legnagyobb és leghíresebb Finnországban, a hol is a zuhatagok nem kevés számmal vannak. A viborgi kerület népe éjszak felé a karjalai törzshöz tartozik, mely a finn nyelvnek régiesebb, teljesebb alakját megtartotta, dél felé Viborg körül a déli finn nyelvet beszéli, mely a szók végén elhagyogatja a magánhangzókat, tehát p. o. *silma* helyett „*siln*-et ojt, mi szem-et jelent.

Az imatrai kirándulás után *Helsingfors*-ba utazék a tudósító. A tengeri út a finntenger finn partján igen festői, mert számtalan szigetek közt vezet el az út. *Sveaborg* erősség biztosítja *Helsingfors*-ot, mely most Finnország fővárosa, az egyetemnek és a finn tudománynak székhelye. Messziről szembe tűnik az evangélikus egyház, mely talán legszebb fekvésű evang. egyház, s külsejére nézve is némileg az esztergami főegyházhoz hasonlít. A kikötő szinte a város piacán van; az utcák egyenesek, a házak egy- és kétemeletesek, újak, csinosak, de van sok földszinti faház is. Az épületek közül a császári palota, a senatus háza, az egyetem, a most készülő muzeum, a csillagászati figyelő stb. végre az új orosz egyház tűnnek ki. A házak igen tiszták, a lakások kényelmesek és nagyon tágasak.

Hosszabb tartózkodás után a tudósító, két egyetemi tanár kíséretében *Gammattiba* rándult, a híres *Lönnrot* meglátogatására. Finnország legújabb korában három férfi tűnt ki: *Gnellman* volt senator, ki az ország politikai függetlenségéhez tett igen sokat; *Runeberg* költő, ki bár svéd nyelven költött is (most már veszélyes beteg), de mert leghíresebb svédnyelvű költő most, s mert hazai tárgyakat énekel, azért Finnországnak kifelé is jó hirt szerzett; végre *Lönnrot Illyés*, ki a híres *Kalevala* és *Kanteletar* gyűjtése és kiadása által a finn nemzetiségnek örökké élő gyökereit biztosította, s a finn irodalomba új szellemet öntött. — A tanúságos és nagyon érdekes látogatás után *Hämeen-linna*-ba (*Tavastehus*-ba) utazék a tudósító. E város egy régi várral ékeskedik, melyet *Birger Jarl* 1249-ben építte, midőn az ország ezen részét kezdé hódítani. Innen *Tampere*-ba (*Tammerfors*-ba) mene, mely új város, de a finn iparnak fővárosa. Itt t. i. a *Näsi*-tóból a víztömeg a *Gyhä* (szent) tóba omlik, az *Imatra*-hoz hasonló zuhatagokat képezvén. A zuhatagok vize a legkegyetlenebb telben sem fagyván meg, a természet az iparnak megmérhetetlen hajtó erőt ajánl itt, melyet a belföldi és külföldi pénz el is fogadott. Tehát a zuhatag mentében van egy nagy fonó- és szövő gyár, 9000 orsóval, van egy nagy és híres papirgyár, vannak posztógyárak stb. A hatalmas épületek a szédítést okozó nagy zuhatagok mentében, melyeket csinos

hidakról lehet szemlélni, oly látvány, melyhez hasonlót nem tudom hol találunk. Az angol látván ezt, ki kezdé számolni, hogy mennyit érne az Londonban, de végét nem érte a számolásnak! Tammerfors tehát igen érdekes és tanuságos hely; tanuságosak a finn ipar peripetiái is, különösen nálunk is, hol papirpénzzel akarnánk a tőke híjait kitölteni. Tették azt egy darabig Finnországban is — de bozzeg a tőke hiányát nem hogy betöltötték volna, hanem azt még annál nagyobbá tették. Most is sokan sírnak utána a papirpénz bőségének. Hiába, nem kártyázás az iparalapítás. Hiába tanította Smith, hogy a hitel csak a meglévő tőkének képviselője, nem annak, mi még nincs meg, mert a várandó nyereség nem tőke.

Tammerforsból még éjszakiabbra mene az utas, *Kyros-potja*-ig, s onnan szárazon utazék *Abo*-ba, melynek finn neve *Turku*. Itt kezdődött a finn hódítás 1151-ben; itt van a legrégebb vár; innen terjeszkedett a kereszténység is az országban. 1827-ben nagy tűz emészte el az akkor még favárost, mely után az 1640 ben alapított akadémia is Helsingforsba tétették által, mely most egyetem. Leghíresebb tanár volt *Porthan Gábriel* (1739—1804) a finn történeti tudománynak felköltője, kinek az ország 1864-ben egy emlékszobrot állíta. *Abo*-ban végződik a tudósítónak finnországi utazása.

345. A titoknok felolvassa Bartalus István művére beérkezett következő bírálatokat:

a) A tisztelt nyelv és széptudományi osztály f. é. novemberi határozatával nyert megbízás folytán van szerencsém véleményt adni *Bartalus Istvánnak a felső ausztriai kolostorok Magyarországot illető kézirataira és nyomtatványaira* vonatkozó jelentéséről.

Jelentéstevő a lilienfeldi, herzogenburgi, mölki, seitenstetteni, sanct-floriani, kremsmünsteri és göttweigi kolostorok könyvtárait látogatta meg; eme könyvtárak jegyzékeiből rövid jegyzéket készített, mely nem csak a zenére, hanem általában Magyarországra vonatkozó kéziratokat és nyomtatványokat tartalmaz.

Az elsorolt könyvtárakon kívül megsemlélte még Linzben a városi és Magyarországon a pannonhalmi könyvtárt is. Ez úttal, másnemű zeneműveket ide nem számítva, kétezer chorált gyűjtött, a melyeket a maga helyén fel fog használni.

Eredeti magyar dolgozatokat sehol se talált ugyan; ohajtását mindamelletts részben teljesültnek vallja azon kérdés tisztába hozatalát illetőleg, hogy: „*Minő hatása volt az idegen elemnek saját egyházi zenéjükre?*”

Szerinte a 16. és 17. század akár katolikus, akár protestans magyar egyházi dalmainak egyedüli forrása Róma. Az első protestansok csak hitágazataikra voltak féltékenyek; vajmi kevés súlyt fektetvén a dallamokra. Ők csak a chorale tömeges éneklésével ragadhatták maguk után a népeket; végre és különösen nálunk, se a németek, se a csehek nem lehettek irányadók nemzeti dallamaikkal.

Jelentéstevő most már határozottabban állítja azt is, — a mit eddig csak valószínűnek mondott, — hogy az első protestansok énekszerzetartásának folyama az anyae gyházához hasonlított.

Ezután latinul szerkesztett két egyházi költeményt közöl, a melyek egyike Posthumus Lászlóhoz, másika sz. Lászlóhoz szól. Közli továbbá Máriának, II. Lajos király özvegyének. németül szerkesztett egyénekét, a melynek dallama is fenmaradt még. Végre felajánlja az

akadémiai könyvtár számára 1303—1455-ig összesen 306 darabot tartalmazó víznyomat-gyűjteményét, a melyet Göttweigon a kéziratok jegyzékéből lemásolt.

Eddig a jelentés, a melynek főbb vonásaiban ismertetése után, véleményemet a következőkben van szerencsém előadni :

Jelentéstevő a Magyarországra vonatkozó kéziratok és nyomtatványok jegyzékének bemutatásával kétségtől jól szolgálókat tett a Magy. Tud. Akadémiának ; a mit, így hiszem, indokolni sem kell. Az ama jegyzékben foglaltak minőségének megítélését a tek. Akadémia bölcsességére bízván, áttérek a jelentés tulajdonképpen való tárgyára.

Az e jelentésben a magyar egyházi dallamok eredetére nézve előlegesen kifejtett nézetek érdemleges megbírálásába bocsátkozni már azért sem tartom időszerűnek , mert az erre vonatkozó határozottabb vélemény nyilvánítását maga a tudósító is azon időpontra halasztja, midőn énekgyűjteményeinek egész tartalmát fogta egybeazonlítani a régi egyház dallamrendszerével.

Egyébiránt az a körülmény, hogy a tudósító a szakába vágó többnemű zeneműveken kívül kétezer chorál-t gyűjtött, nézetem szerint, már magában véve is figyelmet érdemel. E gyűjtemény a magyar egyházi zene kérdéseinek megvilágítására nem megvetendő adatokat szolgáltat, a melyek ismertetése és czélszerű felhasználása a fonforgó téren nagy mérvben érzett hiányok pótlására vezethet.

Tudósítónak tehát e részben kifejtett munkássága azon reményre jogosít, hogy ő a jelentésében egybechordott anyag értékesítésével elő fogja segíteni azon kérdések megoldását, a melyek a magyar egyházi zene parlagon heverő mezején még eddig fenforognak.

Ezeknél fogva a szóban levő jelentést kiadásra méltónak tartván , közzétételét ezennel javaslatba teszem.

A jelentésben kiemelt azon körülményt is bátorkodom a tek. Akadémia nagy becsü figyelmébe ajánlani, hogy a pannonhalmi könyvtárnok az egyházi zene körébe tartozó magángyűjteményét eladni hajlandó.

Minthogy az akadémiai könyvtárban ezt a szakot semmi se képviseli, kívánatosnak tartom ama gyűjteménynek az akadémiai könyvtár számára való megvételét azon esetre, ha az csakugyan becsesnek bizonyulna ; a miben kételkedni nincs okom. A tisztelt osztálynak, költ Pesten decz. 7-kén 1869. alázatos szolgája, Joannovits György s. k. lev. tag.

b) Midőn ezennel Tekintetes Uraságodnak f. é. november 23-kán hozzám intézett becses soraira válaszolni van szerencsém , egy úttal kijelentem , hogy a mennyiben én a dologhoz értek, Bartalus Istvánnak velem bírálás végett átadott „Jelentését a felső-ausztriai kolostorok kézíratairól és nyomtatványairól“ mint oly dolgozatot, mely hazai történet-írásunkra nézve igen érdekes adatokat tartalmaz, méltónak találtam arra, hogy az „Értekezések“-ben kiadassék.

Tisztelettel maradván, Pesten 1869-iki decz. 5-dikén Tekintetes titoknok úrnak alázatos szolgája dr. Riedl Szende s. k.

A bírálók egyhangu ajánlatára a nevezett „Jelentés“ felvétetik az akadémiai „Értekezések“ sorozatába. Egyszersmind elhatározzatik, hogy az akadémiai könyvtárnok szerezzon magának, a könyvtári bizottsággal közlendő részletes tudomást, a pannonhalmi könyvtárnok azon az egyházi zene körébe tartozó, s eladásra felajánlott magán gyűjteményről, melynek megszerzését, Bartalus István úr indítványára, a bírálók egyike az Akadémia figyelmébe ajánlotta.

346. A titoknak a megállapítandó ülésrendre vonatkozólag, azon kérdést intézi az Akadémiához : ha a jövő évi ülés-sorozat, az első osztály ülésével kezdessék-e meg, vagy folytatólag a második osztály ülésével ?

Elhatároztatott, hogy a jövő évi ülésrend, folytatólag a második osztály ülésével nyitassék meg.

347. Olyvatott a felállítandó „Országos meteorologiai intézetre vonatkozó szervezeti javaslatra benyújtott következő bizottsági vélemény :

Tekintetes Akadémia ! A felállítandó „országos meteorologiai intézet“-re vonatkozó szervezeti javaslat a nov. 12-kén tartott osztályülésből az alulírt bizottságnak véleményadás végett kiadatván, van szerencsénk jelentésünket a következőkben előterjeszteni :

Hogy a magyar birodalom meteorologiai és magnetikai viszonyainak megvizsgálására és tudományos kipuhatólására *szükséges* egy külön intézetet felállítani, azt a M. Tud. Akadémiában indokolni merőben felesleges lenne. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium által kidolgozott szervezeti javaslat kilátásba helyezi, hogy az intézet működése 1870. január 1-jén lép életbe. E szempontból öszinte örömmel üdvözöljük a javaslatot és egészben véve el is fogadhatjuk, mint olyat, mely legalább a kezdeti működésre nézve helyes irányt szab ki. A részletekre nézve a következő észrevételeket tesszük :

1. Az intézet címe a szervezeti javaslatban nincs szabatosan meghatározva ; majd országos meteorologiai intézetnek, majd m. k. központi intézetnek a földdelejesség és meteorologia számára, majd végre légtünöti és földdelejességi m. kir. központi intézetnek nevezetik. Kivánatos, hogy a ministerium bizonyos czimben megállapodjék ; véleményünk szerint legczélszerűbb czim fogna lenni : *„Meteorologiai és földdelejességi m. kir. központi intézet.“*

2. Az I. fejezet 3-dik kikezdése így hangzik : „A központi intézetnek hivatalos állása és székhelye Buda-post.“ Megvalljuk, hogy nem értjük, miként legyen az intézet hivatalos állása Budapest. Véleményünk szerint a kikezdés czélszerűebben így formulázandó : „A központi intézet székhelye Budapest.“

3. A II-ik fejezetben és utóbb is sokszor használtatik a kifejezés, hogy az intézet az *észleleteket kiszámítja*. Észleleteket nem lehet kiszámítani, s azért helyesebb lesz a *kiszámítás helyébe átszámítást* tenni.

4. A II-ik fejezet B.) pontja alatt a kosmos physikájába vágó vizsgálatoktól el van különítve a földdelejességre vonatkozó észlelés, mintha a földdelejesség nem tartoznék a kosmos physikájába. Véleményünk szerint czélszerű lesz a B.) pont alatt a 2. és 3-ik kikezdést egyesíteni ily formán : 2. Különös vizsgálatokat is tesz, melyek a kosmos physikájába vágnak, vagy önállólag, vagy pedig külföldi észlelésekkel összhangzásban. Ehhez képest feladata, hogy a földdelejességre vonatkozó észleléseket és vizsgálódásokat megtegyé stb.

5. A IV-ik fejezet 1. pontja így hangzik : Az intézet személyzete rendszeren áll : a) 1 felügyelő főnökből. b) 1 igazgató segédéből (observator) stb. Igazgató-segéd és observator nem synonym. Vagy nevezessék igazgató-segédnek, vagy észlelőnek, observatornak. Az utóbbi talán czélszerűbb lesz.

Mindezek azonban csak apróbb, inkább stularis észrevételek. Lényegesebbek a következők, melyekre a Tekintetes Akadémia figyelmét különösen felhívjuk.

A III-ik fejezet 3. pontja nevezetesen így hangzik :

„A magyar tud. Akadémiától átvett műszerek és eszközök annak tulajdona ma-

radnak és a központi intézet notáni megszüntetése, vagy félbontásának esetében az Akadémiának ismét visszaadandók; ellenben az intézeti teleképületek és újonnan szerzett műszerek mint állami tulajdon tekintendők, melyek felett a közoktatási m. kir. ministerium rendelkezik.“

E szerint a központi intézet szertára részben állami tulajdon lenne, részben pedig az Akadémia tulajdona maradna. Az állam tulajdonához tartozó műszerekről az intézet főnöke, legjobb belátása szerint, szabadon rendelkezhetik: azokat a tudomány haladásához képest átalakíthatja, módosíthatja; ellenben az akadémiai műszerek javítására, átalakítására nem költhetnek, minthogy így az is megeshetnék, hogy egy ugyanazon eszköz részben az Akadémiáé, részben pedig a z államé fogna lenni, az eredeti eszköz, t. i. magáé az Akadémiáé, de már a rajta tett módosítás az államé. Soha sem helyesolható az, hogy egy ugyanazon gyűjteménynek két ura legyen; vagy vegye át az állam az Akadémiától a kérdéses eszközöket végkép, vagy pedig becsássa azokat vissza, mihelyt az intézet berendezése végbe ment, az Akadémia tulajdonába. S ez utóbbi modalitás bizonyára czélszerűbb. Az Akadémia tulajdonában levő meteorologiai és magnetikai eszközök, ha most még nem is, de egy-két év múlva bizonyosan elavultak lesznek. Már pedig kívánatos, hogy az intézet, ha felszereltek, a legújabb és legczélszerűbb eszközökkel láttassék el, ne pedig olyakkal, melyeknek egy része — meglehet — már csak historiai becsúll bir. Ez okoknál fogva az alulírottak véleménye az, hogy a meteorologiai és földdelejlsségi m. kir. központi intézet újonnan készült eszközökkel szereltessek föl, s mihelyt ez megtörtént, az Akadémiától ideiglenes használatra kikölcscsönzött műszerek adassanak vissza az Akadémiának. Arra a kérdésre, hogy az Akadémia mit csinál velök? azt feleljük, megtartja azokat addig, míg vagy az Akadémiában vagy egyobütt a fővárosban a műszertan történetének érzékítésére egy oly permanens kiállítás nem rendeztetik, minőre a párisi Conservatoire des Arts et Métiers oly kitünő példát szolgáltat. Ily Conservatoire-ra már csak a közművelődés czéljából is okvetetlen szükségünk van, és szabadjon legalább reménylenünk, hogy a valósítás nincs oly messze, hogy az a mostani intézkedések alkalmával még tekintetbe se vétethetnék.

A szabályzat V-ik fejezetéről, mely a személyzet fizetésére nézve tesz javaslatot, az alulírt bizottság valódi megdöbbenéssel és mély elszomorodással vett tudomást, mert igazán megdöbbenő és elszomorító az itt nyujtott kilátás hazánk jövője felé. A tényállás rövideden a következők:

A m. kormány fel akar állítani egy központi intézetet, melynek czélja és feladata Magyarországot — ezen már csak rendkívüli extrom viszonyainál fogva is érdekes meteorologiai területet, mely mostanái jóformán terra incognita, meteorologiaiailag és magnetikailag megvizsgálni és tudományosan kipuhatolni, a meteorologiai hálózat tervét és rendszerét megalkotni és abba életet önteni, a külföld hasonló intézeteivel magát érintkezésbe tenni, és azokkal lépést tartani, — és a m. kir. közoktatási ministerium által kidolgozott szabályzat ezen nagyfontosságú tudományos intézet főnökét, ki teremtő és fontartó lelke az egésznek, 1800 ft évi fizetéssel, az igazgató-segédet, ki a főcszlelde által végrehajtott és a vidéki észleldek által böküldött észleletek kiszámítása és földolgozásáról gondoskodik, évi 1200 frttal méltóan díjazva látja. Az az ország, hol a tudományt onnyire becsülik, hol a tudományos működést, — még az újonnan creált és a jövőre szóló intézményeket illetőleg is — ily scala szerint díjazák, az ne tartson arra számot, hogy valaha állást fog-kívívni a cultur államok sorában.

Megsértenők a M. T. Akadémiát, ha előtte indokolni akarnók abboli véleményünket, hogy a meteorologiai és földdelejlsségi m. kir. központi intézet magas czélját

nem szabad ily összegekkel meghiusítani és nem szabad magát az egész intézetet már előre lealacsonyítani a külföld előtt. Nagy tekintettel vagyunk az ország szegénységére, — tán a kelletinél nagyobb — midőn a fizetésekre nézve, addig is míg az anyagi helyzet az ország méltóságának jobban megfelelő díjazást gátolja, a következőket indítványozzuk :

A főnök fizetése 2500 frt, az észlelő 2000, az assistensé 1000, az észleldei szolgálé 500, a házmesteré 300 frtban állapíttassék meg.

És midőn a VII-ik fejezet 3-ik pontját, mely így hangzik :

„Azon távirtdai tisztviselők, kik erre (észlelésekre) képeseknek találtnak, az állam részéről 60—100 forint jutalomdíjt nyerendek, minek valószínűsítésére egyelőre évenként 1000 frt fog a költségvetésbe felvételni.“

Igy óhajtánók módosíttatni :

„Azon távirtdai tisztviselők, kik erre képeseknek találtnak, az állam részéről 200—300 frt jutalomdíjt nyerendek, minek valószínűsítésére egyelőre évenként 4000 frt fog a költségvetésbe fölvetelni.“

A főnebbiekben előadott véleményes jelentéseinket a Tekintetes Akadémia figyelmébe ajánlva maradunk Pesten, 1869. dec. 3-án, alázatos szolgálói Jedlik Ányos s. k., Szily Kálmán s. k., Kruspér István s. k.

Az Akadémia magáévá teszi a bizottság véleményét s csak azon pontra nézve ohajt, az illető osztály kihallgatása után, külön felterjesztést tenni, mely a M. T. Akadémia birtokában lévő, részint ajándékban nyert, részint beszerzett, műszerek és eszközök mikénti átadására vonatkozik.

348. Olvastatott *Rómer Flóris* l. t. f. é. dec. 14-kén az akad. titoknokhoz intézett levele, melyben a M. Tud. Akadémiát azon intézetek sorába óhajtja helyezendőnek, melyek az 1865-ik év october 2-kán kelt szabvány II-ik czikk 9. pontja értelmében, levelezéseiknél a portomentességre számíthatnak ; ennek következtében megújítását indítványozza azon folyamodványnak, mely ez ügyben az Akadémia f. é. jan. 18-án tartott üléséből a nmélt. m. kir. földmívelés-, ipar- és kereskedelmi ministeriumhoz intéztetett.

A felterjesztés a m. kir. ministeriumhoz, nem a régi alakban, hanem oly értelemben határoztatik el, miként azt *Rómer Flóris* l. t. indítványba hozta.

349. A titoknok jelenti, hogy *Murányi Ignác*, Temes megye volt főispánja, f. é. junius 22-kén elhalálozván, végrendeletileg ötszáz osztr. ért. forintot hagyományozott a M. T. Akadémia alaptökéje gyarapítására.

Közlendő a Magyar Földhitel intézettel.

350. Ugyanaz jelenti, hogy *Murányi Ignác* Temesmegye volt főispánja, a széke-lyeknek Magyarországnban telepítésére szánt, s *Kralovánsszky György* által kezdeményezt, alaptöke növelésére, végrendeletileg osztr. ért. ezer forintot hagyományozott.

Közlendő a Magyar Földhitel intézettel.

351. Olvastatott *Beke Antal* f. é. decz. 5-kén kelt levele, melyben a gyulafehérvári „Batthyány könyvtárt“, az akad. kiadványokban részesíttetni kéri.

Átteendő a könyvtári bizottsághoz.

352. A titoknok jelenti, hogy a két *Bolyai Farkas* és *János* hátrahagyott iratait a marosvásárhelyi ref. főtanoda Pestre szállította, s hogy azok, id. gr. *Teleki Domokos* által f. é. decz. 14-kén, további rendelkezésig, használat végett a M. Tud. Akadémiának átadattak. A beküldött kéziratok jegyzéke a következő :

1. *Példa a csupa kulcs nélküli írásra*, nagyobb részt Farkas irományai.
2. *Principia doctrinae novae, quantitatium* stb. János irományai.
3. *Iratcsomag*. Farkas cursusai, jegyzeteivel.
4. *Iratcsomag*. János vegyes iratai.
5. *Iratcsomag*. Farkas vegyes iratai.
6. *Iratcsomag*. Farkas vegyes iratai.
7. Farkas eredeti dolgozata a *Kemenczéről*.
8. Farkas levelei, családi iratai.
9. Farkas vegyes irományai.
10. A *nyelvtanhoz* tartozó apróbb iratai Jánosnak.
11. *Kurzer Grundriss* stb. János kézírata.
12. *Az arithmetika eleje* Farkastól jegyzetekkel.
13. *Appendix prima*, Jánostól jegyzetekkel.
14. *Appendix scientiarum*, Jánostól jegyzetekkel.
15. *Die allgemeine Rechenkunst*, János jegyzeteivel.
16. *Vegas Vorlesungen* stb. János jegyzeteivel.
17. Bolyai János „Tan“ a I—XIII.
18. Vegyes használható irományok XIV.
19. Farkas vegyes irományai XV.

Tudomásul vétetik.

353. Ugyanaz jelenti, hogy a „L' Université Royale de Norvége“ részéről, Dr. *Sooz Mihály* f. é. október 22-kén történt halála közöltetik.

Tudomásul van.

354. Jelentetik, hogy a beszercezbányai sommás bíróság, f. é. november 29-kén tartott üléséből, bizonyos becsületsértő héber szók valódi értelmének meghatározására kéri fel a M. Tud. Akadémia nyelvtudományi osztályát.

Az Akadémia nem éri magát hivatva, hogy e személyes ügyben eljárjon, s céljaival meg nem egyező felelősséget vállaljon, azért elhatároztatik, hogy a hozzá intézett hivatalos iratok, az illető bíróságnak visszaküldessenek.

355. Jelentetik, hogy *Agassiz Lajos* külf. lev. tag részéről elismerő nyugta érkezett a nyert akad. kiadványokért.

Tudomásul vétetik.

356. A titoknok jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év nov. 29-től ugyanazon év dec. 20-ig a következő ajándék-, csere-, és köteles könyvpéldányok érkeztek.

I. Testületektől.

Kais. Akademie der Wissensch. Bécs. a) Anzoiger 1869. Nr. 25. 26. b) Archiv für Österr. Gesch. XL. B. 2-te Hälfte. c) Fontes rerum Austriacarum II-te Abth. XXIX. B. d) Dr. G. Tschermak : Die Porphyrgesteine Österreichs. e) Sitzungsberichte Philos. Historische Classe. LX. B. 1. 2. 3. H. LXI. B. I. H. f) Register zu den Bänder 51. bis 60. oder Sitzungsberichte der Philos. Histor. Classe. g) Sitzungsberichte der Mathem. Naturwiss. Classe. I. Abth. LVIII. B. 1—2. 3—4. 5. H. LIX. B. 1. 2. H. II. Abth. LVIII. B. 2. 3. 4. 5. H. LIX. B. 1. 2. 3. H.

R. Istituto Veneto. Velence. a) Memorie. Vol. XIV. P. II. b) Atti Tom. XIV. Disp. 1. 2. 3. 4. 5. 7. 10.

Kön. Preuss. Academie der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. 1869. Sept.—Oct.

Asiatic Society of Bengal. Calcutta. a) Journal. 1869. P. I. Nr. 2. b) Proceedings. 1869. Nr. 6. 7.

Literari and Philosophical Society. Manchester. a) Memoirs 3rd Series. Vol. III. b) Proceedings. Vol. V. VI. VII.

Angol kormány. London. a) Annual Statement of the Trade and Navigation in the year 1868. b) Statistical Abstract from 1854. to 1868. 16. th. Number. c) Foreign. import duties. P. I. II.

M. k. Belügyministerium. Buda. A m. k. Belügyministerium felügyelete alatt álló közalapok és magán alapítványok törzskönyve.

Kisfaludy-Társaság. Pest. A Kisfaludy-Társaság Évtlapjai. 24. foly. III. köt.

II. Magánosoktól.

Ami Boué k. l. t. Bécs. Ein freies Wort über die Kais. Akademie der Wissensch. Kovacsóczy István, T. püspöki. Tiszapüspöki és fiókhelyei.

Neilreich Ágoston, k. l. t. Bécs. Nachträge zu den Vegetations Verhältnissen von Croatia.

Stein János, könyvtáros. Kolozsvár. a) Saját kiadása és bizományban levő könyveinek névsora. b) Hasznos és mulattató könyvek jegyzéke a régibb és újabb német irodalomból.

Huet könyvtáros. Páris. Catalogue de livres anciens et modernes Decembre 1869. Julius Denzian. Berlin. Catal. d'une précieuse collection hébraïque.

T. O. Weigel. Lipsce. Katalog einer Auswahl moderner Werke.

T. Schneider. Basel. Achtundzwanzigstes Antiquarisches Verzeichniss.

Landau Alajos. Szeged. A diszítványrajz elemei. 1. 2. 3. füz.

III. Köteles példányok.

Wigand K. F. nyomdája. Pozsony. a) Versus memoriales Alvari. b) Frankenburg. Emlékiratok. II. III. köt. c) Halász Nándor : Magyar nyelvtan. d) Wargu : Magyar nyelvtan. II. köt. e) Lukács barát vorsei. f) Chalis grófnő. g) Jókai : Virradóra. I. II. III. IV. köt. h) Somhegyi : Egyetemes világtörténet. II. köt. i) Langraf : Deutsche Sprachlehre. k) Vahot : A magyar honvéd. l) Etrell Vezérfonal a számolási oktatásban. I. köt. m) Tavasz virágok. n) Görög és latin remekírók gyűjteménye 5—9. sz. o) Heinrich : Deutsche Verslehre. p) Griechische und Römische Classiker Nr. 1—6. q) Geschichte der Päbste 24—30. H. r) Allgemeine Weltgeschichte. 48. 57—75. H. s) Szarvas : Phaodri Libri Quinque. t) Csutak : Adatok az 1848/9-ki szabadságharcz történetéhez. u) Frecska : Évang. Kirchengebetbuch. x) Simon K. F. Vallástana. y) Dr. Degen : A váltó történelme. z) Dr. Entz : Ujabbkori magyar gazda. j) Liebleitner : Aufgabensammlung. v) Trautwein : Magyar olvasókönyv. I. Rész. aa) Auserlesene Biblische Historien. bb) Bartl : Elemi latin nyelvtan. cc) Ugyanaz : Latin mondattan. dd) Forster : A kórboncztan tankönyve. ee) Zsilinszky : A magyar költészet és szónoklat kézi könyve. ff) Dr. Schelling : A természetjog. I. II. köt.

Szigler testvérek nyomdája. Komárom. Schematismus von. cleri reg. Ord. S. Benedicti ad an. 1869/70.

Réthly Lipót nyomdája. Arad. Györgyössi : Költemények.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Lebensbeschreibung des Israel Ballschen.
 b) Az orsz. közléptan. tanáregylet közlönye. III. évfoly. 2. füz. c) Beszédek a m. kir.
 tud. egyetem 1869/70 tanévi rectora és tanácsa beigtatásakor. d) Beszéd, melyet az
 1869/70 évi tanszaknak a m. kir. tud. egyetemüél történt; megnyitásakor mondott Dr.
 Wenzel Gusztáv.

IV. Akadémiai kiadás.

Értesítő. 1869. 15. 16. sz.

Vész : A legkisebb négyzetek elemzése.

Törvénytud. Értekez. IX. sz.

Nyelvtud. Közl. VIII. köt. 1. füz.

Pest, 1869. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

TUDNIVALÓK.

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van hívva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titoknoki hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik:

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közlésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kiseb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy, ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdeklő bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálati is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálati, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújtatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy különintézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenváltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, hogy az **Értesítő** szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia a titoknoknak, ki azt az illető osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvastassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízáván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akademia engedélyét kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

F 1922/23 - 435.